

55983
93/99 FI H79
2007/2

HONISMERET

A HONISMERETI SZÖVETSÉG FOLYÓIRATA

XXXV. ÉVFOLYAM

Centaurea mollis.

HONISMERET

XXXV. évfolyam • 2. szám
2007. április

Kiadja a
HONISMERETI SZÖVEISEG

Szerkesztőbizottság:
ANDRÁSFALVY BERIÁLAN
BARTHA ÉVA CSORBA CSABA
FEHÉR JÓZSEF
GÁLNÉ JÁGER MÁRTA
HÁLA JÓZSEF KOVÁTS DÁNIEL
SEBESTYÉN KÁLMÁN
SELMECZI KOVÁCS ATTILA
SZABÓ FERENC
SZÉKELY ANDRÁS BERTALAN
TOLNAY GÁBOR ZIKA KLÁRA

Szerkeszti:
HALÁSZ PÉTER

Szerkesztőség:
Budapest V., Magyar u. 40.
Postacím: 1251 Budapest, Pf. 101
Levelezési cím: 1370 Budapest, Pf. 64
Tel/fax: 36-1-327-7761
Internetes elérési cím:
vjrktf.hu/honisme.htm
INDEX 25387 E-mail:
honism@interware.hu

Megjelenik az

Oktatási és Kulturális
Minisztérium

a

Nemzeti Kulturális Alap

a

Magyar Nemzeti Múzeum

és a

Magyar Művelődési Intézet
és Képzőművészeti Lektorátus

támogatásával, évente hatszor.

Előfizetési díj egy évre 1980 Ft,
fél évre 990 Ft,

az egyes számok ára 396 Ft.

Előfizetésben terjeszti
a Magyar Posta Rt. Hírlapüzletéga
1008 Budapest, Orczy tér 1.

Előfizethető
valamennyi postán, kézbesítőknél
a 11991102-02102799 számlán,
e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu,
faxon: 303-3440.

További információ: 06 80/444-444

Kézirat-előkészítés:
Lengyel Ágnes

Nyomdai munkák:
Opticult Bt. (Kovács Gyula),
EIO-Print Nyomdaipari Kft.
(Felelős vezető: Balogh Mihály)
ISSN 0324-7627 (nyomtatott)
ISSN 1588-0672 (online)

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI

- Alabán Péter középiskolai tanár, Ózd
Ambrus Attila újságíró, Brassó
Bartha Éva ny. főmuzeológus, Budapest
Bene János dr. történész muzeológus, Nyíregyháza
Bézi Katalin diák, Makó
Bocz Bettina diák, Szekszárd
Csáky Károly dr. tanár, Ipolyság
Csekő Áron diák, Csurgó
Csergő László diák, Gyergyószentmiklós
Csona Gergely szellemi szabadfoglalkozású,
Budakeszi
Csorba Csaba főiskolai docens, Budapest
Danielisz Endre ny. tanár, Szalonta
Fejér László múzeumigazgató, Budapest
Fülöp Loránd diák, Csikpélfalva
Gábrriel Tibor újságíró, Budapest
Grega Sára dr. tanár, Budapest
Hahn Angéla diák, Lánycsók
Halász Péter főtanácsos, Budapest
Harangozó Imre tanár, Újkígyós
Horváth Géza dr. helytörténész-könyvtáros,
Tatabánya
Höhn Mária dr. egyetemi tanár, Budapest
Keserű Réka egyetemi hallgató, Debrecen
Kovács József László dr. ny. egyetemi docens,
Budaörs
Kováts Dániel dr. ny. főiskolai tanár, Szeged
Láncz Irén egyetemi tanár, Újvidék
Mák Ferenc irodalomtörténész, Budapest
Makoldi Sándorné néprajzos, Tokaj
Marossy Endre dr. c. főiskolai docens, Budapest
Marsai Dalma diák, Lánycsók
Matyikó Sebestyén József etnográfus-muzeológus,
Siófok
Mázi Béla könyvtáros, Budapest
Miklós Péter egyetemi hallgató, Újszentiván
Nagy Janka Teodóra dr. főiskolai adjunktus,
Szekszárd
Portik Szabó Izolda diák, Gyergyószentmiklós
Rideg István ny. középiskolai tanár, Karcag
Szabó József dr. egyetemi tanár, Szeged
Székely András Bertalan dr. főtanácsos,
kisebbségi referens, Budapest
Tamás Edit dr. történész főmuzeológus, Sárospatak
Titkos Sándorné igazgatóhelyettes, Miskolc
Tóth Dénes
Urbán Miklósné helyismereti könyvtáros,
Kiskunfélegyháza

A Honismereti Szövetség köszönetet mond mindazon szerzőknek, akik Alapítványunk javára lemondtak tiszteletdíjukról.

Az első borítón *Wildstein F. – Kitaibel P.: Icones Plantarum Rariorum Hungariae (Bécs 1799–1812)* 3. kötetének 209. táblájáról való képe látható.

TARTALOM

ÉVFORDULÓK

Gróf Batthyány Lajos (<i>Pálffy János</i>).....	3
Vay Ádám (<i>Bene János</i>)	8
Kiteibel Pál (<i>Höhn Mária</i>)	11
Nyelvőrségen, 175 éve született Szarvas Gábor (<i>Láncz Irén</i>).....	14
Nyíri Antalra emlékezve születésének 100. évfordulóján (<i>Szabó József</i>).....	19
Kiüzetésünk szülőföldünkről, a Felvidékről (<i>Tóth Dénes</i>).....	22

ISKOLA ÉS HONISMERET

Bessenyei György: Magyarország	25
Múltban gyökerező értékeink (<i>Nagy Janka Teodóra</i>)	26
Reöthy Ferenc emlékezete (<i>Matyikó Sebestyén József</i>).....	29

EMLÉKHELYEK

Mozaikok a Budai Vigadó történetéből (<i>Gábrriel Tibor</i>)	31
--	----

TERMÉS

„Lázadókkal nem tárgyalok”. Ivánka Imre történész, a szabadságharc ezredese (<i>Csáky Károly</i>) ...	37
Éder Gyula szalontai festményeinek kálváriája (<i>Danielisz Endre</i>)	40
Kacs Kovics Lajos, a Magyar Tudományos Akadémia tagja (<i>Mázi Béla</i>).....	44

ZSENGE TERMÉS

Nemzeti emlékezet és az ifjúság (<i>Titkos Sándorné</i>)	49
Az 1956-os forradalom eseményei Makón (<i>Bézi Katalin</i>)	50
Az 1956-os forradalom debreceni eseményei (<i>Keserű Réka</i>).....	51
„A Bibliának köszönhetem, hogy még mindig élek” (<i>Csergő László</i>)	54
„Az én 56-om” (<i>Fülöp Loránd</i>)	55
Ferencz Béla Ervin meghurcoltatása (<i>Portik Szabó Izolda</i>).....	58
Stettner László emlékezete (<i>Marsai Dalma, Hahn Angéla</i>)	60
Sortűzek Berzencén (<i>Csekő Áron</i>)	62
Csendes forradalom Tolnában (<i>Bocz Bettina</i>)	63

KRÓNKA

Közhasznú beszámoló a Honismereti Szövetség 2006. évi tevékenységéről (<i>Bartha Éva</i>).....	65
Grétsy László köszöntése (<i>Grega Sára</i>)	69
Volt egyszer egy Józseffelva (<i>Dr. Tamás Edit</i>)	70

Járd ki lábam nem parancsol senki most! II. Brassó megyei néptánc-találkozó (<i>Ambrus Attila</i>)	72
<u>In memoriam</u>	
Borus József (<i>Kovács József László</i>)	73
Beczásy Antal (<i>Csoma Gergely</i>).....	74

KÖNYVESPOLC

Az 1956-os forradalom és szabadságharc a fővárosi kiadványokban (<i>Gábrriel Tibor</i>)	76
Péter László: 1956 előtt, alatt, után (<i>Miklós Péter</i>).....	81
Virág Árpád: A Sió és a Balaton közös története 1055–2005 (<i>Fejér László</i>).....	82
Kiskunhalas története 3. (<i>Alabán Péter</i>).....	83
Csorba Csaba: A felvidéki várak históriája (<i>Dr. Marossy Endre</i>).....	85
Dr. Gál József: Marcali. Várostartótnet diákoknak (<i>Kováts Dániel</i>)	86
Tatabánya a II. világháborúban (<i>Dr. Horváth Géza</i>)	86
Betlér és Krasznahorka (<i>Csorba Csaba</i>)	88
Nemzetiségi táj- és népismertető a reformkorban (<i>Székely András Bertalan</i>)	88
Jászok és kunok a magyarok között (<i>Urbán Miklósné</i>).....	91
A Tardosi helytörténeti füzetek sorozatról (<i>Dr. Horváth Géza</i>)	91
Pejin Attila: A Dudás család krónikája (<i>Mák Ferenc</i>).....	92
Mikita István: Mit ér az ember, ha paraszt? (<i>Rideg István</i>).....	94
Vajda Mária: „Komádiba, Tótiba, bocskorba jár a liba” (<i>Harangozó Imre</i>)	96
Laki-Lukács László – Dr. Varga Gábor: Maradjon örök emlékezetben (<i>Makoldi Sándorné</i>).....	96
Erdővidéki Lapok (<i>Halász Péter</i>).....	97
HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA	99

Tisztelt Szerzőink!

A Honismeret folyóirat nyomdai előállítása során könnyebbséget jelent, s a korrektúra megta-
karításával esetenként gyorsíthatja a megjelenést, ha a közlésre szánt írásokat hajlékony (flopy) le-
mezen vagy CD-n küldik el számunkra. Ezeket azonban csak magyar ékezetekkel ellátva és (a tör-
delés számára leginkább megfelelő) WORD rtf-kiterjesztésű formátumban tudjuk használni. A
szöveget kinyomtatva is kérjük. Ha képeket küldenek, azokat JPG-formában mentseék. Akár lemez,
akár e-mail esetén, cikket csak pontos névvel és címmel ellátva tudunk fogadni.

Köszönettel a *Szerkesztőbizottság*

A Honismeret folyóirat megvásárolható:

„Kis Magiszter” Könyvesbolt
(1053 Bp. V., Magyar u. 40. Tel.: 1-327-7796)

Budapesti Teleki Téka, a Teleki László Alapítvány könyvesboltja
(1088 Bp. VIII., Bródy Sándor u. 46. Tel.: 1-266-0857)

Unitárius Könyvesbolt (Bp. V., Alkotmány u. 12. Tel.: 1-311-2241)

ÉVFORDULÓK

Gróf Batthyány Lajos¹

Miniszterelnök 1849-ben. Az osztrák császári haditörvényszék által akasztófára ítéltetett s 1849 október 6-án főbelövetetett.

Hat siralmas év múlt el már, mióta ezen égrekiáltó gyilkosság elkövetett, s most is, midőn e hóhértényt leírom, fejembe tódul a vér, s átok és bosszú szívembe. Nemcsak hogy bosszúálló nem vagyok, de túllengedékeny szívem csak néhány napi haragot sem tudott táplálni még azok ellen sem soha, akik nekem kárt vagy fájdalmat okoztak szándékosan, de érzem mélyen, higgadt, komoly elhatározottsággal, hogy vérszomjas bírjuk tudni azoknak, akik Batthyányi Lajost, e kor egyetlen jellemét meggyilkolták. S legyen bár bűn, én kérem az Istent, hogy e napot megérem engedje!

Én gr. Batthyány Lajost 1848 május végén ismertem meg. Miután minden ismétlést a lehetőségig ki akarok kerülni, ezen eseményt saját életem körvonalazásából ide teszem által.

Az erdélyi 1849 májusi országgyűlés két tagból álló országos küldöttséget, Weér Farkast és engemet nevezett ki azon utasítással, hogy az unió-törvényjavaslat egyik példányával (a másikat királyi biztos, br. Puchner generális, küldötte hivatalos úton egy katona-futár által) Innsbruckba² menjünk, ahol V. Ferdinánd akkor, Bécsből menekülve, tartózkodott, s ha a másik példány netalán elszakasztatnék, a magunkkal vitnek megerősítését eszközöljük. Utasításunk volt továbbá Pesten a minisztériumot megkérni, hogy valamelyik miniszter megbíznák velünk Innsbruckba menni a cél annál biztosabb és gyorsabb elérése végett. Pestre érkezve, egy este, Emmerlingnek „István herceghez” címzett vendéglőjébe szállottunk, s Deák Ferencsel, ki ezen vendéglőben lakott, még azon este érkezve; másnap délelőtt meghívtunk, a teljes minisztertanácsba. Weér Farkas, mint idősebb, előadván küldetésünk tárgyát, a minisztérium gr. Batthyány Lajost bízta meg az Innsbruckba menetellel. Jelen voltak ezen tanácskozásban gr. Batthyányi Lajoson kívül gr. Széchenyi István, Kossuth Lajos, Deák Ferenc (akiket már azelőtt is ismertem), br. Eötvös József és Klauzál Gábor, Szemere Bertalan és Mészáros Lázár nem voltak jelen.

Azon sajátságos hatást, melyet a Batthyány alakja: tekintése és hangja költött fel és hagyott hátra lekemben az első látásra, soha sem azelőtt, sem azután nem éreztem. E benyomás a bámulat, a tisztelet és bús levertség vegyülete volt. Való-e, hogy némely ideges szervezetnél a jövő sejtelmei önmagukra vagy másokra vonatkozólag, ellebbennek néha a lélek tükre előtt anélkül, hogy a szellemi árnyak alakot bír-

¹ Részlet *Pálffy János Magyarországi és erdélyi urak* című emlékiratából. Pálffy János (Tarcsafalva 1804. jan. 10. – Tarcsafalva 1857. ápr. 13.): székelyföldi származású huszárhadnagy, politikus, emlékiró. Tanulmányait a kolozsvári unitárius kollégiumban folytatta, utolsó éveiben első eminensként. Főleg a történelem és a logika érdekelt. A Pesti Hirlapban Erdődi János álnéven írt cikkei miatt ki kellett lépnie a hadseregből, nyugdíjaztatta magát. Az 1841/44-es erdélyi országgyűlésen az ellenzék egyik vezéralakja. 1848-ban ő indítványozta Erdély és Magyarország unióját Udvarhelyszék közgyűlésén, majd az erdélyi országgyűlésen. A Honvédelmi Bizottmány tagja volt, 1849-ben a békepárt híve lett. Világos után egy ideig bujdosott, majd jelentkezett a hatóságoknál. 1850-ben halálra ítélték, de Haynau megkegyelmezett neki. 1851 őszén a „csöndes” Tarcsla, majd 1852 őszén (az általa „zsidó fészék”-nek nevezett) Sátoraljújhelyre internálták. Könyve (Magyarországi és erdélyi urak) előszavát 1856. jan. 7-én Újhelyben keltezte. Kéziratban és befejezetlenül maradt műve az Erdélyi Múzeum Egyeslet birtokába került, 1939-ben adta ki Szabó T. Attila kisebb kihagyásokkal. – 1852/53-ban naplót is írt, amelyet Jakab Elek ismertetett 1895-ben. Családjában gyakori volt a tüdőbaj, ő is ettől szenvedett, s súlyos betegen megengedték neki, hogy Újhelyből visszatérhessen szülőfalujába, ahol néhány hónap múlva meghalt. Műve érdekes forrása a forradalom és szabadságharc korának, a XIX. század első felének. „Én a múltból írok a jövőnek” – írta előszavában, „azon rendületlen hittel, hogy nemzetemnek van jövője.” (Sátoraljújhely Lexikona, 2001.)

² Innsbruck = Innsbruck a tiroli helytartóság székhelye, Tirol legjelentősebb városa, a bécsi forradalom után ide menekült V. Ferdinánd.

nának adni, érezve csak azt, hogy lelkünk mélyén egy futó rezzenés vonul át, melyet – akkor legalább – sem indokolni, sem felfogni nem tudnak? Nem tudom, de tudom azt, hogy Batthyányit megpillantva, egy bús-komoly, fájdalmas érzés villant át lelkemen, mely annál nyomasztóbbá vált, mentől többet néztem e fejedelmi homlokot, melyre világosan reá volt nyomva a fátum jellege. De mi vak halandók nem tudtuk annak titkos jelentőségét lebetűzni.

A gyászos következés bebizonyította, hogy az, amit akkor éreztem, e férfiú tragikus sorsának előérzete volt, anélkül, hogy azon érzést csak sejtelmileg is indokolni vagy magyarázni tudtam volna.

Másnap reggel, Weér és én elindultunk Innsbruckba, meghálva egyszer Bécs, s egyszer Linczben, éjjel-nappal utazva máskor. Batthyány néhány órával előttünk érkezett volt meg. Ő még az nap Ferenc-Károly főherceghez ment, ki akkor az államügyeket vezette, tudatván vele saját s a mi küldetésünk célját, s tudakozódott egyszer-smind, hogy az erdélyi futár átadta-e már a főhercegnek a hozott törvényjavaslatot? Nem szólván néki semmit a nálunk lévő példányról, csupán annyit, hogy mi mint országos küldöttség vagyunk ott, Weér és én, kérni a felséget, hogy a javaslatot mentől előbb törvénnyé szentesíteni méltóztassék. Ferenc-Károly azt felelte, hogy őfelsége kész megerősíteni a javaslatot, annyival inkább, mivel a magyarországi márciusi törvények egyik pontjában megerősítette már az uniót, föltételezve azt csak Erdély beleegyezésétől, de az erdélyi futár bizonyosan meg nem érkezett, miután nekie, a főhercegnek a kérdéses törvényjavaslat még át nem adatott. Batthyány lejött s tudatta velünk a főherceg feleletét. Miután én a szolnok–pesti gőzkocsiban reáismertem a futárra, nem foghatuk meg, hogy hol késhetik azon ember. Batthyány másod, harmad s negyed nap, s némelykor kétszer is, elment a főherceghez, a főherceg mindig azt állította; valamint környezete is, hogy sem futár, sem törvényjavaslat meg nem érkeztek. Már ekkor világos, volt, hogy valami úton ki akarják játszani a törvény megerősítését.

Mi kértük a miniszterelnököt, hogy vágja ketté ezen cselszövést azzal, hogy terjessze a király elibe a másik példányt, melyet mi már átadtunk volt néki. Ő azt felelte, hogy ezt csak a legutolsó szükségben teendő, mert ő jobban szeretné, ha ezen mindkét országra oly fontos ügy egészen törvényszerűleg menne végbe, megtartva még a törvény formalitását is; ez pedig csak úgy elérhető, ha a futárt föllelhetnök, s miután ő szintűgy, mint mi is, meg vagyunk győződve, hogy ezen embernek rég meg kellett érkeznie, s hogy a főherceg hazudik, talán azt remélve, miszerint őt kifárasztja s velünk aztán könnyebben elbának, azért kért engemet, hogy kövessék el mindent a futár megtalálására. Én nem egyszer kerestem már ezt a szerencsétlen futárt mindenütt, ahol csak föllelhetni véltem: Újból megindultam s nem volt a kis Innsbrucknak egy vendéglője, egy kávéháza, semmi közhelye, ahova be nem mentem: kerestem az őrtanyán is, de a baj a volt, hogy a nevét egyikünk sem tudtuk, mert Puchner éjjel, s titkon indította el őt, s a gőzkocsin is, csak véletlenül bocsátkozva beszélgetésbe egy utazó tiszttel, inkább csak reá fogtam magamban, hogy annak kell lenni a futárnak, mert ő magát el nem árulta, csak annyit mondván, hogy Kolosvárról jő, miután én mondtam néki, hogy e napokban láttam őtet Kolosvárt, noha sohasem láttam volt. Végre bementem egy ronda kurtakocsmába vagy sörházba is, egészen a város végén, s az első, vagyis egyetlen személy, akit megpillantok egy piszkos asztal mellett, az én sóvárgott futárom.

Egyenesen hozzámentem, mondva: „Én Önt keresem főhadnagy úr. Ön az erdélyi futár, ki a törvényjavaslatot hozta.” – Ő nem szólt. „Gr. Batthyány miniszterelnök azt parancsolja általam Önnek, hogy

Batthyány Lajos szobra a dombóvári temetőben

azonnal velem hozzá jöjjön.” – A tiszt felállt s megindult, de megint megállva, azt kérdezte, hogy mi jognál fogva parancsol néki gróf Batthyány? „Azon jognál fogva, – feleltem – hogy ő Magyarország és Erdély miniszterelnöke. Mert nem csak Ön hozott törvényjavaslatot, hanem én is, s a felség ezt ma megerősítette.” – Ezen, talán megengedhető fillentés nem tévesztette hatását a tisztre, ő azonnal követett engem, s én őt a Batthyány előszobájában hagyva, bementem, mondva: „Megvan a futár. Itt áll az előszobában.”

Batthyányi nagyon megörvendett, behívta, s kikérdezte. S im kiviláglott, mert a tiszt semmit sem tagdott, hogy ő előttünk egy órával érkezett, azonnal, utasítása szerint, a főherceghez ment és saját kezébe adta át a törvényjavaslatot, kitől azt a szigorú parancsot kapta, hogy sehol se mutassa magát további parancsolatig; s hogy ezért ment azon félreeső korszamába is, nem gondolván, hogy ott reáakadunk. Batthyány azonnal a főherceghez ment, s mint később ő maga mondta és Zsedényi Eduárd is elbeszélte, ki akkor Innsbruckban volt, élesen lobbantotta a főherceg szemire ezen csalfa eljárását, s követelte, hogy a futár által hozott törvényjavaslat azonnal a király elébe terjesztessék. A főhercegtől a királyhoz ment, kérve, hogy még az nap szankcionálja a törvényt. Szegény, jó, gyámoltalan Ferdinánd mindent ígért, de azért még másnap sem volt megerősített unió-törvényünk. Batthyányi ezt igen szégyenlette; midőn a kitűzött órában mint bizonyosra menvén hozza, kénytelen volt bevallani, hogy Ferenc-Károly újból megcsalta. „Hanem (tevé azaz azon haragos büszkeséggel, mely annyira sajátja volt, mint talán senki másnak) – ha ma estve tíz órakor szentesítve nem lesz a törvény, én nem vagyok többé miniszterelnök, hanem akkor nemsokára érezni fogják a Habsburgok e lépés következtetését.”

Esti tíz órát tűzte ki, hogy legyünk a szokott vendéglő ebédlőjében s ő maga hozza el az aláírt törvényt, vagy tudatja velünk, hogy nem miniszter többé. Mi feszült figyelem- és aggodalommal számláltuk este a haladó óra minden percét, míg az óra tízet, egy, két, három negyedet tizenegyre ütött, s Batthyány még mindig nem jött. Végre tizenegy előtt néhány perccel benyitott a szobába. Arca komor volt. Mi elébe mentünk. „Holnap reggel indulhatunk. Itt az aláírt törvény, átadván azt, Pesten látjuk egymást. Most jó éjszakát.” – Kezet szorított velünk, s kiment az ajtón.

Batthyánnak ezen estve heves összeütközése volt Ferenc Károly főherceggel, keserű szemrehányásokkal és szavakkal illette eztet, a királyt pedig lemondásával fenyegetve, sikerült nékie aláírtni a törvényt, melynek megerősítése csak az ő erélyének és hajthatatlan akaratának tulajdonítható. Ha mi magunkban menyünk a királyhoz, vagy kivüle (miként később megismertem őket) bármelyik miniszter jöjjön el velünk, a törvényjavaslat megerősíten marad, s az unió elodáztatik, legalább annyi időre, hogy Erdély nem leendő képviselve az 1848-iki nemzeti gyűlésen. Most utólagosan hányszor nem tettem már magamnak e kérdést: jobb lett volna-e, vagy nem? De megvallom, most sem vagyok tisztában a felelettel. A forradalom Magyarországon úgy is előidéztek, s akkor Magyarországnak élet-kérdéssé vált volna, háta mögött nem tűrni osztrák hatalom alatt Erdélyt. Ha Batthyány keresztül nem viszi az uniót, Bem kísérti meg azt karddal kezében. S aztán, a kedélyek és az elemek akkori forrongásában csendesen maradtak volna-e az erdélyiek, főleg miután a harc megkezdődött volna már? Én nem hiszem. De az valószínű, hogy törvényes unió nélkül nem lesznek Erdélynek oly kebelrázó vésznapjai, mert a szászok és románok nem találtak volna ürügyet, sőt érdekekben sem állandott annyira fölkelni a magyarság ellen; s ha ezt mégis teszik, nem előbb, hanem csak akkor, mikor már egy magyar hadsereg állandott Erdélyben, s ekkor nem leendő módjuk oly véres játékot üzni.

De egy bizonyosan áll előttem: a márciusi törvényeknek nem kellett volna megszületniök. De miután ezek életbe léptek, a bekövetkezett eseményeknek, talán némely kisebb változással, de főbb vonásaiban logikailag kellett megtörténni.

Térjünk a dologra.

Másnap Weér és én elutaztunk, Pesten csak egy éjet mulatva, senkit sem kerestünk fel, s innen 48 óra alatt Kolosvárra értünk, annyira siettünk, hogy az országgyűlés, melynek semmi teendője nem volt s csak reánk várt, eloszolhassék s a képviselők választását meg lehessen kezdeni.

Miután feladatul tűztem ki csak azt jegyezni föl, amit szemeimmel láttam, füleimmel hallottam, vagy saját személyemmel egyenes viszonylatban állott és történt (tehát nem életírást tűztem ki magamnak, sem történelmet), itt is csupán azon érintkezésekre hivatkozom, melyekben egy és másszor Batthyányhoz jutottam. Ezen érintkezés szorosabbá és huzamosabbá lett 848 szeptemberben, midőn, mint a később honvédelmi bizottmányá alakult interpellationalis választmánynak (melyről bővebben más-hol) tagja, mintegy három héten át mindennap megjelentem én is Batthyánynál. Itt tanoltam ismerni e rendkívüli férfi fékezhetetlen, arisztokratikus, de nemes büszkeségét, mely sohasem fajult kevélységgé, soha sem aljasult göggé; itt tanoltam ismerni s bámulni annyival inkább, mert alapos tanulmány és is-

meretek nem szolgáltak előkészítéssel, azon kitűnő észtehetséget, tisztán észlelő és kombináló be- és előrelátást, mellyel ő bírt, s azon, mondhatni lovagias ragaszkodásért a törvényszerűséghez, mellyel szembeszállt az alulról vagy felülről jövő megtámadásoknak egyenlő erély- és bátorsággal akkor is, midőn éles szeme mindkét felől látta feje fölött tornyosulni a vihart, de látta a villámokat is, melyek e vészterhes felhőkől, egyikből, mint a másikkól, bármelyik győzőn, le fognak villanni e szegény hazára. És ő csak a hazát nézte; lelke mélyén csak ezen egyetlen szózat élt, uralkodott.

Szeptember 28-án vette Batthyány a király sajátkezű levelét, melyben parancsolja, hogy az ellenségeskedés mindkét részről megszüntessék, míg a fennforgó vízály a magyar kormány és a horvátországi bán között egy általa kinevezett királyi biztos által elintéztetik, tudatva egyszersmind, hogy ugyanazon napról Jellachich bánhoz is hasonló tartalmú levél menesztetett. Batthyány közölte a választmánnyal a levél tartalmát, s közmegegyezéssel határozatott, hogy menjen el másnap ő maga Sz. Fehérvárra, ahol akkor a Jellachich hada állott, megtudni tőle magától, hogy ő akar-e engedelmeskedni a király parancsolatának, vagy nem? – az első esetben meg lehetőleg kísérteni az egyezkedést. Batthyány szeptember 27-én elindult azon szándokkal, hogy 28-án reggel már visszatérend, jelentést teendő még délelőtt a képviselőháznak. De szeptember 28-a véres és gyászos, a nemzet becsületére homályt vetett nappá lett. Ez nap gyilkoltatt meg a király által küldött kibékítendő királyi biztos, gr. Lamberg generalis.

Ezen a megmérhetetlen horderejű nap estvén, tíz óra tájatt találkoztam megint Batthyánnyal (ennek körülményeit máshol) gr. Szapáry Antal képviselő szállásán s a sukorói határon egy tanyán, ahol Szapáry mint önkéntes jövén a magyar táborba, szálláson volt.³ Megtudva, akkor estve a sukorói korszakban, hogy Szapáry hol van szállva, hozzamentem éji szállást kérni tőle. Szapáry magában volt. Mihelyt a szobába léptem, első szava volt: „Pestről jössz? Nem találkoztál Batthyánnyal? Ő ezelőtt egy órával indult el innen Pestre.” Én mondtam, hogy nem találkoztam vele. Lehet azonban, hogy a sötétben elmentünk egymás mellett, anélkül, hogy egymásra ismertünk volna. Batthyány mikor elment Szapárytól, semmit sem tudott a Pesten történetekről. Mi végzetlenül aggódtunk és féltettük Batthyányt, mert én tudtam s közöltem Szapáryval, hogy Madarász Lászlónak sikerült a lázas tömeget, mely már vért izlett, Batthyány ellen is felzúdítani, s hogy e tömeg már szállására is rontott volt, keresve őt. Egyszerre csak benyit ő maga. Különbön is szép halvány arca oly halálsápadt volt, mintha minden csepp vér elszállott volna abból. Amint engemet meglátott, egyenesen hozzám jött, megfogta a karomat s a legmélyebb lelki fájdalom és elkeseredés kifejezhetetlen hangján mondta: „Mit csináltak Önök azon a Pesten, – azon a szerencsétlen Pesten?”

„Higye el Méltóságod, – mondtam hasonlólag megilletődve, nemcsak a helyzet veszélyessége által, hanem ezen acéljellelű férfi látására, kinek szemébe a haza előre látott végramlása könnyet sajgolt – higye el, hogy szívesen megváltanám e napot életemmel, mert én is felfogom ennek következményeit.” Ekkor kért, hogy beszéljem el a történetek részletesen. Én mindent elmondtam, amit tudtam. Ő ezalatt indulatosan járt le s fel a szobában, csak ennyit szólva néha közbe: „Azok a nyomorultak! Azok az örültek! Oh, az a képviselőház! Az a képviselőház!!” Csak egyszer szakasztott félbe, kérdezve: „S Kossuth ezen esemény alatt jelen volt a házban? És ő nem akadályozta meg? Csaknem hihetetlen!” – Mikor végre azt is elmondtam, hogy az ő szállására is reatört a tömeg, szemei szikráztak. „Úgy, hát az én véremre is szomjasak ezek a nyomorultak? Majd meglátjuk, lesz-e bátorságuk.” – Rövid szünet után hozzátette: „Én menyek Pestre még az éjjel.” – Szapáry és én kérni kezdtünk, hogy ne tegye azt; hogy gondolja meg, mire, mindenre nem képes egy felbőszített, elcsábított népsőpredék; hogy ne tegye ki életét oknélküli veszélynek éppen most, midőn legnagyobb szüksége van a hazának életire. – szóval mindent elmondtunk, amit csak tudtunk, hogy más gondolatra bírjuk. Mind hasztalan. Őt éppen a személyes veszély ingerelte, melynek Pesten elébe nézett, s bátorsága és büszkesége fellázadt azon gondolatra, hogy ő kikerülni látszassék azt. Végre egy gondolat villant meg fejében: „Nem jobb volna-e, szóljam, ha Méltóságod innen egyenesen Bécsbe menne?” – „Miért Bécsbe?” – „Ha van még valaki Magyarországon, feleltem, aki némi hatással lehet az udvarra és a bécsi kormányra, úgy bizonyosan Méltóságod az és Deák Ferenc, de ő nincsen itt, s a dolog nem szenved halasztást. Nem gondolja-e Méltóságod, hogy személyes jelenléte által talán sikerülne enyhíteni ezen szerencsétlen esemény hatását, s a dolgoknak talán valamivel jobb fordulatot adhatni? Én legalább reméltem ezt.” Ő semmit sem szólt, hanem egy székre vetve magát, mélyen látszott gondolkodni. Néhány perc múlva felkelt, mondva: „A

³ Sukoró és Pákoz között, a Velencei-tó tájékán 1848. szeptember 29-én Jellachich hadai és a magyar csapatok között jelentős ütközet volt. Jellachich 30 000 emberével szemben előbb alig 3500, később mintegy 7000 magyar katonára állott, mégis estére a bán Székesfehérvárra kényszerült visszavonulni. Ugyanakkor azonban az eredményesen védekező, sőt utóbb támadó magyar csapat is, a túlerőtől tartva, Martonvásárra vonult vissza.

ház mindent elrontott. Kossuth mindent élére állított s nekem nincs reményem, hogy valamit kivihessek. De megkísérteni a lehetetlent is a hazának ily desperátus helyzetében talán kötelességem. – Jó hát, tette rövid szünet után hozzá, én elmenyek Bécsbe s meglátom, mit tehetek.”

Nekem kő esett le a szívről. – Batthyány, mintegy fél óra múlva, éjjél utáni két óra tájat szekérré ült s elindult Bécsbe.

Vajon nem lett volna-e jobb, ha Batthyány akkor Bécs helyett Pestre megyen? E kérdés fölött sokat gondolkoztam azóta. A későbbi eseményekből világosan látszik, hogy Pesten a nép által semmi bántódása sem leendett, az is valószínű, hogy a kormány az ő kezében marad, s nem menvén át egy forradalmi bizottmányéba, az egyezkedés nem tétetett volna lehetetlenné, csaknem bizonyos pedig az, hogy ő akkor követi a képviselőházat Debreczenbe, hol a ház hangulata s nézetei annyira megváltoztak volt, miszerint csak zászlóra volt szükség, hogy magát Kossuth ferde politikája és autokráciája alul emancipálván, a 848-i törvények alapján annyival biztosabban kibéküljön az osztrákkal, mivel most már adatokkal bírunk arra, miszerint az osztrák, főleg az isaszegi ütközet után nagyon hajlandó lett volna békülni, meg lévén győződve, mint ezt a Schwartzberg herceg levelei Páskevich herceghez eléggé bizonyítják, hogy maga erején a forradalmat legyőzni képtelen, azon végeszközökhöz pedig, hogy az oroszokat behívja, bevállván a tény által Európa előtt, hogy tehetetlenebb, mintsem a magyarokkal is bírna, csak a legutolsó szűkségben folyamodott, midőn arról is meggyőződött, hogy a magyar nemzetet Kossuth miatt minden egyezkedés lehetetlen. De épp azért, mivel Debreczenben nem volt ember, ki a Batthyány tekintélyét, erélyét, lelki tehetségét és főleg bátorságát csak meg is közelítse, mindazon alap, vagy támasz nélküli tervek, melyeket a békepárt faragott, vagy halva született gyermekek voltak, vagy a kivitelnél elvesztve a bátorságot, e párt maga dobott el, magától tervet és akaratot. – Végül az kétségtelen, hogy ha Batthyányi Debreczenbe jő, le nem gyilkoltatik, mert akkor, ő is a forradalom terén haladva már, nem bírva tettei törvényszerűségének tudatával, nem veti magát vak bizalommal a véreb körmei közé. De ki bírja mérlegelni az eseményeket, mint a jövő nyilvánulásait? Hány vértanú sírjából nem sarjazott fel már vallásos vagy politikai szabadság? Ki tudhatja, vajon nem lsten maga, s ép azért engedé-e kifolyni a Batthyány szent vérét, mert a nemzetnek egy ily vértanúra vala szüksége, hogy hamvaiból felszálljon egykoron a szabadság szent lelke?

Bízzunk Istenben, saját életrevalóságunkban s ne felejtkezzünk meg szent vértanúnkról!

Kossuth szeptemberben megkínálta a magyart koronával előbb István herceget, s azután Batthyány Lajost. Legalább Kossuth ezen állítását nem egyszer hozta fel előttem is. Egyik sem fogadta el. S pedig ha Batthyány elfogadja azt, ki meri meghatározni vagy éppen tagadni horderejét annak, ha éppen most e vajudási korszakában Európának, Batthyány maga, ha él, mint megkoronázott magyar király, vagy ha így is vérpádon veszendett, fia mint trónkövetelő él Angolhonban vagy Franciaországban?!

Sukorói találkozásunk után még csak, egyszer és utoljára jöttem érintkezésbe Batthyányval, 1848 Szilvester estvéjén azon nevezetes gyűlésben, midőn elhatározott, hogy a nemzeti gyűlés Debreczenbe költözik és egy választmány küldése a Vindischgrätz herceg táborába béke-ajánlattal. Amily véghetetlen politikai hiba volt meg nem kísérlni a kibékülést 849-ben, mikor tudva volt, hogy az osztrák minden őszinte béke-ajánlatot szívesen elfogadna, s meg nem kísérlni akkor, mikor e lépést mint győztesek tehetők volna, épp oly gyalázat volt a nemzetre, békét koldulni 848-ban, mikor Bécestől Kápolnáig úgyszólván szakadatlan visszavonulásban volt a magyar sereg.

Midőn ezen nevezetes esti gyűlésben a békeajánló választmány tagjai között a Batthyány neve is felhozott, többen felszóltak, hogy maradjon ki az ő neve, mert könnyen veszély érhetné. Ő felállott s kinyilatkoztatta, hogy elfogadja a küldetést s annyival kevesebb akar visszamaradni, mert ellenségei majd bátorsághiánynak magyaráznák azt. Én az elnöki állványon ültem Pázmándy mellett, mikor Batthyányi e nyilatkozatot tette, s azon percben ugyanazon sajátságos, fájdalmas érzés villant el lelkemben, melyet első látáskor éreztem. Lementem az állványról s hozzásietve, kértem mindenre, ami szent előtte, hogy ne menyen az ellenség táborába, mert én meg vagyok győződve, hogy veszély fenyegeti, én érzem, hogy saját vesztére megyen a hitszegő emberek közé. Ő megindultnak látszott: megfogta kezemet, megszorította s azt mondta: „Inkább a halál, mintsem gyávának tartsanak. Isten önnel! Talán viszontlátjuk egymást.” – Én eltávoztam könnyezve. Többé sohasem láttam. Látni fogom-e egy jobb világban? Van-e feltámadás a keresztyén vallás értelmében? Van-e más feltámadás, mint szellemi és anyagi, táplálva hullánk az életet elemeket, táplálva szellemi életünk kifolyása a jövő nemzedéknek ebből fejlődő szellemi életét?

A Batthyány befogatását és kivégeztetését megírni, a történelem feladata. Én csak két dolgot említek, melyek a történetíróknak annak idején részint tájékozásul a Batthyány jellemének megítélésében, részint történelmi adatul szolgálhatnak.

Voltak gaz kegyvadászok, vagy ostoba szájhősök, kik Batthyáynak azon kísérletét, hogy önmagának nyaküterét elmentsze, gyávaásgnak nevezték. Nem annyit teszen-e ez, mintha mondanák, hogy az, aki önmagát akarja kivégezni azért teszi, mert fél a kivégeztetéstől? Aki csak egyszer pillanthatott a Batthyány jellemében s lelkületébe, azonnal tisztában volt önmagával az ok iránt, melynek azon kísérlet logikai okozata volt. Nyolc század lefolyta alatt Magyarországon csak a nemtelent, s a legközönségesebb zsványt ítélték akasztófára; a nemes ember halálbüntetése a pallos volt. Nyolc század után először egy nyolc százados nemes családnak, melynek, büszkeségét nem csak a születés ősi lénye tette közmondásossá, hanem azon magasztos tudat is, hogy a Batthyányak között soha sem volt hazaáruló, s most ezen századok dicsőségében gazdag családnak egyik legmagasztosabb jellemű ivadékát, Magyarországnak törvényes királya által kinevezett törvényes miniszterelnökét akasztófára ítéli egy önkényes formák között eljáró idegen vérbíróság! És ítéli őtet legegőbb ezen halálnemre, mely akkor becstelenné tartatott, de amelyet azután egy Perényi, Csányi, Szacsvey és a tábornokok épp úgy szentesítettek, mint hajdan Krisztus a keresztfát.

Természetes, s lélektanilag nem is lehetett másként, minthogy a Batthyány (!) határtalanul, s nemesen büszke lelkét ezen új és meggyalázó ítélet megragadta, fellázította, s hogy nem tudván kibékülni, vagy elfogadni azon eszmét, hogy az ő martirhalála minden halálnemet megnemesít, készebb volt önmagának adni a halált, mintsem elfogadja azt oly nemben, melyet ő becstelenné tartott. A Batthyány hős lelke nem a haláltól félt, hanem lelkének, jellemének elem-része, büszkesége undorodott az akasztófától. Megcáfolhatatlanul bizonyította be ezt azután, midőn, nyakán ejtett sebe miatt a kötél általi kivégeztetés föbelövetésre változtatván, oly nyugodtan, oly nemes bátorsággal ment a vesztőhelyre, melynél több s férfiasabb bátorságot annyi áldozat között, mely legyilkoltatott, egy sem tanúsított. Én ismertem Batthyányt; láttam életének egy pár válságos percében, s tudom, hogy a bátorság inkább hibája, mint hiánya volt lelkének.

A másik dolgot, amit följegyezni akarok, ifjabb Pázmándy Dénes elnök-társam beszélt el nekem, kivel azt a Batthyány auditora, Laiczendorf maga, ki Pázmándynak régi ismerőse volt, közölte. Laiczendorf Batthyáynőtől ötezer pengő forintot kapott készpénzben, s tizezret ígértetben azon esetre, ha férjít, kinek ügyét ő vitte, megmenti. Laiczendorf meg akarta érdemelni az ígért tizezret is, s Batthyányi elleni vádiratát úgy motiválta, hogy leletetlen őtet halálra ítélni, nem lévén arra elegendő ok. S ezen ilyként motivált okirat Bécsbe küldetett. Laiczendorf tökéletesen hitte, hogy Batthyányi mentve van. Ekkor lejött Bécsből a vádirat, azon meghagyással, hogy némely pontjai újból s bővebben vizsgál-tassanak meg Laiczendorf által, ki egyszersmind Sófia főherceg-asszonytól egy sajátkezű levelet kapott, melyben ezen fúria parancsolja Laiczendorfnak, hogy az ítéletet halálra változtassa, biztosítván őtet, egyszersmind, hogy az nem fog végrehajtatni, mert a császár, az ő fia, meg akar kegyelmezni Batthyáynak; de hogy halálra ítéltetése multhatatlanul szükséges, mások elrettentése végett. Laiczendorf sokáig habozott, de részint félve Sófiától, részint bizva is a megkegyelmezésben, az ítéletet halálra változtatta. Sófia megesalta Laiczendorfort, s Batthyány kivégeztetett. Pázmándy nékem azt mondotta, hogy néki Laiczendorf megmutatta a Sófia levelét. A Batthyány testét meggyilkolhatták, de lelke él mi közöttünk, hogy egyszer megbosszulja a hazát!

Pálffy János

Vay Ádám (1657–1719)

Kuruc Vay Ádám a Szabolcs megyei Vaján született 1657. május 11-én. Szülei, Vay Péter (1611–1662), és csepei Zoltán Anna (?–1682) voltak. Vay Péter Erdélyben kezdte pályafutását. Bethlen Gábor udvarában nevelkedett, 1631-ben I. Rákóczi György étekfogója és kamarása. Midőn visszatért vajai birtokára, 1647-ben szabolcsi követ az országgyűlésen, 1650-ben a megye alispánja. „Sok dicséretes virtusokkal magának örök emlékezetet hagyott, hazájának és fejedelmi hadi rendekben eltöltött sok hasznos és dicséretes szolgálata után”. 1662-ben halt meg. Felesége, Zoltán Anna „remek példája volt az asszonyi nemnek.” Mind a három fiuk: Ábrahám, Mihály és Ádám a kurukor történetének kiemelkedő alakjai lettek.

Vay Ádám ifjúkorát részben Sárospatakon a híres kollégiumban, részben dunántúli főurak szolgálataiban töltötte. Közben rövid ideig harcolt a kurucok között. A Dunántúlról a királypárti Fülek várába ment, ahol hadnagyként szolgált. Itt vette feleségül 1679. május 4-én a vár alkapitányának leányát, nagyiváni Fekete Erzsébetet (1665–1695. dec. 25.). E házasság hírnevet és nagy vagyont hozott Vay Ádámnak, leányai később ismert erdélyi családok fiaival léptek frigyre: Erzsébetet Bethlen Miklós kancellár Mihály fia, Katalint pedig Apafi Mihály fejedelem mindenható minisztere, Teleki Mihály Pál fia vette nőül. 1682 szeptemberében Fülek eleste után a Habsburg-ház ellen harcoló Thököly Imre mint foglyát kényszerítette, hogy a kurucok közé álljon, ahol azután zredes lovaskapitányságig vitte, s Kisvárda kapitányaként szolgálta Thökölyt. 1684-ben Thököly a kurucok mellett harcoló tatár hadakhoz rendelte, mint főkommisszáriust. Ez a tisztsége sokat ártott hírnevének, hiszen a tatárok rettenetes pusztítást végeztek a Felső-Tiszavidéken. 1687-ben Szabolcs vármegye követe volt a pozsonyi országgyűlésen. Felesége halála után ismét megházasodott, 1696-ban báró Zay Annát, a nádornak is jelölt Zay András leányát vette nőül.

II. Rákóczi Ferenczel egy szőlőbirtok tulajdonjoga felett pereskedve ismerkedett meg 1700-ban. Sorsa ekkor kapcsolódott össze véglegesen a kuruc mozgalommal és a későbbi fejedelemmel. 1701-ban mint II. Rákóczi Ferenc öszezsküvő társát letartóztatták és a bécsújhegyi börtönbe vetették. 1701. május 29. és 1702. augusztus 10. között tartották ott fogva. A tömlőcből kiszabadulva nógrádi birtokaira, Ajnácskő várába tért haza. Rákóczi kurucával először 1703. szeptember 1-én találkozott, amikor egy portyázó csapat megjelent a vár alatt, Ajnácskő átadását követelve. Vay Ádám erre nem volt hajlandó, de jóindulata jeléül öt hordó bort gurított le neki. A kurucok a bort megitták, majd továbbmentek, Vay Ádám pedig Ajnácskőről a jobban védhető Gács várába húzódott a többi nógrádi nemessel együtt. 1703. október közepén azonban ezt a várat is kénytelenek voltak feladni, s ekkor indultak Rákóczi táborába, Tokajba. Itt találkozott újra II. Rákóczi Ferenc és Vay Ádám, ettől az időponttól kezdve haláláig hűségesen szolgálta fejedelmét. Rákóczi még a tokaji táborban, 1703. október 24-én udvari kapitányává nevezte ki Vay Ádámot. Udvari kapitányként, vagy ahogy később nevezték a fejedelem udvari marsalljaként irányította az udvar mindennapi életét, ő gondoskodott arról, hogy mindenki megtartsa azt a rendet, melyet a fejedelem méltósága megkívánt. Ehhez rendelkezett a megfelelő erővel is, ő volt a közvetlen parancsnoka a fejedelem testőrségének és udvari ezredeinek. Szintén Tokajban, az első kinevezést követő harmadik napon, október 27-én a jászok és kunok főkapitányi méltóságát is Vay Ádámról ruházta a fejedelem, s amikor a Rákóczi-család ősi vára, Munkács, nyolc hónapos ostromzár után megnyitotta kapuit a kurucok előtt, 1704. február 16-án Vay Ádám lett Munkács főkapitánya. A kuruc állam ügyeinek intézésére a miskolci táborban 1704 tavaszán felállított Udvari Tanács elnöki tisztét szintén Vay Ádámról bízta a fejedelem. Míg a hadseregben Bercsényi Miklós főgenerális, az ország igazgatásában Vay Ádám volt a második ember a fejedelem után. Az Udvari Tanácsot a 1705-ös szécsényi országgyűlés a Szenátussal váltotta fel, melyben szintén helyet kapott Vay Ádám is. Jó erdélyi kapcsolatait, Mihály bátyja Erdélyben volt birtokos, leányai szintén ott voltak férjnél, használta fel a fejedelem, amikor Vay Ádámot bízta meg az erdélyi rendekkel kötendő szövetség megkötésére, amit ő a huszti gyűlésen, fejedelmi biztосként, végre is hajtott. Egyedüli és egyetlen ember volt Magyarországról, aki az Erdélyi Tanácsnak is tagja volt, kinevezését az 1707-es marosvásárhelyi erdélyi országgyűlés tiltakozás nélkül tudomásul vette, így Vay Ádám egyszerre mindkét szövetséges állam, a magyar rendi konföderáció és az erdélyi fejedelemség politikai vezető testületének tagja volt. Erdélyi pozícióját erősítette Rákóczi azzal is, hogy két partiumi vármegye, Békés és Máramaros főispánágát is Vay Ádámnak adta, s amikor 1708-ban Dolhay György kapitány halálával megürült a huszti főkapitányság, Vay Ádám kapta meg e tisztet is.

Vay Ádám Rákóczi egyik legbizalmasabb embere lett, akit a fejedelem, a közöttük lévő 20 esztendőskor különbség, s a tapasztalat miatt is atyjaként tisztelt, tanácsaira mindig hallgatott. Irigyci már-már azt állították róla, hogy ő Rákóczi rossz szelleme, de ezt a fejedelem soha sem vette komolyan, sőt, amint Emlékirataiban írta, két embert, Bercsényit és Vayt az emigrációba is magával vitte, féltve őket a császári megtorlástól, mert tudta, hogy ez a két igazi kuruc sohasem fog az uralkodó hűségére felesküdni. A túlnyomórészt katolikus vallású, szinte kizárólag a főnemesség soraiból származó kuruc felső vezetés tisztelte, de nem igazán szerette a református vallásához a végletekig ragaszkodó, középnemesi származású Vay Ádámot, akiben mindezek ellenére megbízott a fejedelem. Vay Ádám kitartó hűséggel követte urát az emigrációba is. Két héttel Rákóczi után, 1711. március 4-én hagyta el – feleségével, Zay Annával és gyermekeivel, Ádámmal és Juliánával együtt – Magyarországot. Volt az egyetlen a szabadságharc vezetői között, aki nem önszántából, hanem a fejedelem felszólítására ment emigrációba. Bujdosásának utolsó állomása Gdansk (Dancka), ahol Rákóczi távozása után ő lett a bujdosók feje. 1712.

Kuruc Vay Ádám portréja a vajai Vay Ádám Múzeumban

július 12-én érkezett ide. Itt volt utoljára együtt a fejedelemmel. Amíg XIV. Lajos francia király évjáradékban nem részesítette, nyomorban élt. Csak a festő, Mányoki Ádám segített rajta. Egyetlen vigasza derék felesége volt. Olykor még reménykedett abban, hogy hazatérhet szülőföldjére és birtokait mintagazdaságokká alakíthatja át. A hazatérés lehetősége azonban csak fiának, majd – halála után – feleségének adatott csak meg. 1718 nyarán elvesztette étvágát, s lassan sorvadva, a következő év elején, 1719. január 31-én csendesen meghalt. Utolsó levele „olyan, mint egy elhaló jajkiáltás az éjszakában.” Juliana leánya mellé temették el a gdanski Szent Erzsébet templomban. Sirjára özvegye állíttatott márványlapot, mely napjainkban a vajai református templom falában, a szószékkel szemben látható. A nagy kuruc hamvait tartalmazó érekporsót kései utódai, gróf Vay Ádám és gróf Vay Tihamér 1906 nyarán hozták haza Vajára, majd június 19-én a mai Tulipán úti családi kriptába, az angyalos sirboltba temették. Már akkor felmerült azonban az az elképzelés, hogy Vay Ádámnak méltó síremléket kell emelni, s

azt végül a magyar állam vállalta magára. A Holló Barnabás szobrászművész által készített siremléket 1906 őszén a várral szemben, a református templom kertjében állították fel. Az országos ünnepséget, melyen a kormányt Tóth János kultuszminiszteriumi és Mezőssy Béla földművelésügyi miniszteriumi államtitkár képviselte, 1906. november 15-én tartották Vaján, ekkor helyezték el a hamvakat a turulus emlékmű alatti sírba. Ma is ott pihennek.

Az utókor számára fennmaradt Vay Ádám aranyozott ezüstbuzogánya, melyet a Magyar Nemzeti Múzeumban, másolatát a Vay Ádám Múzeumban őrzik. Mányoki Ádám festette portréja ugyanott a Történelmi Képcsarnokban, illetve másolata a vajai múzeumban látható.

Bene János

Vay Ádám életrajzának tanulmányozásához szolgáló irodalom: *Esze Tamás:* Vay Ádám. In.: A Vay Ádám emlékünnepe tudományos ülészaka (1969. május 24-25.). Szerk.: Molnár Mátvás. Vaja 1969. 7-32. old. – *Hopp Lajos:* Vay Ádám és a Rákóczi-emigráció Lengyelországban. In.: A Vay Ádám emlékünnepe tudományos ülészaka (1969. május 24-25.). Szerk.: Molnár Mátvás. Vaja 1969. 53-66. old. – Vay Ádám verses önéletrajza. Sajtó alá rendezte: *Szalay Krisztina.* Vaja 1978. – *Heckenast Gusztáv:* Vay Ádám szerepköre a Rákóczi-szabadságharcban. In.: Rákóczi-kori tudományos ülészak 1996. október 25. Vaja, 1997. 7-17. old. – *R. Várkonyi Ágnes:* Vay Ádám, Anglia és a Rákóczi-szervezkedés. In.: Rákóczi-kori tudományos ülészak 1996. október 25. Vaja 1997. 7-34. old. – *Bene János:* Vay Ádám hamvainak hazahozatala 1906-ban. In.: Rákóczi-kori tudományos ülészak 1996. október 25. Vaja, 1997. 7-17. old. 103-110. old. – *Heckenast Gusztáv:* Ki kiesoda a Rákóczi-szabadságharcban? Életrajzi adattár. História Könyvtár. Kronológiák, Adattárak 8. Sajtó alá rendezte: *Mészáros Kálmán.* Bp. 2005. 451-452. old. – *Mészáros Kálmán:* II. Rákóczi Ferenc tábornokai és brigádosai. A Hadtörténelmi Intézet és Múzeum Könyvtára. Argumentum 2006. 82-83., 103-110. old.

Kitaibel Pál (1757–1817)

250 éve született az ország növényvilágát elsőként, nagy részletességgel kutató botanikus. Haladó szellemű tudós volt, aki abban a korban élt és dolgozott, amikor az ébredező magyar kutatói szellem megpróbál beilleszkedni az európai gondolkodók soraiba, megfogalmazva és később megvalósítva azt az igényt, amely a Kárpát-medence természeti kincsének részletes feltárásához vezetett. Egész életében utazott, gyűjtött, növényeket, ásványokat, kőzeteket, majd gyűjteményét a legnagyobb precizitással és tudományos igényességgel dolgozta föl. Fennmaradt, több mint 13 000 lapot számláló herbáriumát, a felvilágosodás egyik vezéralakjaként számon tartott József nádor vásárolta meg a magyar nemzet számára. Ezt a gyűjteményt később a Természettudományi Múzeum igazgatója, Jávorka Sándor dolgozta föl újra, a XX. század első felében. Ő írta Kitaibelről a következőket: „*A botanika linnéi korszakának messze kimagasló magyar képviselője megérdemli, hogy emlékét időnként felidéz-zük, munkásságát, mint természettudományi mozgalmaink egyik legjelentősebb, legeredményesebb jelenségét becsben tartsuk.*”

Életrajz

Kitaibel Pál Nagymartonban, a ma Ausztriához tartozó burgenlandi Mattersburgban született. Szülei jómódú földművelő parasztok, apja a szomszédos Borbolyán (ma Walbersdorf) egy ideig kocsmároskodott is. Egyetlen testvére ugyanitt volt plébános. Gimnáziumba a soproni bencésekhez járt, majd az utolsó osztályt Győrött fejezte be. Bár eleinte papnak készült, mint akkoriban gyakori volt gondolkodó, felfedező szellemű ifjak között hamar váltott és a jogi karra majd a budai egyetem orvosi karára jelentkezett. Bár 1785-ben tette le a doktori szigorlatot, és nyerte el az orvosi oklevelet, kiváló képességeit és szorgalmát jelzi, hogy már egy évvel korábban, negyedévesen kinevezik adjunktusnak az osztrák származású Winterl Jakab mellé, aki az egyetem orvosi karának első kémia- botanika professzora, és az éppen Pestre költöző botanikus kert igazgatója volt.

Az akkor már betegeskedő professzor a nagy szakmai ambícióval ellátott Kitaibel Pálban komoly segítőerőre, tettekre kész munkatársra talál. Ellenőrizi a kertet és átvállalja tőle a helytartótanács számára a kötelező jelentések megírását. Botanikus kerti munkája során szerzett érdemeit már ekkor elismerik Bécsben, de néhány jelentésben maga is saját „dicséretét zengi: „*Méltányos dolog számomra, mert én pénz és fáradságot nem kíméltem, hogy érdememnek tudják be...: ebből az alkalomból élek az engedéllyel hogy az én iparkodásomat tudomásukra hozzam.*”

Gyűjtőútjai akkor kezdődnek, amikor a pesti botanikus kert élő növényanyagának gazdagításához lát hozzá. Kezdetben csak a Pest és Buda környéki élőhelyeket keresi fel, többször is bebarangolva a dolomit lejtők napos oldalait. Az élő növényanyagot gazdag maggyűjteménnyel is kiegészíti, biztosítva ezzel a kert nemzetközi magcseréjének folytonosságát, melybe korábban már Winterl bekapcsolódott.

Később távolabbi utakra is vállalkozik, majd húsz éven keresztül járja a történelmi Magyarország különböző területeit. 30 kutatóútja során mintegy 20 000 kilométert tett meg, ami az akkori út- és közlekedési viszonyok között meglehetősen hősies vállalkozásnak bizonyult, és mint Kitaibel esetében is történt nagymértékben próbára tette az utazó egészségét és fizikai állóképességét. Az alföld lakatlan területein át a zord hegyvidékig a legváltózatossabb kárpát-medencei és balkáni tájakat járta be, gyűjtött és jegyzetelt mindent, amit látott. Figyelte a kunhalmokat, az alföldi „deli-bábot” és a Tisza virágzását is. Bejárta Szlavóniát és Horvátországot, a tenger melléket, a Bánságot, de járt a Szepességben és Máramarosban is. Följegyzéseiben így ír: „Az ember nem is hinné milyen gazdag ez az ország új és ritka növényekben.”

Útjai során 200 új növényfajt fedezett fel, és ezekről részletes tudományos leírást is adott. Az első utak kivételével felfedező útjairól az ún. „iterék”-ről részletes útinaplót készített. Ezek hűen tükrözik a polihisztor egyetemes érdeklődését, így följegyzései a későbbiekben kibontakozó új tudományágak mint a növényföldrajz, ökológia, fenológia és virágzásbiológia számára szolgált értékes adatokkal. Számos, gyakran a tudomány számára új növényfajok leírása mellett, naplójában mezőgazdasági feljegyzéseket, régészeti megfigyeléseket találunk, a néprajzi adatok között pedig magyar, román, német, ruszin és más népek népi növényneveit is feljegyezte.

Munkássága

Erdély belső vidékei és az északnyugati Kárpátok kivételével, Magyarország minden vidékét fölkereste és kutatta, így életét a felfedezés és gyűjtőmunka teljes egészében kitöltötte. Oktatói feladatai alól mindvégig felmentést kért és rendszerint meg is kapott feljebbvalótól. Családi kötelekei és gyermektelenül maradt házassága sem kényszerítették otthonmaradásra, évi 3-5 hosszabb felfedező útjáról így sok-sok új adattal térhetett haza.

Korábban már elődje és feljebbvalója, Winterl Jakab is több új növényfajt írt le a magyar alföld és a középhegységek flóráját kutatva, de mivel ezeket nem látta el a linnéi binomiális nomenklatúrával, azaz nem a kettős nevezéktan szabályai szerint adott nevet a növényeknek, Kitaibel utólag pótolta ezt, és a növényfajok neve mellett a tudományos latin nyelvű leírást is megadta. A pannoni térség kontinentális flórája akkoriban a nyugat-európai kutatók számára csak töredékesen, Clusius és Jacquin kutatásaiból volt ismert. A Tátra és a Kárpátok magashegységeinek növényzete, valamint a Velebit hegység pedig szinte teljesen ismeretlen volt, nem csoda hát, hogy a csak pásztorok és haramiák által járt területeken sok új fajt talált. Kitaibel új taxonjai között találjuk többek között a Magyar Középhegység dolomitflórájának híres növényeit, az alföldi kontinentális szárazságtűrő fajokat, bennszülött növényeket, mint a kései szegfű, a dunai szegfű vagy a szirti imola. A Duna menti fajok közül ő írta le többek között a ritka előfordulású fekete galagonyát is. A szikes mezők és mocsaras rétekről számos új fészkes virágú növényt ismertett, melyek közül páratlan szépségű a magas termetű pettyegetett őszirózsa, az *Aster punctatus*. A Kárpátok hihetetlen fajgazdagsága még Kitaibelt is megihlette, különösen máramarosi útjáról hazatérve naplójában lelkesen számol be arról, hogy egész sereg kárpáti érdekességgel és endemikus fajjal találkozott.

Bár kezdetben saját költségén vállalta az utazást, a nagy felfedező utak azonban sohasem valósulhattak volna meg, az állami támogatás, a helytartó tanács finanszírozása nélkül, vagy ha mecénása, Waldstein Ferenc gróf nem támogatja öt törekvéseiben. A jó anyagi helyzetben lévő, kivételesen haladó szellemű, természetrajongó arisztokrata, baráti gondoskodással viseltetett Kitaibel iránt, útjainak egy részére – a Szepességbe meg Máramarosba – is elkísérte a tudóst. Őt hosszabb útját finanszírozta, majd a rézmetszetes kiadvány költségeit is teljes mértékben föl vállalta. Hálából Kitaibel munkáinak társszerzőjeként tüntette fel és minden általa felfedezett növénynevén auctora-ként nemcsak saját magát, hanem Waldstein nevét is feltüntette. Ezért a W. et K. rövidítést találjuk a növényfajok nevei mögött.

1798-ban Waldstein gróffal együtt keresik fel Berlinben Willdenowot is, aki akkor már a Linné *Species Plantarum*-nak ötödik kiadásán dolgozott, és benne összefoglalta a világon addig ismert összes növényfajt. Tőle várták az immáron összegyűlt hatalmas növényanyaguk revízióját és kritikai értékelését. Nem kis meglepedésükre Willdenow megerősíti, hogy általuk is kritikusnak vélt taxonok¹ közül

¹ taxonok = a növények azonos származású, illetve közös tulajdonságú csoportjai.

több is új nemzetségnévvel kerülhet be a tudományos leírásokba. Az egyik egy mályvaféle – mely a Szerémségből került elő – a *Kitaibelia vitifolia* Willd. A másik ilyen faj egy, a rózsafélék rokonsági köréhez sorolható, sárga virágú igen dekoratív lágyszárú növény, a Magyar Középhegység kontinentális jellegű faja. Ez a növény a tudományos keresztségben a *Waldsteinia geoides* Willd. nevet kapta.

Szellemi hagyatéka

Kitaibel legértékesebb szellemi hagyatéka kétségkívül a mintegy 8000 növénytaxont tartalmazó, 63 fasciculumból álló herbárium. Hónapokig tartó kutatóútjait rendszerint hosszan tartó feldolgozó munka követte. Ezekről az utakról gondosan elkészített és jól konzervált herbárium a tanúskodik, amely felbecsülhetetlen tudománytörténeti értékű, és ma is kutatható. Bár a gyűjtemény zöme a saját gyűjtéséből áll, bőven találunk kortársai, így Baumgarten, Rochel, Willdenowtól származó és csere útján kapott lapokat, mint ahogy ő is eljuttatta új taxonjainak preparátumait más kutatók számára. Körülbelül 800 lap kerül Joseph August Schultes-hez Landsbut-ba, a *Österreich's Flora* megírójához, aki később publikálja is Kitaibel adatait. Az általa megtalált és leírt növények száma – az ún. Kitaibel fajok száma 200 fölötti.

Saját művei, tudományos publikációi –néhány kisebb munka kivételével – nincsenek. Magyarországon és Horvátországban ritka és új növényfajairól Waldstein gróffal közösen jegyzett „képeskönyve”, a 280 kézzel igényesen festett, nagyformátumú rézmetszetes-gyűjtemény azonban kora egyik legszebb és egyben leggazdagabb ilyen típusú kiadványa. A 3 kötetes *Descriptiones et Icones Plantarum Rariorum Hungariae* Bécsben jelent meg, a napóleoni háborúk szűkös éveiben, Waldstein gróf kitarításának és tetemes pénzügyi támogatásának köszönhetően. Ebben 100 faj fölötti a Kitaibel által leírt, új fajok száma. Ilyen például a püspökfürdői tündérrózsa is. Az Ister magnovaradiense idején, azaz a nagyváradi útja során Kitaibel ellátogat Püspökfürdőre, ahol a melegvizű Pece patak csatornájában főlflygel erre a ritka vizinövényre. Naplójában így említi főlfedezését: „*A ritka növények világa pedig itt igen gazdag. Ezek közt különösen említésre méltó egy Nymphaea faj, vagy Linné meghatározása és leírása szerint valószínűleg a Nymphaea Lotus: egy növény, amely eddig csupán a földkerekség, így Afrika, India, és Amerika legmelegebb tájain terem.*” Mostani felfogásunk szerint ez a melegkori maradványfaj, a harmadkori melegidőszak óta, mintegy 60 millió éve él a Nagyvárad melletti termálvízben, túlélve a hosszú jégkorszakot is. Ezt a tényt a későbbiekben zoológiai leletek is igazolták. Kitaibel tehát az első aki, felhívta az európai tudományos világ figyelmét ezen rejtélyes múltú, pazar szépségű növényre.

1799-ben mikor megjelenik az *Icones* első tíz színes növényábrája már elismert külföldi tudományos körök előtt is, többfelé hívják „*a természet ritkább teremtményeinek felkutatása céljából*”. Adatait német folyóiratok is folyamatosan leközlik, nemzetközi levelezése és szakvélemények készítésére szóló felkérései is gyakoriak. Élete során csaknem 30 neves külföldi botanikussal tartott fenn levelezési kapcsolatot és több mint tíz tudományos társulat tagjává választják. Diplomái közül legdiszesebb a szentpétervári orvos-sebészeti akadémia – *Caesarea medico-chirurgica Academia* – nagy peccétes, pergamén lapra nyomtatott diplomája.

A helytartótanács és a tudományos közélet élete utolsó felében a „nagy flóramű” a *Flora Hungarica* megírását várja Kitaibeltől. Ezt sem volt ideje megírni – utazásai egész embert követeltek – így erre a hiánypótló monográfiára Kitaibel halála után még jó száz évet kell várnia a magyar tudománynak. Végül 1924-ben Jávorka Sándor írja meg, Kitaibel florisztikai adatainak teljes gyűjteményét is csak késői követői publikálták. Itt leginkább a XIX. század második felében tevékenykedő Kánitz Ágost érdemei kiemelendők, aki 1863-ban kiadja az *Additamenta ad Floram Hungaricam* művet.

Ásványvíz-elemzéseit a *Hydrographica Hungariae Pestini* című, 1829 megjelent mű tartalmazza, melyet helyettese és későbbi utóda Johannes Schuster adta ki. Ez a munka egyben a világirodalom első nyomtatásban közölt ásványvíz monográfiája.

Kémiában végzett munkássága a tellur felfedezéséhez kapcsolódik, elsőként állít elő kéksavat. Föld-rengés-kutatásairól készült tanulmányai Tomcsányi Ádámmal közösek, és ez utóbbi gondozásában jelentek meg.

A helytartótanács számára írt naplóit, a gazdag munkásságot leginkább tükröző értékes feljegyzéseit tartalmazó *Diaria*-it teljes egészében ma sem dolgozták föl. Amit a naplóról tudunk, azt Gombocz Endrének köszönhetjük, aki több felfedező útjáról szóló leírását is nyomtatás alá rendezte. A *Diaria Itinerum Pauli* Kitaibeli 1945-ben jelent meg. Naplójának vegyészeti és közéleti kutatásait tartalmazó részletei mind a mai napig kiadatlanok maradtak, bár bizonyára ezek között is találunk a tudomány számára fontos részleteket. A naplókat olvasva Kitaibel Pálban szenvedélyes felfedező embert ismerhe-

tűnk meg, aki azonban mindvégig a legnagyobb tárgyilagossággal készíti feljegyzéseit a környezetében látottakról, bár ezeket gyakran kísérik szarkasztikus megjegyzések is. A Szerémségben, ahol a Kiaibelia vitifolia-t találta meg. Beocsin mellett levő Rakovác-i görögkeleti kolostorral kapcsolatban például így ír „... a szőlőtermelés a legkitűnőbb keresetforrása a rakováci kolostornak, amely csupán 7 naplopót táplál.” A zirci apátság szerzeteseiről pedig eképpen referál: „A jelenlegi prior magyar, Szabady László nevű tiszteltre méltó, derék férfi. A többiek részben Magyarországról, részben osztrák államokból részben Porosz –Sziléziából valók. A németeknek és a magyaroknak kell a lelkészi és az egyéb nehéz hivatalokat ellátni. A sziléziaiak ellenben tudatlan, alatomos, durva legények, akik csak azért vannak ott, hogy tönkjék őket, hogy dorbézoljanak, a magyar parasztok verítékét felemésszék, előjáróikat, különösen ha azok magyarok, kinnzák és az ország pénzét kilopják.” Impressziói, érzelmileg átítatott gondolatai azonban leginkább azon leveleiből derülnek ki, melyeket Waldstein grófnak címzett, akivel mindvégig intenzív levelezésben állt. Naplói, levelezése egyébként a Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi könyvtárának tulajdonában vannak, túlnyomó részük a Természetudományi Múzeum Növénytárban van letétbe helyezve.

Az életút vége

Bár szép küllemű embernek tartották, élete alkonyára megtépázott egészsége fizikumát is kikezdté. Élete utolsó hét évében így már hosszabb botanikai felfedező utakra nem is indult, bár rövidebb utakra azért még vállalkozott. Egyre súlyosbodó betegségére hivatkozva utolsó máramarosi útjáról hazatérve 1815 nyarán benyújtotta nyugdíjazás iránti kérelmét. 1816 elején nyugalomba vonul. Egyre súlyosbodó betegsége a munkájában is mindinkább korlátozza, a vég rohamosan közeledik. Vesebajából származó vízkórság, a belek és a hólyag idült lobosodása és más súlyos bajok következtében 1817 telén hunyt el. Halálát a nemzetközi tudományos közélet és az egész magyar társadalom nagy megrendüléssel fogadta. Landshuti barátjának az 'Österreich's Flora írójának, Joseph August Schultesnek fia írja „ Még gyermek voltam, amikor a megboldogultat néhány nappal halála előtt életemben először láttam és ő kínzó fájdalmi közepette engem mosolyogva megáldott, amikor kezét megcsókoltam. A jóság, mellyel ő a sír a szélén engem fogadott örökké felejthetetlen marad számomra.”. A Váci úti temetőbe temették, mely egykoron a mai Nyugati Pályaudvar területén volt. A temető és vele együtt a sír a városrendezés során megsemmisült. Sirkövének hosszú sírfeliratából egyetlen mondat ma is olvasható az Illés utcai Fűvészkert síremlékén: „Gaude Hungaria, quae talem tulisti” (Örvendj Magyarország, aki ilyen fiat adtál a világnak).

Höhn Mária

Nyelvőrségen

175 éve született Szarvas Gábor

„Születtem 1832. március 22-én Adán, Bács megyében, anyámtól. Apám törvényes, céhbeli kovács volt, anyám kovácsné. Laktunk a nagy kocsmának vizávi, amelynek bora, amint emlékszem, híres volt Tisza-víz-ízéről” – írta Szarvas Gábor önéletrajzában. Születésének időpontjához is volt egy tréfás megjegyzése: „Abban a pillanatban születtem, amikor Goethe fölkiáltott: »Meht Licht!».”

Szarvas Gábor hatéves volt, amikor anyja kívánságára Bajára költöztek. Itt végezte el a ferences rendiek vezette gimnázium hat osztályát 1842 és 1848 között. A tanítási rendszer nemzeti, hazafias irány követett, és nem csoda, hogy 1848-ban a tizenhat éves fiatal nemzetőrnek jelentkezett. Szolgálatra azonban nem tartották alkalmasnak, így folytatta tanulmányait. A bencéseknel tanult, de négy év után kilépett a rendből. Orvos szeretett volna lenni, mégis engedett barátai rábeszélésének, és jogot kezdett tanulni, de betegsége miatt abbahagyta tanulmányait.

A bajai gimnázium tanárának, Klamarik Jánosnak tanácsára a tanári pályát választotta, s ő beszélt rá, hogy szaktárgyul a klasszika-filológiát válassza. Másfél évig Egerben tanított, azután visszakerült Bajára, majd miután kedves tanárait – köztük Klamarikot is –, a Bajai Közlöny körüli bonyodalmak miatt, melynek szerkesztésében Szarvas Gábor is részt vett, eltávolították állásukból, ő sem maradt tovább a gimnáziumban. A szabadkai gimnáziumba kérte felvételét, de nem vették fel. Pozsonyban azonban rendes tanári állást kapott.

Ekkor még a szépirodalom vonzotta, drámaírással próbálkozott, és két vígjátékát elő is adták, de nem aratott velük sikert. Hetilapot is indított Pozsonyi Lapok címmel, vállalkozása azonban nem sikerült, a lapnak csak két száma jelent meg.

Első nyelvészeti tárgyú munkája, a *Magyartalanságok* a pozsonyi főgimnázium Értesítőjében jelent meg 1867-ben. Ez a munka meghatározta további tevékenységét, ugyanis annak ellenére, hogy nem új kérdésekkel foglalkozott, munkáját kedvezően fogadták, és még ugyanabban az évben közölte a Magyarországi című politikai hetilap is, és az Akadémián is felfigyeltek rá. Mottója egy Budenz-idezet: „Nyelvrontó utáncók, kik saját nyelvök eredeti szavaival is rosszul élnek, legelőbb a literátus emberek közt szoktak támadni.” Az értekezés a nyelvi hibákat, idegenszerűségeket veszi sorra, hogy hozzájáruljon a korabeli nyelvben „buján tenyésző gyom” kiirtásához. A „nyelvparaziták”-nak két csoportját határozza meg: „szó- és mondatszőrnyeket” sorolja fel, melyek jó része szerinte a latin nyelv szolgálai utánzásából fejlődött ki, az okokat pedig abban látja, hogy az új írónemzedék egyrészt gyorsan ír, és nem ügyel a minőségre, másrészt rossz a fordítás módszere (vagy szóról szóra fordítanak, vagy a gondolatok hű visszaadására törekednek, miközben vétenek a nyelv „szent és sérthetetlen” sajátosságai ellen). Ebben a tanulmányában tűnt fel először a „nyelvörtség” lehetősége.

Az Akadémia pályázatára készült és Marczibányi-jutalomban részesített nyelvtörténeti munkájában, *A magyar igeidőkben* szintén alkalmat talált, hogy véleményt mondjon a korabeli nyelvállapotról. Még a pályázati szövegben találtakat sem tartja elfogadhatónak, í. hogy „tekintettel a legújabb kor iránytani fejleményeire” mutassák be a pályamunkák a magyar igeidőket, ugyanis a nyelvben csak ingadozásokat lát, a korabeli irodalom – mondja –, nem vall semmit, nem tanúskodik semmiről, visszasságot tükröz. Az elemzett tizenegy igealak közül hétnek (*ír, ira, irt, irand, ír vala, irt vala, írni fog*) nem csak létezési jogát, hanem értékét is kimutatta, a többi négyet (*ira vala/ volt, irt vala/volt, írni fogott és irandani fogott*) a fenti hét közül egyik-másik egyenértékű alakjának tartja. Következtetésként Toldy Ferencnek egy Révai Miklósról írott szövegéből idéz, melynek lényege, hogy a nyelv törvényeit nem egy kor ingadozó nyelvszokásai alapján kell megállapítani, hanem a nyelv történetéből és a nyelvemlékekből, továbbá hogy a nyelv törvényeinek visszaállításával állhat helyre a nyelv épsége és tisztasága. A régi magyar nyelv normaszerepének túlhangsúlyozása, az élő nyelvnek kívülről történő szabályozása, az ősi romlatlan nyelv gondolata Révai felfogásának továbbélése.

1869-ben Szarvas Gábor a pesti főgimnázium rendes tanára lett, három évvel később pedig a Magyar Nyelvőr szerkesztőjévé nevezték ki. A folyóirat első számában *Mit akarunk?* címmel közölte programját, amelyben hangsúlyozza a helyesség visszaállításának szükségességét, ami azt jelentette, hogy hadat üzent a nyelvújítás szabályellenes szóalkotásainak és az idegen nyelvek hatására keletkezett kifejezéseknek, tervezte továbbá egy tudományos nyelvtan előkészítését, ami egyben azt is jelentette, hogy tisztázni akarta a még meg nem oldott kérdéseket. A kutatások területéket a történeti nyelvészet, a népnyelvet, az újabb irodalmat és – ma úgy mondanánk – az élőnyelvet határozta meg.

Korának valamennyi ismert tudósát ott találjuk munkatársai között. Már az első számban publikált például Budenz József, Hunfalvy Pál, Volf György, Ponori Thewrewk Emil, Balassa József, Fogarasi János, Greguss Ágost és Simonyi Zsigmond. Arany János is írt a Nyelvőrbe, a szörendről például, de nyelvjavító cikkek is közölt.

A Szarvas Gábor szerkesztette számok tartalma gazdag volt, és minden bizonnyal izgalmas olvasmány a nyelv iránt érdeklődők számára, ugyanis a változatos témájú és a nyelvi ismereteket gazdagító cikkek, tanulmányok mellett vitacikkek is helyet kaptak bennük. A szerkesztő ugyanis szerette az élénk vitaközlést – ha az tanulságos volt –, mert ettől is várta az elvek tisztázását. Nem félt a szenvedélyes harctól sem, az sem bántotta, ha őt támadták, közölt esipős, gúnyos bírálatokat is, de ezekre rendre válaszolt is. Többek között ezt írja: „Mindenkor készen állunk tudományos vitaközlésbe bocsátkozni, sőt szeretjük provokálni is, ha reméljük, hogy nyelvünkre haszon származik belőle.”

Szarvas Gábor nem volt az új szavak ellensége, jól látta, hogy alkalmazásuk „forgalomba tételük” elkerülhetetlen, sőt, szükséges is. A műveltséggel kapcsolatos szavaknak két forrása az átvétel és a szóalkotás. A tudomány nyelvben helyesebbnek tartja az általánosan ismert idegen szavak használatát, tudományon kívül azonban nem látná szívesen őket, s „ha valamely fogalomra nem volna járatos, meghatározott szavunk, iparkodjunk, hogy a hiány mennél előbb pótolva legyen”.

A szóalkotáskor azonban fontosnak tart néhány elvet, í. hogy a szó magyar legyen, és ne legyen kores (kores szavaknak az olyanokat tekint, melyek nyelvünk törvényeinek mellőzésével készültek), fedje az idegen szót, és forrása tiszta és eredeti legyen. Ez a forrás pedig a régi irodalom és a népnyelv. Tehát csak a rosszul alkotott szavak ellen emeli fel szavát. Csakhogy az ilyen szavakat is már befogadta

a beszélőközösség. Ennek ellenére jelszava lesz, hogy „vasat a rossznak!”, bár azt is megjegyezte, hogy olykor szükség van a helytelenül alkotott szavakra, s ezeket használni is kell – legalább egyelőre, de a bírálatok azokra a szavakra vonatkoztak, mondja, melyek szükségtelenek és egészen feleslegesek. A nyelvben kereste a feleleteket arra, hogy mi a helyes, ezért tartotta szükségesnek alapos vizsgálatát, s ezért szorgalmazta a nyelvemlékek kiadását, a nyelvtörténeti szótár elkészítését és a néprajzi adatok összegyűjtését.

A nyelvjavítást intézményes keretek között oldotta meg. 1874-ben felhívást jelentetett meg a folyóiratban, melyben felszólította a nyelv barátait, hogy vegyenek részt a közös tanácskozásokon, melyek célja a nyelvi visszasságok kimutatása, a helyes magyarság megállapítása, a közös megállapodás és a megállapított tételek elfogadása és terjesztése. A tanácskozásokat az Akadémiai Körben tartották minden hónap utolsó szombatján. A tanácskozásokon jelen voltak a lapok szerkesztői, a tudósok közül Ballagi Mór és Fogarasi János, az írók közül Gyulai Pál. A Nyelvőr negyedik évfolyamától a *Hibás szók és szólások javítása* rovatban tette közzé a „kárhoztatott” szavakat és kifejezéseket. Elvei világosak: „Általában véve hibás minden olyan újabb keletű szó, amelynek megvolta akár jelentés, akár alak tekintetében, egészére vagy csak egyik tagjára nézve is magából a nyelvből világosan nem igazolható”, továbbá csak olyan újonnan alkotott szavak jogosultsága fogadható el, melyek jelentése tiszta, átlátszó, a képzők pedig olyan szerepük legyenek, „amelyeket a nyelvszellem elje szabott, s ezt a határt szándékosan sehol és soha át ne lépjük”.

Kezdetben a társalgásai nyelv kifogásolt szavait veszik sorra, és helyettük újakat javasolnak. Az elveknek megfelelően helytelennek minősül például a *rakpart*, mert igetős összetétel, az *idény*, mert holt képzővel van képezve, a *-da/-de* képzővel alkotott szavakat kivétel nélkül rossznak tartja, a *pamlag* azért kifogásolható, mert alakja is és jelentése is ismeretlen, a *cím* azért, mert a *címere*-ből alkották, és sorolhatnánk tovább a példákat, mert van belőlük jócskán. Nem csoda, hogy a már közismert szavak elmarasztalása sokakat nem lelkesített. Szarvast azzal vádolták, hogy az új szavak ellensége. Nem győzi hangsúlyozni, hogy alaptalan a vád, hogy minden új szót „kárhoztatnak”, sőt azt is elismeri, hogy vannak olyan helytelen szavak, melyeket „a kiküszöbölendő sorába iktatni nem lehet”.

A Nyelvőrben zajlott vita egyik kulcsszava a nyelvérzék volt, melyre a neológusok hivatkoztak, az érveléseket azonban Szarvas Gábor nem fogadja el, azt sem többek között, hogy a nyelvérzék elveti a

rosszul alkotott szavakat. S ha elfogadhatónak tartaná is, hogy a szóalkotás első kelléke a nyelvérzék, ez csakis a helyes nyelvérzékre vonatkozhat. S próbára teszi a nyelvújítók nyelvérzékét. Kazinczyt sem kíméli, de megjegyzi az is, hogy sok szavát nem érheti kifogás, mert jobbak, mint azok, melyeket újabban helyettük használnak.

A nyelvűvelő folyóirat alapításakor nem különbözött az irodalmárok és a nyelvészek programja, de négy évvel azután, hogy Szarvasék meghatározták, melyek a hibás szavak, az összeütközés a két tábor között elkerülhetetlen volt. S most már akörül folyt a vita, hogy mekkora ereje lehet az ízlésnek, a széphangzásnak, a nyelvszokásnak: hol kezdődik a nyelvszokás, mi a jó ízlés, kiknek van jó ízlésük, kik képviselik a helyes nyelvérzékét, mi a teendő akkor, ha a közszokás, az ízlés és a nyelvérzék harcba szállnak egymással. Szarvas Gábor következetesen kitarított a meghirdetett elvek mellett, és úgy ítélte meg, hogy a szóalkotások bírálatakor nem jöhet számításba a nyelvi erőszakosság korában devalválódott irodalmi nyelvérzék. Csak arra a nyelvérzékre alapozhatnak, amelyet a népnyelv tolmácsol, és akkor járhatnak helyes úton, ha a történeti és összehasonlító nyelvtudományt hívják segítségül. Ki kell tehát mutatni a nyelv törvényeit, mert ezek alapján állítható vissza a helyesség. A törvényesség tanúinak soraiból tehát kizárta a korabeli irodalom nyelvét. Mi más is lehetett erre a válasz az írók részéről, mint az, hogy elvitatja az irodalomtól a nyelvűvelés jogát. A válaszra Szarvas Gábor így reagál: nem a nyelvűvelés jogát, hanem a nyelvrontás jogát vitatták el. Az 1880-as évek végén a pótolhatatlanság kérdése körül alakult ki vita.

Szarvas Gábor nyelvűvelésének fő sajátja az volt, hogy a nyelv törvényeit adottaknak, változatlanoknak tekintette, melyek függetlenek az embertől és a társadalomtól, mint a természet törvényei. Csak részben jutott el addig a gondolatig, hogy a nyelv a társadalomban születik, a társadalmi használatban alakul át, s a használat során új nyelvi törvények jöhetnek létre.

Bár az is igaz, hogy nem minden nyelvi jelenség megítélésében tévesztette szem elől az élőnyelvet. Az íkes ragozással kapcsolatban már az új szokás kialakulását, új törvény létrejöttének lehetőségét is megemlíti. És általánosít is: „Idők folyamán alak és jelentés kisebb-nagyobb mértékben újabb megújabb módosulásokon megy keresztül: a szó- és mondatkapcsolatban uralkodó törvény, mely hosszú ideig parancsoló volt, egyszerre bomlani kezd, helyébe új szokás lép. S idővel törvénné válik. Szóval, ami még tegnap rendellenesség volt, egyszer szabállyá válik, s megfordítva.”

Szarvas Gábor nyelvűvelő mozgalmának jelentősége vitathatatlan. A nyelvűjítés „torz” szavai és a német mintájú idegenszerűségek ellen küzdve a természetes, könnyen érthető nyelvhasználatot védte, a magyaros szerkesztés rangjának visszaállításáért szállt síkra, és hozzájárult ahhoz, hogy a sajtó, a tudomány és az irodalom nyelve magyrosodott. És ami szintén fontos volt: Szarvas Gábor (és mozgalma) fölkelte a nyelvi lelkiismeretet, bevitte a köztudatba, hogy milyen szerepe van az intézményes nyelvűvelésnek. Németh G. Béla szavaival élve „[a] századvégi ortológia szerepét, jelentőségét tehát itt, ezen a ponton kell megragadni. Nem elveikben, hanem abban a funkcióban, amelyet mozgalmuk [...] a magyar társadalmi-szellemi életben betöltött”.

Szarvas Gábor helyesírás- és helyes ejtési kérdésekkel is foglalkozott, és javaslati is voltak az írásmóddal kapcsolatban (összekapcsolta a fonetikus és az etimologikus írásmód elvét, olyan helyesírást vezetett be folyóiratában, mely több szempontból eltért az akadémiai előírásoktól, például a c-z helyettesítést, csonkított kettőzést alkalmaznak stb.), nyelvjárási gyűjtőutakon is járt (Göcsej, moldvai csángók, Szlavónia) és szókinészvizsgálatokat is folytatott.

A szókinész eredetével kapcsolatos megállapításai közül érdemes néhányat felidézni. Fontosnak tartotta ugyanis a szókinész két rétegének, az eredeti magyar szavaknak és a jövevényszavaknak a megvilágítását. Tévedünk, ha úgy gondoljuk, hogy ezek olyan kérdések, amelyek miatt nem érhetők támadások, bírálatok. Meg kellett küzdenie sokak nemzeti hiúságával, azokkal, akiknek nem tetszett annak kimutatása, hogy a magyarok idegen népektől tanultak műveltséget, és vettek át tőlük olyan szavakat, amelyeket már nem érzünk idegeneknek. Nem kímélte a Czuczor–Fogarasi-szótár szófőjtő részét, és Brassai Sámuel sem, aki szerint a „Nyelvőr hősei abban járnak tüzetesen, hogy szegényítsék nyelvünket”. Adatokkal bizonyította, hogy a Halotti Beszédben is vannak szláv szavak, amellel érvelt, hogy a kölesönös érintkezés következtében a magyarok közül sokan megtanulták a szláv nyelvek valamelyikét, és sok új, addig ismeretlen tárgy nevéit vették át a szlávoktól, s hogy a tudomány célja, hogy felderítse, mi az igazság, „s e cél elérésében egyedüli kalauza, vezére az értelem és okszerűség, a szív és érzelem a tanácsadók sorából ki van zárva, s e munkálkodásban nem vehet részt”. Egyik utolsó munkájában a német jövevényszavakkal foglalkozott, ezt Melich János megjegyzéseivel közölte a Nyelvőr 1897-ben. Etimológiai kutatásairól Balassa József elismerően nyilatkozott: „Széles látóköre, éles ítélő-

képessége ott is meglátta az összefüggést, ahol az idők viszontagságai már elhomályosították. Szellems előadása élvezetes olvasmánnyá tette ezeket a cikkeket.”

Őt bízták meg a *Nyelvemléktár* kiadásának vezetésével is (Budenz Józseffel és Szilády Áronnal együtt), és Simonyi Zsigmonddal együtt készítette, szerkesztette a *Magyar Nyelvtörténeti Szótárt* (a három kötet 1890–1893 között jelent meg). A nagy munkát, a szerkesztést felesége segítségével végezte, ugyanis 1879-ben szembetegség támadta meg, és elveszítette látását. Álljon itt egy idézet felesége, Harrer Paula visszaemlékezéséből: „Milyen munka lehetett pusztán hallás után össze nem függő mondatokat megjegyezni, kategóriákba sorolni, a sorrendet meghatározni, a homályos jelentéseket megállapítani, a hiányos idézeteket kipótolni stb. stb. – És micsoda gyötrelmem: soha egy sorát sem látni ennek a munkának.”

1881-ben vonult nyugállományba. 1890-ben érdemei elismerésül királyi tanácsosi címet kapott. 1892-ben a helsingforsi Finnugor Társaság külső tagja lett. A Magyar Tudományos Akadémia levelező, majd rendes tagjává választotta. 1895. október 12-én hunyt el. Bár szervezetét megviselte a betegség, ebben az évben még jelentkezett vitacikkkel, tudományos fejtegetésekkel. Ekkor írta a *Hazafiaskodás a nyelvtudományban* című írását, és helyreigazításokat, magyarázatokat is közölt, és válaszolt az olvasók kérdéseire. Halála előtt öt héttel a folyóirat szeptemberi számát még megszerkesztette. A *Nyelvőr* a novemberi számban közölte a *Magyartalanságokat*, s ekkor jelent meg önéletrajza (*A hetvenes évekből*) és *A három tanács* című önéletrajz-töredéke.

Szarvas Gábornak Vajdaságban kultusza van. 1970-ben tartottak először Adán Szarvas Gábor Nyelvművelő Napokat (ebben az évben került Adára Szarvas Gábor hagyatéka). Kezdetben kétévente, majd háromévenként rendezték meg a napokat. Az 1980-as években politikai okokból Adán betiltották a rendezvényt, a tudományos tanácskozást ekkor az újvidéki Bölcsészettudományi Kar keretében működő Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete szervezte meg. Ma a kultusz életője az adai Szarvas Gábor Nyelvművelő Egyesület, mely 1993-ban alakult meg, s ettől kezdődően minden év októberében megrendezésre kerülnek a Szarvas Gábor-napok.

A program része a játékos nyelvi vetélkedő az általános iskolások számára, melyre 25–30 vajdasági iskolából és Magyarországról meg Erdélyből is jelentkezik mintegy 50–60 versenyző. 1991 óta a középiskolások beszédművészeti vetélkedőjét is megrendezik. Minden év februárjában pályázatot hirdet meg az egyesület nyelvművelő témakörben általános iskolások, középiskolások és felnőttek számára. Az eredményhirdetésre a rendezvényen kerül sor. A harmadik napon kerül sor Szarvas Gábor mellszobrának megkoszorúzására. A szobor Almási Gábor szabadkai szobrászművész alkotása, 1972-ben lepelték le. A szoboravató beszédet Bárcki Géza tartotta. Örömmre szolgál, hogy minden évben egyre több a koszorúk és a koszorúzók száma. A tudományos tanácskozásokon magyarországi és vajdasági nyelvészek tartanak előadást. Eddig több mint száz nyelvész előadását hallgathatta meg a rendezvény közönsége. A rendezvény része a tematikus kiállítás is, amely anyanyelvünk és a vele való foglalkozás múltjának megismerését szolgálja.

Az adai egyesület 1995-ben a rendezvény 25 éves jubileuma alkalmából Szarvas Gábor-éremet alapított, melynek átadására a Nyelvművelő Napokon kerül sor. Azok részesülnek ebben az elismerésben, akik kisebbségi viszonyok között a magyar nyelv és kultúra ügyeiért fáradoznak.

Az irodalmi esteken és előadóesteken neves hazai és külföldi vendégművészek mutatkoznak be.

A Szarvas Gábor Nyelvművelő Egyesületnek Ada Község Képviselő-testülete 2006-ban Érdemrendet adományozott sokéves tudományos munkájáért, a magyar nyelv és kultúra ápolásának területén végzett sokoldalú tevékenységéért.

Láncz Irén

Nyíri Antalra emlékezve születésének 100. évfordulóján¹

„Minden magyar embernek törekednie kellene a köznap életben is
a helyes és szabatos önkifejezésre”

Régi fölismerés, hogy a tudományos kutatások egyes irányainak kialakításában, elméleti-módszertani kérdéseinek kimunkálásában a kiemelkedő egyéniségeknek nagy jelentősége, meghatározó szerepe lehet. Ilyen iskolateremtő nyelvész volt pl. Mészöly Gedeon, akinek nyomdokain haladva elsősorban Nyíri Antal és Velcsov Mártonné a magyar nyelvtörténet oktatását és kutatását Szegeden olyan magas színvonalúvá emelte, hogy működésük idején, amikor ez a nagy hagyományú diszciplína még virágkorát él(het)te, országszerte a legjobb tanszékekkel is fölvehette a versenyt. Abban, hogy tanszékünk az 1950-es évektől kezdődően igazi tudományos műhellyé válhatott, Nyíri Antalnak, akire születésének 100. évfordulója alkalmából emlékezünk, elvülhetetlen érdemei vannak.

Nyíri Antal 1907. március 9-én született Szentesen. Ott járt elemi iskolába, és középiskolai tanulmányait is szülővárosában végezte. A középiskolában tanárai közül különösen Molecz Béla, aki például Szentes nyelvről több írást is megjelentetett, volt rá nagyobb hatással, s ez a körülmény nyilvánvalóan alakította, formálta az anyanyelv iránti vonzódását is. Egy vele készített interjúban nyolcvanéves korában a következőképpen emlékezett vissza szülőhelyére, a pályájának alakulásában is szerepet játszó szentesi diákévekre: „Szentes kis alföldi város, és az volt egyik jellemzője az én gyermekkoromban, hogy idegen szót nem lehetett hallani sohasem. Tösgyökeres magyar parasztváros, amelynek az északi része az *i*-ző nyelvjárást beszéli, a déli fele az *é*-zót. Az *i*-ző nyelvjárásnak a sajátosságai ugyanazok, mint Nagyszalontának a nyelvi jelenségei. Úgyhogy, amikor bekerültem a középiskolába, és a negyedik gimnáziumban – az megfelelt a mostani nyolcadik általánosnak – a Toldit olvastuk, nekem egyetlen kifejezést sem kellett megmagyarázni, én mindent értettem. Hát ez volt a legjellemzőbb dolog: Szentes szép magyar nyelvét hoztam magammal ide, Szegedre. Az elemi- és középiskolát szülővárosomban végeztem. A szentesi gimnázium igen kemény iskola hírében állt, és volt néhány kiváló tanára. Az egyik, aki az első és a második gimnáziumi osztályban tanított, Zolnai Dezső volt, egykori Eötvös-kollégista. A másik tanárom, aki Szentesen hatott rám, Molecz Béla, Simonyi Zsigmond tanítványa volt, aki lélektan és logikát tanított.”²

A szülőváros nyelve, amely életre szólóan meghatározta nyelvhasználatát, és fontos szerepet játszott nyelvszemléletének formálásában, érthető okokból nagyon közel állt szívéhez, ez lett a legkedvesebb nyelvváltozata. Nyilvánvalóan ezzel is összefügg, hogy kutatási témái között a szűkebb haza nyelvének vizsgálata is helyet kapott. Erről tanúskodik például *A térszíni formák elnevezései a szentesi halászatban* című cikke³, amelynek anyagát 1940-ben a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem Magyar-ságtudományi Intézetének megbízásából gyűjtötte, s a tárgykörbe tartozó szókészleti elemeket és ezek összefüggéseit a Magyar Nyelvben publikálta. Hogy mennyire érdekelte a szentesi halászat, s azt milyen alaposan, elméleti-módszertani tekintetben is milyen mintaszerűen dolgozta fel, azt nagyon jól mutatja *A kiháló szentesi víziélet néprajzi és néprajzi maradványai* című kiváló tanulmánya.⁴ Ez a különlenyomatként is megjelent kiadvány (1948) kitűnő példát nyújt a tárgykör-monográfia műfajára, amelyet egyébként még Csűry Bálint kezdeményezett és tanítványai indítottak az 1930-as évek végén, a XX. század második felétől – sajnos – egyre inkább visszaszorult. Ebből a dolgozatából jól kiviláglik, hogy szerzője – amint azt számos szómagyarázata is ékesen bizonyítja – teljességre törekvő adatgyűjtést folytatott, és a magyar nyelvtudomány (különösen a nyelvtörténet és a nyelvjárás kutatás) elvi-módszertani kérdései mellett a néprajz eredményeit (s általában a népeletet) is nagyon jól ismerte. Sajnálatos, hogy ennek a munkának az újraközlése – terjedelmével összefüggően – anyagi okokból nem kerülhetett be a „Szófejtések és nyelvtörténeti tanulmányok” című 2004-ben megjelent Nyíri-kötetbe.

¹ Visszaemlékezésünk teljesebb változata a Szegeden tartandó nyelvtörténeti konferencián hangzik el.

² Sz. Bozóki Margit: „Minden magyar embernek törekednie kellene a helyes és szabatos önkifejezésre!” Beszélgetés a 80 esztendő dr. Nyíri Antal nyelvészprofesszorral. Honismeret 1987. 26–28. old.

³ Nyíri Antal: *A térszíni formák elnevezései a szentesi halászatban*, Magyar Nyelv 1941. 41–46. old.

⁴ Nyíri Antal: *A kiháló szentesi víziélet néprajzi és néprajzi maradványai*, Alföldi Tudományos Gyűjtemény II, Szeged. 1948. 194–298. old.

Szülővárosához való ragaszkodása mutatkozik meg a *Szentes nyelvi sajtáságai és az irodalmi nyelv* című írásában is.⁵ Ebben – Molecz Bélának és Bárdosi Rezsőnek Szentes nyelvével kapcsolatos kutatásai után – a város két, régebben egymástól markánsan eltérő nyelvjárását mutatta be, mégpedig a többségében református lakosságú Felsőpárt tájnyelvi sajtáságait, valamint a későbbiekben települt, katolikus vallású Alsópárt és Kisér városrészek népnyelvének jellegzetes vonásait. Szentes ezen két dialektusának kialakulását és bizonyos jelenségeinek szinte napjainkig való megőrződését – megfelelő források alapján – a város múltjával, településtörténetével hozta összefüggésbe.

A szentesi középiskolás évek után Szegedre került. Egyetemi tanulmányai szinte kijelölték, meghatározták későbbi életútját, szakmai irányultságát, s mivel több szempontból is igen tanulságosak és követendő például állíthatók a mai hallgatók elé, ezért a tanári pályára való felkészülés és ismeretszerzés éveiről Nyíri professzor úr visszaemlékezését szeretném idézni: „1926 őszén kerültem a szegedi egyetemre magyar-német szakos tanárjelöltnek. Mint afféle »golyó«, nem tudtam én azt, milyen az egyetemi élet, de arra emlékszem, hogy valósággal felszabadultam az egyetemen a középiskola kötöttségéből. Az egyetemen nem a magyar nyelvészet felé fordultam, hanem a magyar nyelv felé. A magyar nyelv volt az, ami engem elsősorban érdekelt, de nem mint tudományszak, hanem mint nyelvi kifejezésforma. Ezt abból gondolom, hogy mindig nagy szeretettel készítettem dolgozataimat, és nekem az érdekes, vonzó feladat volt. Minden erőmmel azon igyekeztem, hogy a magyar dolgozatom ott legyen mindig a legjobbak között. És ez csakugyan így is volt. Én nem nyelvész akartam lenni, hanem az irodalommal akartam foglalkozni. Csakhogy itt az egyetemen irodalomból nem sok indítást kaptam. A finnugor nyelvészet professzora, Mészöly Gedeon viszont már a legelső félévben nagy hatással volt rám, így aztán már az egyetemi tanulmányaim kezdetén lekövettem a nyelvészet tanulása mellett. Az első év végeztével tanulmányi eredményeim alapján megpályáztam és elnyertem Csongrád megye külföldre szóló ösztöndíját. A második évre már Münchenben iratkoztam be, és ezer pengő ösztöndíjat kaptam. München nemcsak festészetéről és söréről híres, hanem egyeteméről is. Kiváló professzorok oktattak ott, és én minden időmet az egyetemen töltöttem, minden neves professzornak az előadását meghallgattam, s a német nyelvészeti gyakorlatokon is részt vettem. Egy év alatt meglehetősen jó német szakismeretre tettem szert. A harmadik évet ismét Szegeden végeztem, majd az 1930–1931-es tanévben Mészöly és Schmidt Henrik javaslata alapján a bécsi Collegium Hungaricumban kaptam állami ösztöndíjat. Így egy évet hallgathattam a bécsi egyetemen is. Ismeretszerzésben, élményekben gazdag időszak volt az is. Tehát én az egyetemi tanulmányaimat a régi módon – Szegeden, Münchenben és Bécsben – végeztem.”⁶

Bécsi tanulmányútjaim során – legutóbb 2006 szeptemberében – Nyíri professzor úrra gondolva többször is fölkerestem a csodálatosan szép Trautson-palotát, amely 1760-tól hosszabb ideig a Mária Terézia alapította magyar testőrség központja volt, s amely az 1920-as években mintegy negyedszázadig a Collegium Hungaricumnak is otthont adott. A bécsi egyetem ugyanis a münchenivel együtt fontos szerepet játszott Nyíri Antal szakmai felkészülésének elmélyítésében, nyelvészleletének formálásában, egész életpályájának alakulásában.

Az egyetem befejezése után, mivel a gazdasági világválság egyik következményeként sok volt az állástalan diplomás Magyarországon, tanári pályája nehezen indult. A kezdeti nehézségek után azonban, mégpedig azzal, hogy az Országos Ösztöndíj Tanács gyakornoka lett, mellé szegődött a szerencse. Ekkoriban ugyanis Gombocz Zoltán előadásait látogathatta, és a nagy híru nyelvészsel személyes kapcsolatba is került. Nagy örömeire szolgált, hogy a Mészöly Gedeonnál készült, *A Winkler-kódex hangtana és szótana* című doktori értekezését Gombocz Zoltán is ismerte, és ez a dolgozata 1933-ban meg is jelenhetett Szegeden. Ezzel a munkájával már fiatal nyelvészként nevet vívott ki magának.

1934-ben sikerrel pályázott a csurgói Csokonai gimnáziumba, így ez év őszétől tanárként dolgozhatott a híres, jó szellemű iskolában, amelyre és az ott töltött esztendőkre mindig nagy szeretettel gondolt vissza. Ezekben az években fordult érdeklődése a nyelvjárások felé, amely egész pályáját aztán végigkísérte, s ízig-vérig igazi, sokoldalú nyelvtörténészként kutatásaiban is mindig szem előtt tartotta és nagyra értékelte a különféle tájnyelvi jelenségek vallomását. A gimnázium vezető testületének biztatására és támogatásával kezdett nyelvjárási gyűjtésbe, s kutatásainak helyszínül pedig Szennát választotta. Erről, a későbbi munkáját is meghatározó időről a következőképpen vallott a vele készített interjúban: „Minden iskolai szünetet meg ünnepet Szennában és környékén töltöttem, még a nyári vakációm is. Akkor még sajnos nem volt magnetofon, hogy fölvehettem volna vele óriási és értékes nyelvi any-

⁵ Nyíri Antal: Szentes nyelvi sajtáságai és az irodalmi nyelv. In: Péter László szerk. Szentesi Tanulmányok. Az 1975. évi honismereti napok előadásai, Szeged 1977. 71–79. old.

⁶ Sz. Bozöki Margit: i. m. 1987. 26. old.

got. Csak kézzel jegyzeteltem, de így is nagyon szép volt. Akkor már arra gondoltam, hogy ha Somogyban Csurgón maradok, akkor csinálók egy somogyi szótárt. Ezt azért gondoltam, mert *A zselicségi Szenna és vidéke magyar nyelvjárása* című munkámat Balassa József ismertette a Nyelvörben, és nagyon kedvező véleményt mondott róla. Nekem, a kis falusi gimnáziumi tanárnak, óriási jelentőségű volt a nagy tekintélyű Balassa elismerő véleménye.⁷

Nagyjából az 1940 és 1950 közötti évtizedben – főképpen a második világháború és annak következményei miatt – többféle iskolatípusban és nemegyszer egymástól földrajzilag távol eső településeken (pl. Kolozsvárott gyakorló gimnáziumban és az egyetemen is, majd rövid ideig Szentesen, Békéscsabán, az 1940-es évek végén már Szegeden) volt tanár. 1950 őszén került a szegedi Pedagógiai Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszékére, amelynek vezetője lett, két év múltával pedig előbb docensnek, majd professzornak nevezték ki az egyetemen. Hamarosan különféle tisztségek betöltésére is fölkérték: 1956-ban a Bölcsészettudományi Kar dékánjának választották meg, ezt követően pedig 1958-tól 1963-ig tanárképzési rektorhelyettesként tevékenykedett, és több mint két évtizeden át egészen nyugdíjba vonulásáig (1955 és 1977 között) a Magyar Nyelvészeti Tanszéknek volt a vezetője.

Az általa vezetett tanszék egységét, munkatársi közösségének erejét és kiváló nyelvtörténeti fölkészültségét, szakmai hozzáértését meggyőzően példázza *A Müncheni Kódex 1466-ból* című közös kiadvány⁸, amelynek munkálatait ő kezdeményezte és irányította, s amellyel a kötet szerkesztőjeként – kollégáival együtt – méltán aratott nagy szakmai sikert a magyar nyelvtudományban. Hasonlóképpen következetes és gondos munkával készült el kb. két évtizeddel később – az itt említett kiadványhoz kapcsolódóan – *A Müncheni Kódex magyar-latin szótára* is.⁹

A Nyíri professzor úr vezetete tanszék – amint azt számtalan hozzá kapcsolódó emlékem, az ott töltött dolgozó hétköznapi együtt munkálkodása mind-mind megerősíti – megnyugtató biztonságot s bizonyos függetlenséget jelentett minden munkatársra számára. A szinte családias légkör kedvezően hatott oktató- és kutatómunkánkra egyaránt.

Joggal szokták mondani: a hosszú életkor nem érdem, csupán a sors ajándéka. De hogy azt ki miként éri és éli meg s tölti meg tartalommal, abban viszont már az egyénnek lehet s van is szerepe. Nyíri Antaltól biztos elmondhatjuk: nemcsak hosszú, hanem igen tartalmas életet élt. A sors jóvoltából egészen nyolcvanéves koráig, még nyugdíjasként is tanított, és szívesen kutatót még akkor is, amikor már nyolcvan fölött járt. Így például az 1990-ben Debrecenben rendezett Nemzetközi Finnugor Kongresszuson nyelvtörténeti tárgykörben tartott előadást, és olyan lelkesen, magával ragadóan beszélt a szóban forgó témáról, hogy akaratlanul is kérdésföltevésre, vitára serkentette nagyszámú hallgatócsoporthát.¹⁰ Szakmai tudása és tárgyyszeretete bizony ma is sokunknak példaként állhat, mintául szolgálhat.

Az utóbbi időben viszont elszomorodva tapasztalom, hogy attól a nyelvészeti irányzattól, szemléletmódtól, amelyet Nyíri professzor úr és kortársai közül még sokan képviseltek, egyre többen távolabb kerültek. Ezt a gondolatot nyugdíjas korában egyébként Nyíri professzor úr is fölvetette néhányszor, a magyar nyelvtudomány kutatási irányainak nagy kérdései ugyanis élete végéig foglalkoztatták csakúgy, mint például a nyelvtörténet, a nyelvművelés bizonyos, megoldásra váró problémái. Nemcsak a magyar nyelvészet jövőjéért aggódott, hanem a pontatlan megfogalmazástól a durva, trágár beszédig minden olyan jelenség terjedése miatt is, amely elszűrkíti, rossz irányba viszi a mindennapi nyelvhasználatot. Ezzel a folyamattal a világos, szabatos kifejezőmódot, anyanyelvünk szépségeinek felmutatását állította szembe. Hogy a nyelvművelésnek, a nyelvhelyességnek is milyen nagy jelentőséget tulajdonított, azt szépen példázza azon véleménye, amelyet a vele folytatott beszélgetésben a Honismeret szerkesztőségének, olvasóinak a következőképpen fejtett ki: „Amit talán a magyar nyelv ügyében a Honismeret megtehetne, az az, hogy gyönyörű szép magyar nyelven író stílusztáink műveiből közölhetnének rendszeresen egy-egy részletet, rámutatva annak a prózai megnyilatkozásnak a nyelvi szépségeire. Esetleg nyelvhelyességi megjegyzéseket is lehetne hozzáfűzni. Íróink, költőink gyakran nagyon szépen vallanak az anyanyelvről. Egy-egy ilyen vallomást közölni kellene, rámutatva arra, hogy milyen fontos a szép nyelvi kifejezés. Voltaképpen a nagyközönség nem tudja, hogy a nyelv, ez az igen fontos

⁷ *Ugyanott* 27. old.

⁸ *Nyíri Antal* (szerk.): *A Müncheni Kódex 1466-ból*. Kritikai szövegkiadás a latin megfelelővel együtt, Akadémiai K. Bp. 1971.

⁹ *Nyíri Antal* (szerk.): *A Müncheni Kódex magyar-latin szótára*, Akadémiai K. Bp. 1993.

¹⁰ *Nyíri Antal*: Az egyes és többes 3. személyű birtokos személyjелеk története a magyarban. In: *László Jakab, László Keresztes, Antal Kiss, Sándor Matcsák* (szerk.) *Congressus Septimus Internationalis Fennougristorum 3A Sessiones Sectionum*. Debrecen 1990. 186–191. old.

gondolatközlő eszköz milyen csodálatos valami, és hogy ezzel törődni kell. És minden magyar embernek törekednie kellene a köznapi életben is a helyes és szabatos önkifejezésre. Ezt talán lehetne még jobban tudatosítani.”¹¹

Röviden összefoglalva életútjának, tudományos munkásságának a mostani és az utánunk jövő nemzedékek számára irányjelzéstől szolgáló, figyelembe vehető és veendő eredményeit, tanulságait, a következőket állapíthatom meg. Nyíri Antal tudományos öröksége maradandó, becses értéket képvisel a magyar nyelvtudományban, éppen ezért kötelezettséget is jelent nekünk, utódoknak: sok mindenben folytatni lehetne, kellene mindazt, amit ránk hagyott, mégpedig akkor is, ha ez sok-sok aprómunkát, filológiai pontosságot, töretlen hitet kíván. Ha mi is értékeset, maradandót szeretnénk alkotni, ha anyanyelvünk jövőjéért – az oktatásban és a kutatásban egyaránt – hasznosat, fontosat akarunk tenni, a nagy elődök nyomdokain is haladnunk kell. Így pl. a nyelvtörténet különböző forrásainak (különösen a nyelvemlékeknek) az alapos ismerete nélkül a magyar szakos hallgatók oktatása, képzése ma is elképzelhetetlen, s később is az lesz. S mivel pedig a nyelvtörténet számára például a nyelvjáráások is alapvető forrásul szolgálnak, ezek sajtóságainak megismerése is óhatatlanul szükséges és fontos. Nyíri professzor úr kutatói és oktatói tevékenysége nemcsak ebben tekinthető mintának, hanem emellett más tudományterületek (például a néprajz, a helytörténet és a finnugor nyelvészet) eredményeinek felhasználásában is, ahogy erről például a *Szófejtések és nyelvtörténeti tanulmányok* című kötet is tanúskodik.¹²

A kiváló tanárok és jeles tudósok hatása, szerepe mindig maradandó értékű. Nyíri Antal professzor úrról, akik őt ismertük, ezt bátran, meggyőződéssel állíthatjuk. Számomra – hiszem, hogy tanítványai közül még nagyon-nagyon sokaknak – örökké feledhetetlenek maradnak nyelvtörténeti előadásai, szemináriumi, amelyeken tudásának kincsesládájából, gazdag ismeretanyagából máig sokat meríthetnek mindazok, akik még most is katedrán állnak, vagy éppen valamely cikk, tanulmány megírásán munkálkodnak. Ily módon vihetik, örökíthetik tovább a tőle kapott tudást s még többet is: a tanári és tudói példaadást, a szerénységet; a nevelésben a tanítvány, az ember tiszteletét, a kutatásban az adatokon nyugvó érvelést, a tudományos előzmények ismeretét és azoknak alkotó továbbfejlesztésére irányuló törekvést, igényét. Tanári és tudói példaadása így él, így élhet bennünk, oktatómunkánkban és kutatásainkban is tovább.

Szabó József

Kiűzetésünk szülőföldünkről, a Felvidékről

Az idén hatvan éve lesz, hogy el kellett hagynunk szülőföldünket, a Rév-Komárom melletti Kisizsát, mert Benesék magyaryűlő politikája így diktálta. Én akkor még alig múltam tíz éves, mégis mély, ki-törölhetetlen nyomot hagyott bennem ez az égbekiáltóan igazságtalan esemény.

A csehszlovák kormány egy 1946-ban hozott törvénnyel ugyan lehetővé tette, hogy mi, akik szerintük „szláv eredetű, de elmagyarosodott” polgárok vagyunk, visszatérhetünk „eredeti” nemzetiségünk-höz, ha reszlovakizálunk, azaz szlováknak valljuk magunkat. Édesapám azonban, mikor nálunk jártak az agitátorok, azt mondta nekik:

– Az igaz, hogy Tóthnak hívnak, de az a „h” betű a nevem végén azt jelenti, hogy magyar vagyok. Szlovák pedig soha nem voltam és nem is leszek.” Ezzel mi is rákerültünk a kitelepitendők listájára.

1946 októberében kézhez kaptunk egy Igazolványt, amit mindenki csak „Fehér-lapnak” hívott a színe után. Ez a kitelepitéssel kapcsolatos jogi helyzetünket taglalta. A magyar és csehszlovák kormány közötti megállapodás értelmében annyi felvidéki magyart kellett kijelölni az áttelepitésre, ahány magyarországi szlovák önszántából jelentkezik a cserére. (Több százezres jelentkezőre számítottak, azonban csalódnunk kellett: mindössze 95 421 szlovák élt ezzel a lehetőséggel, de több, mint 22 ezer ezek közül is meggondolta magát. Így a lakosságcsere keretében szülőföldjüket elhagyni kényszerülő ma-

¹¹ Sz. Bozóki Margit i. m. 1987. 28. old.

¹² Nyíri Antal: *Szófejtések és nyelvtörténeti tanulmányok*. Válogatta, szerkesztette Szabó József és Szűcs Judit. Szeged 2004.

gyarok száma is 76 616-ra csökkent.) Érthető okokból inkább olyanok jelentkeztek "cseretelepesnek", akik nem rendelkeztek értékesebb ingatlannal, vagy teljesen nincstelenek voltak. Bizonyítja ezt többek között az a tény is, hogy míg a magyarok 109 295 kat. hold földet hagytak szülőföldjükön, addig a szlovákok ennek alig a harmadát Magyarországon.

1947. április végén levél érkezett hozzánk az áttelepítendő magyarok pozsonyi megbízottjától, amely azt tudatta velünk, hogy a csehszlovák hatóságok a lakosságcsere keretében az első 3461 család között telepítenek át bennünket Magyarországra. Egy héttel később pedig már a kitelepítés pontos dátumát is közölték, ami június 9-e volt.

Hamarosan szlovák hivatalnokok jelentek meg nálunk, és jegyzőkönyvet vettek fel az ott maradó ingatlanokról. Ezen még a kutat és a fákat is feltűntették, amik „eddigi lakóhelye államának kizárólagos birtokába mennek át.”

Nem volt mit tenni, akármilyen keservesen és fájó szívvel is, de hozzá kellett fogni a pakoláshoz. Június 8-ra már minden mozdítható ládába került, a férfiak még a szénát-szalmát is behálázták, mert azokat is szükségesnek tartották elvinni, hiszen ki tudja, hova kerülünk, mi vár ránk a nagy ismeretlenben? Elég baj, hogy a földeken levő zsendülő hűzát, rozso, árpát és a még csak bokáig érő kukoricát ott kell hagyni. Azokat már majd más aratja le: bizonyára egy Békés megyéből érkező szlovák, mert úgy tudtuk, hogy ők jönnek a helyünkre. A szlovák házát, földjét meg majd mi kapjuk meg, föltéve, hogy van neki. Mert ha lenne, attól ő se szívesen válna meg.

Hétfőn (9-én) kora reggel már mindenki talpon volt a mindössze tizenöt házból álló Kisizsán. Rajtunk kívül ugyanis még négy családot telepítettek ki a Komáromhoz közel eső, akkor alakuló kis településről. (Két családot még az előző év őszén Szudétaföldre deportáltak.) Hat órákor megérkeztek az UNRA teherautók, hozzánk is betolattott egy nagy kocsit. Négy katona végezte a rakodást, nekünk hozzá se kellett volna nyúlni semmihez, de édesapám azért segédkezett, és irányította a rakodást, nehogy valami megsérüljön.

Estére megtelt a 67 marhavagonból álló szerelvény a komáromi vasútállomáson. Ekkor még egyszer fájdalmas búcsút vettünk a kilátogató rokonoktól, ismerősöktől, akik közül többen már ugyancsak megkapták a „Fehér-lapot”, csak még nem tudták, hogy rájuk mikor kerül a sor.

Érsekújvár–Párkány–Szob volt az útirány Magyarorszáig. Némelyik állomáson sokat várakoztatnak bennünket, ezért már hajnalodott, mire a határhoz értünk. Párkányon szlovák fegyveresek ellenőrizték a vagonokat, nézték meg az iratokat. Egyszer csak nagy lármát hallottunk a hátsó vagonok felől. Testvéreimmel gyorsan odafutottunk, hogy meggyőződjünk a kiabálás okáról. Mint kiderült, azért volt az ijedelem, mert valakik azt írták az utolsó vagonra az éj leple alatt jó nagy betűkkel: VONATTAL MEGYÜNK, PÁNCÉLOSSAL JÖVÜNK! Az egyenruhások ennek az írásnak az elkövetőit próbálták fülöncsípni, de nem jártak eredménnyel, így hát letörölték a feliratot és átengedték a szerelvényt a határon.

A szobi állomáson kaptunk egy halványzöld papirost, ami a *Felvidéki áttelepülők személyi lapja* címet viselte, és név, valamint születési dátum szerint a család minden tagja szerepelt rajta. Belül pedig – nem kis meglepetésünkre – célállomásként nem Békéscsaba, hanem Szakály-Högyész szerepelt. Voltak akik örömmel fogadták ezt a hírt, mert úgy tudták, hogy a szlovákokkal ellentétben a Dunántúlon élő svábok jó gazdák, ezáltal megfelelő értékű csere-ingatlant fogunk kapni. Másoknak viszont arról volt értesülésük, hogy a németeket nekünk kell kiüzni házaikból, ami még kegyetlenebb eljárás lenne, mint a saját kitelepítésünk, ezért vállalhatatlan részünkről.

Aztán mégsem Szakály-Högyészen, hanem a szintén Kapos-völgyi Keszöhidegkút-Gyöngy állomáson állt meg velünk véglegesen a szerelvény. Onnan másnap ismét teherautók vittek bennünket a 12 kilométerre levő Diósberénybe, ahol azonban nem módos parasztporták vártak ránk, hanem kevés kivételtől eltekintve öreg, zsup- és nádfedeles házakat jelöltek ki részünkre, melyek sváb gazdáit akkor már Németországba deportálták. (Egy baturavaló holmit vihetek csak magunkkal.) Emiatt aztán az izsai és kisizsai gazdák zúgolódni kezdtek, és nyolc család (köztük szüleim is) át se vette a ház kulcsát. Az összes holmit az udvaron hagyva (amire édesapám vigyázott éjszakánként), mi egy előbb odatelepített izsai ismerősnek a pajtájában aludtunk két hétig.

A póruljárt gazdák panaszukkal a kitelepítést irányító megyei biztoshoz fordultak, aki megígérte, hogy intézkedni fog. Addig is azt ajánlotta, hogy költözzünk be ideiglenesen egy másik házba, hiszen nem lehet tudni, hogy mikor kerül sor panaszunk orvoslására. Mi ekkor egy olyan, viszonylag jó állapotban levő házba költöztünk, amelynek elejét készakarva döntötte ki kömüves gazdája, abban remény-

kedve, hogy így hátha békén hagyják őket – de tévedett szegény, mert ennek ellenére rájuk is sort kerítették.

A sváb kőművesnek nem volt földje (a kerten kívül), ezért aztán mi nem arathattunk az 1947-es esztendőben. Még szerencsénk volt, hogy maradt az előző évről pár zsák gabonánk, de ez még az ős végéig se tarthatott ki, nemhogy újig. Fogalmunk se volt, hogy miből fogunk élni egész télen, s ez nyomasztóan hatott a család hangulatára.

Augusztus közepe volt már, mikor értesítést kaptunk arról, hogy az illetékesek jogosnak találták kérszünk, ezért lehetővé tették, hogy három másik település közül válasszunk. Ezek: Csikóstóttós, Udvari és Budaörs voltak. Ez utóbbit nyomban elvetettük, mert egyikük szerint Budaörs határa „csupa kűszikla”, nem magyar parasztnak való hely hát. Így aztán páran a Dombóvár közelében levő Csikóstóttósra utaztak, míg édesapám két unokatestvérével a nem messze levő Udvariba kerékpározott. Végül – hosszas tanakodás után – úgy döntöttek, hogy a legeludogtabb helyen fekvő Udvarit választják, mert ott mutatkozott a legjobbnak a föld, és a házak is elfogadhatóbbak voltak, mint Dióshérenyben.

Új és véglegesnek tűnő lakóhelyünkre is teherautók vittek bennünket. Érkezésünk idején már sokféle náció verődött össze a mintegy 1200 lakosú községben. Az öt-hat helyről érkezett felvidéki kitelepítettek, a magyar és a még ott lévő német ajkú őslakosságon kívül jött a faluba Pozsony környékéről. 1946 telén, a befagyott Duna jegén átszökve, tizenegynéhány olyan nincstelen család, akik valamilyen úton-módon megtudták, hogy Tolnában könnyűszerrel beleülhetnek az elűzött svábság vagyonába. Mivel szinte kivétel nélkül beléptek az MKP-ba (kommunista pártba), rövidesen magukhoz ragadták a község irányítását: közülük került ki a bíró és a párttitkár. Hatalmukkal aztán gátlástalanul vissza is éltek. Mivel elsősorban rajtuk múlt, hogy melyik sváb család mikor kerül kitelepítésre, ha felélték a korábban elfoglalt házban található javakat, valamilyen ürüggyel – volksbundista volt, vagy ha nem, hát a háború előtt a községben működött polgári olvasókörmek volt a tagja – újabb német családokat üztek el, és vették birtokba ingatlanjaikat.

Kezetben a helybeliek egy kalap alá vették a Felvidékről jötteket, úgy tartották, hogy mindnyájan az ő vagyonukra pályáznak, ezért gyűlölettel néztek ránk. Az ellentétek csak azután oldódtak, amikor jobban megismertük egymást.

Mi Udvariban a kitelepítések elől egy közeli, magyarok által lakott faluba menekült Breitestein Jánosék házát és 12 hold földjét kaptuk meg, akik a terményeket magától értetődően akkor már learatták. A frissen érkezetteknek a határban jócskán szétszórt földeket a régi öregbíró (aki úgy ismerte a határt, mint a tenyerét) és két előljáró mutatta meg. Édesapám meglepetésére – hiszen akkor már rég elmúlt az aratás ideje – a Magyalos nevű határrészben még lábon állt a búza. Úgy tűnt, hogy ennek learatására már nem volt ideje előző gazdájának.

Szüleim megörültek a nem várt ajándék gabonának, és elhatározták, hogy már másnap nekifognak az aratásnak. Mikor kora reggel kimentek, megrökönyödve látták, hogy valakik az éjszaka folyamán megelőzték őket. Ráadásul nem csak learatták, de el is szállították a terményt. Ezért nyomban elmentek a község házára, ahol elmondták a történeteket a jegyzőnek és a bírónak. Mire az új bíró a következő választ adta:

– Ne csodálkozzanak ezen, hiszen sok éhes ember van a faluban. Legalább maguknak se lesz több.

Édesapámat erre a nyegle megjegyzésre elfutotta a pulykaméreg: – Az istenit, maguk annak örülnek, ha mind egyformán szegények leszünk? Nem azt tanítja a kommunizmus, hogy mindenkinek bőven legyen?

– Most még nem tartunk ott! Még nem jött el a bőségs kora, azt előbb meg kell teremteni! – válaszolta a bíró. De a jegyző, aki már jól ismerte a botesinálta bíró viselt dolgait, édesapám pártjára állt.

– Ezek az emberek – mondta dühösen – otthon hagyták vagyonukat, földjeiken a gabonát, hát jogosan kapnak helyette. Maguk meg mit hagytak ott? A bolháikat, meg a tetveiket!

– Jegyző úr ezek szerint a kulákok pártján áll? Lesz még ennek következménye, ne féljen!

S mert szavatartó ember volt, a jegyzőnek hamarosan mennie kellett a faluból. Mi meg csak azért nem haltunk éhen, mert a kukorica abban az évben jól fizetett.

Tóth Dénes

ISKOLA ÉS HONISMERET

Tanítómestereink

Bessenyei György: Magyarság¹

Valljuk meg, hogy nagyon megszükkültünk a magyarságban, melynek ugyan bőségebe soha nem voltunk. Csudálkozom nagy nemzetünkön, hogy ő, ki különben minden tulajdonainak fenntartásában oly nemes, nagy és állhatatos indulattal viseltetik, a maga anyanyelvét felejteti, olyan világban pedig, melyben minden haza önnön nyelvét emeli, azon tanul, azon perel, kereskedik, társalkodik és gazdálkodik.

Olyan szánakozásra s egyszersmind köpedelemre való csekélységgel kicsinyítik némelyek magokat, hogy magyarul nem lehet, mondják, jól írni, okoskodni, mivel sem ereje, sem elcségsége nincsen a nyelvnek, melyekkel a tudományok szépségeket és mélységeket elől lehetne adni. Olybá venném, ha mondanád, egy nagy hegynek, mely aranykövel tele volna, hogy semmit nem ér, mivel nincs bányásza s bányász benne. Mít tehet arról a drága hegy, ha kincseit belőle nem szedik; mit tehet róla a magyar nyelv is, ha fiait őtet sem ékesíteni, sem nagyítani, sem felemelni nem akarják. Egy nyelv sem származott a föld golyóbsán tökéletes erőben: de azért mégis sok van már erős és mély közöttök. Ha az anglosok soha nem kezdettek volna nyelveken írni azon okból, hogy gyenge, nem volna most sem fényes, sem oly mély, melyhez egy nyelv sem hasonlíthat már e részben, noha gyengébb volt sokkal, mint most a magyar. [...] Ha ugyan az anglos mindég abban maradt volna, hogy ne írjon a maga nyelvén sem törvényt, sem pert, sem tudományt, mert gyenge, most is ostoba volna. [...]

Jegyezd meg e nagy igazságot, hogy soha a földnek golyóbsán egy nemzet sem tehetette addig magát, évá a bölcsességet, mélységet, valameddig a tudományokat a maga anyanyelvébe bé nem húzta. Minden nemzet a maga nyelvén lett tudós, de idegenen sohasem. Püthagorasz tudta az egyiptomi nyelvet több filozófusokkal együtt, kik odamentek tanulni, de mégis, míg a görög a maga nyelvében fel nem ment, nem volt közönséges bölcsessége. A rómaiak hasonlóan sokan tudtak görögül, de azért csak Senecában, Epiktétoszban, Pliniusban, Ciceróban sat. csudáljuk őket. Anglus, francia régen tud már zsidóul, görögül, deákul a maga tudósaival; de mégis, míg önnön nyelvét tudóssá, nagyvá nem tette, fel nem mehett. Magyarországon is régen tudnak már a papok s némely tanulók zsidóul, görögül, de azért hol vannak a tudományok? Szent Istvántul fogva mindég deákul ír a nemzet, s mire ment benne a tudomány? [...]

Mit kell hát egy nemzetnek elkövetni, ha tudománnyal fel akarja magát emelni, mely dolog kötelessége? Vagy valamely idegen nyelvet kell anyanyelvének fogadni s a magától búcsút venni, vagy a maga született nyelvében a mély tudományokat általenni. De egy egész nemzet meddig tanul meg valamely idegen nyelvet tökéletesen és mikor felejté el a magát? Mert a parasztemberek, kikkel beszélünk, nem tanulnak sem görögül, sem zsidóul, sem deákul, nekik is feleségeikkel beszélni kell, pedig a parasztasszonyok, tudjuk, miképpen szokták az idegen nyelveket tanulni. Azért akkor fog a magyar nyelv hazánkbul kihalni, mikor a magyar parasztasszonyok deákul, görögül, franciául vagy németül fognak tanulni és magyarul megszűnnek beszélni. Míg pedig a magyar parasztasszonyok magyarul fognak beszélni, addig a parasztemberek is úgy beszélnek és hasonlóul, míg a jobbágyok magyarul szólnak, addig az uraknak sem lehet a magyarságot elfelejteni. Ha már így kéntelenek vagyunk nyelvünket megtartani, tisztítsuk ki legalább és dolgozzunk előmenetelünkön.

¹ 260 évvel ezelőtt született a magyar felvilágosodás irodalmának meghatározó személyisége, Bessenyei György (1747–1811). 1778-ban jelent meg igen nagy hatást kiváltó, programadó röpirata, a *Magyarság*. A szövegkihagyásokat szögletes zárójelbe tett három ponttal jelezzük. Közlésünk forrása: *Bessenyei György válogatott művei*. Szerk.: *Bíró Ferenc*. Bp. 1987. 587–593. (Szerk.)

Minden nemzet a maga nyelvéről ismértetik meg leginkább; hogy nevezné az olyan nemzetet, melynek anyanyelve nem volna? Schogy, micsoda szomorú, elvetetett és gyalázatos sors lenne az egész nemzetnek anyanyelv nélkül a több anyanyelves népek, hazák közt bujdosni és szemtelenkedni, hol szüntelen azt kérdeznék tőle, *hát te mi vagy; honnan jöttél, ki vagy?* Azonban amely nemzetül elkódulná nyelvét, az iránt mindég úgy tetszene, mintha inasa vagy szolgálja volna. [...]

Melyik nyelvnek is lehetne több édessége, méltósága, mélysége és könnyű kimondása, mint a magyaroknak: mind a deák, mind a francia, mind a német görcsösebb nála. Kivált poétaságra, éneklésre, régi történetek előbeszélésére, dicséző beszédre egy nyelv sem haladja meg.

[...]

Egy hazát sokféleképpen lehet és kell szolgálni, mert annak sok mesterségre van szüksége. Éljenek a bányászok is: de ne üzzük el a szántókat, sem a szabó a csizmadiákat. Éljük s hagyjunk másokat is élni. Ha valaki olyan vagy, ki a magyar írást megveted, csak gondold és hited el magaddal, hogy a magyar író nem neked írt, hanem azoknak, kik munkáját kedvelik, mert ne hidd különben, hogy egész ország tetszésedről függesztené fel ítéletét. Miért nem lehetne egy nemzetnek mulatságára annak anyanyelvén írni? És miért ne lenne szép dolog komédiával vagy egy *Pontyival* valakinek hazáját megnevetetni? Menjen ki-ki, ahol mehet. Most volna egyszer ideje a magyarságot emelni. A budai nagy univerzitásnak miért nem lehetne olyan magyarokat magához kapcsolni, csak becsülettel, fizetés nélkül, kik hazájok nyelvét tudják? Új szökönyvet jó volna osztán csinálni, hol meghatározatnának az új magyar szók. Az univerzitás magára vehetné a jó magyar könyveknek megvizsgálását, kinyomtatását. Fordíthatatna magyarra Cicerót, Epiktészt, Senecát, Rollint, Milottot, Hübnert sat. Hadd lehetne magyarul is tanulni: megvennék az ilyen munkákat, s így az univerzitásnak pénze, a nemzetnek pedig magyar könyvei lennének.

Lehetne az efféle dologban ismeretséget tartani a sárospataki collegiummal is, mert azok a frizérozatlan fejű filozófusok tudnak magyarul s egyébképpen is. A közönséges dolgot közérővel kell fogni, mert különben hiába erőszakoskodunk. [...] Mozgásba, tűzbe kell hozni a nemzet elméjét újsággal, mégpedig a maga nyelvével, mert ha ötet a maga dicsőségével nem indítjuk, idegen dolgokra egészen meg nem indul. Míg pedig németül, franciául megtanul, addig magyarban, ha könyvei léznek, bölcsességre mégyen. Valameddig a nagyok a kicsinyekkel vetélkedésbe nem jönnek, addig fel nem áll köztünk a tudomány, vetélkedés pedig mi módon álljon fel, ha a kicsinyek nem tanulhatnak.

A régi módhoz ne ragaszkodjunk, mert ahhoz ragaszkodni annyit térszen, mint a tudatlanságot sóhajtaní. Csak nekünk is jobb lesz hát a nagy világ után menni. Legyen új tanulás módja, fogadjuk el. Nem szükség minden újítót megvetni: mert nem minden újság rossz köztünk, mivel igen sok veszedelmes és tudatlan óságok is vannak e világban. De mióta a hit különb-különbféle vallásokra oszlott, oly szokás jött be, hogy mihelyt valamelyik magát jóra felemeli, rajta rontanak; kergeti, gyomrozza a maga része, s így az atyák a fiakat magoktól elidegenítik, melynek osztán a sereg elébb-utóbb magába kárát és a világ előtt gyalázatját szokta vallani. Eleitül fogva az újítók mindenütt üldöztek; kár, mert örökké meg kellene a dolgokat a dolgoktól különböztetni, hogy a jó szolgák gonoszokkal együtt ne szennyvednének; mindazonáltal csak be kell mégis mindenütt olyanoknak lenni, kik magokat a közügyért ideig mocskolassák és azokat szolgálják, kik abban hívek és ártatlanok.

Múltban gyökerező értékeink¹

A cím azt a szándékot jelzi, hogy egységben szemlélje létezésünk szintereit: a *tegnapot* (mely már múlttá vált számunkra), a *mát* (létezésünk jelenét) és a *jövőt*, holnapunkat. Gyökereink és értékeink pedig – akár tudatában vagyunk ennek, akár nem – legfontosabb közlekedő folyosóink az egyes idősíkok között.

Az állatvilágban számos olyan faj van, amelynek kicsinyei születésük után pár nappal már alkalmasak az önálló létezésre. Az ember fiának hosszú évekre, évtizedekre van szüksége ahhoz, hogy közösségnek teljes jogú tagjává válhasson. Ezekben az években ereszt gyökeret, tanul meg valahová tartozni,

¹ A *Honismeret és iskola* konferencián, Pécsen, 2006. november 10–11-én elhangzott előadás szerkesztett szövege (Szerk.)

ismeri meg a közösségi lét szabályait. S ezek az esztendők szükségesek ahhoz, hogy felnőve ne amolyan „tollpihe-emberre váljon,” akit a szél hol ide, hol oda fúj. Nem könnyű azonban egy közösség primátusát, a karriert helyett a szolgálat szürke örömeit elfogadni egy olyan társadalomban, ahol a televízió, a rádió, a sajtó, a bogáncsként lépten-nyomon ránk akaszzkodó reklámok nap mint nap az individualizmus (és ennek ikertestvére, az egoizmus) csalóka ígéreteit visszhangozzák: „*csak Te magad vagy a fontos*”, csak élvezd az életet. A fogyasztói társadalomban azonban a látszólagos szabadságért életünk kiüresedésével fizetünk. Ehhez képest aprópénz egy-egy hitelre vett hűtőláda, televízió, számítógép, gépkocsi, lakás...

A liberalizmus történeti eredménye, hogy ledöntötte a megcsontosodott korlátokat. De ezzel együtt relativizálta is a szabályokat – és az értékeket. Egy találó megfogalmazás szerint „*a liberalizmussal nem az a baj, hogy szabadon engedi a palackból a szellemet, hanem az, hogy arra már nem képes, hogy kordában is tartsa...*”

Éppen a fentiek adnak különös jelentőséget annak, hogy a helyi közösségek történetének, hagyományápolásának meghatározó színtere az iskola. Meglátásom szerint, ha valamikor, ma rendkívül fontos szerepük van a pedagógusoknak a helyi közösségek, és elsősorban a gyermekek életében. Abban a világban, amelyben az a rendező elv, hogy „*az egyetlen bizonyosság a bizonytalanság,*” amikor a gyermek legegyszerűbb közössége, a család sem megbonthatatlan, hiszen „*ma veled, holnap veled*”. Amikor a munkalehetőség válik életszervező erővé, amikor egész nemzedékké formálódnak azok, akik már nem hivatásban, nem is egy nyugdíjas állásban, hanem csak „*jól fizető projektekben*” gondolkodnak, nos ezen ideiglenesség közepette a pedagógus, a helytörténész mutathatja fel a szülőföld, a gyermekkori burokként körülölelő közösség viszonylagos állandóságával a kötődés, a gyökéresztés, a valahová tartozás értékeit.

Persze, megfordulhat a fejekben, hogy jó, jó, ezek szép szavak, de mit érnek személyes hitelesítés nélkül... Magam immár tíz esztendeje tanítok Tolna megye az elkövetkező esztendőben 30. születésnapját ünneplő, mind a mai napig egyetlen számottevő felsőoktatási intézményében, a Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Főiskolai Karán, amely csak „*jól fizető projektekben*” gondolkodnak. E tevékenységének különös jelentőségét az adja, hogy az intézmény a néprajzi, helytörténeti érdeklődés meghatározó műhelye, hiszen az oktatáson túlmutatóan is időről időre meghatározó szerepet játszik a megye, valamint Szekszárd város életében, pl. oktatói a megyei kulturális folyóirat, a Dunatáj szerkesztőségi tagjai, a Tolna Megyei Egyed Antal Honismereti Egyesülettel folyamatosan együttműködnek, Szekszárd város hagyományápolásában, helytörténeti cikkek, tanulmányok közlésében vesznek részt. Az intézményben hosszú múltra visszatekinthető pedagógusképzés mellett a formálódó új szakok újabb és újabb lehetőséget teremtenek a honismereti tevékenység gazdagítására is.

A pedagógusképzés során a Nemzeti Alaptantervben a hon- és népismeret, mint a műveltségi területek közös követelményeinek egyik alapvető eleme, jelentős mértékben áthatotta a korszerű műveltség és az iskolai oktatás szinte valamennyi elemét. E követelményrendszer célul tűzte, hogy minden tanuló megismerje szűkebb szülőföldje kulturális örökségének jellemző sajátosságait, értékeit, jellegzetességeit. Ismerje hazánk népesoportjait, néprajzi tájait, becsülje ezek értékeit, kultúrájuk sajátos jegyeit. A követelmények az ismeretszerzésen túl bizonyos, a szűkebb és tágabb környezet történelmi, kulturális és vallási emlékeinek, hagyományainak feltárására, ápolására irányuló készségek elsajátítását is célul tűzték. A néprajzot a tanítóképzés fontos részének tekintő intézmények eddig is igyekeztek kihasználni a lehetőségeket a néprajz, a honismeret minél szélesebb keretek között folyó oktatására. Hiszen tapasztalatból is tudhatták, egy kistelepülés iskolájába kerülő tanító ezen ismeretei birtokában sokkal szervezettebben kapcsolódhat a közösség életéhez. Természetessé válik számára, hogy a jelen megértéséhez a település hagyományait is ismernie kell – s meg kell ismertetnie, tovább kell örökítenie azokat.

A néprajzi gyűjtőmunka alapvető módszertani ismereteivel rendelkezve a leendő pedagógus a néprajztudomány számára is igen hasznos munkát végezhet. Belülről látva, élve a közösség mindennapjait jegyezheti le, gyűjtheti, majd taníthatja vissza annak hagyományát. Az iskolai oktatáson túl számos más módon is hasznosíthatja néprajzi, helytörténeti ismereteit: szakkörvezetőként, vagy miként ez megyénk kisközösségeiben egyre gyakrabban fordul elő, a múlt tárgyi emlékeit összegyűjtő, gyakran önálló jogi keretben nem is öltő helytörténeti sarok, állandó- vagy ideiglenes kiállítás rendezésében, az anyag gondozásában.

Az alapvető jogszabályi feltétel – az önálló műveltségi területtel nyilvánítás – hiánya miatt az oktatás csak a meglévő keretek közé beillesztve, gyakran bújtatva, szétszabdalva történhetett, például úgy, hogy a NAT valamelyik műveltségterületéhez kapcsolódva, vagy ehhez szorosan kötődve *specializáció*

keretében szerezhette meg a hallgató a sajátos tárgyú és módszertanú ismeretanyag tanításának lehetőségét. A tanítók körében a néprajzi ismeretek átadása realizálódhatott továbbképzéseken vagy szaktanfolyamokon is, illetve volt időszak, amikor a főiskolai karán a néprajzoktatás a magyar szakkollégium keretei között folyt. Ennek során a III. éves tanítóképzős hallgatók a néprajz a tárgyhoz leginkább kapcsolódó területe, a folklór sajátosságaival ismerkedhettek meg. A szakkollégiumi forma az elméleti anyag elsajátíttatása mellett lehetőséget nyújtott a legfontosabb készségek megalapozására és a falusi közösségbe illeszkedést megkönnyítő gyakorlati ismeretek elsajátítására is. A két féléves, heti két órást stúdium gerincét a néprajzi alapfogalmak megismerésén túl a folklór, a szellemi kultúra területrészeinek áttekintése jelentette. Az első félévben az iskolai oktatás során különösen jól hasznosítható népszokások (elsősorban a kalendáris és az emberélet fordulóihoz kötődő szokások) gazdag világát ismerhették meg a hallgatók – megkülönböztetett figyelmet fordítva a gyermekélet szokásaira. A gyűjtésmódszertani (pl. adatgyűjtés, cédulázás, kérdőív-összeállítás), a feldolgozással összefüggő (jegyzetelés, szakirodalmi hivatkozás) és a gyakorlati feladatok (pl. a stúdium ismeretanyagát felhasználó óraterv készítése, szakköri foglalkozás tervének összeállítása) a gyűjtemény kialakítására, kezelésére vonatkozó leglényegesebb jogszabályokról történő tájékoztatással egészültek ki. A második félévben pedig részletesen foglalkoztak a népköltészet egyes műfajaival, kiemelten kezelve a gyermekkor költészetét. Az elméleti anyaghoz társuló gyakorlati feladatok (pl. könyvismertetés, bibliográfia készítése, önálló gyűjtés, egy választott népköltészet alkotás elemzése) az első félévi ismeretekre, elsajátított készségekre alapultak. Mindezeket jól kiegészítette a múzeumi órák gyakorlata, amikor a Wosinsky Mór Megyei Múzeum, illetve a Néprajzi Múzeum néprajzi állandó kiállításainak anyaga alapján mutatták be Tolna megye és a magyarság népi kultúráját.

Az *óvopedagógusok* esetében sajátos hangsúlyokat kapott a képzés. A hagyományátadás, a népi kulturális örökség elsajátíttatásának legintenzívebb szakasza a gyermekek életében az óvodáskor. A család szerkezetének, funkciójának változásai következtében az óvoda mind erőteljesebb szerepet játszik elsősorban a kalendáris szokások, a jeles napok megünneplésében, az ehhez kötődő hagyományok továbbélítésében. Ehhez kötődően a képzés során több kezdeményezés történt, hogy az óvopedagógusok számára mind célzottabb és szélesebb körű ismereteket nyújtsanak. Az elmélet mellett az ünnepkörök (pl. karácsony, húsvét) hagyományanyagának nemcsak felelevenítése, de gazdagítása is cél volt. Elsősorban egy-egy tájegységhez, illetve népcsoporthoz kötődő Tolna megyei szokásanyag gyűjtésével, a gyakorlati alkalmazhatóság lehetőségeinek bemutatásával. Ezek az órák kiegészültek a hagyományápolás gyakorlati tevékenységeivel (pl. mézeskalács sütés, karácsonyfadísz készítése, tojásfestés), amit részben a mesterség avatott gyakorlóit, részben pedig volt tanítványaink vezettek.

Elsősorban gyakorló pedagógusok voltak hallgatói a főiskolán szerveződött *népi játszóházvezető és csuhé-, gyékény- és szalmatárgykészítő oktató képzésnek*. A hallgatói kört jól kiegészítették pedagógus nappalis, illetve levelezős hallgatóink, és más területek (pl. az idősgondozás) képviselői. A képzés során hallgatóink nemcsak egy Tolna megyében korábban nem gyakorolt népi mesterséget sajátítottak el magas színvonalon kiváló mesterektől, hanem komoly néprajzi, helytörténeti gyűjtő- és kutatómunkát végeztek. A mintegy félszáz színvonalas diplomamunka jelentős része megyei népi kismesterségek történetét, jeles képviselőik munkásságát, egy-egy település helytörténeti, néprajzi feldolgozását végezte el. Végzett hallgatóink ma is országos versenyek díjazott résztvevői, s egyesületi formában szervezik tovább szakmai tevékenységüket a megyében, sőt a megye határain túl is.

A *szociális munkás képzés* is több szállal kapcsolódik a hagyományosan helytörténeti kutatásokhoz. Egyrészt a szociális terepmunka az ún. „szociotáborok” esetében az előzmények szempontjából van meghatározó jelentősége a hagyományoknak, különös tekintettel a változásvizsgálatokra. Másrészt a közösségfejlesztés alapja a közösség múltjának, a közösség tagjait összetartó szokásoknak, magatartásmintáknak, értékrendeknek a megismerése, s dinamizáló erőként működtetése. Az általános szociális munkás hallgatók, akik különösen a kistélepeleken mindinkább jellemző gyakorlat szerint a közösség szinte egyetlen diplomás segítő szakemberei, társadalomtudományi felkészültségük, módszertani ismereteik és empátiás készségük révén kiváló résztvevői voltak a főiskolán az elmúlt években e területen folytatott olyan kutatásoknak, mint a Szekszárd-Felsőváros szociális változásvizsgálata (2000–2001), a szociális gondoskodás változásainak a felsőnáni bukovinai székelyek körében végzett vizsgálata (2001–2002), a hagyomány, mint közösségsszervező, illetve -fejlesztő erő Szekszárd-Alsóváros egykori közösségében (2004–2006) címmel kezdeményezett és a mai nap is folyó munkának. De a hagyományok szerepe még az olyan kifejezetten szakmai kutatások esetében sem hagyható figyelmen kívül, mint például a szociális alapszolgáltatások igénybevételének kvalitatív módszerrel az aprófalvas településeken történő vizsgálata.

A főiskola felsőfokú szakirányú képzései közül az *idegenforgalmi szakmenedzser* képzésében az oktatott tárgyak között a néprajz órakeretei kínálják lehetőséget arra, hogy a hallgatók az elméleti tananyag elsajátításán túl gyakorlati ismereteket, készségeket is szerezhessenek, s megteremtődjenek a honismerethez kötődés alapjai. Az elméleti anyag megközelítése a képzés jellegéhez kötődően is mindig gyakorlati szempontok alapján, egy kiválasztott településhez, leggyakrabban a lakóhelyhez kapcsolva történik. E kurzus keretében egyszerű közszépbemutatók, gyakorlati hasznosítás után kiáltó kulturális image-megfogalmazások születtek – jó néhányszor a legmodernebb technikai eszközökre alkalmazva. Egy-egy jó menedzser-technikát alkalmazó településen a hallgatók a gyakorlatban is részévé válhatnak a honismeret modern újrafogalmazásának, illetve a gyakorlóléhelyek megfelelő megválasztása is alkalmat kínál a néprajz órán, illetve az ahhoz kötődő programok során elsajátított ismeretek, készségek alkalmazására.

A képzések során igen fontos a *tehetséggondozás* a honismeret, helytörténet, néprajz hármásában is. Egyrészt a legjobb munkák konzulensi segítséggel országos tudományos diákköri konferenciákon mérhetőnek meg, másrészt a kutatások értékelhető eredményei számára folyamatosan megyei, városi, főiskolai publikációs lehetőséget nyújtanak.

Ez volt a múlt és ez a jelen. A jövő tele van tennivalóval. A Bologna-folyamatból következő változások, az induló képzések a tantárgyi kereteken túlmutatóan elsősorban a komplex modulok lehetőségét kínálják a honismereti tevékenység erősítésére. Ha sikerül élni vele, a régió szempontjából is jelentős új szak, a turizmus-vendéglátás tovább bővítheti, gazdagíthatja a lehetőségeket. A feladat kettős: egyrészt megőrizni a főiskolai oktatásban a honismereti tevékenység eddig kialakított színtereit, másrészt a kor változó igényeire igazodva újabb és újabb lehetőségeket találni az újra- és újrafogalmazott cél: a helyi közösségek, a helyi kultúrák értékeinek élhető, élményszerű megismertetésére, továbbhagyományozására.

Nagy Janka Teodóra

Reöthy Ferenc emlékezete¹

Neve nem ismeretlen a helytörténeti kutatók számára, hiszen évtizedeken át szervezte, mozgósította a régió honismereti szakköréit, tanított, több száz előadást tartott, s szerencsésen ötvöződött benne a szakirányú kutatói érdeklődés és a gyűjtött vagy kutatót ismeretanyag átadásának a vágya. Az évek során a lelkiismeretes munka, a balatoni táj és az ember múltja iránt érzett felelősség és szeretet nagy formátumú személyiséggé avatta.

Huszt romvára, a Felső-Tisza gazdag történelmi tevényé küldte őt, s kísérte Kölesey Ferenc látóki szava, a Kárpátok hegyei, a lapályok gyümölcsérlelő gazdagsága. Hosszú és kanyargós volt az útja Balatonszemesig. Huszton született 1921. március 5-én, a tanítóképzőt Nyíregyházán végezte. Első állomáshelye Bácskerezstúr volt 1941-ben. Második világháború, amerikai hadifogság. Hazatérése után Kunbaján tanított, és a környék néhány iskolájának volt „számadó igazgatója”. Hatvan esztendővel ezelőtt került Kőröshegyre. Itt ismerhette és szerethette meg igazán a somogyi embert. A somogyországiaktól kapott segítséget ahhoz, hogy e nagy múltú településen a nép életét, szokásait tanulmányozhassa.

Reöthy a tanítóképző önképzőkörében, később cserkészként, a harmincas években a Püski-féle könyvkiadó „Magyar Élet” könyvbaráti egyesületének tagjaként egészen fiatalon bekapcsolódott a falukutató munkába. Így *előéletében* számos mozzanat jelzi a *helytörténeti szakmához* való vonzódását. Ezt követően is szakadatlanul dolgozik, e témában továbbképzzi magát. Reöthy Ferenc mindig fontosnak tartotta önmaga megújítását is. Tanítói oklevele mellé 1952-ben a szegedi tanárképző főiskolán tanári diplomát szerzett. 1958-tól nyugdíjba vonulásáig Balatonszemesen tanított.

Mindmáig maradandók és emlékezetesek felszólalásai, előadásai. Könyvtárt vezet, szakköröket szervez, előadásokat tart. Hosszú éveken át helytörténeti szakreferense, „honismereti mindenese” a Balaton déli partjának. Nemcsak a helyi értékek kutatására, hanem megmentésére is nevel munkássága során. Országjáró kirándulásain megismerteti tanítványaival hazánk történelmi tájait, és segíti felfedezni, megeleveníteni a régmúltat. A tárgyi és szellemi néprajz, a művelődéstörténet emlékeinek gyűjtése, fel-

¹ Elhangzott Zamárdiban, a 2006. november 17-én tartott dél-dunántúli honismereti tanácskozáson. (Szerk.)

dolgozása közben megannyi lehetőség kínálkozik a szülőföld iránti szeretet elmélyítésére, a valós történelemszemlélet kialakítására.

Írásait napilapokban (*Magyar Nemzet*, *Somogyi Néplap*, *Petőfi Népe*), folyóiratokban (*Somogy*, *Somogyi Honismereti Híradó*, *Műemlékvédelem*, *Iskolai Szemle*, *Könyvtáros*, *Idegenforgalom*, *Néprajzi Értesítő*, *Köznevelés*, *Magyartanítás*, *Magyar Horgász*, *Halászat*) publikálta. Tanulmányai a *Pécsi Akadémiai Bizottság*, a *Veszprémi Akadémiai Bizottság*, a *Studium Historicum Simighiense* kiadványaiban, valamint különböző konferenciák és a *Somogy megyei Levéltár* évkönyveiben jelentek meg. Munkái sorából méltán kiemelhetjük a *Boglárléle* (szerk. Laczkó András, Boglárléle, 1988) és a *Siófok* (szerk. Kanyar József, Siófok, 1989) című monográfiákat, valamint önálló művei közül a következőket: *Lukács Károly: Életrajz és bibliográfia* (Kaposvár, 1973, Megyei Könyvtár), *A Balaton halászhelyei* (Kaposvár, 1975, Somogy Megyei Levéltár), *A Dél-Balaton irodalmi és történelmi emlékhelyei* (Kaposvár, 1979, Somogy Megyei Levéltár), *Balatonföldvár*, (Balatonföldvár, 1986, Községi Közös Tanács). Párját ritkító vállalkozása a *Szőlősgyörök*, *Szemes*, *Szárszó*, *Kőröshegy* című kötetek szerkesztése, illetve társszerzőként való megírása.

Reöthy Ferenc szoros baráti és munkatársi köréhez tartoztak a Balaton-táj múltja iránt elkötelezett jeles személyiségek, többek között Antalffy Gyula, Cséby Géza, Fodor András, dr. Hóvári János, dr. Kanyar József, dr. Kőrmendy József, dr. Laczkó András, Piller Dezső, dr. Sági Károly, dr. Sipos Csaba, dr. Stirling János, Takáts Gyula, Tüskés Tibor és dr. Zákonyi Ferenc nevét említhetjük.

Nemes kezdeményezései közül kiemelkedik két emléktábla avatása: *Gaal György* református lelkész, kufsteini rabé Kőröshegyen, és *Reich Károly* Kossuth-díjas grafikusművész szülőhelyén, Balatonszemesen. A település második világháborús hősi emlékműve is az ő kezdeményezésére létesült, hiszen Reöthy készítette el Bors István Munkácsy-díjas szobrászművésszel az általa megálmodott mementót, élenjárva abban, hogy közadakozásból gyűljenek össze a forintok.

Reöthy Ferenc munkásságát mérlegelve olyan sziget-műveltség részesei lehetünk, amely itt, a Balatonnál is újratermelődik az évszázadok során. Bár sok helyen működne az országban hasonló, a helytörténet fellendülését magas szinten segítő „műhelyek”!

Soha nem törekedett vezetői pozíciókra, tudományos fokozatok „babérainak begyűjtésére”. Írásait, könyveit olvasván megállapíthatjuk, hogy Reöthy munkássága túlnőtt a helyi érdeklődés, a szűken értelmezett „helytörténetírás” szintjén. A vidék honismereti mozgalmának egyik alapítója, éltetője volt, az ismerősei által szeretett és tisztelt, a somogyi Balaton-part megismertetéséért minden fáradságot örömmel vállaló, sokoldalú tudományos kutató.

Helytörténet nélkül nincs nemzeti történelem. Reöthy Ferenc nemcsak remek kutató, de igazi öntudattal rendelkező pedagógus is volt, aki tudta, mi az életcélja, küldetése és feladata: „*Minden örömmel azt szolgálom, a legfontosabb nevelő célom: magyar világnézetet, magyar műveltséget adni az embereknek.*”

Azt mondják, az ember igazán akkor hal meg, ha elfelejtik, nem gondolnak rá, ha nem őrzik emléket. Ő nem halt meg, hisz itt maradt a somogyi táj, a balatoni fönyszél leheletében, a polcon sorakozó könyvek lapjain. S itt maradt szerettei, tanítványai szívében, gondolataiban. Halála után Kőröshegy és Balatonszemes önkormányzata díszpolgári címmel tüntette ki. Javaslom, hogy emléktáblával jelöljük meg lakóházát, hiszen nem csupán a maga érdemeit és Balatonszemes jó hírét növelte, hanem átadta tapasztalatait, módszereit másoknak is, munkára, kutatásra, gyűjtésre buzdítva fiatalokat és időseket egyaránt. Berzsenyi Dániel mondta: „*A míveletlen föld csak gazt terem. A lélek is csak úgy emelkedik, a józanság tisztább világához. ha a tudomány és ismértek tárából, gazdag zsákmányt gyűjt magának.*” Nekünk van miből meríteni, gyűjtünk hát az „isméretekből” és Reöthy Ferenc példájából!

Matyikó Sebestyén József

EMLÉKHELYEK

Mozaikok a Budai Vigadó történetéből

Németh László 1934-ben a következőket írta „A nép Eötvös-kollégiuma” című tanulmányában: „Nagyon kevés (...) intézet van Magyarországon, amelynek az épülete nem szebb, mint a munka, amely folyik benne”. Ha jó hetven esztendő múltán körülnézünk az országban, azt látjuk, hogy nagy irónknak – mint oly sok másban –, ebben is igaz van, hiszen a kor, amiben ezek a patinás épületek létesültek, magasabbra nézett. Ha azonban még jobban körülnézünk, láthatjuk, hogy akad jó néhány kivétel. Ezeket szeretnénk a napjainkban megújított Budai Vigadóval kezdett sorozatunkban bemutatni olvasóinknak. *(Szerk.)*

A főváros közművelődésének történetével foglalkozó kutatások nagy ivben elkerülték a főváros egyik fontos kulturális centrumát, az egykori Budai Vigadót. A jeget csupán „melegíteni” próbálta a Budapesti Városvédő Egyesület egyik korai, a Viziváros építészeti múltjával foglalkozó kötetének néhány sora és Hajós Györgynek az épület 100 éves jubileumára készített, másfél oldalas ismertetése. (A második világháború után itt működő szervezetek történetét már többen feldolgozták, közülük Földiák András és Halász Péter, a Magyar Művelődési Intézet két egykori igazgatójának nevét emelhetjük ki.) Az ismert lexikonok is néhány sorban, sokszor téves adatokra támaszkodva mutatják csak be. Vajon mi lehetett ennek az oka – vetődhet fel a kérdés? Nemrég, amikor a polgári szervezeteknek a városrészes fejlődésében betöltött szerepéről esett szó, az egyik kerületben a több évtizedes szellemi sorompók ismét megjelentek: „nem kell velük foglalkozni, nem csináltak semmit” – hangzott el az utasítás. Talán nem is véletlenül! Jól ismert és feltárt téma, hogy a szovjet csapatok árnyékában hatalomra juttatottak egyik első lépése volt az öntevékeny civil szervezetek drasztikus felszámolása. A budai polgárság és néhai művelődési centruma, a Budai Vigadó szoros kapcsolata miatt a kulturális intézmény történetének feltárása hasonló tabutéma lehetett, mint az egyesületek múltjával való foglalkozás. A Budai Vigadó történetének most közreadott néhány mozaikja azonban talán másoknak is kedvet teremt a civil szervezetek történeti múltjának feltáráshoz.

Régi vágyát teljesítette a Budán élőknek „Budapest székesfőváros” vezetése a Budai Vigadó fölépítésével. A Duna balpartján a pesti Redout, majd utódja, a pesti Vigadó akkor már régóta szolgálta a pesti középpolgárság korabeli közművelődési igényeit, hangversenyeknek, táncmultságoknak, nagyobb egyesületi összejöveteleknek megfelelő helyet adva. Mindezt irigykedve szemlélték a folyam jobbpartján élők. Számukra e célra budai bérlési lehetőségként csupán nagyobb lakások egybenyitott szobái vagy vendéglők nagytermei jutottak. Évtizedes panaszkodás, beadványozás és nyomásgyakorlás eredményeként szánta el magát a fővárosi vezetés a Budai Vigadó létrehozására. Komoly eredménye volt ez a budai civil szervezeteknek, jól érzékeltette magas szintű társadalmi és politikai kapcsolataikat, döntésbefolyásoló képességüket.

A lehetőség 1894-ben jött el, amikor a magyar királyi kincstár képviselőjében eljáró Fővárosi Közmunkák Tanácsa és Budapest vezetése a régi és már elavult laktanyaépületek átvételére fokozatosan lehetőséget kapott. Ezek között volt a II. kerületi Fő utca és Királyhegy utca sarkán álló nagy Flórián laktanya, de egy katonai raktárépület is a „Fő-út, Korvin-tér és Iskola-utca sarkán, a melyben a társzekerék állottak”. Utóbbinak fővárosi tulajdonba kerülése döntötte el a Budai Vigadó építésének helyét. A katonai raktárépület melletti telkeknek 100 000 forintért a főváros részéről történő megvásárlásával vált lehetővé egy korszerű művelődési központ kialakítása. Terveinek elkészítésére Budapest székesfőváros törvényhatósága nyilvános tervpályázatot írt ki, amelyre 12 pályaművet nyújtottak be. A benyújtott legjobb tervek 1897 elején kiállították. A tervek bemutatása, majd későbbi megvalósítása, a budai polgárság lankadatlan figyelme közben történt meg. E tervezetek szerint a budai polgári kör is az emelendő vigadó épületében célszerű otthonra találhat, miért is azokat a kör tagjai élénk érdeklődéssel tanulmányozták és általános helyesléssel és megnyugvással fogadták.

Az első helyezést Kallina Mór és Árkay Aladár közös pályázata nyerte el. Az építést 1898 tavaszán kezdték el, 1899 őszén már a belső berendezésével foglalkoztak. Nyolcszáz négyszögölnyi területen épült föl az arányaiban mértéktartó, a Corvin térre nyíló főbejárátú művelődési központ – napjaink szóhasználatával élve. Oldalszárnyai az Iskola utcára és a Fazekas (ma Szilágyi Dezső) térre néztek, az épület háta a szomszédos házakhoz kapcsolódott. Homlokzatának kialakítása főként Kallina Mór hatását tükrözi. A kor neves építész a Budai Vigadó építését megelőző évtizedben jelentős tervezési/építési megbízásokat kapott. Temesvári születésű fiatal vejével, az 1896-ban 28 éves Árkay Aladárral készítette el közös tervét.

A kor művelődési szokásai miatt elsősorban a többfunkciós díszterem létrehozásával indokolták a Budai Vigadó építését. A bérletként hasznosítandó vendéglője mellé egy kávéházat és néhány bérlakást is terveztek. Reményeik szerint a bérlemények termelték volna meg a fővárosnak a ház fenntartási költségei nagy részét.

Buda polgári elitjének egyik jellegzetes egyesülete volt a Budai Polgári Kör, amely az 1890-es évek közepén második fénykorát érte. 1872-ben alakították meg, akkor még Budai Polgári Társaskör néven. Egyesületük a két budai kerület Deák-párti polgárait tömörítette. Tisztségviselőiket a Magyar Tudományos Akadémia két tagja, Hunfalvy János és Darányi Ignác személye jól szemlélteti. Mindketten jelentős szerepet tölthettek be az egyesület életében, az egyesület örökös tiszteletbeli elnökei is voltak – igaz, egymást követve: Hunfalvy 1888-tól, Darányi 1897-től. Amíg Hunfalvy, a neves földrajztudós az egyesület tevékenységét az 1870/80-as években támogatta, addig Darányinak 1890–1900 közötti egyesületbeli szerepe meghatározó lett a Budai Vigadót tekintve.

Darányi Ignác, a századforduló ismert politikusa, 1876-ban már a Társaskör jegyzője volt. 1895-ben a magyar képviselőház alelnöke. A Budai Vigadó létrejötté szempontjából fontos időpont ez! Darányi 1895 és 1903 között az ország földművelésügyi minisztere. A Budai Polgári Kör kinevezése tiszteletére 1896-ban díszvacsorát adott, amelyen más politikusok, művészek közéleti személyiségek társaságában a városbíró, a volt kereskedelemügyi miniszter is részt vett.

Az egyesület befolyását erősítette, hogy alapításától kora nemzeti hagyományait követte, tevőlegesen támogatva a budai német ajkú polgárság magyarosodását. Alapító tagjaik elődeiknek a Muri és Gondúzó nevet viselő budai csoportosulásokat tartották. Ezeket az 1850-es majd 1860-as években rövid ideig működő budai civil szervezetek egyikeként jegyezték, melyeket fiatalok hoztak létre, vasárnapi közös zenélések, színielőadások, egyéb kulturális programok megvalósítása céljából. A Budai Polgári Társaskörnek indulása évében 376-an fizettek tagdíjat. 1878-ban már Budai Kör néven működnek, a vízivárosi Lánchid utca sarkán álló vasúti bérház első emeletén volt bérelt székhelyük.

1892-ben ismét változik alapszabályuk és Budai Polgári Kör-re módosul nevük. Székhelyüket a vízivárosi Fő utca 10-be, a Jégverem utcasarki házba teszik át. Az egyesület sikeres táncestélyeket, társasvacsorákat, borgazdai estélyeket rendezett. 1894-ben belépett a körbe Lukács Béla, az akkori kereskedelemügyi miniszter. Egyesületként érdekeltté válnak a fővárosi törvényhatósági bizottsági választáson, nagy ellenfelük a főként kereskedőket és iparosokat tömörítő „II. kerületi polgári kör”. Két év múltán, 1896-ban a két egymással vetélkedő II. kerületi polgári szervezet egyesült. A fúzió után a Budai Polgári Kör nevét és alapszabályát megtartva működnek tovább. A kör ekkor már hivatkozhatott arra, hogy a II. kerületi polgárság legfontosabb kulturális szervezete, s mint ilyen, jogosan kérheti a Budai Vigadó helyiségei egy részének bérlési lehetőségét.

Az I. kerületi Népkönyvtárt polgári kezdeményezésként 1891-ben alapították a „(...)magyarosodás és a közművelődés fejlesztésén felül a tudományos érdekek kielégítésére(...)”. A Toldy Ferenc utcai elemi iskola egyik termét kapják meg a könyvtár céljaira, könyvtáruk működését így 1892 szeptemberében el tudta kezdeni. Három év múlva a szeptemberi közgyűlésükön névváltoztatást fogadnak el, Budai Könyvtár néven működnek tovább. Amikor a főváros közgyűlése 1894-ben határozatot hozott a Budai Vigadó fölépítéséről, a Budai Könyvtár Egyesület is elkezdte küzdelmét, hogy ott helyet kaphasson. Tevékenységük során mindig hangoztatják, hogy könyvtárhelyiségük nem alkalmas a megnőtt feladataik ellátására. 1895. évi jelentésükben kiemelik, hogy az adakozások és komoly összegű vásárlások során könyvvállományuk annyira megnőtt, hogy köteteik egy részét már nyitott szekrényekben, folyosókon kell tárolniuk.

A fővárosi közgyűlés az épület gazdaságos – értsd: számukra bevételt hozó – működtetésének kérésteivel is foglalkozott. Elsőként megszületett a közvetlen felügyeletet ellátó intézmény kijelölése, ezt a feladatot a II. kerületi előljáróság kapta meg. Az 1899. január 18-i fővárosi közgyűlés „(...) a Corvin-téri vigadó épület bolt és lakhelyiségeinek minimális bérét megállapította (...)”. Egy hónapra rá, február

15-i ülésükön elfogadták a Budai Vigadó meghatározott helyiségeinek a Budai Polgári Kör számára való bérbeadás feltételeit. A kör az I. emeleten, a Fazekas (ma Szilágyi Dezső) térre néző 302 négyzetmétert és udvarra néző 246 négyzetméter kiterjedésű helyiségeket évi 3000 forintért, hat évre vehette bérbe. Kiegészítésként a Corvin tér/Fazekas tér sarki kisebb termet a kör ingyenesen, minden második szombaton, farsang idején minden héten egy napon (szombat kivételével) használhatta. A főváros kikötötte azonban, hogy a fűtés, világítás és takarítás költségeit megtérítik és mindenféle főzést megtiltott a kör helyiségeiben, a Budai Vigadóba tervezett kávéház és étterem érdekében. A kör nyilvánosan látogatható helyiségeit (egy társalgó, egy olvasó és három játéktér) külön lépcsőházból lehetett elérni.

Májusban a II. kerületi Donáth (ma Donáti) utca 46-ban, a Török házban működő budai anyakönyvi hivatalnak utalták ki a Budai Vigadó II. emeleti két és fél lakás hat szobáját. Az I-III. kerület – később csak a II. kerület – anyakönyvi hivatala hosszú időre megtalálta itt helyét.

Októberben a Budai Könyvtár Egyesület vezetése is fellélegezhetett – a Budai Vigadónak az Iskola utca és a Corvin tér sarkán lévő II. emeleti, két utcai szobából álló helyiségét november 1-jétől hároméves időtartamra, nyilvános közkönyvtár céljára, ingyenes használatra megkapták. A II. emeletre, a Budai Polgári Körnél említett, külön lépcsőház vezetett. Itt végül is a könyvtár, az anyakönyvi hivatal és négy magánlakás kapott helyet.

Az első „kávézó”. Bauer Ignác 1899 szeptemberétől üzemeltette a Corvin téri főbejáratától jobbra eső kávéházat: a Fő utcai részen egy 14x14 méter alapterületű, 6 méter magas kávéházi nagytermet, az ide nyíló két, 8,5x6,5 és 14x6,5 méteres termet, a hozzá kapcsolódó söntést, konyhát, előkészítőt, raktárat és egyéb helyiségeket, valamint a bérlő három szobás lakását. A kávéház belső termeit 8 gázcsillár világította meg, a Corvin tér felőli részén napellenző ponyva adott árnyékot a vendégeknek, akik egy kárpított szekrényű telefont is használhattak.

Az első vendéglős, Wild József 1899. november 1-jétől a Corvin tér felől nyíló nagy vendéglői helyiséget (14x14 méter alapterületű, 6 méter magas nagyterem, és ehhez kapcsolódó két darab 6,5x6 méteres alapterületű, 4 méteres belmagasságú terem), a vendégszobát, söntést, tálalót, a hideg és meleg konyhát, mosókonyhát, az éléskamrárt, a bor- és sörpincét bérelhette. Személyzete szállását egy kétablakos (értsd kétszobás) alagsori szoba, saját családja szükségleteit egy háromablakos (azaz háromszobás) lakás szolgálta. A főváros kezelésében lévő I. emeleti vigalmi helyiségekben és az emeleti étteremben bálok, mulatságok és egyéb társas összejövetelek idején kötelees volt egyeztetett áron a vendégeket kiszolgálni.

A Budai Vigadó épülete a fővárosnak több mint egymillió koronába került. Működésének 1899. évi szabályozása – a személyi változásokat nem tekintve – fél évszázadig, lényegében változatlanul meghatározta az intézmény működését.

A Vasárnapi Újság 1900. január 14-i számában a Budai Vigadó közelgő átadásáról rövid hírben említezett meg: „A budai Vigadó, Budapest főváros társadalmi életének új és díszes szórakozó helye a budai oldalon, a Corvin-téren épült Vigadó. A hatóság építette ép úgy, mint a pesti oldalon lévő Vigadót, bálókra, hangversenyekre, nagyobb társas összejövetelekre. A farsang eredménye lesz a budai Vigadó megnyitása január 30-án. A megnyitást egy női bizottság intézi (...)”

1900. január 30-án, Budapest székesfőváros nevében Halmos János polgármester vette át a budai közművelődés ragyogó palotáját. A korabeli híradások szerint elegáns homlokzat, tágas előcsarnok, kényelmes lépcsőház várta az ide jövőket. A lépcsőházban „(...) villamos lámpák százai világítanak, a halvány zöldbe átmenő falszínek lakályossá, otthonossá teszik a mulatót már a belépéskor (...) a főbejáratnál szemben, az előcsarnok jobb- és baloldalán félkör alakban van a ruhatár (...)” Az első emelet 350 négyzetméteres díszterme elegáns kivitelű volt, jobbról és balról két empire stílusú kisterem kapcsolódott hozzá. A dísztermet 270 izzó és három nagy ivlámpa világította meg. A kor szokása szerint alkalmazott óriási falitükrök, a szecessziós díszítés és Pauli Erik freskói (az Est és a Reggel) minden belépőre nagy hatást gyakoroltak. Az épület Iskola utcai oldalán működő, bordóvörös színű fával és azonos színű falikárpittal burkolt, fényűző berendezésű nagy étterem egyidejűleg 400 vendéget fogadhatott.

Buda és Pest polgársága még az ünnepélyes átadás estjén egy hajnalig tartó bálon ismerte meg az új kulturális intézményt. Három miniszter, a főváros polgármestere és a Budapesten lakó arisztokrácia megjelenése jelezte az esemény kiemelt jelentőségét. Volt stílusuk a bál rendezőinek – a teljes bevételt a budai szegényeknek adományozták.

A Budai Vigadó hamar ismertté és népszerűvé vált, szerves részét alkotva Buda kulturális és társadalmi életének. 1923-ban a fővárosi közgyűlés „(...) a budai Vigadó helyiségeiben mulhatatlanul szükséges helyreállítási munkálatok (...)” első ütemére januárban 327 ezer koronát, júniusban már csaknem

16 millió koronát szavazott meg. A később is több ízben végzett rekonstrukciók után napjainkra a főfalak, a lépcsőház és az oszlopcsarnok őrizte meg eredeti állapotát.

A helyi sajtó hasábjain ritkán jelent meg a Budai Vigadó. Rövidhírként olvashatunk róla 1905-ben, mint a fővárosi választások II. kerületi helységéről. Már többmondatos híryanagként hozzák 1913-ban a bálók utólagos ismertetéseit: A Budai Polgári Kör jótékonyági báljáról, a vendéglősök báljáról, az Állami Törvényhatósági Altitstiek és Szolgák Országos Szövetsége jótékonyági táncmulatságáról stb. A már Budapesti Könyvtár Egyesület néven működő szervezet központi könyvtárának nyitva tartása „(...) a budai Vigadóban minden nap du. 3–8 óráig (...)”, és az egyesület XXIII. közgyűlésének megrendezése szintén nyilvánosságot kapott. Hasonlóképpen szerezhettünk tudomást a Budai Zeneakadémiának december közepén, a Budai Vigadó dísztermében szervezett I. egyesületi hangversenyéről.

A gazdasági válság végén, 1933 elején már a farsang eseményeiről (a Budapesti II. kerületi Általános Közjótékonyági Egyesület jótékonyági bálja, a Sycambria álarcos jelmezesestje...) a Budai Polgári Kör borgazda estjeiről olvashatunk. De a Budai Vigadóban tartotta „társasestjét” a Frontharcos Szövetség is. Hogy milyen is volt a rendezvénye? Ezen például félezen vetek részt – a Budai Vigadó nagytermében az Elektromos Művek dalárdája adott hangversenyt, verseket mondtak, gordonkaművész és operaénekes lépett fel... Tudomást szerezhettünk a Budai Polgári Kör közgyűléséről és azt követő „társasvacsoráról”. Utóbbi nem csupán a kulináris élvezeteket szolgálta – közérdekű témaként a városházi helyzetről számolt be ekkor a legfontosabb helyi újság, a Budai Napló főszerkesztője. Politikai esemény volt viszont november 25-én, másfélezenél is többen jöttek el a budai rész országgyűlési képviselője, Kozma Jenő dr. névnapjához. Kozma ekkor a Budai Polgári Kör elnöke is volt. Az 1933-as utolsó vígadóbéli tudósítás a Dunántúli Közművelődési Egyesület közgyűléséről adott hírt, melyet a Budai Polgári Kör nagytermében tartottak.

Az utolsó békeévünkben, 1940 tavaszán a Pénteki Borgazdák Társaságának összejövetelei voltak hírértékűek. Ezek szervezése már Kozma György nevéhez kapcsolódott. A Budai Vigadóban tartott összejövetelek vendége volt például Multi Guido dr., olasz egyetemi tanár, vagy Péter Miklós dr. Utóbbi „A pesti régi városháza” címmel a város közigazgatásának történetéről adott áttekintést. Az ezt követő napon viszont már a II. kerületi Leventeegyesület rendezett előadást, melynek teljes bevételét az ár-vezikárosultak megsegítésére ajánlották fel.

A sajtóközleményekből azonban nem derült ki, hogy 1930-tól a Budai Vigadó bérlőinek bérleti díjhátralékai állandósultak. A Budai Polgári Kör igazgatója, Fekete Géza a főváros polgármesteréhez írt, fizetési halasztást kérő levelében ezt a legnagyobb részét köztisztviselő tagjaink fizetésének csökkenésével, és ebből következő tagdíjfizetések elmaradásával indokolta. 1935-ben visszaadták az I. emeleti társalgójukat, a biliárd termet és a kör altisztjének földszinti két szobás, konyhás lakását a fővárosnak, ezért a bérleti díjüket az évi 3600 pengőről 2000-re szállították le. Bérleményük ekkor a Szilágyi Dezső térre nyíló olvasóra, társalgóra és játékszobára, valamint az udvari kiszolgáló helyiségekre (előtér, WC, ruhatár és két irodahelység) csökkent. 1940-ben az elnöki tisztséget Csilléry András volt miniszter, egyetemi tanár töltötte be. Az egyesület gazdasági helyzete miatt csak 1941-ben tudta a leadott helységek egy részét újra kibérelni. Bérhátralékuk azonban rendszeresen újratermelődött.

1943-ban a Körnek már a három és félezer pengőre emelkedő adóssága miatt a főváros XI. ügyosztálya dr. Donáth György országgyűlési képviselőt kereste meg: „(...) kérlek, légy szíves odahatni, hogy a nekünk már igen kellemetlen és kényes ügy végleges rendezést nyerjen s a Kör hátralékát nagyobb összegű részletek befizetésével mielőbb egyenlítsé ki(...)”. Donáth 1941-ben a Budai Polgári Kör elnöke, egyben a Magyar Élet Pártja (kormányzó párt a német megszállásig) budapesti szervezete alelnöke is volt.

1919-ben a Közköztudásügyi Népbiztosság rendelete alapján a megszüntetett egyesületek vagyona állami tulajdonba került, köztük a Budai Könyvtár Egyesület könyvtára is. Az ekkor már Szabó Ervin nevet viselő fővárosi könyvtár 1919 júniusában megnyitotta 6. számú fiókkönyvtárát a Budai Vigadóban. A Tanácsköztársaság utáni időszakban a jogutód egyesület(ek) már nem tudták és nem is akarták visszaállítani az egyesületi könyvtárat, a fővárosi könyvtára pedig szakmai szempontokra történő sűrű hivatkozással erősítette meg pozícióját. Egy évtizeddel később, 1932 őszén a Budai Vigadó földszinti vendéglőjének felszámolásakor megüresedő nagyterembe került át a fiókkönyvtár raktára, olvasói szobája (Corvin tér és az Iskola utca sarka) és a lépcsővel hozzá kapcsolódó, Iskola utcai két szobába a dolgozószoba és az ifjúsági köleszőző részleg.

Vendéglőjének 1904-től több bérlője is volt: Kubanek Vencel, Szmrecsányi László, Jäger Ignác követte egymást. Utóbbi működésével, az étterem színvonalával a Budai Vigadóba látogatók azonban

egyáltalán nem voltak elégedettek, a fővárosi közgyűlésen visszavonulását „közökhaj”-nak minősítették. Jäger Ignác vendéglősnek és Kass Béla kávésnak 1928. január 1-vel felmondtak és a vendéglátó helyek bérletét versenytárgyalással kívánták eldönteni, egy kézbe adva mindkét helyet. 1929-től a vendéglő és a kávéház bérletét is Kass Béla nyerte el. A gazdasági válság a vendéglő üzletmenetét teljesen tönkretette, önálló létesítményként fenntartása gazdaságtalanná vált. Mivel csökkent a vendégei száma, a központi fűtést a bevételből nem tudta kigazdálkodni. A fűtetlen termék miatt a vendéglő októbertől májusig bezárt... 1932 októberében meg is szűnt, helyére a II. emeletről leköltözött a Fővárosi Könyvtár fiókkönyvtára.

A kávéház kezdeti prosperitása után bérlői folyamatosan cserélődtek: Bauer Ignác, Klos Lajos, Glauber Márk, Hajnal Béla, az Esztergomvidéki Gazdasági és Kereskedelmi Rt., majd Kass Béla kapta meg a kávéházat. Utóbbi a belső berendezést 1929-ben lecserélte. Kass Béla pecsétjén a „Grand Caffé et Restaurant Budai Vigadó Nagykávéház és Étterem” felirat volt, jelezve ambiciózus törekvéseit. A nagy éttermet később megszüntette, de a kávéházzal kapcsolódó, Szilágyi Dezső térre nyíló termet kibérelve folytatta a vendéglői üzemet is. A kávéházban ekkor 200 vendéget, kapcsolódó éttermében 80, teraszán szintén 80. emeleti söntésében 120 főt tudtak leültetni. Kassnak állandó gondot jelentettek a bérleti díjhátralékok. 1942-ben osztozik vendéglátós társai sorsában és a fővárostól bérhátralékára fizetési halasztást kért: „(...) a bái idény a háborús viszonyok folytán teljesen megszűnt, minthogy nyersanyag nélkül állok (...)”.

A főváros vezetésének helyet kellett szorítania a háborús intézményeknek. Ennek esett áldozatul a Budai Vigadó is. Budapest székesfőváros törvényhatósági bizottsága (érts: közgyűlés) a honvédelmi miniszter leiratai miatt 1943 őszén ideiglenes használatra jóváhagyta a Budai Vigadóban az Országos Hadigondozó Hatóság központi irodáinak elhelyezését. Az épületben csupán a II. emeleten működő II. kerületi állami anakönyvvezetőség, valamint a földszinti üzlethelyiségek és a bérlásokok bérlői maradhattak. Az I. emeleti vígalmi helyiségek használatát szüneteltették. A katonai célú igénybevétel kiterjedt minden más, korábban bérbe adott helyiségére. A Fővárosi Könyvtár 6. számú fiókkönyvtárát a XI. kerületi Verpeléti út 9-be, az Élelmiszerjegy-Központ elosztó hivatalát az első emeleti irodáiból a VI. kerületi Izabella utca 61-ben lévő elemi iskolába költöztették.

Az ostrom előtt és alatt a Budai Vigadó súlyosan megsérült. Helyreállítása utáni politikai helyzetben már fel sem merült Budai Polgári Kör visszatérése az épületbe. Az 1947-ben kiállított belügyminisztériumi leirat a kör feloszlását is elrendelte. Hogy mi lehetett az indok, azt csak sejtani lehet a sok egyforma fogalmazvány ismeretében: „Elrendelem hogy a tárgyban nevezett egyesületet az egyesületi nyilvántartásból törölje, mert a 20.165/1945. B. M. sz. rendelet alapján lefolytatott vizsgálat során megállapítást nyert, hogy az egyesület(a település neve).... városban nem működik és múltbeli működéséről sem tudnak.”

A fővárosi könyvtára jobban járt. Már 1948-ban feltűnik ismét a Corvin tér 6. szám alatt a 20. számú fiókkönyvtára, amelyben olvasóterem és gyermekkönyvtár is volt. 1949-ben az I. kerületi Tanács 2. számú Szabó Ervin Könyvtára szintén a Budai Vigadóhoz tartozó cím alatt, a II. kerületi Szilágyi Dezső tér 5-ben folytatta működését.

Az ostromot követő sietős helyreállítás után a Budai Vigadó Corvin tér felé eső külső homlokzata csak halovány utánzata lett az egykorinak. A belső tereket is szétszabdalták, irodákat és más kisebb helyiségeket alkotva. Egyedül a díszterem maradt meg, amit az 1951-ben létrehozott Magyar Állami Népi Együttes használt és használ ma is előadásai színhelyeként. A népi kultúra legjelentősebb szervezeteinek a Budai Vigadóba telepítése a pártvezetés részéről egyfajta fricska is volt, amit az osztályellenességnek számító polgárságnak szántak.

A felszámolt amatőr művészeti szövetségek és részben vezetői is a Népművészeti Intézet keretein belül találták meg a munkájuk folytatásának lehetőségét. Így találtak itt új otthonra a Bartók Béla Szövetség célkitűzései, amely 1948-ban az 1867-es alapítású Magyar Dalosszövetség és az 1907-ben létrehozott munkás dalosszövetség összecsalásával jött létre. Itt kötődtek ki a Magyar Szabadszínjátékok Országos Szövetségének „céljai”, melynek elnöke, Muharay Elemér az intézet egyik osztályvezetőjeként dolgozott a későbbiekben. Szintén az intézet keretei között élt tovább az egykori Néptáncosok Szövetsége és a Magyar Bábjátékosok Szövetsége szellemisége. Az intézet kinevezett igazgatója, Széll Jenő a pártvezetés elvárásai és munkatársai elképzelései között lavírozva teremtette meg az alkotómunka feltételeit. Rövid fennállása alatt az itt dolgozók képzségeket szerveztek, könyveket adtak ki, kísérleteket és kutatásokat folytattak. Néprajzi gyűjtő és feltáró munkájuk eredményeként a magyar népzene,

népdal és néptánc páratlan gyűjteményét hozták létre. Az intézet különféle osztályainak tevékenysége alapozta meg az amatőr művészeti tevékenységek továbbélésének és fejlődésének lehetőségét.

Az 1956-os forradalom és szabadságharc leverése után az intézet munkatársainak egy részét is elbocsátották, az intézményt átszervezték. A művelődési miniszter 18/157. számú utasítása alapján 1957. március 1-től a neve is Népművelési Intézetre változott. „(...) A kutatási, felnőttnevelési, népművelőképzési, honismereti tevékenység kialakulása és megerősödése mellett megmaradt, sőt fejlődött az intézetnek a már az ötvenes években meglévő amatőr művészeti munkája is (...)” – olvasható Földiák Andrásnál.

A Népművelési Intézetből 1980-ban kivált az egyik osztálya, amely később Művelődéskutató Intézet néven működött néhány évig. 1986-ban az egykori Budai Vigadó épületében elhelyezett két szervezet Országos Közművelődési Központ néven újraegyesült. A rendszerváltás után, 1992 januárjában a Művelődési és Köznevelési Minisztérium rendelet útján hozza létre helyette a Magyar Művelődési Intézetet. Ennek alapító okirata a demokratikus közművelődés és a felnőttoktatáshoz kapcsolódó feladatok módszertani segítségét tartalmazta. Az intézethez került a korábbi Népi Iparművészeti Tanács feladatköre, helyiségei, munkatársai és gyűjteménye. Ma a Corvin tér 8-ban az Oktatási és Kulturális Minisztérium háttérintézményeként a közművelődési és alkotóművészeti feladatokat ellátó *Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus* néven találkozhatunk az alapító okirata szerint 1946-ban létrehozott szervezettel.

A Budai Vigadó egykor – mint neve is mutatta – a budai civil szervezetek közművelődési centrumaként működött. 1945 után ez a funkciója teljes mértékben megszűnt, és gyakorlatilag eltűntek a budai civil szervezetek is – a rendszerváltásig. Napjainkban az említett két nagy intézményen kívül számos, többségében országos szintű szervezetnek szintén otthont ad ez az épület, amelynek ma már csak a neve emlékeztet arra, hogy egykor itt volt a budai polgárság legjelentősebb kulturális központja.

Gábel Tibor

Irodalom és források: BFL IV. 1409 C 1943. VI. 313/899; BFL IV. 1409 K; *Dr Buday József*: A Budai Polgári Kör huszonöt éves története. Bp. 1897.; Budai Hírlap. 1905.; Budai Hírlap. 1913.; Budai Könyvtár Közlönye. 1899. december 15.; Budai Krónika. 1940.; Budai Napló. 1933.; Budapest székesfőváros törvényhatósági bizottsága (továbbiakban Bsztb) 1899-ben tartott közgyűlésének jegyzőkönyvei. Bp. 1899.; Bsztb 1901-ben tartott közgyűlésének jegyzőkönyvei. Bp. 1901.; Bsztb által az 1923. évben tartott közgyűlések jegyzőkönyvei. Bp. 1923.; Bsztb által az 1943. évben tartott közgyűlések jegyzőkönyvei. Bp. 1943.; *Földiák András*: A Magyar Művelődési Intézet ötven évének öt korszakáról, SZÍN 1996/1-2. 2-7.; *Gábel Tibor*: A Budai Könyvtár Egyesület története 1891-1919. A FSZEK Évkönyv 1956/57. Bp. 1957.; *Geley József*: A Budai Vigadó. Vasárnapi Újság 1900. február 4.; *Halász Péter*: Hatvan éves a Magyar Művelődési Intézet. SZÍN 2006/6. 22-26.; *Jurányi Győző*: A Budai Könyvtár Egyesület negyedik évkönyve. Bp. 1898.; *Katsányi Sándor*: A fővárosi könyvtárának története 1945-ig. Bp. 2005.; *dr. Remete László*: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár története. Bp. 1966.; *Siklóssy László*: Hogyan épült Budapest? 1870-1930 a Fővárosi Közmunkák Tanácsa története. Bp. 1931.; Vasárnapi Újság. 1900.

TERMÉS

„Lázadókkal nem tárgyalok”

Ivánka Imre történész és emlékiratíró,
a szabadságharc ezredese

A Felvidéknek számos olyan kiváló szülötte volt, akik a katonai pályán értek el kiemelkedő eredményeket. Közéjük tartozik a 110 éve elhunyt Ivánka Imre, a magyar szabadságharc honvéde ezredese is. Lexikonaink azonban nemcsak katonaként, hanem politikusként, gazdasági szakemberként, sőt történészként és emlékiratíróként is számon tartják őt. Mielőtt bemutatnánk mint író embert, tekintsük át mozgalmas életpályáját.

Ivánka Imre 1818. december 9-én született a Hont megyei Felsőszemeréden, középbirtokos nemesi családban, Ivánka László főszolgabíró és Péchy Petronella gyermekeként. Középiskolai tanulmányait Sopronban kezdte, majd 1831-től Tulban, a katonai akadémián „nevelkedett”. Itt együtt tanult *Görgey Artúrral*, akivel éltreszülő barátságot kötött. Utásziskolai tanulmányai befejezése után „hadfi” lett a Hessen-Homburg seregre, majd 1838-ban a 12. számú nádorhuszárok hadnagya lett, később főhadnagyi rangban István főherceg hadsegédéeként szolgált.

Tízéves szolgálati idő után, épp újabb kinevezését követően, tapasztalt katonaként megvált régi hadtestétől, s 1848-ban honvéddnek állt a magyar szabadságharc katonái közé. *Batthány Lajos* maga mellé vette őt nemzetőrségi titkárnak, s századosként szolgált tovább. Nagy szerepe volt a honvédség megszervezésénél: a honvédhadsereg területi beosztását tervezte. Az első sorozást négy hadtestre osztotta fel, mégpedig a vácira, kassaira, komáromira és a debrecenire. 1848. augusztus 17-én őrnaggyá léptették elő, s a dunáninneni nemzetőrök parancsnoka lett. Szeptemberben mintegy ötezer emberével csatlakozott a Jellačić ellen harcoló magyar sereghez. A híres *pákozdai csatában* ő vezette a magyar sereg jobbszárnyát, amely megverte a horvátokat. Ezt követően már mint ezredes a feldunai hadtest parancsnokaként harcolt.

Kossuth 1848 októberében, a schwechati csata előtt Windischgrätzhez küldte őt ultimátumával, azonban visszafelé jövet Ivánkát elfogták, s a szabadságharc végéig fogságban tartották Bécsben, illetve Königsgrätzben. A letartóztatása előtti találkozáson mondta Windischgrätz Ivánkának: „Lázadókkal nem tárgyalok!”. Ivánkának lehetősége lett volna visszatérnie a szabadságharc előtti helyére, de ezt nem vállalta, s ezért is került sor letartóztatására. A szabadságharc után kegyelmet nyert, s visszavonult birtokára, később pedig a politikai és a gazdasági életbe. Pest vármegye tiszteletbeli főjegyzője, majd a dunapataji körzet országgyűlési képviselője lett. Országosan is jelentős tevékenységet fejtett ki: egyik alapítója volt a *Magyar Dunagőzhajózási Társaságnak*, vezérigazgatója az *Északkeleti Vasútnak*; meghonosította Magyarországon a *Vöröskeresztesztyeletet*, alapítója lett az *Országos Honvédegyületnek*, világi elnöke volt az *Evangelikus Egyetemes Gyámintézetnek* stb.¹

Máriabesnyőn halt meg 1896. július 27-én. Utolsó kívánsága az volt, hogy fekete magyar díszben, a Johannita-rend palástjában tegyék a ravatalra, koporsójára pedig negyvennyolcas ezredesi csákóját, kardját és tábori övét helyezték.²

Irodalmi munkássága

Ivánka Imre cikkei, tanulmányai többek közt a *Gazdasági Lapokban*, a *Vasárnapi Ujságban*, a *Honban* és az *Igazmondóban* jelentek meg.³ Országgyűlési beszédeit a *Naplóban* közölték. Jegyzi továbbá a *B. Eötvös József, Kubinyi Ferencz és Ivánka Imre országgyűlési beszédek* (Pest, 1861) című munkát.

¹ *Csáky Károly*: Honti arcképcsarnok. Dunaszerdahely, 1998.; *Borovszky Samu* (szerk.): Magyarország vármegyéi és városai. Hont megye és Selmeczbánya sz. kir. város. Bp. (1906).

² (-): Egy huszártiszt a főrendházban. <http://talal.kurzor.hu>; *Bona Gábor*: Tábormok és törzstisztek a szabadságharcban, 1848–1849. Bp. 1987.

³ *Szimyei József*: Magyar írók élete és munkái. (CD változat)

A Magyar irodalmi hagyományok szlovákiai lexikona történelem- és emlékiratíróként tartja számon Ivánkát. Fő műveként említi *A magyar hadsereg mint szervezendőnek elképzelve* (1861), a *Négyhavi szolgálatom a magyar hadseregben...* (1881) és *A népfelkelésről* (1884) írt munkáit.⁴

A *Magyar Életrajzi Lexikon*⁵ mint honvéd ezredest és politikus mutatja be földinket. Az említett munkákon kívül még jegyzi a *Gőzhajózás a magyar Dunán tájékozással* (Pest, 1862) című Ivánka-művet.

Ivánka Imre, az emlékiratíró

Ha elfogadjuk a *Magyar Irodalmi Lexikon* ama megállapítását, hogy az emlékirat „műfajilag a napló és a történetírás között elhelyezkedő, a szerző személyes élményeiről beszámoló írói mű, melyben az író – ellentétben az önéletrajzzal – elsősorban nem önmagával, hanem azokkal az eseményekkel foglalkozik, melyeknek részese vagy tanúja volt”, akkor Ivánka Imrét is az emlékiratírók közé sorolhatjuk. Igaz, írói vénája nem hasonlítható egy Kemény Zsigmondéhoz, Bethlen Miklóshoz, Rákócziéhoz vagy Kossuthéhoz, a *Négyhavi szolgálatom a magyar hadseregben 1848 június végétől október végéig* (Budapest, 1881) című munkája alapján mégis méltán megilleti őt a hely emlékiratíróink sorában.

Annak ellenére, hogy könyve hadtörténeti szempontból talán értékesebb, mint az irodalom oldaláról közelítve, érdemes foglalkoznunk vele. Hisz – a megannyi aprólékos hadügyi leírás és elemzésen túl – számtalan olyan passzusa van a kötetnek, amely jól megírt, értékes és értelmes, élvezhető és tanulságos jellem- és társadalomrajz is egyben. Ivánka kitűnően jellemez olyan ismert személyiségeket, mint *Széchenyi István*, *Görgey Artúr*, *Kossuth Lajos* és mások; jól látta bizonyos összefüggéseket, s nem fukarkodik az önkritikával sem. A visszaemlékezések árnyaltabbá teszik a szabadságharc eseményeiről, mozzanatairól alkotott képünket, pontosítják történeti ismereteinket stb.

Széchenyit idézve

Ivánka tehát 1848. július elsejétől Batthány Lajos titkáráként teljesített szolgálatot. Ez idő tájt ismerkedett meg Széchenyivel is. Egy alkalommal a képviselőházban találkoztak, ahol épp a hadsereg szükségleteinek megadását és a haderő gyarapítását tárgyalták. Emlékirataiban Ivánka így idézi a találkozást: „*Széchenyi egy csoport képviselővel a verandán vitatkozott, állítván, hogy sem fegyver, sem ló, sem alkalmas tiszt nincsen... s engem megpillantva, felém fordul: »Itt van Ivánka, ez katona ember, kérdezzék meg őt.« Elmondtam a fegyverekre, fegyvergyárra, az ujonczok begyakorlására vonatkozó nézetimet, – bele szólt – »de lovakat, ágyuba alkalmas lovakat csak nem teremthet« – Bocsánatot kérek, van itt alkalmas ló elég, de azokat a vásárokon, remunda áron nem adják; itt vannak a fuvarosok, kiknek 6-10-20 erős lovuk van, itt vannak a nagy urak, kiknek szintén nagy erős lovaik vannak, ezektől kettőt, négyet kell elvenni és azok értékét megfizetni. Excellentiádnak igen szép nagy lova van Pesten, azt vélem, ha meg fog kérteni, kettőt át fog adni a hadseregnek. »Ez rablás, ez a tulajdonjog sértése« mondta, s nagy izgatottságban távozott. Ekkor beszéltem utolszor Széchenyivel.”⁷*

Windischgrätz, Kossuth, Görgey az Ivánka-emlékiratban

Ivánka Imre Prága elfoglalásában még Windischgrätz követeként vett részt, ám nem sokkal ezután Pestre kérte áthelyezését. Windischgrätz sajnálatát fejezte ki, hogy a frissen kinevezett százados elhagyja a hadsereget. Minderről az alábbiak olvashatók a memoárban: „*17-én reggel az ultimatum kézbesítésével én lettem megbízva, és vittem azt egy trombitás kíséretében a városba (...). Délután megadta magát Prága feltétlenül. Herczeg Windischgrätz mind a várossal, mind a lakosokkal és tanulókkal kiméletesen járt el.*

A város megszállása után néhány napra osztatott szét azon halmaz levél, amely a lázadás alatt Prágába érkezett; e levelek közt volt június 15-éről keltezett kinevezésem is – századosnak a 2-ik honvédszázalóhoz. Haladék nélkül jelentettem magamat – szolgálati úton – előljáróimnál és kértem az engedelmet távozásra; részben gratuláltak, többen helytelenítették lépésemet; Windischgrätz sajnálatát fe-

⁴ Csanda Sándor (főszerk.): Magyar irodalmi hagyományok szlovákiai lexikona. Bratislava, 1981. 54. old.

⁵ Kenyeres Ágnes (főszerk.): Magyar Életrajzi Lexikon I–II. Budapest, 1967–1969.

⁶ Benedek Marcell (főszerk.): Magyar Irodalmi Lexikon A–K. Budapest, 1963. 289. old.

⁷ Ivánka Imre: Négyhavi szolgálatom a magyar hadseregben 1848 július végétől október végéig. Budapest, 1881. 9. old.

jezte ki, hogy a hadsereg szolgálatát elhagyom. Magyar vagyok, ott szolgálni kötelességem – volt válaszom.”⁸

Ivánkát szoros barátság fűzte Kossuthhoz. Az alábbiakban arról ír, hogy a nagy politikust már régebben ismerte, s egyik találkozásukon épp Görgeyt hozta neki szóba: „Kossuthot azelőtt is láttam, néhányszor beszélni hallottam Pozsonyban – a halászkapu melletti házban levő országgyűlési clubban – be is lettem neki mutatva, de nem gondolom, hogy erre emlékezett és engem ismert volna. Irószobájában, dolgozó asztala mellett ülve fogadott; szellemes tekintetét reám szegezve, beszélgető modorban kérdezett ki, végre azt mondá: »Pénc van és lesz, de ember, de ember, kit bízunk meg?«”

Az Augustin-féle lapos gyujtacsok részint Wienerneustadt mellett készülnek, részint az onnan szállított anyagból a csapatoknál csináltatnak; hengeralaku gyujtacsgyár csak egy van az egész monarchiában, Prágában. Egy embert tudok, a győri honvédszászlóaljhoz lett századosnak kinevezve; ő tanult katoná és chemicus, ez Görgey Arthur, ez lenne a feladat ezen részével megbízandó...“⁹

Ivánkának nagy érdeme volt, hogy Görgeyt az ő tanácsára bízták meg a fővezérséggel. Memoárja lapjain így jellemezte a hadvezért: „Görgeyt 14 éves koromtól ösmerem. Együtt voltunk 4 évig a katonai intézetben – mindig első volt, mindig szerették, tisztelték tanulóitársai; a magyar gárdánál a legkitünőbb, s a hadi tudományokban a legműveltebb tisztek közé tartozott; (...) Cynikus szegény, de független, büszke (...) Ily férfiak nem árulók.”¹⁰

Együtt járt Ivánka Görgeyvel Kossuthnál azután, hogy soron kívül őrnagyká neveztek ki őket. Az 1848 augusztus végi találkozásról így idézi az emlékiratban: „A nádornál és a miniszterelnöknél Kosztolányival megköszöntük kinevezésünket; Görgeyvel Kossuthhoz mentem és kijelentettük, hogy: látjuk, miként a mozgató erő az országban leginkább ő maga, és miután mireánk nem mindennapi hatáskör ruházottat, a kormány iránti engedelmességünk kijelentése mellett kötelességünk azt is nyilvánítani, hogy mi zászlóinkra írjuk »V. Ferdinánd és az 1848-iki alkotmány«, s ennek minden megatamadója ellen teljes odaadással működünk, de mint katoná emberhez illik, ezen szavunk mellett megmaradunk s e határon sem innen, sem túl nem lépünk. Kossuth szintén sajátosságosan fogadott; meglehet, hogy a kinevezés s a csapatok ekkénti szervezése nem bírta tetszését, azonban melegebb lett és azzal bocsátott el: »Jelszavunk az ő jelszava.«”¹¹

A táborból, a csapatmozgások színtereiről is részletesen ír Ivánka. Minket elsősorban azonban a Görgey-vonatkozások foglalkoztatnak. Éppen ezért egy ilyen részt idézünk újra: „Megjött Görgey Arthur is a táborba és átvette az előcsapat parancsnokságát; kimentem hozzá, Bruck előtt, a Lajta inenső oldalán egy kocsmá kis szobájában értekeztünk hosszabban az eddig történetekről; ő értesített, hogy ezredesekké vagyunk kinevezve, és hogy a fővezérség átvételére, reám gondolnak, mert Móga cunctator.

Beszélgetésünk eredménye az volt, hogy úgy mint Pesten, itt és ezental is jelszavunk »V. Ferdinand és az 1848. alkotmány – sem több, sem kevesebb«; hogy a fővezérség, ha majd bekövetkezik annak ideje, mást nem, mint Görgeyt illeti. Ha majd engedik a körülmények, 10-12000 – ha lehet több – főből álló hadtestet alkotunk s ennek vezénylétét én veendem át, a mely nem fog szétforgácsoltani, hanem képezendő azon gárdát, a mely a döntő perczben lép fel a csatában.

Ezzel elváltunk. Én Köpcsénybe küldtettem és átvettem ott a sereg jobb szárnyát; most már, ha jól emlékezem, régi csapatomból senki sem volt mellettem, csak Rajner Pál.”¹² Rajner Pál egyébként szintén Hont megyei volt, akárcsak Ivánka, s ma a lonti temetőben látható a sírhelye.

Fővezér – Ivánka vagy Görgey

A szakemberek és a politikusok közül sokan valóban Ivánkában látták a magyar hadsereg leendő fővezérét. Gracza György A magyar szabadságharc története című könyvében Mészáros Lázár emlékirataiból idézi az alábbiakat: „Legyen szabad itt a derék Ivánkáról, kiben sok tudomány, sok katonai képesség, akarat és erély rejlett, sajnálattal megemlékeznem. Örömmel teszem ezt, mivel benne oly hazai reményt láttam fölszerűlni, aki aligha Görgey helyét el nem foglallandja, ha Kossuth Görgeyt csak azért, mert Ivánka Bathhány által protegáltatott, a sereg élére föl nem tolja.”¹³

⁸ Ivánka: i. m. 1881. 5. old.

⁹ Uo. 1881. 7–8. old.

¹⁰ Uo. 1881. 53. old.

¹¹ Uo. 1881. 13. old.

¹² Uo. 1881. 30–31. old.

¹³ Gracza György: Az 1848/49-i magyar szabadságharc története I–IV. Bp., 1897–98. 58. old.

Az idézett Ivánka-memoárból azonban az is kederül, hogy ő valójában nem akart fővezér lenni, s ebben Görgeyvel is megegyezett. Sajnos, egynéhányan árulónak is nevezték Ivánkát, mivel elfogatása egybeesett Windischgrätz ama felhívásával, amely után a magyar tisztek egy csoportja otthagya az országot. Ő erre is válaszolt emlékiratában, megjegyezve, hogy ha a sok bizonyítás, nemes cselekedet után is „gyanusítás rágódik becsületén, ez oly csapás amelynek elviselésére nagy önmegtartóztatás kell”. Majd így folytatja elmélkedését: „De hagyján; a keserűséget már leküzdöttem! A magyarnak rut szokása mindent és mindnekít gyanusítani, a mit nem ért, és a ki kedvében nem jár; s tulajdonsága édes testvére azon vak bizalomnak, a mellyel ragaszkodik azokhoz, a kik ábrándjaink eszményképeit csillogtatják előtte és húságának hizelegnek. Gyermeteg felfogás.”¹⁴

Amit Ivánka a börtönből üzent

Ivánka Imre börtönideje alatt is nyomon követte – amennyire tehetette – a szabadságharc eseményeit. Szinte megérezte, hogy az orosz cár csapatai segítségével majd leverik a magyar nép szabadságért vívott küzdelmét. Rabtársainak tartott előadásában így fejtette ki szomorú vízióját: „Tekintsetek a földabroszra és látni fogjátok, hogy nyugatra németek, északra szlávok, keletre latinok, délre szlávok és latinok szomszédjaink. Minden népfaj egyenkint tízszerre számosabb nálunknál. Nem azért mondom, hogy ijesztgessenek, nem, hanem azért, hogy oda mutassak: mi nagy szükségünk van az egyetértésre és óvatosságra.

Legnagyobb ellenségünk: saját magunk erejének tulbecsülése, végeredményben oly káros lehet, mint a milyen lenne a meghunyászkodás; mindkettőtől őrizkedjünk.”¹⁵

Az emlékirat erényei – Ivánka szelleme szülőföldjén

Hosszan idézhetnénk még Ivánka Imre memoárjából. Hisz pályája során, de főleg 1848 mozgalmas napjaiban számtalanszor találkozott Kossuthal, Görgeyvel és másokkal. Termékenyítő eszmecserékre került ilyenkor sor. A „négyhavi” hadseregbeli szolgálatot összefoglaló visszaemlékezésnek nagy üzenetei, ma is megszívlelendő tanulságai vannak. Ugyanakkor nem is fásaszó s nem is unalmas történelmi olvasmány. Ivánka tapasztalataira, hadüggel kapcsolatos véleményére nem véletlenül volt kíváncsi később maga Deák Ferenc, a haza bölcse is.

Ivánka Imrét tehát érdemes újra felfedeznünk, írói munkálkodását számon tartanunk – szülőföldjén is. Szülőfalujában falunap keretében idézték szellemét, méltatták munkásságát. 2003-ban Felsőszemeréden, s a volt Ivánka-kúria helyén épült iskolán emléktáblát is állítottak tiszteletére. Ezen az alábbi szöveget olvassuk: „Ezen a helyen, a volt családi kastélyban született 1818. december 9-én IVÁNKA IMRE a Magyar Vöröskereszt országos szervezetének elnöke és az 1848/49-es szabadságharc ezredese.” A táblán sajnos tévesen szerepel Ivánka halálzási éve: 1896 helyett 1869-et írtak.

Csáky Károly

Éder Gyula szalontai festményeinek kálváriája

Megkésve jutott el hozzám a Honismeret 2006/2-es száma, amelyben Balassa Zoltán kassai közíró városa jeles képzőművész szülőltének, Éder Gyulának az életútját vázolta föl. A századfordulón s a XX. század eleji négy évtizedben munkálkodó portréfestőről kevésbé ismert adatokat tett közzé. Szót ejtett arról is, hogy a Benczur Gyula tanítványaként számon tartott művész „első, egész alakos arcképe Kossuth Lajosról készült Debrecen város rendelésére (1905). Egy évre rá Boeckai István, majd a következő évben Arany János egész alakos arcképét készítette el Nagyszalonta város megrendelésére.” Nos, eme utóbbi tömör megjegyzést kívánom e két mű elő- és utóéletének ismertetésével kiegészíteni.

A bölcsőhely népe és vékony értelmiségi rétege akkor döbbsent arra a veszteségre, ami nótáriusának kényszerű helyváltztatásával érte, amikor már nem volt közöttük. Hívják scholájuk rektorának, or-

¹⁴ *Ivánka*: i. m. 1881. 43. old.

¹⁵ Uo. 1881. 47. old.

szággvülési követnek választanak: róla nevezik el azt az utcát, ahol a szalmatetős szülőház állott, s azt a gyümölcsöskertet, ahol korábban ő maga "ültetett és oltott". Azonban ragaszkodásuk első jele nem az említettek között keresendő, hanem ama tanácsi határozatban, amely kimondotta: ha már személyében nem, legalább arcképe által legyen közöttük. Nagyszalonta főbírája, Mezey Ferenc 1856-ban levelében kéri a költőt, engednie meg, hogy arcképét a tanácsterem számára elkészíttethessék. A nehezen megszerzett beleegyező válasz birtokában az akkori évtizedek legkiválóbb portrétistájához, Barabás Miklóshoz fordultak, aki még ez év augusztusában elkészítette a szakértők által is legsikerültebbnek, hűségnek minősített olajfestményt.

A 125x100 cm nagyságú alkotást 1857. június 1-én, az akkori városháza tanácstermében leplezték le, a költő kívánságához híven, szerény keretek között. Itt bő négy évtizedet töltött, az esetleges érdeklődő tekintetektől szinte elrejtetten. Azonban 1885-ben, amikor a költő helyi kultuszát fölkaroló Emlékbizottság a református iskola egyik termében létrehozta az Arany-emlékszobát, a jelenlegi múzeum elődjét, az értékes festményt a tanács fölajánlotta, hogy ezentúl többen gyönyörködhesseken benne. Miután – 1899-ben – az elpusztult hajdúvár egyetlen megmaradt tartozékát, a Csonkatornyot restauráltan Arany-emlékmúzeummá alakították, a Barabás kép ennek lett megbecsült kiállítási tárgya. Napjainkban a harmadik emeleten találkozhatunk vele.

A XIX–XX. század fordulójának két-három évtizede jelentős népesedési, gazdasági és kulturális változást, fejlődést hozott Nagyszalonta életébe is. Ennek következtében a városi közigazgatás erősen kinőtte a falusias külsejű, kicsiny, földszintes székelyhelyet. Ezért került sor 1906-ban, a hajdúváros alapításának 300. évfordulója alkalmából a ma is álló impozáns városháza megépítésére, aminek tervét Székely László műépítész, e város szülőtte, s ekkor Temesvár urbanisztikai szakértője készítette el. A tanács előre kikötötte, hogy az emeleti díszterem két szemközti falába keretszerű mélyedést irányozzon elő, ahova új festményeket kívántak helyezni. Egyet a város megalapítója, Bocskai István fejedelem, és egyet halhatatlan költőfia, Arany János tiszteletére.

Barabás ekkor már nem élt. Így a kor másik tekintélyes művészehez, az arcképfestésben hírnevet szerzett Benczúr Gyulához fordultak. Ő korára és elfoglaltságára hivatkozva tanítványának, a 30. életévét éppen hogy betöltött Éder Gyulának adta át a megbízatást, de elvállalva a felügyeletet és az irányítást.

Bocskai egész alakos képe 1906-ra el is készült, időben, mert az új épület alsó falait még ekkor rakták. Az Aranyé sem késett el. A Szalontai Lapok a kor jellegzetes publicisztikai fordulataival, dagályos, patetikus stílusban számolt be a második festmény megérkezetről: „A kép Arany János arcát és alakját híven adja vissza; igazi tükre a megdicsőült költő nemes és fennkölt lényének. Mellette látszik az a nevezetes hársfa, amely alatt írogatta a magyar nemzet irodalmi gyöngyszemeit. ... A háttérben, mintegy látomászerűen, ott van a torony, a háromszáz szalontai hajdú ősi fészke, amelyet oly szépen énekel meg a költő. ...”

Dicséret dolgában a Mester véleményezése nem sokkal marad az újságírói magasztalás mögött: „Éder Gyula festőművész által festett Arany János arcképet – amelyet Budapestről való elutazásom miatt a kezdett munka conceptionális állapotában láthattam –, felfogásban, compositiójának művészi átérzésében és a tárgy harmónikus megoldásában sikerültnek találtam.

Ambach, 1907. július hó. Benczúr Gyula festőművész, az I. fest. mesteriskola igazgatója.”

Ezek után mutassuk be a két hatalmas, 300x200 cm méretű, faragott, aranyozott rámba helyezett Éder-képet!

Mindkét személyiséget teljes alakban, állva örökítette meg. *Bocskai István* részben harci, részben fejedelmi öltözetben. Fején a róla elnevezett, jellegzetes sapka, kiemelkedő sastollal. Szakállas arcát kissé jobbra fordítja. Felső testén mellvért, alatta szoknyaszzerűség, majd eszimanadrág és szívfelsőben végződő csizma. A teljes alakot díszes körgallér fedi, jórészt hátravetve, ami a fejedelmet testesebbé, egyben méltóságjeltebbé teszi. Jobbjában buzogány, balját kardja markolatán pihenteti. Mellette, előtte faragott lábú asztal, tetején a felkunkorodó alapító okirattal. Az arcot s a vállakat kiemelendő, világos háttérrel festett, amit jobbról a *Pro Deo et patria* feliratú, oroszlános Bocskai zászló redői zámak le.

Az *Arany Jánost* elénk varázsló műalkotáshoz már bíráló megjegyzéseket is szükséges fűznünk. Éder Gyula annak idején úgy nyilatkozott, hogy a költő arcának megfestéséhez tudatosan választotta az általa is kitűnőnek tartott Barabás-portrét, mert teljesen megfelelt esztétikai felfogásának. Ellenben azon túl, hogy az arcot – a szalontai évekhez illően – némileg megfiatalítva vette át, a mintának más

Arany János

Boeckai István

nyomát nem fedezzük föl. Ezzel szemben mesterének, a konzervatív akadémizmus közismert képviselőjének valamennyi stílusjegyét sűrítve szemléljük a képen.

Jegyzősege idején Arany bizonyosan nem viselte azokat a ruhadarabokat, amelyekben Éder – romantikus festői stílusához híven – élénk állítja: fehér mellény, fekete „művésznyakkendő”, széles karimájú „művészkalap”, sötét körgallér. A környezetrajz s a háttér hangsúlyozottabban romantikus, hatásvadászó, ami a kispótáros egyéniségétől igen távol állott. A közismerten vízenyős, mocsaras szalontai tájból hegyoldal magaslik ki, egykori vár falomladékával. Erre támaszkodik a költő, jobbában könyvvel, balját csipőre téve, mármár színpadias pózban. Mögötte százados fa lombosította. Nem hiányoznak a romantikus festői stílus egyéb kellékei sem: a nem létező szalontai hegyről az alant pihenő szülőfalura s az árnyékba burkolózó Csonka-toronyra sikklik tekintetünk. A fentieket összegezve: a nagyméretű festmény alapos mesterségbeli tudásról tanúskodik, de a költő ábrázolása jócskán elmarad Barabás Miklós említett portréjától.

Kifogásaink mellett el kell ismernünk, hogy a két festmény sikeresen szolgálta azt az ügyet, amiért e város egyik legszebb termébe állították: jelenlévővé tette az alapító fejedelem méltóságát és az egykori nótárostit, aki innen, a közeli Kölesér utcából indulva jutott fel a Parnasszusra. Azonban a politikai, államhatalmi körülmények úgy fordultak, hogy csupán tizenhárom évet tölthettek célszerűen megalkott, eredeti helyükön.

1919. április 22-ével új fejezet kezdődött e helység történetében. A román csapatok ezen a napon vonultak be, és bő két évtizeden át itt maradtak. A katonai városparancsnok dr. Gall Paul helybeli ügyvédet tette meg primárnak. A magyar kultúrában nevelkedett polgármester a kisebbségi sorsba jutott lakosság iránt megértőnek mutatkozott. Azonban az okiráltságból s a környező falvakból betelepülő román tisztviselők, rendőrök, katonák csoportja egyre gyarapodott. Számukra mindaz, amivel itt találkoztak, nem csak idegennek tűnt, de nemzeti büszkeségüket is sértette. Az egyébként barátságos polgármester ezzel a „felsőbbrendűségi” áramlattal nem tudott (vagy nem is akart?) szembeszállni.

Az 1920. június 4-én aláírt békeszerződés után a beköltözött hangját a bukaresti hatóságok felerősítették és nacionalizmusukat is táplálták. Ezzel magyarázom azt a barátságtalan cselekedetet, hogy 1920. július 20-án a polgármesternek a városháza díszterméből el kellett távolítania Éder Gyula két festményét. Azonban annyi jó érzés maradt benne, hogy nem a pókhálós padlásra, hanem egy raktárba vitte.

A folytatásra ugyanez év augusztus 8-ának hajnalán került sor, amikor Kossuth Lajos egész alakos bronzszobrát húzták le magas talapzatáról. A helybeli magyarok ezt úgy mentették meg, hogy a Csonkatorony földszintjén egy homályos sarokba helyezték.

A román belpolitikai hangulat a két világháború között aszerint változott, hogy melyik párt került uralomra. Ezzel együtt a polgármesteri széket is a győztes párt embere foglalta el. Az 1930-as évek elején a magyarsággal kapcsolatot tartó Suciú Aurel került a város élére. Ekkor, 1932. október 22-én telt be kerek félszázad Arany János halála óta. Az évfordulóról az Arany Emlékegyesület méltósággal emlékezett meg, s egyik szónoka Suciú Aurel volt. Az esemény sajtóbeszámolójából értesülünk arról, hogy a polgármester hallgatóságának itt jelentette be: „Éder Gyulának Aranyról készült festményét visszahelyezték a díszterembe.” (Szalontai Lapok, 1932. október 22.) Pártja bukása után a városházán is vezetőváltás történt. Ennek következményeként a költő képmása ismét raktárba került, de „a politikai és uralmi fordulat okán” csupán néhány évre.

1940 szeptemberében, a második bécsi döntés értelmében Észak-Erdély, s benne Nagyszalonta ismét Magyarország része lett. Bielek Pál városparancsnok és Zs. Szabó János ideiglenes polgármester első teendői közé tartozott a két Éder festmény visszaállítása eredeti helyére. Azonban mindössze egy szűk évtizedet tölthettek itt. A kommunista párt vezette Városi Ideiglenes Bizottság határozata értelmében 1950. július 22-én mindkettőt kiemelték és az Arany János Emlékmúzeumba vitték: vegyék le a falról, és állítsák ki! Az elkövetkező évtizedek helyi pártpolitikai eseményeinek ismeretében ezt a lépést utólag is elfogadhatónak ítélem. Ugyanis a városháza nagy természet ritkán vették igénybe, mert a helység közigazgatási kérdéseiben is a rajoni pártbizottság, főleg annak első titkára döntött. Viszont a Csonkatoronyban minden látogató megtekinthette.

(Zárójelben egy „apróság”-ról. Valamelyik nagyfejűnek meglepő ötlete támadt: a Boeckai festményt vegyék ki a faragott, aranyozott rámból, mert a pártnak nagyobb szüksége van rá. Az állami ünnepeket köszöntendő, ezután ebbe rögzítették azt a kifeszített, vörös vásznat, amelyre az éppen időszerű jelszó kivágott betűit ragasztották, majd a városháza főbejárata fölé helyezték. A párttitkárnak még maradt annyi tisztesség, hogy az ekkortájt alakult Famunkás Kisipari Termelőszövetkezet elnökét kötelezte: önkéntes munkával Boeckainak készítenen egy barnára pácolt, egyszerű keretet. Ezt látjuk manapság is. Ellenben érthetetlen, hogy az eredeti azóta se került elő.)

Az 1989-es fordulat után már föl se vetődött a két festménynek a városházán való elhelyezése. A szalontaiak s a visszatérő látogatók a bő emberöltő alatt itt, a Csonkatoronyban szokták meg. Ugyanúgy a múzeum tartozékának tekintik, mint a halhatatlan kézíratait, könyveit, bútorait. A fejedelmet megörökítő kép némi gondot okozott. Mivel egykori száműzetését nem megfelelő körülmények között töltötte, a vastag olajfesték repedezni kezdett. 1998-1999-ben a nagyváradi Körösvidéki Múzeum restaurátora, Gheorghe Gherman megújította. Jelenleg a helytörténeti témájú földszinten találkozhatunk vele, a költővel pedig a magas és világos második emeleti teremben. Az a sok ezer látogató, aki évente fölkeresi az irodalmi emlékeket őrző Csonkatornyot, Éder Gyula mindkét alkotásában gyönyörködhet.

Dánielisz Endre

Szalontai fejfa díszítménye (Lükő Gábor nyomán)

Kacs Kovics Lajos, a Magyar Tudományos Akadémia tagja

„közgy iránti részvétemért soha nagyobb díjt nem nyerhettem volna...” (Részlet Kacs Kovics Lajos leveléből, amelyben megköszöni akadémikussá választását.)*

Nagy Iván emlékezésében így emlékezik elhunyt tagtársára, Kacs Kovics Lajosra: „Mindvégig munkás magvetője, gondos kertésze volt azon két irányeszmének, mely a népnevelés és a belterjes, okoskerü gazdaság által a nemzet erkölcsi és anyagi erejének gyarapítására és megalapítására törekszik. E két irányeszmének áldozta tagtársunk egész életét.”¹

I. Kacs Kovics Lajos jogász pályájának kezdetén, 1831-ben és 1832-ben, joggyakornokként, főnöke, Fejes Antal királyi ügyigazgató mellett részt vett a körmöcbányai érctolvajok elleni nyomozásban. Itt kevés hivatalos dolga mellett ideje nagy részét olvasással és bányászati műszavak gyűjtésével töltötte. 1831-ben a kolera közeledtének hírére visszatértek Pestre, ahol Kacs Kovics az általa már évek óta ismert Vörösmarty Mihálynak és Zádor Györgynek előadta, hogy milyen szomorú helyzetben van a magyar nyelv és a nemzet ügye az általa beutazott bányavidéken, különösen Körmöcbányán. Szinte teljesen hiányzik a magyarul beszélő művelt réteg, a bányászattal kapcsolatos ügyvitel pedig teljesen németül folyik. Erre a két tudós, mindketten az Akadémia tagjai, felkérték, készítsen egy rövid magyar műszótárt a bányászati nyelvből, s közölje azt valamelyik folyóiratban.² Így kezdődött Kacs Kovics Lajos sok évtizedes kapcsolata a Magyar Tudományos Akadémiával. 1831 decemberében Döbrentei Gábor akadémiai titoknaknak – főtítárnak – írott levelében örömmel vállalta az akadémiai megbízást a bányászati műszavak gyűjtésére. Fő célja ugyanis, hogy a bányavárosokban uralkodó német nyelv egyeduralmát megtörje.³

Kacs Kovics a kolera megszűntével főnökét követve visszatért Körmöcbányára, és hivatalos elfoglaltságai mellett folytatta kutatómunkáját is. Szívélyes viszonyba került a városi főügyessel, aki egyszerűs mind a levéltárat is kezelte. Ott lemásolhatott számos érdekes okmányt, köztük Mária királyné latin nyelvű kötelezvényét a várostól kölcsön vett ezer körmöci aranyról. A legérdekesebb forrás egy, a Rákóczi-szabadságharc idején élt selmecbányai bányamester naplója volt. Körmöcbányai vizsgálataik eredményeként a bűnösöket, köztük a királyi pénzverde főnökét elítélték. Kacs Kovics visszatért Pestre, és ügyvédsegédként továbbra is Fejes Antalnál dolgozott.

Kacs Kovics Lajos körmöcbányai kutatásainak gyümölcssei tanulmányok és forrásközlések. A Tudományos Gyűjtemény 1831. és 1832. évi számaiban⁴ az Alsó-magyarországi ércművelésről érkezett, az ottani bányaművelés monográfiáját akarta összeállítani. Célja – írta – hogy a nemesércet bányászattal és feldolgozással azokkal is megismertesse, akik ezt saját szemükkel nem láthatják, másrészt meg akarta mutatni, hogy a bányászati szakirodalmat magyar nyelven is lehet művelni. Azt tervezte, hogy a sokrész dolgozat végigköveti a nemesércet útját bányászatuktól a pénzverésig, a tanulmány azonban az ötödik rész után félbeszakadt. A Magyar Tudományos Akadémia folyóiratában, a Tudománytárban adta közre a már említett selmecbányai bányamester, Zweig János Kristóf naplószerű feljegyzéseit.⁵ Kacs Kovics a maga által válogatott és fordított közlemény bevezetőjében, mintegy tanulságként azt írja: hazánk elmúlt évszázadainak története a belső háborúk és pártoskodás története. Hol tarthatnánk most műveltségünkben, ha őseink a közjó ügyében egyetértettek volna? Semmi sem szükségesebb korunkban, mint egyesülni, s a múltak példáján okulva boldogabb jövőt teremteni.

* Pest 1837. szeptember 9. MTA Könyvtára Kézirattár és régi könyvek gyűjteménye (ezután MTAKK) Régi Akadémiai Levéltár (továbbiakban RAL) 65/1837

¹ Nagy Iván: Emlékezés Kacs Kovics Lajos I.[evelező] tagról. Budapest 1892. 157. old. (A Magyar Tudományos Akadémia elhunyt tagjai fölött tartott emlékezések. VII. kötet 6. sz.)

² Kacs Kovics Lajos életének és működésének ismertetésénél a Magyar Tudományos Akadémia számára írt és az Országos Széchényi Könyvtárban található önéletrajzra támaszkodom. OSZK Kézirattár Fol. Hung. 1329

³ Kacs Kovics Lajos levele Döbrentei Gábor titoknaknak. Pest 1831. dec. 10. MTAKK RAL 158/1832

⁴ Kacs Kovics Lajos: Az Alsó-magyarországi ércművelésről. I–V. Tudományos Gyűjtemény 1831. IX–X. XII. 1832. IV. 1832. IX.

⁵ Pótlékok az 1703-7ki magyar történetekhez. Zweig naplójából. [Közreadja] Kacs Kovics Lajos. Tudománytár VI. köt. 1835. 146–185. old.

Néhányszor jogászi felkészültségét is megcsillogtatta, például a Társalkodó 1837. 99. és 100. számában a jószágszerzés módjairól és a haszonbérletről illetve annak veszélyeiről értekezett.⁶

Elkészült végre a Döbrentéinek még 1831 decemberében ígért bányászati műszótár is, melyet 1834. június 28-án egy levél kíséretében nyújtott be az Akadémiának.⁷ Sajnos kézirata, amely egyike az elsőknek ebben a tárgy körben, jelenleg is lappang. A levélben található néhány megjegyzése alapján mégis képet alkothatunk Kacs Kovics műszógyűjteményéről. A bányászati műszavakat németül, mellettük a javasolt magyar kifejezésekkel, betűrendbe szedve közli. „Használati utasítást” is fűz a gyűjteményhez: *a.* A szavak minőségét betűkkel jelöli: *cs* = cselekvő, *k* = középige, *ih* = igehatározó, *msz* = mellékszó, *tsz* = többes szám. *b.* A többjelentésű szavakat arab számokkal különbözteti meg. *c.* Az ígét mindenütt a kijelentő mód egyes szám harmadik személyben közli. *d.* A szavak latin jelentését elhagyta, mert a bányászati gyakorlatban latin műszavakat nem használnak. *e.* Mivel a bányahelyeken használt magyar kifejezéseket többnyire a németből kölcsönözték. [pl. Lachter = laktor (helyesen ől), Bergmeister = bergmester (helyesen bányamester), Hütte = huta (magyarul kohó, hámor)] ezért mellőzte a szokásos rossz magyar műszavakat, helyettük, ahol csak lehetett, mindenütt teljesen magyar eredetűket javasolt.

2. Kacs Kovics Lajos közéleti pályája 1836-ban kezdődött, amikor az alakuló Kisdedóvó Egyesület titkárává választották. Ugyanebben az évben megpályázta a Magyar Gazdasági Egyesület titkári állását is. Mezőgazdasági jártasság, magyar és német nyelv tökéletes tudása, a francia és az angol értése voltak a pályázati feltételek. Kacs Kovicsnál az utolsó hiányzott, azonban nyelvtanár segítségével 3 hónap alatt annyira haladt az angol nyelvben, hogy a könyveket, sőt a beszédet is megértette, bár beszélni még nem tudott. Így 1836. november 15-én az MGE igazgató választmánya Vörösmarty, Bajza József, Bertha Sándor és Tasner Antal ajánlásával egyesületi ideiglenes titkárrá választotta.

Kacs Kovics Lajost a társadalmi emelkedés mellett a tudományos siker is megérintette, az 1836. évi nagygyűlésen a Magyar Tudós Társaság levelező tagjává ajánlották.⁸ Az alapszabályok részletesen rendelkeztek arról, hogy kik lehetnek tagjai az Akadémiának.⁹ A tudós társaság akkor tiszteleti, rendes és levelező tagokból állt. A rendes tagok számát 42-ben határozták meg, levelező tagokat azonban elvileg korlátlan számban választhattak. Ebben az időben szavazati joggal csak a tiszteleti és rendes tagok bírtak. A tagságot választás útján lehetett elnyerni. Levelező tag lehetett, aki Magyarországon, magyar nyelven készült írásai által ismertté vált, a külföldiek közül pedig azok, akik a magyar nemzetet, annak irodalmát, történelmét bemutató munkájuk által híressé lettek. A tagválasztás első lépéseként a jelöltet legalább egy, szavazati joggal bíró tag ajánlotta írásban. A tagajánlásokat a tagválasztó ülés előtt – amely az éves közgyűlés egyik napján történt – három napon át közszemlére tették. A választás titkos szavazással történt, első körben a voksok felénél többet kellett elnyerni, utána már az egyszerű többség döntött. A megválasztott tagoknak – akik királyi engedéllyel használhatták a „Magyar tudós társaság tagja” címet – fél éven belül nyilatkozniuk kellett, elfogadják-e választásukat és az azzal járó kötelezettségeket. Mik voltak ezek a kötelezettségek? Az Akadémia tekintélyének, méltóságának fenntartása, munkásságukkal a nemzet várakozásának megfelelni, mind a nemzeti nyelv művelésében, mind a tudományok és művészetek terjesztésében élen járni.

Abban, hogy valaki eljusson a jelöltség, hogy nevét kifüggesztve lássák a Magyar Tudományos Akadémia hivatali helyiségében, az irodalmi munkásságon kívül szerepet játszottak a társadalmi, társasági kapcsolatok is. Kacs Kovics Lajos tisztségei nyomán bizonyosan újabb támogatókat is szerzett magának. 1836-os tagajánlásukban Vörösmarty Mihály és Szemere Pál, mint „több rendbeli értekezések íróját és az akadémiai Zsebszótár munkatársát” ajánlották tagtársaik figyelmébe Kacs Kovicsot. Toldy Ferenc, az Akadémia új főtitkára ajánlásában kiemelte a jelölt bányászattudományi tanulmányait, valamint az Akadémiához beküldött – már említett – bányászati műszótárát. Az igazán befolyásos ajánlók ellenére ebben az évben Kacs Kovics Lajos nem járt sikerrel a tagválasztáson.¹⁰ Egy év múlva Bajza József, Szemere Pál, Fábiny Gábor, Horváth Cyrill és Schedius Lajos támogatták megválasztását.¹¹ Az 1837. évi nagygyűlés szeptember 7-i tagválasztó ülésén Kacs Kovicsot Fényes Elek, Vállas Antal,

⁶ *Kacs Kovics Lajos: Jószágszerzés és haszonbérletről.* Némi figyelemzetéseül a szerzők' s bérbeadóknak I–II. Társalkodó 1837. 99. (dec. 13.) és 100. (dec. 16.) sz.

⁷ *Kacs Kovics Lajos levele a Magyar Tudományos Akadémiának.* Pest 1834. júl. 28. MTAKK RAL 77/1834.

⁸ *Vizsota Gyula: Tagajánlások a Magyar Tudományos Akadémián.* Akadémiai Értesítő 1906. 515. old.

⁹ *A Magyar Tudós Társaság alaprajza.* (1831.) Közli: *Kónya Sándor.* ... Magyar Akadémia állíttassék fel... Bp. 1994. 63–72. old.

¹⁰ *Vizsota u. o.*

¹¹ *A tagajánlás kézirata: MTAKK RAL 119/1837.*

Brassai Sámuel, Zsoldos Ignác és mások társaságában levelező taggá választották.¹² Gróf Teleki József elnök az alapszabályok értelmében, levélben közölte vele az örvendetes hírt¹³ és Kacs Kovics postafordultával válaszolt.¹⁴ Kijelentette: „közügy iránti részvétemért soha nagyobb díjt nem nyerhettem volna, mint midőn a Tekintetes Tudós Társaság megbecsülhetetlen bizodalmaival megajándékozva, levelező tagjainak tisztelt sorába iktata.” Megígérte, tiszta szándékú iparkodással azon lesz, hogy az Akadémia által kijelölendő köteleességeit híven teljesítse, s rendszabásainak magát mindenben aláveti.

A Magyar Tudományos Akadémia első alapszabálya csak a rendes tagok részére tette lehetővé székfoglaló értekezés felolvasását. 1841-ben egy kisebb alapszabály-módosítással a levelező tagokra is kiterjesztették ezt a jogot, vagy inkább köteleességet.¹⁵ A helybeli, Pesten és Budán élő tagok valamelyik kisgyűlésben tartották székfoglalójukat, míg a vidékieknek fenntartották a nagygyűlés napjait. Kacs Kovics Lajos az 1842. március 7-i kisgyűlésen olvasta fel értekezését¹⁶, amely megjelent az általa szerkesztett *Közlemények a kisdedová és elemi nevelés köréből* című periódika első, és sajnos egyetlen számában¹⁷. A tanulmány a korai életkorban kezdődő nevelés hatásának hasznát vizsgálja a nemzet erkölcsi és szellemi állapotára. Egyik alaptétele: minden polgári társadalom célja az általános biztonság, jólét és az egyes polgárok biztonsága. Ezek egyrészt a földön, területen alapulnak, amelyen a polgárok élnek, másrészt az erkölcsön és a tudományon. Az erkölcs és a tudás pedig a nevelés által terjed legsikeresebben. Van még egy eleme a nemzetek boldogságának, írja Kacs Kovics: a polgárok lelki egysége, a nyelv, a szokás és a közjóban összpontosuló érzelmek egysége, azaz a nemzettudat, vagy ahogyan a reformkorban megfogalmazták: a nemzetiség. Kacs Kovics a magyar nyelv elterjesztésének egyik hatásos eszközt látja a kisdedóv intézetekben: ha már ott minden gyermek megtanulna magyarul, akkor fokozatosan magyar nyelvűvé lehetne tenni az alsó fokú iskolázást is. Véleménye szerint nemzeti fejlődésünkhöz elsősorban az iskolarendszert kell nemzetiesíteni. Érdemes megjegyezni, hogy Kacs Kovics Lajos, aki egész életében Széchenyi István hívének tekintette magát, és ebben az értekezésben is jócskán idézi őt, e tekintetben gyökeresen másként vélekedik, mint Széchenyi. Ő a nyelvművelést, és nem nyelvtérjesztést tartotta fontosnak, és hangsúlyozta az anyanyelv használatának jogosságát minden országlakos számára.

Az akadémikusok alapvető joga volt a tudós társaság üléseinek látogatása. Átnézve az Akadémia kis- és nagygyűléseinek jegyzőkönyveit, azt látjuk, hogy Kacs Kovics Lajos 1838. május 2-ától – mikor levelező tagként először vett részt egy kisgyűlésen – rendszeresen látogatta az üléseket. Többször ajánlékozott az általa szerkesztett folyóirat, a Gazdasági Tudósítások számaiból az Akadémia könyvtárának.

3. Kacs Kovics Lajost a bányászati tudományok ismerőjeként, szakértőjeként tartották számon az Akadémián és egyik szorgalmazója volt a bányavárosokban indítandó magyarosítási mozgalomnak. A bányavárosok ügye egyébként is izgatta a reformkori közéletet. Jogilag külön testet képeztek Magyarországon belül, 1573 óta az úgynevezett Miksa-féle bányarendtartás (amely teljesen ausztriai minta átvétele) alapján igazgatták a bányavárosokat. Hivatali nyelvként a németet használták. Ezért a reformkorban a magyar alkotmányosságtól eltérő módon kezelt bányászati jog beillesztése a magyar jogrendszerbe fontos követelés volt.¹⁸ Az 1839/40-es, legsikeresebbnek mondható reformországgyűlés a bányavárosokban is erjedést indított el. 1841 elején a Felső-magyarországi bányatársaság kérelemmel fordult az Akadémiához: fordítsák magyar nyelvre az általuk küldött bányászati műszavakat, hogy ezután magyarul vezethessék jegyzőkönyveiket. Toldy Ferenc az Akadémia vezetése nevében felkérte Bugát Pál és Frivaldszky Imre rendes, valamint Kacs Kovics Lajos levelező tagokat, hogy a műszójegyzéket fordítsák magyar nyelvre.¹⁹ A bizottság nevében Bugát Pál számolt be a munkáról az 1841. június 14-i kisgyűlésen.²⁰ Bejelentette, hogy a bányászati szakkifejezéseket elkezdték fordítani, de kétségeik merültek fel: jó-e a mintegy 200 szakkifejezést kiragadni a bányászati tudományok teljességéből. Javasol-

¹² Az 1837. évi (VIII.) nagygyűlés jegyzőkönyve. MTAKK K 1354.

¹³ Előülői levelek fogalmazványai. MTAKK K 1606

¹⁴ *Kacs Kovics Lajos* levele Toldy Ferenc titoknoknak. Pest 1837. szept. 9. MTAKK RAL 65/1837

¹⁵ Magyar Tudós Társasági névkönyv 1842-re. Buda é.n. 29. old.

¹⁶ A Magyar Tudományos Akadémia kisgyűléseinek jegyzőkönyve. 1842. márc. 7. MTAKK K 1394

¹⁷ *Kacs Kovics Lajos: A kisdedová országos szempontból tekintve. Közlemények a kisdedová és elemi nevelés köréből.* I. füzet 1843. 7-25. old.

¹⁸ A magyar bányajogról röviden: Magyar jogi lexikon. Bp. 1898. I. k. 623–624. old.

¹⁹ *Toldy Ferenc* főtítár levele Bugát Pálnak. Pest 1841. márc. 20. MTAKK RAL 158/1841.

²⁰ Az MTA 1841. június 14-i kisgyűlésének jegyzőkönyve. MTAKK K 1394

ják egy összefoglaló munka, bányászati műszótár készítését. Ebben a munkába be kell vonni mindazokat, akik Magyarországon bányásztudománnyal foglalkoznak. Az ülésen részt vevő akadémikusok részben elfogadták Kaecskovicsék érvelését, fontosabbnak tartották azonban a magyar szaknyelv terjesztésének ügyét. Így Bugát és Kaecskovics folytatta a munkát: 1841. augusztus 21-én kelt jelentésükben közölték, hogy a műszójegyzéket elkészítették.²¹

Kaecskovics Lajos következő akadémiai megbízása is a bányászati szaknyelvhez kapcsolódik. Az 1843/44-es országgyűlésen Zsedényi Ede Szepes vármegyei követ felvetette egy önálló magyar bányászati törvénykönyv megalkotásának szükségességét.²² Az országgyűlés alsó tábláján egyöntetű helyesléssel fogadták a javaslatot, és kerületi választmányt bíztak meg a törvényjavaslat előkészítésével. A választmány nevében Szemere Bertalan, Borsod vármegyei követ és az Akadémia levelező tagja 1844 januárjának elején felkérte a tudós társaságot, hogy az elkészült bányászati törvényjavaslatban használt szakkifejezésekről véleményt mondjanak, és ahol szükséges, jobbakat ajánljanak.²³ Talán ebből a javaslatból lehet legbiztosabban törvényt írta bizakodóan. A műszójegyzék megvizsgálásával Bugát Pált, Fogarasi Jánost és az akkor már Pest város főjegyzőjeként működő Kaecskovics Lajost bízták meg.²⁴ A bírálattal – Szemere kérésének megfelelően – gyorsan elkészültek. Lukács Móric, az Akadémia helyettes segédjegyzője az 1844. január 22-i kisgyűlésen már azt jelenthette, hogy a bizottság észrevételeit el is küldte Szemerének.²⁵ A Régi Akadémiai Levéltárban található szójegyzéket²⁶ összehasonlítva a kinyomtatott bányászati törvényjavaslattal²⁷ nem dőnhető el egyértelműen, milyen mértékben használták fel az akadémiai szakértők javaslatait. Indokolatlanul bizakodott egyébként Szemere: a bányászati törvényjavaslat nem vált törvénnyé. A kormányzat halogató taktikája eredményes volt, az országgyűlés levette napirendjéről a törvényjavaslatot.

1844-től Kaecskovics Lajos egyre ritkábban látogatta az Akadémia üléstermét: komolyabb munkával járó megbízást egyáltalán nem vállalt. Egy 1876-ban írt levélben azzal magyarázta passzivitását, hogy „1843-tól 1849-ig viselt hivatalai annyira elfoglalták, hogy az Akadémia szolgálatára nem szakíthatott időt”.²⁸ Önéletrajzát és akadémiai levelezését forgatva ennél nyomósabb indokot is felfedezhetünk. 1846-ban, mikor a levelező tagokat véglegesen besorolták az Akadémia tudományos osztályaiba, Kaecskovics a VI. azaz a természettudományi osztályba került.²⁹ A magyar bányászati szaknyelv megteremtésében kifejtett erőfeszítései mellett az Országos Magyar Gazdasági Egyesületben végzett ismeretterjesztő munkásságát értékelték ezzel a döntéssel, amely Kaecskovics számára szinte feloldhatatlan elmentmondási eredményezett. Nem végzett rendszeres természettudományi stúdiumokat, s napi munkája sem tette lehetővé, hogy a szakirodalomban kellőképpen elmélyüljön. Lett volna pedig megoldás! A költőként sikertelen Császár Ferenc, aki az 1840-es években a váltójog legjelesebb hazai szakértőjévé képezte magát, 1847-ben a nyelvtudományi osztályból átlépett a törvénytudományi osztályba. Kaecskovics Lajos ezzel a lehetőséggel nem próbálkozott meg.

A márciusi forradalmat, a dicső és szabad másfél évet követő, az országot gyászba és sötétségbe borító önkényuralom egyébként sem kedvezett a tudománynak. A neoabszolutista hatalom a Magyar Tudományos Akadémia működését egy időre betiltotta, és egy év elteltével csak korlátozott keretek között folytathatták a munkát. Az Akadémia nagygyűlést nem tarthatott, ennek következtében új tagokat sem választhattak. Kaecskovics Lajost, mint a debreceni országgyűlés tagját, haditörvényszéki vizsgálat alá vetették. Elítélését csak a Haynau által adott amnesztia akadályozta meg, de még évekig rendőri felügyelet alatt állt nőgrádi birtokán. Önéletrajzában feljegyezi, hogy csak Teleki József elnök pesti gyászszertartására utazott fel a fővárosba, 1855 februárjában. Itt megismerkedett Tompa Mihállyal, aki az egyik búcsúztató lett volna, azonban meghült, írja Kaecskovics, és csak Török Pál szuperintendens mon-

²¹ Bugát Pál és Kaecskovics Lajos jelentése. Pest 1841. aug. 21. MTAKK RAL 263/1841. – A jelentéshez vizsgálataik eredményét is mellékeltek, ez az irat nincs az Akadémia régi levéltári anyagában.

²² Az 1843/44-ik évi magyar országgyűlési alsó tábla kerületi üléseinek naplója. Szerk. és kiadja Kovács Ferenc. Bp. 1894. II. k. 460–461. old.

²³ Szemere Bertalan levele Toldy Ferenc főtitkárnak. Pozsony, 1844. jan. 7. MTAKK RAL 29/1844

²⁴ Az MTA 1844. január 15-i kisgyűlésének jegyzőkönyve. MTAKK K 1396

²⁵ Az MTA 1844. január 22-i kisgyűlésének jegyzőkönyve. U.o.

²⁶ MTAKK RAL 29/1844

²⁷ Bányászati törvényjavaslat 1844. I.d.; Magyarország 1843/44. évi közgyűlésének írásai. Pozsony-Pest 1844. II. köt. 265–328. old.

²⁸ Kaecskovics Lajos levele az MTA főtitkárnak. Sőj 1876. jún. 20. MTAKK K 1231:57.

²⁹ Magyar Tudós Társasági névkönyv 1846-ra. Buda é.n. 28. old. Ebben az évben tüntették fel először a – korábban csak névsorba rendezett – levelező tagokat tudományos osztályok szerint.

dott gyászbeszédet. Valójában Tompa Mihály ellen éppen eljárás folyt, ezért eltiltották a gyászbeszéd elmondásától.³⁰

1855-től az MTA az új elnök, gróf Dessewffy Emil vezetésével – aki a fontolva haladó konzervatívok egyik udvarhoz hű vezére volt – lépéseket tett, hogy a tudós társaság ismét a régi fényében, országos testületként működhessen. Ennek azonban nagy ára volt: a kormányzat új alapszabályok elfogadására kényszerítette az Akadémiát, amely 1858-ban, 11 év után, ismét ünnepélyes nagygyűlést tarthatott. A Pesti Napló 1858. október 28-i számában Toldy Ferenc főtitkár nyílt levélben szólította fel az akadémikusokat, hogy 1848 óta megjelent műveik és kézirataik adatait juttassák el hozzá. Kacs Kovics november 3-án válaszolt a felhívásra: irodalmi munkássága a Pesti Naplóban, a Gazdasági Lapokban és a Borászati Lapokban, részben álnéven megjelent cikkekből áll. Jelezte, hogy eszközök és új szakirodalom híján nem tud érdemi tudományos munkát kifejezni.³¹ 1860-ban Toldy Ferencnek írt levélben Kacs Kovics Lajos már feladatot, munkát kért az Akadémiától: széles körű nyelvtudása birtokában szívesen vállalkozna külföldi tudományos munkák, például Adam Smith vagy Bentham szakkönyveinek fordítására.³² Toldy azonban nem is válaszolt a levélre! Kacs Kovics önéletírásában feljegyzi a sértő epizód: csak később, Pesten történt véletlen találkozásuk alkalmával kapott élőszóban feleletet Toldy Ferentől: ajánlatával forduljon valamelyik irodalmi vállalat kiadójához vagy szerkesztőjéhez. Bár semmi sem menti Toldy rideg és talán meggondolatlan viselkedését, el kell mondani, hogy Kacs Kovics tényleg nem követte a Magyar Tudományos Akadémia 1850 utáni irányváltását: a hangsúly már az önálló tudományos eredmények létrehozására került, az adaptáció, az idegen nyelvű szakirodalom magyarítása kevésbé érdekelte az Akadémia vezetését.

4. Ettől fogva kapcsolata szeretett intézményével – Kacs Kovics büszkén vallotta, hogy egyetlen címe: a Magyar Tudományos Akadémia tagja – tulajdonképpen formális volt; az akadémiai névkönyv számára bejelentette, ha kisebb-nagyobb cikkei jelentek meg. 1887-ben azonban az Akadémia jóvá tette Toldy Ferenc hibáját. A június 27-i összes ülésen a főtitkár felhívta a figyelmet arra, hogy Brassai Sámuel és Kacs Kovics Lajos taggá választásuk ötvenedik évfordulóját ünneplik. Az ülésen felkérték az elnököt, Trefort Ágostont, hogy tolmácsolja a Magyar Tudományos Akadémia szerencsekívánatait a két ünnepeltnek.³³ Kacs Kovics szeptember 15-én válaszolt Trefortnak.³⁴ A megemlékezést nagyobbra tartja minden kitüntetésnél, ezért nekifog önéletrajza megírásának, ezzel kívánva szolgálatot tenni az Akadémiának. Ez a csaknem 200 oldal terjedelmű kézirat, amelyből már idéztem is, a Magyar Tudományos Akadémia levéltára helyett végül az Országos Széchényi Könyvtárba került Nagy Iván hagyatékával. Az 1887 utolsó negyedében írt önéletrajz a tényszerűség szempontjából kritikával kezelendő. Az életkorát meghazudtolóan igen jó szellemi kondícióban lévő Kacs Kovics valószínűleg segédletek nélkül dolgozott, így adatai helyenként megbízhatatlanok, néhány kortársának, például Kossuthnak megítélésében pedig régi ellenszenvéi vezetnek. De hát az önéletrajz szubjektív műfaj, nem tudományos monográfia.

Kacs Kovics Lajos 1891. december 9-én meghalt. December 12-i temetésén földije, akadémikus társa, Nagy Iván történész búcsúzott tőle a Magyar Tudományos Akadémia nevében. Az Akadémia az 1892. január 25-i összes ülésen emlékezett meg a III. osztály legrégebb tagjáról, és döntöttek arról is, hogy Kacs Kovics Lajos felett emlékbeszédet fognak tartani, amelyre Nagy Ivánt kérték fel.³⁵ 1892. április 25-én hangzott el az előadás, amelyet még abban az évben nyomtatásban is megjelentett az MTA. Nagy Iván az akadémiai emlékbeszédek kialakult szokásrendje szerint ismertette az elhunyt tag életrajzát és tudományos tevékenységét. Kiemelte, hogy Kacs Kovics Lajos eszményei a kölcsönös szeretet és áldozatkészség voltak, ezek vezették, ezek voltak útítársai életének hosszú, de egyenes útján: „Elhunyt, nem mint egy élete delén viharoktól kitépelt tölgy, hanem mint földi hivatását teljes egészében betöltött agg harcos, akit a természet örök ura által kiszabott életkor törvénye fektet megérdemelt végnyugalomra. Elhunyt, mint egyike azon régi szabású gárdának, melynek tagjai földi pályájukon nem keresték a vagyont; hanem a természettől öröklött szellemi értéküket beruházták a szeretett haza közjólétének gazdaságába.”³⁶

Mázi Béla

³⁰ Tompa Mihály levele Fördös Lajosnak. [Hanva, 1855. márc. 25.] Ld. Tompa Mihály levelezése. Sajtó alá rend. és a jegyzeteket írta *Bisztray Gyula*. Bp. 1964. I. köt. 225. 435. old.

³¹ *Kacs Kovics Lajos* levele Toldy Ferencnek. Sőj, 1858. nov. 3. MTAKK RAL 145/1858

³² *Kacs Kovics Lajos* levele Toldy Ferencnek. Sőj, 1860. júl. 24. MTAKK Magyar Irodalmi Levelezés 4-r. 76

³³ 1887. jún. 27-i akadémiai összes ülés. Akadémiai Értesítő 1887. 177. old.

³⁴ *Kacs Kovics Lajos* levele Trefort Ágostonnak. Sőj 1887. szept. 15. MTAKK RAL 556/1887

³⁵ 1892. jan. 25-i akadémiai összes ülés. Akadémiai Értesítő 1892. 101. old.

³⁶ *Nagy Iván* emlékbeszéde 156–157. old.

ZSENGE TERMÉS

Nemzeti emlékezet és az ifjúság

Az Ifjúsági Honismereti Akadémiák szervezői számára minden évben nagy kihívás eldönteni, hol legyen és milyen témával foglalkozzon az Akadémia. Az a gyakorlat alakult ki, hogy az előző évi résztvevők javasolnak, amit megvitat, majd jóváhagy a Honismereti Szövetség elnöksége. A Székesfehérvári Ifjúsági Akadémián született meg az elképzelés arra vonatkozóan, hogy az elkövetkező 2006. évi program *Budapesten* legyen, az *1956-os forradalom és szabadságharc* központi városában.

Egy-egy országos honismereti ifjúsági találkozón való részvétel mindig nagy élményt jelent tanárnak és diáknak egyaránt. Szamba vettük egy beszélgetésen, merre jártunk: az első három akadémia helyszíne Békéscsaba volt, majd Tapolca, Mesztegyő, Csorna, Tata, Esztergom-Bübenátvölgy, Edelény, s végül Székesfehérvár zárta a sort.

A diákok számára különös gonddal kell megszervezni a programokat, hiszen nagy felelősséget jelent, milyen élményekhez juttatjuk a felnövekvő generációt.

2006-ban Borsod-Abaúj-Zemplén megye három diákja kapott lehetőséget, hogy részt vegyen a budapesti, november 2–5. között megrendezésre kerülő Ifjúsági Akadémián. Örömmel vették kezükbe a rendező szervek nevében írott meghívót, amely személyes, közvetlen, baráti hangvételű volt, és minden fontos információt tartalmazott. Nagy várakozással, izgalommal készültek a diákok a találkozóra, hiszen a korábbi évek gyakorlatának megfelelően beszámolókat készítettek saját helytörténeti kutatásairól, amelyet az Akadémia résztvevői előtt ismertethettek.

Halász Péter, a Honismereti Szövetség elnöke megnyitó beszédében hangsúlyozta, hogy milyen jelentősége van az Ifjúsági Akadémiáknak, ahol a hasonló gondolkodású és érdeklődésű fiatalok megbecsüléssel emlékeznek elődeikre. Beszélt arról, hogy ő éppen annyi idős volt, mint a jelenlevők, amikor megélté és átélte az ötven esztendővel ezelőtti forradalmat. Olyan élmény volt számára, ami meghatározta egész világnézetét, politikai tartását, a diktatúrával való szembenállását.

A négynapos program felnőtt előadói tudós történészek voltak, köztük *M. Kiss Sándor*, *Zika Klára* és *dr. Marossy Endre*, akik a tárgyi ismereteken túl érzelmileg hozták közel a fiatalok számára 1956 történéseit, megvilágították az összefüggéseket. A legnagyobb hatású előadást *Csete Órs* tartotta, akinek fényképei, a képekhez fűzött magyarázatai mélyen érintették a hallgatóságot.

Húsz diák készített lakóhelyéről korreferátumot, Makótól Miskolcig, Berzencétől Kolozsváron át Csíkszeredáig, megrajzolván az 1956–57-es évek különböző helyszíneinek főbb eseményeit.

Különleges élményt jelentett számunkra a Terror Háza kiállításainak megtekintésére, ahol az Akadémia diákjai is meggyújtották az emlékezés gyertyáit.

November 4-én délelőtt nézhettük meg a budapesti helyszínek közül a Magyar Rádió épületét, amit ezen a napon is az utca mindkét oldaláról rendőrök „biztosítottak”. Örülünk, hogy eljutottunk a Nemzeti Múzeum Kiállításaira, többek között az 1956-os fényképeket is megnézhettük. Szombaton délelőtt a Budapesti Honismereti Társaság vezetői a városnéző programon megmutattak néhány fontosabb történelmi épületet, érdekességeket.

Az utolsó napon összegeztük a diákok véleményét. Valamennyien kiemelték, hogy a színvonalas előadásokon túl a személyes élmények voltak rájuk a legnagyobb hatással. A szállást és az étkezést is nagyon dicsérték a fiatalok, jó választás volt a Rózsák terén lévő evangélikus kollégium, amelynek nagytermében az előadások technikai feltételei is rendelkezésre álltak. A záróértekezleten megfogalmazódott, hogy a következő Ifjúsági Akadémián szívesen foglalkoznának a várak, várháborúk témával a fiatalok, s helyszíniül szeretnék Eger városát választani.

Felnőtt tanár kísérőként is emlékeztetek maradnak ezek a novemberi napok, jó volt látni a fiatalok lelkesedését, odaadását, azokét a fiatalokét, akik felismerték, hogy milyen fontos a hagyományok, nemzeti múltunk értékeinek őrzése, akik tesznek is azért, hogy ezeket az értékeket megőrizzük, és átörökítsük a következő nemzedékekre. Köszönjük a rendezőknek, hogy mindez létrejöhett!

Titkos Sándorné

Az 1956-os forradalom eseményei Makón¹

Számunkra igen fontos jelentőségű eseménysorozat kezdődött el 1956. október 6-án, amikor Rajk Lászlót és társait a rehabilitáció után újratemették. Az MDP pártvezetését megdöbbentette a több ezres tömeg a temetőben.

A temetőben átélt élmények hatására, október 16-án, a szegedi egyetemisták kommunista irányításától független ifjúsági szervezetet hoztak létre, a MEFESZ-t, s példájukat követték az ország többi egyetemén is. Október 22-én éjszaka a budapesti Műegyetem diákjai elhatározták, hogy másnap tüntetést szerveznek, hogy kifejezzék szolidaritásukat a lengyel néppel, és hogy előadják 16 pontos követeléseiket. Ebben többek között a szovjet csapatok kivonását, szabad választásokat, szólás- és sajtószabadságot, a beszolgáltatás eltörlését követelték. Október 25-én a késő esti órákban tömegmészárlás történt le a Parlament előtti téren. Ennek az eseménynek a hírei eljutottak Makóra is.

Fazekas Lajos, a József Attila Gimnázium IV. b osztályos tanulója, aki mellesleg a rendőrfőkapitány fia volt, összetalálkozott iskolatársával Institóris Ildikóval. A hírekről beszélgetve mindketten egyetértettek abban, hogy a pesti áldozatok emlékére néma tüntetést kellene szervezni Makón. A hír már a tanítás előtt futótűzként terjedt a diákok körében. A diákok egyik csoportja felvette a kapcsolatot a gépgyári dolgozókkal is.

Fazekas Lajos és társai elmentek a rendőrségre engedélyt kérni a tervezett demonstrációhoz. A rendőrfőkapitány kikötötte, hogy csakis fegyelmezett néma tüntetésről lehet szó. Majd ezután az igazgatótól is engedélyt kértek a felvonuláshoz, és a makói Közgazdasági Technikum diákjainak értesítésére. Az igazgató, Marczis Vilmos, az engedélyt megadta.

Kiss Erzsébet tanárnő visszaemlékezései alapján tudjuk, hogy egy Kelemen János nevű diák kitalálta, hogy tüzzék ki a magyar zászlót a gimnázium falára. Institóris Ildikó ötlete volt, hogy készíttessenek Kossuth címert. Ez nagyon merész gondolat volt ebben az időben, hiszen az 1848–49-es szabadságharcra utalni sem nagyon lehetett. Ezek a dolgok mind a tüntetés előkészületei voltak.

A gimnázium udvarán volt a gyülekezés. Először a Közgazdasági Technikum növendékei, majd később a gépgyár dolgozói érkeztek meg. Megindult a felvonulás, melynek fénypontja volt, amikor Institóris Ildikó elszavalta a Nemzeti dalt és a Szózatot.

Ezután a diákoknak folytatódott a tanítás. Azonban a felnőttek indulatai a felszínre törtek, és ledöntötték a gimnázium előtti szovjet „felszabadítási” emlékművet. Később rájuk kemény büntetést róttak.

Szerencsére a gimnázium tanulóinak nem kellett félniük szigorú megtorlástól, hiszen Marczis Vilmos igazgató szárnyai alatt védelmet kaphattak. Az emlékmű ledöntése után az igazgató megjegyezte, hogy most már lesz hova felállítani József Attila szobrát. Azonban egy kis idő elteltével a diákság körében elhangzott, hogy mondjon le. Ezután a gimnáziumban megválasztották a nemzeti bizottságot, elnöke Ollexik Viktor, az iskola későbbi igazgatója, tagjai, pedig Zubán Márta és Kiss Erzsébet tanárnők voltak. A bizottság és a tantestület teljes egyetértésben 1956. november 4-én ideiglenesen, majd 1960-ban végleg leváltotta Marczis Vilmost, akit a Rákosi-rendszert kiszolgáló igazgatónak tartottak.

A forradalomban részt vevő diákok számára sem maradhatott el a büntetés ezután. 1957. február 23-a a gimnázium fekete napja volt. Reggel 9 órakor több géppisztolyos karhatalmista rontott be a termekbe. A IV. c-ből Institóris Ildikót elhurcolták. Kicsengetéskor a karhatalmisták megszállták a tanárit, ahol a tanárokat egy órás „fejmosásban” részesítették. Majd folytatták, amit elkezdtek. Az összes diák táskáját átvizsgálták, hogy találnak-e náluk lázító leveleket, irományokat vagy röplapokat. Akik nem tudták eltüntetni a lapokat, azokat a fegyveresek bevitték a rendőrségre, kihallgatásra. A többségüket még aznap hazaengedték, de néhányukat kémkedésre kényszerítették. A következő napon egy diák így szólt tanárához: „Az órán csak a tananyaggal tessék foglalkozni, mert minden héten jelentést kell adnom az iskolában történekről.”

Két nap múlva a rendőrfőkapitányság vezetője levelet írt az igazgatónak a nyomozás eredményéről, és a szerinte megfelelő büntetésekről. Institóris Ildikóról nem volt szó az írásban. Vele nem a rendőrség, hanem a karhatalom nyomozó foglalkoztak. Ildikót kétheti vizsgálati fogság után váratlanul hazaengedték.

¹ Az itt közölt írások 2006. november 3-án, Budapesten, a VI. Ifjúsági Honismereti Akadémián elhangzott előadások szerkesztett szövegei. (Szerk.)

A tanulók felelősségre vonása március 2-án történt. Több diák nem fejezhette be a gimnáziumot, és aki magántanulónak ment, annak sem engedték, hogy leérettségizzen.

Egyes források alapján úgy tűnik, mintha 3 kizárással és 5 intéssel megúsza volna a gimnázium ezt a mesterségesen szított ügyet. Korántsem, hiszen kétszer-háromszor annyi tanulót hurcoltak el, külföldre tízen távoztak, szülei kívánságára pedig 16 tanuló maradt ki. A büntetések a szülőkre is visszahatottak. Március 3-án a Csongrád Megyei Hírlapban a kicsapásokról megjelent közlemény napján például felmondtak Gombkötő Istvánnak a szegedi cipőgyárban, ahol ő kétszeres sztahanovista szabásként dolgozott.

Nem pusztán kizárásokról és fegyelmi büntetésekről van szó, hanem életre ható lelki sérülésekről, derékbatört életpályákról és megbélyegzésekről.

Bézi Katalin

Az 1956-os forradalom debreceni eseményei

Október 23-án reggel a debreceni egyetemeken a szokásos módon kezdődött meg a tanítás. Azonban az első óra után, a diákok Székelyhídi Agoston, Für Lajos, Kiss Ferenc és más felsőbb évesek kezdeményezésére megfogalmazták az ifjúság követeléseit. Elhatározták, hogy akarataknak békés tüntetés keretében adnak hangot. Fontos megemlíteni, hogy a debreceni egyetemi hallgatók tüntetése nem a lengyel–magyar szolidaritás jegyében indult, mint a fővárosi diákságé, hanem egyértelműen az azonnali politikai változások követelésére.

Dél előtt fél 10 körül már együtt volt az ifjúság az egyetem épülete előtt. (Hallgatók a természettudományi, a bölcsészettudományi és az orvosi karról.) A 20 pontos követelésük tartalmilag megegyezett a budapesti, szegedi egyetemisták követeléseivel. Az összegyűlt diákság követelte a kompromittálódott vezetők leváltását, Nagy Imre visszavételét a vezetésbe, Rákosi Mátyás felelősségre vonását, a Kosuth-címer visszahozatalát, a magyar kisebbségek helyzetének rendezését... stb.

A tüntetés hírére a megyei pártbizottság titkára, Kulcsár Ferenc megpróbálta azt megakadályozni, azonban ez nem sikerült neki, és a diákok fegyelmezett sorokban, sztrapanzsokkal, forradalmi dalokat énekelve elindultak belváros felé.

Az MDP-székháznál elhangzott a *Nemzeti dal*, majd Görbe János színművész elszavalta Petőfi Sándor A nép nevében című versét. Majd diákküldöttségek indultak a gyárakba, hogy a munkásokat felkérjék, csatlakozzanak a tüntetéshez. Így a kora délutáni órákra már 35–40 ezer főnyi tömeg gyűlt össze a város főterére, s a kezdeti békés tüntetés politikai demonstrációvá alakult. A pártvezetők utasítására a katonákkal megerősített karhatalmi egységek megkezdték a demonstrációval szembeni védelem megszervezését. A sortűz – az országban elsőként – kora este, hét óra tájban dördült el. Három ember meghalt, és mintegy tucatnyian szenvedtek különböző sérüléseket.

Für Lajos, akkori tanársegéd így emlékezett vissza: „Az a nap a miénk volt, október 23-a még az esti kegyetlen visszavágás, a lövések ellenére is a miénk volt. Az egész napot az akarat diktálta, mert az történt, amit az ifjúság kidöntött, eltervezett, amiért demonstrált; és amit követelt.”

Az éjszaka megalakult a megyei honvédelmi tanács, és elrendelte az este héttől reggel hatig tartó kijárási, és a másnapra szóló gyülekezési tilalmat. Az előző napi eseményeket „ellenforradalmi lázadás”-nak minősítették.

Október 25-én a debreceni üzemekben és vállalatoknál sorra megalakultak a munkástanácsok, és létrehozásukat többnyire a pártvezetők is támogatták. Kialakult a diákok és a munkások közötti kapcsolati és információs rendszer. Ekkor a gyárakban már nem dolgoztak, általános sztrájk volt. A következő napokban megalakult a Forradalmi Bizottmány, amelynek elnökéül Szabó István történelemszaktanárszt választották. A bizottmánynak 15 tagja volt. A városban és a megye többi településén eltávolították a vörös csillagokat és az egyéb politikai jelképeket. A diákok főhadiszállása a Benczúr utcai diákotthon volt. Itt csaknem 600 egyetemi hallgató lakott. A diákszállóban végig ügyeletet tartottak, és bármikor tudtak hallgatókat küldeni, ha szüksége volt rájuk a bizottmánynak. Vállaltak fegyveres és nemzetőri szolgálatot is, majd november 2–3-án megalakult az egyetemi nemzetőr zászlóalj.

A forradalomban aktív szerepet játszott mintegy 600 debreceni hallgató. A vezetőség igyekezett felvenni a kapcsolatot a miskolci egyetem vezetőivel, de a kapcsolat sajnos nem lépett túl a kölcsönös tájékoztatáson. A debreceniek viszont nem tartották a kapcsolatot sem a pesti, sem a szegedi diáksággal.

A forradalom bukása után

A november 4-ei szovjet agresszió után Debrecenben is megkezdődött a politikai restauráció. A szovjet alakulatok letartóztatták a honvédség tisztikarát, s a forradalmi bizottmány vezetőit, s sokat a hallgatók közül is. A diákszállókat bezárták. November 4-e után az ifjúság és az oktatók nagy része változatlanul forradalomnak tekintette az eseményeket, és továbbra is követelték a szovjet csapatok kivonulását. Az üzemekben elmaradt a munka november 5-ére tervezett felvétele, a sztrájk november közepéig elhúzódott, majd decemberben kiújult. November 14-én került sor a munkástanácsok, a pártbizottság s a kormány küldötteinek megbeszélésére. A tárgyalások előkészítéseként a munkásvezetők november 13-án tíz pontban foglalták össze követeléseiket. A tárgyaláson Marosán György várta őket, s a felvetett kérdésekre, követeléseikre nem kaptak konkrét válaszokat. Amikor a küldöttek tájékoztatták a munkásokat a tárgyalás eredményeiről, hosszas vita után úgy döntöttek, hogy a sztrájkjogot fenntartva felveszik a munkát november 16-tól. Ám a határozat ellenére a munka felvétele elhúzódott, s a munkásoknak így is csak a 60–70%-a dolgozott.

December elején általános sztrájkkészültség volt a városban. Megindultak a röplapozások, és számos tüntetésre került sor a politikai követelések nyomatékosítására, a letartóztatások elleni tiltakozásul, illetve a sztrájkolók támogatása érdekében. A debreceni egyetemeken, értelmiségi társaságokban gyűjtést szerveztek a bebörtönzött írók és újságírók hozzátartozói részére. Mindemellett a hatalom részéről rendszeressé váltak a razziák, a letartóztatások, az őrizetbe vételek, s december közepén megkezdődtek az internálások. A rendőrség és a karhatalom igyekezett minél nagyobb területeket átfogó akciókat végrehajtani. A megtorlás valamilyen formában mindenkit elért a forradalom aktív résztvevői közül. A személyi kapcsolatok adta védelem csak keveseknek adatott meg. A vádak fő típusai: izgatás, szervezkedés, a népi demokratikus államrend elleni mozgalom voltak. A jogerősen elítéltek átlagosan 1–5 év börtönbüntetést kaptak.

1957 januárjától a hangulat még mindig elég fagyos volt. Egy izgatással vádolt orvostanhallgató így írt erről egyik levelében: „Szörnyű napokat élünk. Ami most történik, arra nincs példa a történelmünkben. A szabadság, az emberi jogok megcsúfolása ez, s a legfájóbb, hogy akadnak magyarok, akik vállalják a legaljasabb hóhérmunkát...”

Február 4-én elkezdődött a tanítás az egyetemeken. És ezzel egyidőben az egyetemi fegyelmi. Majdnem mindennap letartóztattak egy diákot. A gyanúsítottakat legelőször óráról hívták ki, és tartóztatták le. A forradalom napjaiban aktivitást mutató, véleményüket hangoztató hallgatók ösztöndíját lezállították, a végzősök később az elhelyezkedésükben is hátrányba soroltattak. A kádári konszolidáció az 1957/58-as tanévben felgyorsult, a forradalom emléke halványult. A forradalom eszméje a szűkebb baráti, családi közösségek beszédtémájává vált.

Az írott és elektronikus sajtó

A forradalom napjaiban az országos lapok nem jutottak el vidékre. Így a tömegkommunikációban döntő szerepet kaptak a helyi rádiók és lapok.

A Forradalmi Bizottmány október 28-án döntött úgy, hogy megalapítja a debreceni önálló rádiót. Az Orvostudományi Egyetemen működött egy kis teljesítményű amatőr rádió, teljesítményének növelésével kialakíthatóvá vált egy olyan rádió, amely a megye egész területén hallható. Október 31-én a déli órákban szólalt meg először a debreceni Forradalmi Bizottmány *Csokonai Rádiója*. Nap mint nap közölte a Bizottmány határozatait, a *Debreceni Hírlap* cikkeit, valamint a szerkesztőségbe beérkezett szegedi és pesti híreket.

A Gábor Áron laktanyában is működésbe hoztak egy rádiót. Ez lett a *Szabad Debrecen Rádió*. Nagyjából ugyanazokat a híreket mondták el, mint a Csokonai Rádióban. A Szabad Debrecen Rádió vett át a Szabad Európa Rádió adataiból is, esténként pedig beolvasták az MTI szerkesztőségének teljes anyagát. Hogy mi minden hangzott el a rádiókban, az csak sejthető, hiszen ezeknek a hanganyagoknak a nagy többsége elveszett.

A megyében megjelenő napilap, a *Néplap* volt. Október 23-án délután rendkívüli kiadásban közölték a debreceni egyetemisták 20 pontos követeléseit. A lapot 35 000 példányban nyomtatták ki. Ez a lapszám az 1956-os magyar forradalom szabad sajtójának első terméke. Másnap a megszokott módon

és terjedelemben jelent meg a lap, azonban a megszokott újságírói műfajok hiányoztak a lapból. Helyette az országban zajló eseményeket közölték. Október 28-án a Néplap új fejléccel jelent meg – *Néplap* – Debreceni Szocialista Forradalmi Bizottmány lapja –, az elején a Kossuth-cimer szerepelt. Innentől kezdve a debreceni Néplap a forradalom szócsöve lett. Az újságírók egy része a forradalom mellé állt, és lelkesen dolgozott. A helyi események 80%-ban szerepeltek a lapban, így mind a mai napig történelmi forrásértékek.

November 1-én ismét új fejléccel jelent meg az újság. Immár Debreceni Hírlap néven I. évfolyam I. számaként. Ennek előzményeként el kell mondani, hogy a debreceni nyomdák és gyárak valamint az ifjúság küldöttei határozatot hoztak, és azt eljuttatták a Forradalmi Bizottmány elnökségéhez. Követelték, hogy a Néplap címét változtassák meg, és „távolítsa el az elmúlt sötét korszak képviselőit.”

Ennek a lapnak mindössze 4 száma jelent meg, s ebből is csak 3 szám jutott a debreceni polgárokhoz. Hiszen a november 4-én megjelenő számot a szovjetek már a nyomdában lefoglalták és eltüntették.

Fegyelmi

A fegyelmi eljárások során vizsgálták a hallgatók és oktatók forradalom előtti, a forradalom alatti, és az azt követő hónapokban tanúsított magatartását. A jegyzőkönyvek alapján megállapítható, hogy a forradalom mely résztvevőit állították fegyelmi elé (nemzetőröket, önként feladatot vállalókat és másokat.)

A Kossuth Lajos Tudományegyetem fegyelmi bizottsága Dede László és Hevessy József tanársegédet, Koczogh Ákos docent, Julow Viktor adjunktust, Sarkadi Ibolya adminisztrátort azonnali hatállyal elbocsátotta, hasonlóképpen a külföldre távozott, de visszatért Fűr Lajos tanársegédet is. Bata Imre könyvtárost, Pákozdy Ferenc tudományos kutatót írásbeli megrovásban részesítették, míg Imre Lajos professzor és Durkó Mátyás adjunktus szóbeli feddést kapott. Az ország összes egyeteméről kizártak több hallgatót. Külföldre távozott 2 oktató, 2 dolgozó, a TTK-ról 16, a BTK-ról 7 hallgató.

Fegyverrejtegetés a Fazekas Mihály Gimnáziumban

1956 november 3-án fegyvereket szállítottatott a Fazekas Mihály Gimnáziumba a Helyőrségi Katonai Tanács megbízásából Hegyesi százados. A Gépipari Technikum tanulói (kollégiumuk a gimnáziummal szomszédos volt) november 4-én hajnalban 10 géppisztolyt, 25 dobtárat és löszert rejtettek el az épület egyik lépcsője alá. A forradalom leverése után megállapították, hogy a fegyverek már nincsenek ott. A diákok leérettségiztek és munkába álltak. Azonban 1957-ben renoválás közben megtalálták a fegyvereket, és azonnal kinyomozták, kik helyezték el a fegyvereket. Fegyverrejtegetés vádjával statáriális katonai bíróság elé állítottak 10 fiatalembert. A fiúkat különböző városokban találták meg. Átlagosan 10–15 év börtönrre ítélték őket. Fellebbezésnek helye nem volt.

1956 számomra...

1986-ban születtem Debrecenben. 30 évvel a forradalom után. A szüleim 1958-ban születtek. Így tehát, számomra az események nem személyesek, sokkal inkább maga a történelem. Eddigi tanulmányaim során sokféleképpen hallhattam 1956 magyarázatát, s próbáltam megérteni. Nem voltam ott, nem éltem át, és éppen ezért talán sohasem fogom megérteni teljesen a „március lehetetlen október” eszményét. Ha tehetném, visszautaznék az időben, csak azért, hogy ott lehessenek, de szerintem ezzel nem vagyok egyedül. Hiába a sok visszaemlékezés, s dokumentumfilm, nem adhatja vissza teljesen ugyanazt a hangulatot. Az 50 éves évforduló alkalmából én is meglátogattam kiállításokat, megnéztem filmeket és hallgattam előadásokat 1956-ról. Mindegyik más szempontból próbálja megközelíteni a történeteket, és éppen ezért mindegyik megemlékezés másképp hat az emberre. S szintén másképp hat az idősebbekre és a fiatalabbakra. Az olyan „naiv” szemlélőnek mint én is vagyok, az ilyen megemlékezések más és másféle értelmezést adnak 1956-ról. S a sokféle értelmezés egyvelegéből születik majd egy, amelynek révén kifejezhetjük, hogy mi is nekünk 1956. Nekem történelmet jelent, és valami olyat, ami belül van: a magyarságot. Csodálom az ötvenhatosok akaratát és bátorságát. Bele se merek gondolni, hogy mi lett volna ha..., de nem is lehet, akármennyire is szereti a történelem ezt a fajta mi lett volna ha játékot. Azt hiszem ez ebben az esetben, úgymond felesleges.

Az ötvenhatos debreceni diákok belátták, hogy hangjuknak és akaratuknak csak tüntetéssel adhatnak hangot. Október 23-án délelőtt még nem tudták, legfeljebb érezték, hogy történelmet fognak írni. Bátrak voltak és céltudatosak, tudták mit akarnak. A szabadságot akarták. A szabadság az alapvető em-

beri jogok egyike. S ha az embert megfosztják alapvető jogaitól, akkor mintegy következményként lép fel a társadalmi elégedetlenség. A magyar nép 1956 októberéig türt, és utána törtek felszínre az összegyűlt indulatok, melyek sok harc és ártatlan áldozat árán segítették a 33 évvel későbbi, 1989. október 23-ai III. Magyar Köztársaság kikiáltását.

Keserű Réka

Felhasznált irodalom: Filep Tibor: Forradalom a debreceni egyetemeken Debreceni Egyetem Kossuth Kiadója, Debrecen 2006. – A vidék forradalma. Az 1956-os forradalom történetének Hajdú-Bihar Megyei Kutatócsoportja Debrecen 1992. – Filep Tibor: Debrecen, 1956 – forradalom, nemzeti ellenállás, megtorlás. Csokonai Kiadó, Debrecen 2000. – A Néplap korabeli számai.

„A Bibliának köszönhetem, hogymég mindig élek...”

Az 1956. októberi forradalom kirobbanását követően, október 27-én a kolozsvári egyetemen magyar és román diákok által rendezett nagygyűlésen együttérzésüket fejezték ki. Kétnyelvű memorandumot írtak azzal a céllal, hogy Budapestre küldik. A memorandum a Romániában élő diákok szolidaritását hivatott kifejezni. A rendőrség azonban ezt megakadályozta, és november 5-én letartóztatta a nagygyűlés résztvevőit, akiket 10–25 évi szabadságvesztésre ítéltek.

Péter Antal a kolozsvári műegyetemen tanult ebben az időben. A nagygyűlést követően hazautazott Gyergyószentmiklósról szüleihez. Mivel az ő neve is szerepelt az 1956. október 27-én kiadott kétnyelvű memorandumon, a szekuritáté felkutatta hollétét, és november 5-én elhurcolták a Gyergyószentmiklóson lévő családi házból.

Így emlékezik a történetekre: „Estefele anyám szólt, hogy egy fekete autó állt meg a házunk előtt. Három ember szállt ki, és elindultak az ajtóhoz. A sofőr az autóban maradt. Hosszú, fekete bőrkabát volt rajtuk. A komandant bekopogott. Apám nyitott ajtót. Félrelökték apámat, majd mind a hárman bejöttek a lakásba. Az egyik kiskatona rám szegezte a géppisztolyt. Anyám sikított. A komandant felolvasta a letartóztatási parancsot, majd utasított, hogy tartsak velem. Apám velem akart jönni, de az egyik kiskatona a géppisztollyal tarkón ütötte. Megbilincseltek és az autó hátsó ülésére tuszkoltak. A két kiskatona kétoldalt ül be a kocsiába. A marosvásárhelyi börtönbe vittek. Ezután jött a kihallgatás. Két ember jött utánam. Az egyik pofon vágott úgy, hogy a földre estem, majd kétszer hasba rúgott. A második rúgás a gyomorszájon kapott, melytől elállt a lélegzetem. Féregnek nevezett, majd fölemeltek és a kihallgatóterembe vittek. Egy székre ültettek, velem szembe lélt a kihallgatóm. Mindenáron arra próbáltak rávenni, hogy beáruljam a többi társamat, akik szintén szolidarizáltak '56-tal. Kétféle kihallgató volt. Az egyik a jóságos embert mutatja. Így szólt hozzám: Maga hülye. Gondoljon a szüleire. Anyjára, aki minden nap kimegy a vonathoz, és várja, hogy kiszabaduljon a fia. Semmi rosszat nem kívánunk magától. Azok az emberek, akiket véd, többéves kemény munkánkat akarják romokba dönteni. Csak pár nevet kérünk magától, és szabadon távozhat, semmi bántódása nem eshet. – Én nem beszéltem. Ezt követően egy másik tiszt jött be. Egy kiskatona a gumibottal az asztalra csapott. A tiszt kirúgta alólam a széket. Majd rugdosni kezdték a vesémet. Beszéljen, ember – kiáltotta a tiszt, majd hasba rúgott. Felállította, a széket. Figyelte, hogy mikor kezdenek az ujjaim remegni. Mikor már teljesen megtörtém, még jobban üvöltözni kezdett, az édesanyámat emlegette. Nézz a tükörbe, ember vagy, te? Meg fogsz döglenni, ha nem vallasz! Kitaposom a beledet. A mocskos anyád sem fog rád ismerni. A szám görcsbe rándult. Ha akartam volna, sem tudtam volna beszélni. Újabb pofont kaptam, majd a cellámba vittek. Végig a folyóson üvöltöztek velem. A kihallgatásom összesen kilenc hónapig tartott. Minden nap ugyanazon szörnységeken estem keresztül.

A tárgyalás előtt két nappal jött be hozzám anyám, aki sokáig azt sem tudta, hova vittek. Tőle tudtam meg, hogy apám megkérte egyik zsidó ügyvéd barátját, hogy védjen, de ezt a bíró nem engedélyezte, és hivatalból jelölték ki egy szintén zsidó ügyvédet. Másnap engedték be hozzám apámat, és ezen a napon találkoztam először az ügyvéddel is. Ügyvédem a teljes együttműködést ajánlotta. A tárgyalásom rövid ideig tartott. A bíró közölte az ellenem felhozott vádat: provokátor magatartás – hajtogatta többször. Ügyvédem nem sokat tett az érdekemben, még azt sem engedték meg neki, hogy a beszédét meg-

tartsa. A tárgyalás formáság volt csupán. A szélütés kerülgetett, amikor a bíró kijelentette: az ítélet 20 év szabadságvesztés.

Kezdetben Marosvásárhelyen raboskodtam. Az Őnnevelő Brigád 63-as szakaszához kerültem. A börtönélet nagyon kemény volt. Többször előfordult, hogy éjjel levittek a pincébe, ahol ütöttek, és rugdaltak. Többször le is köpdöstek. A családtagok évente küldhettek levelet, és kétszer látogathattak meg. Csomagot is csak évente kétszeri gyakorisággal kaphattam. A csomagot szigorúan ellenőrizték, legfeljebb három kilós lehetett, és meg volt szabva, hogy mit kaphatunk. A csomagban lehetett szalonna, cukor, kolbász. A tésztát és a mazsolát vagy szőlőt nem engedélyezték, mivel a papok a tésztaival áldoztatnak, a mazsolát vagy a szőlőt pedig vízbe mártották, így csináltak bort az áldoztatáshoz. Voltak magyar tiszték, akik rendes emberek voltak. Tőlük tudtunk hetente egy-két szál szivart beszerezni. A börtönben nem volt egyéb étel csak árpakása és puliszka, néha valami leves. Azóta sem tudok ránézni az árpakására és a pulizkára, annyira megutáltam ezeket. Sok pap rabtársam volt. Voltak köztük reformátusok, katolikusok, unitáriusok. Ők szóban mondták el a Bibliát, mivel ugye Bibliát nem engedtek bevinni. Tőlük tanultam meg én is, még ma is szinte teljesen ismerem a Biblia szövegét. Marosvásárhelyről a Duna-deltába szállítottak kényszermunkára. Itt mindenféle nehéz munkát végeztek. A szipkafaragás és útépités még hagyján, de a nádvágás mocsok munka volt. A térdig érő vízben álltunk egész nap. Pihenő nem volt. Estére tiszta sár voltunk. Még azt sem engedték meg, hogy lefűrödjünk, és tiszta ruhát vegyünk. Úgy kellett sárosan, moeskosan aludjunk. Reggelre az a mocskos iszapos sár rászáradt a ruhánkra. Az a sok szűnyog... Össze-vissza csíptek. Annyi szűnyogot, mint ott, még életemben nem láttam. Sokan megbetegedtek amiatt, hogy a vízben kellett dolgozni egész nap. Ha valaki panaszkodott, elvittek az izolátorba. Ez az izolátor egy sötét doboz volt, amelyben egy ember alig fért el állva vagy leülve. Ha oda egyszer bevittek, elfeledkeztek az emberről, megtörtént, hogy több napig is benntartották étel és víz nélkül. Hát így teltek a napjaink. Egyedül csak a Bibliának köszönhetem, hogy még mindig élek, az adott reményt.”

Vezető tanár: *Mirk László*

Csergő László

Az én 56-om

A csíkszeredai és a szomszédos falvak fiatalságára is nagy hatással voltak az ötven évvel ezelőtti anyaországi események. Minden lehetséges alkalmat felhasználtak arra, hogy hírt szerezzenek, és egymás közt továbbadjanak arról ami Budapesten történt. Nem sokkal a forradalom bukása után azonban Romániában is megtorlások következtek. Írásom az egyik áldozatával, Vörzsák Jánossal való beszélgetés alapján készült.

1956-ban kilencedikes diák voltam a jelenleg Márton Áron nevét viselő egykori csíkszeredai I-es számú Vegyes Középfiskolában. Megjegyzem, már akkor is tisztességes nemzeti érzések jellemezték az itteni diákifjúságot. Tiszta magyar iskola volt, és ez érthető, hisz igen kevés román ajkú élt városunkban akkoriban. Szinte észrevétlen volt a jelenlétük. Még a rendőrök sem voltak román nemzetiségűek. Csíkszereda kisváros volt. lélekszáma is alig haladta meg a tizezret. Szüleink magyar kultúrán neveltek, így otthonról magyar öntudattal kerültünk az iskolába. A buta történelmi leckéknek semmi foganatja sem volt, hiába is próbálták értelmünket más hamis utakra terelni.”

Az emlékező Vörzsák János szerint az erdélyi tanulóifjúságot nem érte váratlanul a magyar forradalom kirobbanása: hónapokkal előtte naponta hallgatták és kommentálták a Kossuth, a Szabad Európa, az Amerika Hangja és a Londoni Rádió magyar hírműsorát. Ezekből megértették, hogy valami készül. A szünetekben kisebb-nagyobb csoportokban megtárgyalták, igaz csak sutogva a történeteket, a Petőfi Körben elhangzottakat.

„Én nagyon szerencsés helyzetbe voltam, mert Csiktaplocán, ahol szüleimmel laktam, élt a szomszédunkban egy házaspár, akik valamikor a horvát hadseregben rádiósok voltak. Amikor Tito a horvátokat és a bozsnyákokat bekerítette, ők fogolytáborba kerültek, és csak évek múltával sikerült megszökniük. Romániában találtak új otthonra méghozzá Csiktaplocán, ami ma Csíkszereda része. Itt aztán rövidesen barkácsoltak maguknak egy rádiókészüléket, s azon tökéletesen lehetett fogni a Szabad Európa Rádió adását. Mi az akkori tizenéves taplocai srácok valóságos bűjtük ezt a rádiót, s vittük a híreket diáktársainknak. Október 23-ika után szinte mindent tudtunk arról, hogy mi történik a Corvin-közben, a Széna téren. Ekkor azonban egy levelet kaptunk, de hogy kitől, azt ma se tudjuk pontosan.”

san, de azt igen, hogy Sepsiszentgyörgyről címezték. Ebben felszólították a diákságot, legyenek készen, mert nálunk is indulni fog egy mozgalom. A levelet Zsók László, a padtársam kapta, aki ezt velem közölte elsőként. Elhatároztuk, hogy néhány megbízható társunkkal megtanácskozunk, mi mit is tudnánk tenni.”

Négyen voltak tehát: Vörzsák János, Zsók László, ennek nagybátyja, aki egy évvel előttük járt a gimnáziumban, és Sántha Imre, aki verseket írogatott, kiütően szavalt, és akinek éppen ezért nagy tekintélye volt előttük. Úgy tartották, ő volt a lehangosabb magyar a társaságukban. Azon töprengtek, hogy mi legyen a feladatuk.

„Úgy döntöttünk, hogy még várunk a szervezkedéssel. Előbb hadd lássuk, hova alakulnak a dolgok, kapunk-e még levelet attól, aki már egyszer harcba szólított. Az is megfordult a fejünkben, hátha az egész csak provokáció, s az állítólagos levélíró csöbe akar húzni bennünket. Ezért aztán csak magunk között esett szó tervezetésekről, de arról is, hogy fegyvereket kellene szerezzünk. Már nem emlékszem egészen pontosan, de lehet, hogy ez is felvetődött, mert Sántha Imre a későbbiekben ezt is állította vallatásakor a szekuritátén, azaz a román állambiztonsági rendőrségen. Arról viszont sűrűn beszéltünk, hogy meg kell szólítanunk az ifjúságot, tömegtüntetéseket kell szervezni, és csak a végső esetben kell majd fegyveres ellenállásra számítanunk. A levelet október 27 vagy 28-án kaptuk amikor úgy látszott, hogy a forradalom győzött Magyarországon. A tervezetesen túl azonban mi semmit nem csináltunk. A forradalmat, a szabadságharcot november 4-e után leverték. Mi azután se kapunk több levelet, ezért semmilyen tényleges akciót nem kezdeményeztünk, de akkor már nem is akartunk, félve a megtorlástól. Reményeink szertefoszlottak, és végtelen szomorúság, elkeseredettség lett úrrá rajtunk. Még gyermekek voltunk, de beavatásként éltük meg a forradalom tíz egynéhány napját, mely felnőtte tett valamennyiünket.”

A tette kész diákok az elkövetkező hetekben s hónapokban úgy próbáltak kitérni az általános lehangoltságból, felülkerekedni a már félelemmel teli, vészterhes időszakon, hogy bekapcsolódtak a kultúr- és sportmozgalomba. Vörzsák János és Zsók László a népi táncsoportban ropta a táncot, mások focit és kosárlabdacsapatban jeleskedtek. Mindaddig, míg a szemfüles elvtársak és az elnyomó szervek hagyták. Pontosabban 1959 tavaszáig. Akkor már hallani lehetett, hogy Erdély-szerte, sőt még Bukarestben is diákokat, tanárokat, munkásokat tartóztatnak le, ’56 megtorlása tehát elkezdődött. Csik-taplocáról huszonegynéhány embert vittek el éjjel vagy éppen fényes nappal a szekusok.

„Ránk akkor szakadt az ég, a nagy baj, amikor 1959 áprilisában Sántha Imre egyik napról a másikra megszökött otthonról. Állítólag szerelmi bánat készítette erre az elhatározásra. Annyi biztos, hogy levelet hagyott a szüleinek, és benne arra kérte őket, hogy rendőrséggel ne hogy keressék, mert olyan írások vannak nála, amelyek csak bajt hozhatnak rá. A versei voltak ezek, természetesen.

Ma sem tudom, hogy a levél milyen módon került a szekuritáté kezébe, de az biztos, hogy a szülei mégis értesítették a rendőrséget. Sokat nem kellett keresni, mert 2-3 nap után hazajött magától. A szekuritáté már kezdte sorra kihallgatni a diákokat és a tanárokat. Akkor még semmi különöset nem tudtak meg, és Imrének is csak olyan versei kerültek a kezükbe amelyekbe esetleg bele lehetett ezt-azt magyarázni, mert a többit eltüntette. Volt egy-két tanárunk, akik bátrabbak voltak, ilyen volt Puskás Attila tanár úr, aki verseket is írt. Hozzá próbáltuk eljuttatni Imrének az egyik versesfüzetét, és Pálczér Károly tanár úrnak, aki franciát tanított és osztályfőnökünk is volt.

A tanfelügyelőségen megindult a hajtóvadászat tanáraink ellen. A rajoni pártbizottság felkérésére indította el a marosvásárhelyi szekusközpont ellenünk is a támadást. 1959. április 13-án jöttek értünk, diákok után, még hozzá olyan készültséggel, hogy egy teherautónyi állig felfegyverzett rohamisaszok szekuskatonara rontott az iskolánkra. Egyenruhába jött egy Kiss nevezetű őrnagy és egy csomó civil. A diákokat mind beparancsolták az osztályokba, a katonaság felállott kétfelől a déli kijáratnál, a kapu előtt várt egy Jeep és az ő teherautójuk egy vagy kettő. Ilyen diszkriminációval vittek el minket, vagyis a verselő diákokat. Sántha Imrét, engem és Szöcs Lászlót. Miután letartóztattak, megkezdődtek a kihallgatások. Aztán szerre hozogatták be a többi diáktársainkat is és a tanárainkat is. Aztán szerveztek egy elitélő nagygyűlést, és itt el kellett itélni azokat a diákokat és tanárokat, akiket már elhurcoltak. Őt diákok, köztük engem is elvittek, és hat tanárt: Puskás Attilát, Pálczér Károlyt, Bereck Lajost, Lőrinczi Jánost, Kovács Gyulát és Kovács Dénest.

Minket első alkalommal a verseinkről faggattak. Engem egy Suciú nevezetű hadnagy, aki tökéletesen beszélt magyarul. A verseinkbe azt magyarázott bele, amit ő akart, és románul írta a jegyzőkönyvet. Én nem voltam hajlandó aláírni, mert nekem csak egy mondatban fordította le az egészet. Mondtam is, hogy nem írom alá, mert nem értem hogy mit írt le. Erre ő feldühödött, ráncigált, pofonított egy-

szer-kétszer. Végül megnyugodott és azt mondta, nem baj, mert úgy is elítélnék, akár aláírom, akár nem. Ez igaz is volt. De aztán fordult a kocka, pont az utolsó kihallgatásán megéjszozott és elesett, vagy csak az íróasztalának esett, és nagyon kezdett rám ordítani. Közben a hátamnál kinyílt az ajtó, valaki megfogta a karomat, kipenderítette a szobából, és máris vitt a börtön felé. Ez a kihallgatás Marosvásárhelyen volt a Borsos Tamás utcában. Másik alkalommal, mikor vittek kihallgatásra, már egy másvalaki volt ott, egy Fábíán nevű százados. Ő egészen másképp beszélt, nagyon is nyájasan. Leültetett, megkínált cigarettával, én persze nem fogadtam el. Egyszer csak elővett egy nagy dossziét és azt mondta, na ebbe olvass bele. Sántha Imrének volt az írása, az életét írta le és többek között az 56-os megbeszéléseinket. „Ma, ahol kinyitottam, pontosan arról olvashattam, hogyan akartunk fegyvereket szerezni! Hát mondom, ilyenről mi nem beszéltünk, erre én nem emlékszem! Mondtam ez tisztára regény! Erre ő azt válaszolta, nem számít, mert nekik csak adatok kellene belőle, minden marhaságot nem veszünk ki, csak ami érdekel. De éreztem, ez lesz az egyik fő vádpont ellenünk.

Belőlem már nem volt mit kiszéni, mert ott volt egy dosszié portéka, abból ők olyan összeesküvést szöttek, hogy le a kalappal! 1959. szeptember 15-én volt egy neveléses kirakatper, itt találkoztam utoljára Sántha Imrével. Pontosán emlékszem a kolozsvári bíró díszbeszédének első mondatára, ami úgy szólt: „Ma, amikor minden becsületes tanár és diák kezd az iskolai évet, akkor ma itt 11 banditát ítélünk el.” Tehát még egy szó sem hangzott el a tárgyaláson, de ő már minket elítélt, mint 11 banditát. Az ügyvédek nem mertek az érdekünkben egy szót se mondani. Ezek különben hivatalból kinevezett ügyvédek voltak. A legközelebbi hozzátartozóink a leghátsó két sorba ülhetek, de elől mind szekusok ültek. Elmondták mindegyikünkre, hogy mivel vádolnak: összeesküdtünk a román kormány megdöntésére. Minket a legnehezebb törvencikkbe soroltak be, magyarul hazaárulásnak nevezik, azonban az ügyészek a jóvoltából áttettek egy enyhébb törvencikkbe.

A bíró nagyon poeccc alak volt, mert amikor Puskás Attila tanár úr ügyvédje megpróbálta két három szóban védeni, abban a pillanatban elkezdett üvöltöni, hogy mindjárt odaültem a vádlottak padjára. Hogy mer azonosulni az ellenséggel?! Itt jegyzem meg, hogy miután minket letartóztattak, a szüleim másfél évig azt sem tudták, hogy élünk-e vagy már meghaltunk. Egy éjszaka valaki verte a kaput, édesapám felébredt, már késő éjszaka volt, és kiment, hogy nézze meg ki az. Kedves Sándor volt civilben, egy nagy kegyetlen szekus hírében álló ember. Nagy gyorsan és csak csendben odasúgta édesapámnak: „János él!”, de rögtön a lelkére is kötötte, nehogy elmondja valakinek mert akkor abból nagy baj lehet.

A szeku a parancsba adta, hogy minden nyomot el kell tüntetni, ami velünk kapcsolatos. Mivel már a kicsengetési kártyák készen voltak, azokat is. Ezekben a kártyákon szerepeltek azok a diákok és tanárok is, akiket a szeku már elhurcolt. A kicsengetési kártyákat összeszedték és az iskola udvarán elégették. Körbeállították végzős diákokat és állítólag elvtársi nótákat kellett sorra énekelniük. De senki se tudott, ezért elmaradt. A lányok sírtak, a fiúk szomorkodtak, a kártyák égtek. Mindenki úgy félt, hogy senki sem mert egy kártyát sem megtartani. Az öcsémben volt annyi bátorság, hogy az én kicsengetési kártyáimat eldugta, és hiába követelték, a kicsengetési kártyáim megmaradtak. Kétszázal is több. Az első adódó alkalommal, az érettségi találkozónkon, aztán átnyújtottam az osztálytársaknak. Meghatódottságuk leírhatatlan volt.

Ezenkívül minket még a verseinkért is elítélték, összesen 7 év szabadságvesztésre. Akkor múltam 17 éves, hónapok múlva érettségiztem volna.

Az ítéletet nem olvasták fel, hanem csak később hozták a tudomásunkra. Puskás Attila tanár 25 évet kapott, Palczér Károly tanár úr 15 évet, a többi tanárt 8 évre ítélték, Kovács Dénes tanárra 5 évet, Sántha Imrére és Zsók Lacira 6 év börtönt szabtak ki.

Amikor ebben a neveléses színjátékban részt vettünk, még gyermekek voltunk, nem vettük komolyra az egészet. Egy példát mondom erre. A tárgyaláson velünk szemben az első padban egy Kapusi nevezetű elvtárs ült, ő volt az egésznek a mozgatórugója, és mivel nagyon el volt hívva, mi csúfolkodtunk vele, grimaszokat vágtunk neki, míg nem annyira felmérgecsítettük, hogy megkérte a tisztelt bíróságot, hogy leckéztessenek meg minket. Erre a bíró a hátunk mögé ültetett egy-egy szekust, de még azok is kacagták az illetőt. Az én hátamnál pont ez a Fábíán ült, egyszer hátranéztem s láttam hogy ő is kacag.

Mi akkor nem vettük annyira tragikusan ezt a dolgot, nem is számítottunk arra, hogy annyit is ülünk majd, mint amennyit végül is letöltöttünk. Egy fél év múlva elvittek a híres szamosújvári börtönbe, ahol egykor Rózsa Sándor is raboskodott. Volt ott egy hatalmas bütörgyár, én ott dolgoztam. Az egyik épületrészlet kórháznak rendezték be, oda vitték a súlyosabb betegeket a munkatáborokból. Ott egy olyan nagy képességű orvostársaság dolgozott, akik a constantai orvosakadémia tanárai voltak egykor, valami

miatt odakerültek mint elítéltek. Emlékszem egy fiatalemberen gégerákműtétet hajtottak végre, aki még ma is él.

A munka nagyon nehéz volt. Napi 10-12 órát dolgoztatták a politikai foglyokat. A kosztról jobb nem beszélni, sokat éheztek. Volt rá eset, hogy a dísznők moslékával álmodtak, szedték ki belőle a pityókat. „Biztos vagyok benne – emlékezett Vórszák János –, hogy a mi kutyánk rá sem nézett volna, arra moscok ételre, de még a dísznő sem. Ettől függetlenül az asztalosmunkát nagyon megszerettem, s végül is ezt választottam mint felső iskolai tanulmányomat, szép dolognak tartottam mindig, hobbiként ma is azt művelem. Szigorúan bántak velünk a bütorgyárban, de attól mégis minden március 15-ét és október 23-át megünnepeztük. Engem bütorkiadásoknál foglalkoztattak. Volt idő, hogy egy helyen dolgoztam három volt tanárukkal és egy diáktársammal. Parcel tanár úr volt a főszervező, nagy- nagy titokban persze. Nekem mindig Puskás tanár úr mondta: itt és ebben az időben egy kis verset fogunk mondani, egy-két dalt énekelünk, de azt is csendben. Egyszer megjártam, mert elkaptak, amikor odasúgtam az egyik társunknak, hogy mikor és hol találkozunk. Kihallgattak mindkettőnket. Engem öt napra magánzárkába csuktak, egy liter vizet és két napra egy darabocskány kenyert adtak. Nem volt a legkellemesebb dolog.”

Vórszák János szabadulása után, 1962-ben egy ideig nem kapott állami munkahelyen munkát. A személyzetisek szóba sem álltak vele. Végül is Taplocán, a kollektív mezőgazdaságban, az akkori elnök munkát adott és elég tisztességes bért is. Hiába kérvényezte, nem engedték, hogy folytassa a tizenegyedikes osztályt és leérettségizzen. Mikor szabadon engedték, azt mondták, hogy felmentették mindenféle vád alól.

„Munkát tehát nem kaptam, az iskolába sem engedtek be. Mivel sehogy sem jutottam eredményre, elhatároztam hogy levelet írok Gheorghiu Dej-nek, a pártfőtitkárnak. Eltelt egy hét, két hét és egyszer csak jön az iskolai gondnok, hogy siessék, mert valaki Bukarestből keres: menjek iratkozzak be az iskolába. Így történt és nagyon jó eredménnyel le is érettségiztem. Úgy gondoltam, hogy ha az érettségi ilyen jól sikerült, akkor jó lenne főiskolára menni. Elhazudtam, hogy büntetve voltam. Ajánlásom se volt. Úgy gondoltam, ezzel nem követtem el semmi rosszat, mert azt mondták amikor elhagytam a börtönt, hogy minden jogomat visszakaptam. A felvételi vizsgám jól sikerült, faipari mérnöki szakon folytathattam tanulmányaimat a Cenk alatti városban, Brassóban. Ott aztán jól tanultam, mert az első félévben egyedül voltam az az egész évfolyamon, aki mindenből letette a vizsgát. Felfigyeltek rám, csoportfelelős lettem. Gondoltam, elmondom az igazat a dékánnak, akit minden diák nagyon szeretett. Tudtam, egy-két besúgó is lehet a társaim között. Elmentem hát hozzá és elkezdtem neki mondania bűnömet: csaltam a beiratkozásnál. Egy ideig hallgatta, majd elmosolyodott és azt mondta, ő ezt már rég tudta és megígérte, semmi bántódásom nem esik, csak tanuljak nyugodtan tovább.

Az egyetem elvégzése után a városgazdálkodási vállalathoz kerültem, később mint faipari mérnök dolgoztam nyugdíjazásomig.

*

2006. október 23-án Csíkszeredában az '56-os szoboravatást követő ünnepségen dr. Szabó Béla csíkszeredai főkonzul számos székelyföldi forradalmárnak, illetve utódjainak átnyújtotta „A SZABAD-SÁG HŐSE” emlékérmét. Azoknak – amint azt az oklevél is tanúsítja –, akik 1956 októberében, majd a megtorlás sötét korszakában a szabadság, az emberi méltóság és a nemzeti összefogás melletti kiállással példát adtak hazaszeretetükből. A kitüntetettek között volt Vórszák János nyugalmazott faipari mérnök is.

Vezető tanár: *Mirk László*

Fülöp Loránd

Felhasznált irodalom: Vórszák János: Akkor féltek a hatalmasak. Székelyföld. Kulturális folyóirat 2006 október. 277–290. old.

Ferencz Béla Ervin meghurcoltatása

Ferencz Béla-Ervin ferences szerzetes elmondása szerint 1956-ban és az azt követő években Erdélyben talán nagyobb volt a megtorlás, mint Magyarországon. Ő ugyan túlélte a kínzásokat, de azok mély nyomot hagytak testében, lelkében. Ennek ellenére mégsem tört meg, idős korában is vidám, sőt ma is gyakran „száguldozik” autójával. Így érthető, hogy a fiatalok, akik nagyon tisztelik, becsülik, „Turbó atyának” szólítják egymás között.

Gyergyószárhegyen született 1920. május 10-én. Érettségi után megkezdte a noviciátust Medgyesen. 1939-ben ideiglenes, 1942-ben örök hűséget fogadott, mint ferences szerzetes. 1950-ben Fogarason volt plébános. Alig két évvel később, amikor feloszlatták a szerzetesrendeket, a Mária Rodnához tartozó Lippán maradt, mint harangozó, sekrestyés, kántor és főesperes-helyettesítő. Itt látogatta meg Szoboszlai Aladár, az aradi minorita rendház főnöke, aki a későbbiekben névadója lett az elhíresült koncepciók pernek. Egy keresztény-szociális ideológián álló szervezet alapszabályát dolgozta ki, amit egy aradi román ügyvéd, Fantinaru Alexandru foglalt jogi formába. Többpártrendszert akartak, Dunai Conföderatiós állam megalakítását, Keresztény Demokrata Párt létrehozását, szabad választásokat, az alapvető emberi jogok tiszteletben tartását, jogegyenlőséget a többségi románsággal. Szoboszlai lippai látogatásain Ervin atyának, gyóntatójának is elmondta terveit, a szervezkedés mikéntjét és hogyanját.

A titkos társaságnak egyetlen öreg pisztolya és egy 1948-ból visszamaradt ágyúgolyója volt. Ez a két „fegyver” elég volt ahhoz, hogy a vádlottak közül tizenegyet, köztük két papot, halálra ítéljenek és ki is végezzenek. Az ügyész eredetileg Ervin atyára is halálbüntetést kért, de ezt a bíróság életfogytiglani kényszermunkára változtatta.

1957. december 4-én tartóztatták le, mint a Szoboszlai-féle államellenes összeesküvés tagját. A helyi securitate börtönébe vitték, majd pár nap múlva a temesvári securitate pincéje lett a lakhelye. Itt néhány napig teljesen sötétben volt. A vizsgálati fogság kilenc hónapig tartott. A későbbiekben megfogalmazott vád az ország rendének megdöntésére való szervezkedés volt.

Ervin atyát a 17-es számú pincecellában tartották, ott fagyoskodott, s próbált a kitört ablakon bejövő szél ellen védekezni. 1957. december 8-án belöktek hozzá egy fiút, aki egy szál ingben didergett. Kedves fiú volt, de azért Ervin atya elővigyázatosságból semmit sem árult el magáról. Legnagyobb meglepetésére azonban a fiú minden kihallgatása után valami hirt vitt társairól, s így önkéntelenül is elárulta, hogy ő is benne van a szervezetben. A fiút a 11-es szobába vitték kihallgatásra, Ervin atyát a 9-esbe. Hét vagy nyolc hónap elteltével váratlanul Ervin atyát is a 11-es kihallgató szobába, Schnellbach ezredes elé vezették, aki olyan kérdéseket tett fel neki, amiket csakis a fiútól tudhatott. Miután vége volt a kihallgatásnak, Ervin atya nekiesett a fiúnak, és ha ki nem veszik az örök a kezéből, megfojtotta volna. Nagyon szörnyű emlék!

Legkínosabb percei azok voltak, amikor neki kellett volna bizonyítania, hogy Márton Áron püspök is benne van a titkos földalatti szervezkedésben. A falon keresztül a püspök hangját magnóról továbbították, így próbálták elhitetni vele, hogy a fal túlsó oldalán ő beszél. Mindenáron bizonyítani akarták, hogy Márton Áron püspök fontos láncszeme volt a feltételezett összeesküvésnek. Elérkezett a tárgyalás, de Márton Áron nem volt jelen. A per vádlottjait ez nagyon megnyugtatta. Ervin atyának kellett volna bizonyítania azt a hazugságot, hogy a tervezett bukaresti forradalmat össze akarták hangolni az 1956-os magyar forradalommal. Külön felkészítették erre a vallomásra: dicsérték, nagy tekintélynek tartották, hogy minél nagyobb súlyt adjanak a várható vallomásnak. Ervin atya az utolsó pillanatig abban a hitben tartotta vallatóit, hogy céljuk, és szándékuk szerint fog vallomást tenni. A bíróság előtt azonban váratlanul „nem”-et mondott, és ezzel óriási felháborodást váltott ki. Ezért még három hónapig Temesváron tartották a „secun” egyes-egyedül az alagsor zárkáiban. Ezekre a hónapokra nem igen emlékszik, mert a vallatások, kínzások miatt jó időre eszerben hagyta az emlékezete.

1958 novemberében került a galaci börtönbe. Szörnyű körülmények között raboskodott. Az árpakásán és káposztán kívül puliszkát és naponta nyolc deka kenyeret kaptak két álló esztendeig. A külvilággal nem volt semmi kapcsolatuk. Az orvosi ellátás ismeretlen fogalom volt. Ervin atya is súlyos dizen-tériába esett, cellatársai már halálát várták. Egy cellában volt Karácsony István aradi minoritával, továbbá Müller Jenővel, aki temesvári egyházmegyes plébános volt, Ráduly Gézával, Dénes Dáviddal és gróf Kun Zsigmond ludovikás főhadnaggyal. Ők mondták el fölötte nap mind nap a haldoklók imáját.

„Imádkoztunk és nyelveket tanultunk. Én súlyos betegen gyöttrődtem, orvosságról szó sem lehetett. Volt egy jóindulatú örünk, aki egyszer észrevétlenül ledobott hozzánk egy marék gyógyszert. Társaim az orvosságot szájamba töltötték, és én felépültem.”

1959. szeptember 1-re vitték Aradra. A börtönévek annyira megviselték, hogy amikor a rabszállítóban ült, agyon akarta ütni az őrmestert és a sofört. Gondolta, átszökik a határon. Hála a Jó Istennek, nem tette meg! Aradon nem bántották fizikailag. Elég volt a pszichikai bántalmazás, hogy megbolonduljon. Ezért minden nap 300–400-szor végigyalogolt mezítláb a vaságyon, hogy a talpát erősítse, verte a fejét a falba és a vaságyba, hokszolta a vaságyat, hogy a fájdalmakat el tudja viselni. A haja akkor hullott el teljesen.

1958-tól 1963-ig öt helyen is raboskodott: Bukarestben, Jilaván, Botosaniban, Szamosújváron, majd betegen, legyengülve a Duna-deltában dolgoztatták. Amikor kivitték munkára a Duna mocsaraihoz, annyira gyenge volt, hogy még a kapát sem bírta fölemelni. Kovács Béla gyulafehérvári ordinárius segítette sokáig, mivel ő meg volt edződve a hatévi börtönmunkától. Ő végezte Ervin atya helyett a számára kiosztott munkát is. Valamikor szülőfalujukban szomszédok voltak, sőt rokonok is, de később ádáz ellenfelek lettek. S ime! Ilyen az isteni gondviselés, az ellenségeket is egymás segítőjévé teszi!

1964. augusztus 2-án a Piatra Fraecăței-i táborból amnesztiával szabadult. Akkor még nem tudhatta, hogy a Szoboszlay-perben tizenegy halálos ítéletet hoztak. 1958 szeptember elején végre is hajtották. A per többi tagját összesen 1300 évi börtönbüntetéssel sújtották.

Ma sokan tudják szerzte a világon, hogy Főtisztelendő Ferencz Béla- Ervin ferencrendi szerzetes papot 1958-ban hitéhez, magyarságához, a rábizott hűvekhez való rendíthetetlen hűségéért ítélték börtönbüntetésre. Még ma is köztünk él szerényen, félrehúzódva egy erdélyi falucska plébániáján, Gyergyószárhegyen. 2006. október 23-án Csíkszeredában az 56-os szabadságszobor avatási ünnepsége után Dr. Szabó Béla, csíkszeredai főkonzul, P. Ferencz Béla-Ervin ferencrendi szerzetesnek ünnepélyes keretek között átnyújtotta a Magyar Köztársaság Érdemrendjének arany fokozatát, Magyarország egyik legnagyobb elismerését. Megérdemelte. Hála Istennek, hogy a ferences atya megérhette ezt, amely az egész magyarság megbecsülését is jelentette egykori tetteiért, hűségéért.

Vezető tanár: *Mirk László*

Portik Szabó Izabella

Bibliográfia: *Hetényi Varga Károly: Szerzetesek a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában Székelyföld. Magyar Katolikus Vallási Lexikon. Bp. 1997. 634. old.*

Stettner László emlékezete

2002. október 23-án a Lánycsöki Általános Iskola alsó tagozatos nevelői, Farkasné Bóviz Ágnes vezetésével kiállítás rendeztek a lánycsöki Népházban-kultúrházban, és emlékbeszédet tartottak Stettner László tanár életútjáról, aki 1956-ban Lánycsökon a forradalmi tanács elnöke volt.

Az ünnepségre meghívták a tanár gyermekeit. Minden osztályból néhány tanuló és a tantestület tagjai elmentek a lánycsöki temetőbe és megkoszorúzták Stettner László tanár sírját.

1956 októberében csak néhány napig tartott a forradalom. 1956-ban már tizenegy éve béke volt, de valami vihar előtti csend honolt az országban. Budapesten és néhány vidéki városban készült valami. A ti szüleitek még nem éltek akkor, de nagyszüleitek és dédszüleitek már felnőttek vagy iskolások voltak. Az ő történelemkönyvük másként írta le 1956 októberének napjait.

Élt egy tanár Lánycsökon, ebben a Baranya megyei faluban, akit ma is szeretnénk megkérdezni:

– Tanár úr kérem, hogy is volt?

– Csukjátok be a könyvet és elmesélem hogyan történtek azoknak a napoknak az eseményei.

Mert más a könyv – és más az élmény. Az átéljt jó és rossz, a látott szép és csúnya, a lélekké markoló, a miérre választ nem adó tapasztalás.

Az ezeréves Magyarországnak, a magyar történelemnek ez az ünnepe van időben hozzánk a legközelebb. 50 éves, aki azon a napon született. Iskolás vagy felnőtt gyerekei vannak. Dolgozhat irodában vagy gyárban, vezethet traktort vagy autót, lehet szakmunkás vagy gyárigazgató – de lehet sajnos munkanélküli is. Tehát közöttünk él.

Aki azon a napon az újért, a változásért szót emelt, harcolt, értünk küzdött, szóval vagy tettekkel – már nem biztos, hogy köztünk él. Hiszen 1956-ban már felnőtt ember volt. De akkor fiatal volt és bátor, őszinte, azt tette és mondta, amit gondolt.

Iskolánkban dolgozott és a tanítványokért élt 1948-tól 1971-ig Stettner László tanár úr. Földrajzot és történelmet tanított. 1911. február 16-án született Pélmónostoron. Ez a helység a háború előtt Magyarországhoz tartozott. Laci bácsi édesapja Frigyes főherceg uradalmának – a mai Sátorhely és környéké-

nek – jószágigazgatója volt. A jószágigazgató azt jelenti, hogy a földbirtok gazdálkodását vezető mezőgazdasági szakember.

Stettner László tanulmányait a bölcsészettudományi karon fejezte be 1936-ban. Elhelyezkednie nehéz volt, ezért Siófokon a Magyar Királyi Meteorológiai Állomáson vállalt munkát. Életébe közbeszólt a háború. Sok hasonló korú fiatalal megjárta Oroszországot. Híradósként szolgált – hiszen földrajz szakja erre alkalmassá tette. A háborút túlélte, de hadifogságba került. Hazatérte után tanári munkára jelentkezett. Két állás közül választhatott – kinevezése után 1948-ban a lánycsóki iskolához került.

Szakmájában kiváló tanár volt. A gyerekekhez közel került, értett a nyelvükön, jól magyarázott. Földrajzból megkövetelte a térképen való alapos tájékozódást. Előfordult, hogy a tanulóknak háttal állva kellett egy-egy országot megmutatni. Fogadást kötött tanítványaival, hogy válasszanak egy várost, ő megmondja milyen, folyó – patak folyik rajta keresztül. Történelemóráit átélte vagy hallott főúri eseményekkel színesítette. Régi anekdotákat is mesélt. Az évszámokban viszont nem ismert kegyelmet. Hosszú pályafutása alatt mindig új vázlatokkal felkészülve ment be óráira. A régieket eltette és osztályonként újat írt. Az általános iskolát *muszáj* iskolának nevezte. Ezt mindenkinek el kell végeznie. A további iskolákat mindenkinek *igénye* szerint.

Stettner tanár úr kollégáival szemben is tisztelettudó volt. Ő mindenkit tisztelt – ezért őt is mindenki tisztelte. A fiatal kollégákat segítette, tanácsokkal látta el. Elismerte a másképpen való gondolkodást. Angolul és németül beszélt. Ismerte más országok kultúráját. Laci bácsi már az ötvenes években európai gondolkozású volt. Művelődési otthoni igazgatást vállalt, színdarabokat tanított be, ezekkel a műkedvelő előadásokkal szórakoztatták a falu lakosságát.

1956-ban az október 23-át követő eseményekkor egyetemi végzettsége miatt kérték fel a Forradalmi Tanács elnökének Lánycsókon. Fegyveres megmozdulások szerencsére nálunk nem voltak és ez Laci bácsinak is köszönhető. 1956. október 23. után felvonulás volt a faluban. Egy résztvevő így mesélt erről: a felvonulás résztvevői a Dózsa utcán vonultak végig. Az Erdélyi utca kereszteződésénél megálltak. Laci bácsi itt mondta el a Szózatot. Ki mert állni mint Petőfi a Múzeum lépcsőjére. Az egybegyűltek a Kossuth utcán énekelve vonultak le a Népházba. És az ott megtartott beszédében úgy szólt a társasághoz, az összegyűlt fiatalokhoz, olyan hazafias, hazaszeretettől zengő beszédet mondott, hogy a hallgatóság könnyezett. Laci bácsi a forradalom jellegéről beszélt, Magyarország függetlenségi óhajáról. A magyar nemzet azt kívánja, ne legyen szovjet katona hazánkban.

Ezért a beszédéért és a Forradalmi Tanács elnöki tisztségének elvállalása miatt börtönbe zárták. Fél évet töltött Kistarcsán. A börtönben az ország különböző városaiból hasonló sorsú társakkal volt bezárva. Minden nap más tartott előadást, vagy mesélt – végzettségének megfelelően.

Amíg Laci bácsi a börtönben raboskodott, a felesége lelkiileg, szellemileg összetört. Amikor elítélték igazgatóhelyettes volt. Büntetésének letöltése után újra taníthatott. A gyerekek nagy örömmel fogadták, mindenki éljenzte. A megható pillanat könnyeket csalt a tanár úr szemébe.

Hazatérte után soha nem beszélt szidalmazva azokról, akik őt börtönbe juttatták. Emberként tűrte, viselte sorsát.

2002-ben osztálytalálkozót szerveztek a régi diákjai, akik akkor ünnepelték 50. születésnapjukat. Úgy emlegették Stettner László tanár urat, mint szakmájában a legkiválóbb pedagógust. Olyan ember volt, akinek megjelenése, személyisége tiszteletet parancsoló volt. Ha bement az osztályba és letette a naplót, a tanulók már fegyelmezetten álltak. Nem kellett, hogy hangát felemelje. Diákjai szeretetét és tiszteletét szakmai tudásával és emberségével vívta ki.

Szakmai szeretete és tudása vezérelte abban, hogy kutatómunkát végezzen Lánycsók község történetében. 48 oldalas kiadványt jelentetett meg a községi vezetés anyagi támogatásával. Az ő munkájára és kutatásainak eredményeire támaszkodva íródhatott egy újabb kiadvány, dr. Erdődy Gyula szerkesztésében.

Laci bácsi 1971-ben nyugdíjba vonult. 1976-ig – haláláig – még napközis nevelőként dolgozott iskolánkban. Munkája – tanítása – tevékenysége nem egy évre elég. Nem egy évtizeddel számol, hanem egy Életre ad ajándékot.

Marsai Dalma és Hahn Angéla

Sortüzek Berzencén (1949, 1956)

Berzence Belső-Somogyban, közvetlenül a horvát (akkor még Jugoszláv) határ mellett fekszik. A falu lakosai többségének őseit a Festetich család hozta a Drávántúlról zsellérnek, cselédnek berzencei birtokaira. A környék mezőgazdaságát Berzence agrárproletár lakossága látta el munkaerővel.

A nagy gyermekéhdás következtében elaprózódó gazdaságok a falu egész lakosságát törpebirtokossá tették, és a lakosoknak a hiányzó létfenntartási szükségleteket idénymunkával kellett megkeresniük a környék jobbmódú falvaiban.

Mindezek ellenére az új rendszer propagandájának nem sikerült megnyernie Berzence lakóit. A mély vallásosságáról híres katolikus faluban továbbra is telve voltak a templomok, és az egyházi körmeneteken a falu apraja-nagyja részt vett. A csurgói járásban Berzence volt az egyetlen község, ahol apácázárda is működött. Az apácák a zárda épületében lévő óvodában és elemi iskolában oktatták a falu leányait.

A szerzetesrendek feloszlatása, az iskolák államosítása, az Egyház elleni propaganda és főleg a hercegprímás letartóztatása nyilvános felháborodást váltott ki a községben. A falu plébánosa, Pongrácz Tibor kinyilvánította nemtetszését Mindszenty letartóztatását, a zárda bezárását és az iskola államosítását illetően. A falu népe, papja mögé állva, igyekezett akadályozni az apácák elűzését, és az iskola állami tulajdonba vételét. A hatóság nem akart nyíltan a lakosság ellen fellépni. Az ÁVH úgy döntött, hogy egyszerűen elhurcolja a plébánost, és akkor a pásztor nélkül maradt gyülekezettel már könnyebben boldogul. 1949 tavaszának egyik éjszakáján a közeli nagyatádi laktanyából érkezett fegyveres ÁVH-s különítmény, körülvette a paplakot, azzal a céllal, hogy a plébánost magával vigye. Valaki riasztotta a lakosságot. Radics Vince harangozó félreverte a harangot. Az ágyaikból kiugró emberek gondolkodás nélkül kaptak kapák és vasvillák után, hogy a paplakhoz rohanva megvédjék plébánosukat. Dördült a sortűz. Ennek eredményeképpen Simonics Lászlóné holtan, többen pedig sérülten hanyatlottak földre. Az ÁVH-sok a pappal együtt több tucat embert hurcoltak el, és vittek kihallgatásra vagy vetettek börtönbe, köztük az egykor szomszédságomban élő Szollár Györgyöt, aki menyasszonyától hazafelé tartva, pusztá véletlenségből keveredett a paplaknál összegyűlt tömegbe.

A bíróság Pongrácz Tibor plébánost tíz évi, Radics Vince harangozót három évi, Varga Mihályt három és fél évi börtönbüntetésre ítélte. Maronics Jánosné pedig a vallatások következtében halt meg a börtönben.

Az ügyvel kapcsolatban többféle változat járt közzsájon, de biztosat nem tudott senki sem. Az ÁVH irodáiba, őrséire bevitt, kihallgatott, megkínzott emberektől elbocsátásuk előtt írásos nyilatkozatot követeltek, amelyben az érintett ígéretet tett arra, hogy abból, amit látott, hallott vagy vele történt a kihallgatás alatt, semmit nem mond el, még a legközvetlenebb családtagjának sem. A legtöbb ember száját, aki ebben az ügyben, vagy később másiban az ÁVH kezébe került, lezárta a félelem lakatja...

1956-ban, a forradalom idején, az országban több helyen szimpátiatüntetést rendeztek és ez Berzencén sem történt másképpen. Október 27-én a falu néhány tekintélyes gazdája felkereste Lovrencsics Lajos tanácselnököt, azzal a céllal, hogy a faluban rendeződő szimpátiatüntetésen ismeresse a forradalom követeléseit. Lovrencsics a csurgói járási pártbizottsághoz fordult tanácsért, ahol úgy határoztak, hogy engednek a falu követeléseinek. Árpási András határőrhadnagy tudomást szerzett minderről és a tanácsházán megfenyegette az elnököt: amennyiben teljesíti a nép követelését, szétlöveti a tüntetést. Délután 4 óra körül néhány fiatal behatolt a tanács épületébe és az adó- begyűjtési és birtokleveleket kezdte égetni. Lovrencsics közbelépésére az akció félbeszakadt. 3 óra körül mintegy ezer ember gyűlt össze a tanácsháza előtt és egy csoportjuk folytatta az égetést. Ugyanebben az időben Árpási hadnagyot megfenyegette egy ittas fiatalember, felesége és barátai azonban elvitték. Árpási hadnagy fenyegetettnek érezvén magát, a somogyudvarhelyi parancsnokságtól segítséget kért. 8 óra körül Lovrencsics beszédével megkezdődött a gyűlés, majd a résztvevők felvonulást rendeztek. Eközben le-döntötték a szovjet emlékművet és megkezdték a vörös csillag leverését a tanácsháza homlokzatáról. Ekkor érkezett meg a somogyudvarhelyi határőr-parancsnokságról egy 5-6 fős szakasz. Az egységet Béres Sándor törzsőrmester vezette Berzencére, Iovas kocsin érkeztek 9 óra körül. A tanácsház elé érve az egység parancsnoka világító lövedéket lőtt ki és a tűzparancs kiadásával fenyegetőzött, ha azonnal nem oszlik fel a tömeg. A személyes rokonságomba tartozó Loncsár Vendel, a gyűlés egyik vezetője, néhány társával kinyújtott kézzel indultak a határőrök felé, meg akarta győzni őket, hogy a nép oldalán a helyük Ekkor elhangzott a tűzparancs.

A sortűznek négy halálos áldozata és hat sebesültje volt. A sortűz után az egység azonnal lovas kocsira szállt és visszament Somogyudvarhelyre. Loncsár Vendél 45 éves, szintén rokonságomba tartozó Kovács József 43 éves, Holecz Istvánné (áldott állapotban lévő) 28 éves lakosok a helyszínen lelték halálukat. Virovecz Ferencné pedig a nagykanizsai kórházban halt meg.

Emléküket a 2004-ben felállított, Berzence központjában álló kopjafa őrzi.

Csekő Áron

Forrás: Kovács Andor: Forradalom Somogyban.

Csendes forradalom Tolnában

Tolna megyében az 1950-es években az emberek többsége földműveléssel és állattenyésztéssel foglalkozott, kisebb részük bányákban dolgozott, az ipart néhány kicsiny üzem képviselte. Nem is volt jelentős nagyipara, a nagyüzemekben hiányzott a rendezettség a munkások között, ráadásul a jelentősebb gyárak, ipartelepek sem a megveszékelyen voltak, hanem a környező településeken (pl. Bonyhádon). A nagyvárosokban diákok által kezdeményezett megmozdulások fiatalos lendülete nem érződött mégynkben, azért mert ebben az időben még nem volt felsőoktatási intézmény Szekszárdon.

A politikai életben szerepet játszó emberek sem léptek fel szónoklataikkal, nem buzdították kellőképpen a népet. Nem volt egy kiemelkedő egyéniség a politikusok között, aki vezére lett volna a forradalmi tábornak. A vezetők vagy lemondtak (megfenyegették őket) vagy túl késő volt már a cselekvéshez. Vezetők jöttek-mentek, pártok buktak el és erősödtek meg.

Az elmondottakból következően viszonylag csendesen zajlott az 1956-os forradalom Tolna megyében.

Az első megmozdulások a kommunista szimbólumok és jelképek elleni tettekben mutatkoztak meg. Ledöntötték a szobrokat, emlékműveket, a vörös csillagokat. Tiltakoztak a nemzeti önértzetet sértő intézkedések miatt. A diákság az orosz nyelv tanulása ellen emelte fel szavát, a kisebb településeken a beszolgáltatást, a tagosítást sérelmezték. „Jókai Mihályné (egy ötgyermekes családanya) mikor otthonánál megjelentek az elszámoló bizottság tagjai és a csekély gabonáját el akarták venni, idegrohamot kapott. A segítségére siető felsőnői polgárokat szétkergették. Az ügy a járási bíróság elé került, de nem tudták megvédeni a nőt. 1955 őszétől ismét elkezdődött a tagosítás. A sokszor indokolatlannak tűnő földeserék elkieserítették a lakosságot. Az érintettek ellenállása miatt a hatóságok csak erőszakos eszközökkel tudtak érvényt szerezni akarataknak. A konfliktus azokon a településeken volt a legjelentősebb, ahol az egykori cselédektől és telepesektől vették el azt a földet, amelyet 10 éve magukénak éreztek. Bölcskén a parasztok kaszákkal kergették ki a faluból a földmérőket¹ s elégették a beszolgáltatási és adóügyi iratokat.

A budapesti népfelkelés hírére megalakultak a nemzeti bizottságok október 23-án. „Célkitűzéseik megegyeztek a fővárosiakkal nemzeti függetlenség, polgári demokratikus szerkezet kialakítása. Szekszárdon a baktai szőlők visszaadása is hangsúlyos kérdéssé vált.”² A felvonulásokat a középiskolás diákok, tanáraik, más megyék egyetemre járó hazalátogató hallgatók kezdték, majd csatlakoztak később a hányászok és a polgárok is. Szekszárdon október 26-án került erre sor. Gerő leváltásának híre után. Kitűzték a kokárdát, este ünnepélyes keretek között megkoszorúzták a magyar hősi emlékművet, amit addig az elnyomás miatt nem tehettek. Sulyok András és Cziráki Ádám vezette ezt a koszorúzást, majd beszédet mondtak, és a tömeggel elindultak ledönteni a szovjet emlékművet. Ez a művelet több órát vett igénybe, de idejük volt rá bőven, hisz végül is szabadon tehetek bármit, mert nem léptek közbe a fegyveres erők. Ugyanis amikor kiderült, hogy mire készülnek – a hírek szerint – azonnal telefonáltak Nagy Imrének, hogy mit tegyenek, lépjenek-e közbe? A miniszterelnök nem akarta, hogy a tömegbe löjjenek, azt mondta: döntsék csak le a szobrot, a szovjetek úgy is építenek másikat Így több órás hadművelet után egy teherautó segítségével sikerült tönkretenni az emlékművet. Majd a szobor ledöntése után megrohmozták a tanácsházát, s onnan a börtön épületéhez vonultak. A börtön egyik ablakából leadtak pár figyelmeztető lövést, mire a néhány százas tömeg feloszlott.

¹ Dr. Szilágyi Mihály: A Tolna megyei Nemzetőrség története 1848–49, 1956., 2000. Szekszárd 2006. 162. old.

² Dr. Szilágyi Mihály: i. m. 164. old.

Október 30-án délelőtt a különböző foglalkozási ágak, az iparosok, a parasztek, a diákok képviselői megválasztották a nemzeti bizottság képviselőit. Levezető elnöknek Fogarasi Józsefet választották, és vita alakult ki, hogy melyik társadalmi réteg legyen mérvadó a bizottságban. Az elnök javasolta, hogy a nemzeti bizottmánynek 100 tagja legyen. Véleménye szerint a paraszteknek kellene többségben lenniük, Szakál Ferenc az értelmiségieknek és az iparosoknak kívánt nagyobb képviseletet. Dr. Tollár Tibor szerint, aki akkoriban Budapesten tanult a jogi egyetemen, az ifjúságnak kellene többségben lennie. Végül sikerült megállapodniuk és a 100 tagú tanácsban (50 képviselője volt a parasztságnak, 20 a munkásságnak, 5 a kisiparosoknak, 5 az ipari szervezeteknek és 10 az ifjúságnak, szintén 10 az értelmiségieknek.) Továbbá 16 tagú vezetőséget választottak, elnöknek Budai Mátyást, helyetteseinek Töttös Pált és Sárosi Istvánt.

Elhatározták, hogy felállítják a nemzetőrséget. Vezetőjének október 30-án a nemzeti tanács Szekszárdon Kovács Lehel nevezte ki. Ám nem sokáig maradt posztján, ugyanis Székelyhídi Géza kiharcolta magának a vezető szerepet. S tényleg jó vezetőnek bizonyult, neki köszönhető, hogy meggyezerte jól megszervezett nemzetőrség jött létre. „A nemzetőrök önként vállalt feladatuknak tartották a nemzeti bizottsággal közösen szervezett élelemgyűjtést a harcoló főváros megsegítésére. Néhány példa: Szilágyi Sándor, mórágyi lakos a 25-ös TEFU tehergépkocsijával Bátaszékről szállította a Kilián laktanyába a burgonyát és a hagymát. Fleisz Zoltán bonyhádi nemzetőr kenyeret szállított, amit már Kelenföldön szétkapkodtak. Weber János Tolnában délutánonként járőrözött, éjszaka kenyeret sütött a nemzetőröknek. Töttös Pál, a szekszárdi nemzeti bizottság elnökhelyettese – amit azt visszaemlékezésében olvashatjuk – üzemanyag-ellátás megszervezésével segítette a forradalmat.”³

A forradalom leverése után Tolna megyében 263 főt állítottak bíróság elé. Egy embert halálra ítélték, hatvankilenc embert internáltak, rendőri felügyelet alá közel száz ember került. A megye területéről 1150 ember disszidált. Szekszárdon 29 embert állítottak bíróság elé, ebből 24 embert ítélték el és 55 év és 2 hónap börtönbüntetést kaptak. Egy TSZ tulajdonában lévő szalmakazal felgyújtásáért 3 fiatalt ítélték el. életfogytiglani börtönt kapott a gyújtogató, két társa pedig tíz évet, mert nem akadályozta meg a gyújtogatót.

Bocz Bettina

20880

NEMZETŐRSÉGI IGAZOLVÁNY

Név: *Székelyhídi Géza*

Születési év: *1936 június 20*

Anyja neve: *Székelyhídi Mária*

Nemzetőr részére, aki fegyverrel és nemzetőri jelvény viselésére jogosult. *B.H. 0136* sz. fegyver részére kiadva.

B u d a p e s t, *1946* *június* hó *3*-n.

Nemzetőr Zl.j. (Ö. szd.)
parancsnoka
Székelyhídi Géza
aláírása

Dr. Szilágyi Mihály *A Tolna megyei nemzetőrség története* (Babits K. 2006.) c. könyvéből

³ Dr. Szilágyi Mihály: i. m. 166. old.

Közhasznú beszámoló a Honismereti Szövetség 2006. évi tevékenységéről

Honismereti Szövetségünk Küldöttgyűlése 2006. február 15-i ülésén megvitatta az Elnökség és a tagszervezetek javaslatait, ennek alapján megfogalmazta ajánlásait azokra az Alapszabály szerinti tennivalókra, amelyek meghatározzák az Elnökség éves munkáját. Ennek megfelelően az alábbiak szerint folytattuk szervezeti életünket és munkánkat.

A Szövetség *Küldöttgyűlése* megvitatta és elfogadta a 2005. évi munkáról készült közhasznú beszámolót és pénzügyi elszámolást, valamint a 2006. évre szóló feladat- és költségtervet, illetve Felügyelő Bizottság jelentését.

Az *Elnökség* a feladattervnek megfelelően négy alkalommal ülésezett a meghívóban jelzett napirend szerint. Az üléseken áttekintettük az országos és helyi szinten végzendő időszzerű feladatokat, előkészítettük, szakmai javaslatokkal segítettük a rendezvényeket. Az Elnökség tagjai tájékoztatást adtak az általuk képviselt megyei egyesület két ülés között végzett munkájáról. Az ülésekről készült emlékeztető az Elnökség és a Felügyelő Bizottság tagjainak megküldtük.

A *Honismeret* című folyóirat *Szerkesztő Bizottsága* hat alkalommal ült össze az egyes számok anyagának összeállítására. Megvitattuk a közlésre szánt írásokat, a Honismereti Akadémia tematikus számát, az Évfordulónaptár alapján megtervezttük a jeles évfordulókra emlékező írásokat – részben felkért szerzők cikkei, részben a beérkezett írások alapján. Megszerkesztettük a konferenciákon elhangzott előadások közlésre szánt szerkesztett anyagát, közzétettük szervezeti életünk híreit, az éves közhasznú beszámolót. Három alkalommal kihelyezett ülésen vettek részt a bizottság tagjai. Első ízben február 23-án a Budapesti Honismereti Társaság vendégeként az Erdős René Házban, június 23-án Isaszegen, majd október 13-án Dunakeszin találkoztunk az ülés után helyi kutatókkal, a lap olvasóival.

A *tábori munkabizottság* anyagi helyzetünk nehézsége miatt ez évben sem tudta meghirdetni a táborok támogatását.

Az *Ifjúsági Bizottság* tagjai közreműködtek XI. Országos Ifjúsági Honismereti Akadémia előkészítésében és megrendezésében.

Szakmai ad hoc bizottságok működtek közre a továbbképzések – elsősorban a Honismereti Akadémia – programjainak összeállításában, a témakörök kijelölésében, az előadók kiválasztásában, főlkérésében.

A *megyei egyesületek* alapszabályuknak megfelelően tartották közgyűléseiket, elnökségi üléseiket. csatlakoztak az országos rendezvényekhez. Tagszervezeteink száma változatlanul 21, emellett egy hazai és három határon túli társszervezettel működünk együtt.

A tagjaink továbbképzését szolgáló *rendezvényeinket* a feladattervnek megfelelően szerveztük.

A *XXXIV. Országos Honismereti Akadémiára* július 3–7-e között került sor Tolna megyében Szekszárdon. Előadások és korreferátumok hangzottak el a honismeret és tudomány kapcsolatáról, a helytörténet tudományt segítő feladatairól, szerepéről. A szekcióülések lehetőséget adtak a témakör módszertani kérdéseinek megvitatására, tapasztalateserére. A házigazda Tolna Megyei Honismereti Egyesület jelentős segítséget kapott a város és a megye közgyűjteményeinek, közművelődési intézményeinek munkatársaitól a program kialakításában, lebonyolításában. A 174 hazai és határon túli résztvevő (tag és társszervezeteink küldöttei) a tartalmas szakmai program mellett megismerkedhetett a megye tárgyi és szellemi kulturális értékeivel.

A honismereti jellegű *kiadványok szerkesztőinek* szeptember hónapra tervezett országos konferenciáját támogatás hiánya miatt nem tudtuk megrendezni.

Az *V. Országos Iskola és Honismeret Konferenciát* a Baranya Megyei Honismereti Egyesülettel közösen szerveztük november 10–11-én Pécsen, mintegy 60 résztvevővel. A múltban gyökerező értékek témakörben értékes előadások, korreferátumok hangzottak el, amelyek jó kiegészítője volt Klimó-könyvtár meglátogatása.

Az ifjúságot mozgósító rendezvényeink

Az 1956-os forradalom és szabadságharc évfordulójára tervezett országos vetélkedőt pályázati támogatások hiányában nem tudtuk megrendezni, csak négy megyének sikerült ezt megyei szinten megvalósítani regionális és helyi támogatással.

A XI. Országos Ifjúsági Honismereti Akadémiát az őszi szünet idején november 2–5-e között rendeztük meg Budapesten, a diákok által javasolt „1956 lakóhelyemen” témakörben, a Budapesti Honismereti Társaság közreműködésével. A négy felnőtt előadást követően a 45 részt vevő diák közül 20 diák tartott korreferátumot, zömében a központi témáról. A tervezett programot a gyülekezési tilalom miatt nem tudtuk maradéktalanul megvalósítani (’56-os emlékhelyek meglátogatása), de a Terror Háza Múzeum és a Nemzeti Múzeum kiállítását valamennyi résztvevő megtekintette (a diákok mellett 9 kísérő tanár és szervező vett részt).

Szövetségünk folyóirata, a Honismeret hat számmal jelent meg, számonként 1100 példányban, 7-9 nyomdai ív terjedelemben. Az előfizetők száma 667 volt, az árusítást vállaló könyvesboltokban 40-45 példány fogyott el számonként. A szerzők, szerkesztők és az Elnökség tagjainak tiszteletpéldányain túl rendezvényeinken adtunk ajándékba remittenda példányokat.

Rendezvényeinkhez, továbbképzéseinkhez, pályázatok útján támogatást kaptunk a Fővárosi Önkormányzat Kulturális Bizottságától, a Nemzeti Kulturális Alap Közművelődési Kuratóriumától, folyóirataink megjelentetéséhez az NKA Ismeretterjesztés és Környezetkultúra Kollégiumától, működésünkhöz a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumától és a Nemzeti Civil Alaptól.

Megyei egyesületeink 2006-ban is igen sokrétű, tartalmas munkát végeztek, az Elnökséggel közösen szervezett rendezvényeken kívül helyi konferenciákat, honismereti napokat, évfordulós megemlékezéseket szerveztek, több helyen határ menti kapcsolataik ápolására is felhasználva a programot. Több megyében hagyománya van a megyei helytörténeti vetélkedőknek általános és középiskolás diákok részvételével. A táborokat pedig támogatásunk hiányában is segítettek megszervezni.

Az országos és megyei, helyi rendezvények során több ezer felnőttel és diákkal kerültünk alkalmi kapcsolatba.

Budapest, 2007. február 13.

Bartha Éva
titkár

M é r l e g

Egyszeres könyvvitelt vezető egyéb szervezetek közhasznú egyszerűsített beszámolójának mérlege

2006. év

adatok ezer Ft-ban

Sorszám	Tétel megnevezése	Előző évek	
		Előző év	helyesb. Tárgyév
1.	A. Befektetett eszközök (2 – 4 sorok)	531	146
2.	I. IMMATERIÁLIS JAVAK		
3.	II. TÁRGYI ESZKÖZÖK	531	146
4.	III. BEFEKTETETT PÉNÜGYI ESZKÖZÖK		

5.	B.	Forgóeszközök (6 – 9 sorok)	262	3.521
6.	I.	KÉSZLETEK		
7.	II.	KÖVETELÉSEK	117	51
8.	III.	ÉRTÉKPAPÍTOK		
9.	IV.	PÉNZESZKÖZÖK	145	3.470
10.		ESZKÖZÖK (AKTÍVÁK) ÖSSZESEN (1. + 5. sor)	793	3.667
11.	C.	Saját tőke (12 – 16 sorok)	- 1.607	1.195
12.	I.	INDULÓ TŐKE / JEGYZETT TŐKE		
13.	II.	TŐKEVÁLTOZÁS / EREDMÉNY	1.111	- 1.606
14.	III.	LEKÖTÖTT TARTALÉK		
15.	IV.	KÖZH. TEVÉK. TÁRGYÉVI EREDMÉNYE	- 2.718	2.801
16.	V.	VÁLLALK. TEV. TÁRGYÉVI EREDMÉNYE		
17.	D.	Tartalék		
18.	E.	Céltartalék		
19.	F.	Kötelezettségek (20 – 21 sorok)	2.400	2.472
20.	I.	HOSSZÚ LEJÁRATÚ KÖTELEZETTSÉGEK	2.400	2.400
21.	II.	RÖVID LEJÁRATÚ KÖTELEZETTSÉGEK		72
22.		FORRÁSOK (PASSZÍVÁK) ÖSSZESEN (11. + 17. + 18. + 19. sor)	793	3.667

E r e d m é n y l e v e z e t é s

Egyszeres könyvvitelt vezető egyéb szervezetek közhasznú egyszerűsített beszámolójának
eredményleveletése

2006. év

adatok ezer Ft-ban

Sorszám	Tétel megnevezése	Előző év	Előző évek	
			helyesb.	Tárgyév
1.	A. Összes közhasznú tevékenység bevétele (1.+11.)	11.813		14.183
2.	I. PÉNZÜGYILEG RENDEZETT BEVÉTELEK (1.+2.+3.+4.+5.+6.)	11.813		14.183
3.	1. Közhasznú célú működésre kapott támogatás	241		52
4.	a) alapítótól			
5.	b) központi költségvetéstől			
6.	c) helyi önkormányzattól	200		
7.	d) társadalombiztosítástól			
8.	e) egyéb	41		52
9.	2. Továbbutalási céllal kapott	1.000		1.400
10.	3. Pályázati úton elnyert támogatás	7.696		8.927
11.	4. Közhasznú tevékenységből származó bevétel	2.866		3.798
12.	5. Tagdíjból származó bevétel			
13.	6. Egyéb bevétel	10		6
14.	II. PÉNZBEVÉTELT NEM JELENTŐ BEVÉTELEK			
15.	B. Vállalkozási tevékenység bevétele (1.+2.)			
16.	1. Pénzügyileg rendezett bevételek			
17.	2. Pénzbevételt nem jelentő bevételek			
18.	C. Tényleges pénzbevételek (A./1.+B./1.)	11.813		14.183
19.	D. Pénzbevételt nem jelentő bevételek (A./II.+B./2.)			

20.	E.	Közhasznú tevékenység ráfordításai (1.+2.+3.+4.)	14.688	11.382
21.	1.	Ráfordításként érvényesíthető kiadások	14.172	10.996
22.		Ebből: továbbutalt támogatás	1.000	1.400
23.	2.	Ráfordítást jelentő eszközváltozások		
24.	3.	Ráfordítást jelentő elszámolások	359	386
25.	4.	Ráfordításként nem érvényesíthető kiadások	157	
26.	F.	Vállalkozási tevékenység ráfordításai (1.+2.+3.+4.)		
27.	1.	Ráfordításként érvényesíthető kiadások		
28.	2.	Ráfordítást jelentő eszközváltozások		
29.	3.	Ráfordítást jelentő elszámolások		
30.	4.	Ráfordításként nem érvényesíthető kiadások		

E r e d m é n y l e v e z e t é s

Egyszeres könyvvitelt vezető egyéb szervezetek közhasznú egyszerűsített beszámolójának eredménylevezetése

2006. év

adatok ezer Ft-ban

Sorszám	Tétel megnevezése	Előző évek	
		Előző év	Tárgyév
31.	G. Tárgyévi pénzügyi eredmény (±1.±2.)	- 2.516	3.187
32.	1. Közhasznú tevékenység tárgyévi pénzügyi eredménye (A./I.-E./I.-E./4.)	- 2.516	3.187
33.	2. Vállalkozási tevékenység tárgyévi pénzügyi eredménye (B./I.-F./I.-F./4.)		
34.	H. Nem pénzben realizált eredmény (±1.±2.)	- 359	- 386
35.	1. Közhasznú tevékenység nem pénzben realizált eredménye (A./II.-E./2.-E./3.)	- 359	- 386
36.	2. Vállalkozási tevékenység nem pénzben realizált eredménye (B./2.-F./2.-F./3.)		
37.	I. Adózás előtti eredmény ((B./1.-F./1.) ± H./2.)		
38.	J. Fizetendő társasági adó		
39.	K. Tárgyévi eredmény	- 2.718	2.801
40.	1. Közhasznú tevékenység tárgyévi eredménye ((A./I.+A./II.) - (E./1.+E./2.+E./3.))	- 2.718	2.801
41.	2. Vállalkozási tevékenység tárgyévi eredménye (I.-J.)		

TÁJÉKOZTATÓ ADATOK

42.	A.	Pénzügyileg rendezett személyi jellegű ráfordítások	1.337
43.	1.	Béreköltség	1.095
44.		ebből: - megbízási díjak	1.095
45.		- tiszteletdíjak	-
46.	2.	Személyi jellegű egyéb kifizetések	60
47.	3.	Bérbírlékok	182
48.	B.	Pénzügyileg rendezett anyag jellegű ráfordítások	291

49. C.	Értécsökkenési leírás	386
50. D.	Pénzügyileg rendezett egyéb jellegű ráfordítások	9.368
51. E.	A szervezet által nyújtott támogatások (pénzügyileg rendezett)	–
52. F.	Tárgyévi, APEH által kiutalt SzJA 1% összege	52

2006. évben pénzügyileg megkapott támogatások felhasználása

adatok ezer Ft-ban

Támogatási cél	2006. évi pénzügyi ráfordítások	2006. évben pénzben kapott támogatások
Honismeret folyóirat	5.411	4.000
XXXIII. Orsz. Honismereti Akadémia		
X. Orsz. Ifj. Honismereti Akadémia (2005. évi ráford.)		1.400
Határon átvélő kapes. Konferencia		
Határon átvélő kapes. Konferencia (2007. évi ráford.)		170
XI. Orsz. Ifj. Honismereti Akadémia	703	700
XXXIV. Orsz. Honismereti Akadémia	2.373	–
Egyéb közhasznú működési cél	1.109	2.756
Tárgyi eszköz beszerzésre 2005. évben kapott, de fel nem használt összeg visszafizetése		– 47
Összesen:	9.596	8.979
Közvetített támogatás (Bácsország lapra)	1.400	1.400
ÖSSZESEN:	10.996	10.379

Budapest, 2007. február 27.

Készítette: *Gál Sándorné*

Halász Péter sk.
a szövetség elnöke

Grétsy László köszöntése

Dr. Grétsy László professzor úr és az öt tisztelők számára kettős ünnep volt március 24., amikor az MTA dísztermében életműve megkapta a Magyar Örökség Díjat, és egyúttal köszöntötték 75. születésnapja alkalmából is.

Dr. Balázs Géza nyelvész, néprajzkutató egyetemi tanár laudációjában a következőket írja róla: „Kétségtelenül Grétsy László ma az egyik legismertebb magyar nyelvész, nyelvművelő. Valóságos »nemzeti intézmény«, akit iskolázottságtól függetlenül mindenütt felismernek a világban, ahol magyarul beszélnek. E tekintetben méltó örököse a legendás Lőrincze Lajosnak, akit rádiós műsorsorozata tett mindenütt ismertté. Grétsy László egy fél generációval később érkezve, a rádió mellett a televízió segítségével lett a legnépszerűbb nyelvészünk. Mindkettőjüket tudományos elmélyültségük mellett kivételes empátiájuk, kapcsolatteremtő, kommunikációs készségeik segítették.

Grétsy László 1932. február 13-án született Budapesten. 1954-ben végzett az ELTE Bölcsészettudományi Karán, majd rögtön az MTA Nyelvtudományi Intézetének tudományos ösztöndíjasa, tudományos munkatársa, 1971-től a mai magyar nyelvi osztály vezetője lett. 1987–1998. között az ELTE Ta-

nárképző Főiskolai Kar Magyar Nyelvészeti Tanszékét vezette. 1992-től az MTA Magyar Nyelvi Bizottságának társelnöke, 2006-tól tiszteletbeli elnöke.

Grétsy Lászlót leginkább nyelvemelő tevékenységéről tartják számon. Tudományos munkássága a magyar történeti és leíró nyelvtudományi iskola útján halad. Ma is megkerülhetetlen monográfiája A szóhasadás (1962) vagy az általa is írt (és szerkesztett) Mai magyar nyelvünk (1976) című tanulmánykötet. ... A nyelvemelés legnagyobb szabású munkái fűződnek nevéhez: a két kötetben, összesen 2586(!) oldalnyi Nyelvemelő kézikönyvtár (1980, 1985., szerk. Kovalovszky Miklóssal), vagy a 645 oldalnyi Nyelvemelő kézikönyvtár (1996., szerk. Kemény Gáborral, második, bővített kiadása: 2005). ... A nagyközönség természetesen leginkább ... ismeretterjesztő szerepeiből, nyelvemelő cikkeiből (pl. Élet és Tudomány, Szabad Föld, Édes Anyanyelvünk), rádió- ... és tévéműsoraiból ... ismeri. ... Tudománysszervezői, tudományos ismeretterjesztői, közösségi beállítódását jól mutatja, hogy számos alapvető, többszerzős munka szerkesztője, sőt kitalálója, szervezője. E tekintetben szinte egyedülálló a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma 1999–2005. között meghirdetett anyanyelvi pályázatainak kitalálása, gondozása, amelynek eredményeként 2000–2005. között tíz remek tanulmánykötete jelent meg. ...”

A díj átadásakor Jókai Anna írónő hangsúlyozta, hogy ma, amikor ennek az áldott és édes anyanyelvnek olyan nagyfokú romlása megy végbe, Grétsy Lászlótól kapunk biztatást, hogy érdemes ápolni, védeni anyanyelvünket.

A díjkiosztás végén a díjazottak nevében Grétsy László mondott köszönetet. Kifejezte megrendülését, melyet a tudomány eme csarnokában érez, amikor átveheti azt a díjat, amely tanúsítja, hogy életműve Magyar Örökség, s egyúttal kiemelte, hogy az ő hitvallása változatlanul az, hogy az anyanyelv nemzetmegtartó erő. Ezzel csatlakozik azokhoz a nagyjainkhoz, akik szintén vallották: „Meleg szeretettel függj a hon nyelvén! Mert haza, nemzet és nyelv három egymástól válthatatlan dolog: s ki ez utolsóért nem buzog, a két elsőért áldozatokra kész lenni nehezen fog.” (Kölcsey: Parainesis Kölcsey Kálmánhoz)

Tudomásom szerint nincs még egy olyan nyelv, amelyen a szülőket édesanyának és édesapának hívják, a hazát pedig 'édes hazámnak', ahogy Balassi szólítja meg: „Ó én édes hazám, te szép Magyarországnak” (Búcsú a hazától), utána pedig többi nagy költőnk Rimayn és Batsányin át egészen József Attiláig, akinek pedig volt egy (?) olyan időszak is életében – a teljes árvaság –, amikor úgy érezte: „Nincsen apám, se anyám, / Se istenem, se hazám”, mégis eljutott addig, hogy így tudott felkiáltani: „édes Hazám, fogadj szivedbe, / hadd legyek hűséges fiad!” (Hazám) A sok-sok családot nemzetné formáló édes szülők az édes anyanyelv megtanításával kötik egybe szétéphetetlenül e hármat.

Ehhez a munkához járult és járul hozzá Grétsy tanár úr az Anyanyelvpolók Szövetségének ügyvezető elnökeként is, amely szövetség szoros kapcsolatban áll a Honismereti Szövetséggel.

A Honismeret szerkesztőbizottsága és olvasói nevében tisztelettel és szeretettel köszöntjük 75. születésnapja és a Magyar Örökség Díj elnyerése alkalmából, Isten áldását kérve életétére és további munkálkodására.

Grega Sára

Volt egyszer egy Józseffalva

2007. január 24-én délután könyvbemutatóval egybekötött falunapra várták *Józseffalva* lakóit, az onnan elszármazottakat és az érdeklődőket. Az egykor önálló település 1912-től Sárospatak része, lakói azonban máig őrzik a falujuk emlékét, a hagyományokat. Józseffalva II. József uralkodása alatt létrejött kicsiny sváb település. Lakói 1785 nyarán szervezett kamarai telepítés révén érkeztek a Hegyaljára, Sárospatak déli részére, a Hustác és a szomszédos falu, Petrahó/Bodroghalász közé települtek. *Újpatákként* is emlegették, hiszen csak egy utca választotta el Sáros-Nagy-Pataktól. A Józseffalva név a sváb lakosság idetelepítőjének, II. József uralkodónak a nevét örizte meg. A település buggó katolikus lakossága hagyományába Szent József neve került be névadóként.

Az MNM Rákóczi Múzeuma (Sárospatak) történész-főmuzeológusaként az 1990-es évek első felében fedeztem fel Józseffalvát, s kezdtem el kutatásaimat. Megérintett a falu történetének utolsó pillanata. Személyes kapcsolatok vonalán indult az adatgyűjtés, s a levéltári kutatások is szép eredményekkel szolgáltak. Előkerült az 1790-es és 1794-es féltelkes jobbágyok listája. Az 1828-as népszámlálás vázla-

tos adatai után az 1869-es részletes, a lakókörülményekre és a gazdálkodásra is vonatkozó, az egész népességet bemutató adatokat is sikerült feldolgozni. 1995-ben a kutatások és adatgyűjtések nyomán elkészült egy tanulmány, mely a regényes *Volt egyszer egy Józseffalva* címet kapta. A tanulmányból készült különlenyomatok, fénymásolatok sokakhoz eljutottak, s a kis írás önálló életet kezdett élni. A leirtak többeket elgondolkodtattak. Ekkortájt kezdődött a néprajzi tárgyak gyűjtése a falubeliek körében, elsősorban Jaskó György ügyszeretete által. Előkerültek a régi családi fényképalbumok, melyek egy hitetetlenül gazdag tárgyi és szellemi kultúrát őrző világról meséltek.

A tanulmány eljutott a faluból elszármazott dr. Kis-Tóth Lajos kezébe is. Ő ugyan Egerben él (a főiskola rektorhelyettese), de nagyon sok szállal kapcsolódik szülőföldjéhez. Kezdeményezésére, vezetésével új lendületet kapott Józseffalva kutatása, megkezdődött a tárgyi és fotóemlékek digitalizálása, megindultak a családfa-kutatások. 2005-ben, Józseffalva alapításának 220. évfordulóján, a Magyar Nemzeti Múzeum Rákóczi Múzeuma *Zempléni nemzetiségek* címmel időszaki kiállításon mutatta be – a többi nemzetiséggel együtt – Józseffalva sváb lakosságának emlékeit. A kiállítás megnyitója egy nagy családi, utcabeli, józseffalvi találkozó lett. Ez a nap sokak számára újra az *első* Józseffalvát jelentette. Újraindult a falu kutatása. Magam a levéltárak világában, az egyházi anyakönyvek között kerestem s találtam meg Józseffalvát; néprajzos kollégáim, Fogas-Tóth Balázs és Bodnár Boglárka a faluban gyűjtött anyagot használták fel tanulmányuk elkészítéséhez.

2006 végére elkészült a várt kötet, melyet alkotó szerkesztőként dr. Kis-Tóth Lajossal ketten jegyünk. Az alapul szolgáló tanulmány címe már nem változott: *Volt egyszer egy Józseffalva* került a borítóra. Tizenkét tanulmányom mutatja be a település, a családok történetét, az asszimiláció folyamatát. Külön fejezet foglalkozik a helyi óvodával, a sárospataki iskolában tanuló józseffalvi gyerekekkel. Két néprajzos tanulmány is helyet kapott a kötetben. Fogas-Tóth Balázs a falu gazdálkodását, Bodnár Boglárka a vallási életet, és az emberi élet fordulóját mutatta be.

Kinek készült e kötet? Az alapítók, az új hazában házat s otthont építő körülbelül 200 itt letelepült ember emlékének és leszármazottaiknak. A régen s most a Szent József utcában élőknek, a patakiaknak, hercegkútiaknak, károlyfalvaiaknak, rátkaiaknak, hosszúláziaknak. Bizunk benne, hogy eljut Magyarország sváb lakóihoz, a magyarországi nemzetiségek és Sárospatak története iránt érdeklődőkhöz. Az ilyen kis törtételemből lesz a nagy, az egész.

Mit tehetünk egy falu emlékének ápolásáért a XXI. század elején? Szeretnénk arra biztatni mindenkit, hogy lehetőségei által önállóan, vagy másokkal összefogva ismertessük meg Józseffalvát másokkal is. Mi – e kötet szerzői – a történelmi, néprajzi emlékek összegyűjtésével, közkinccsé tételével tehetünk valamit. A város megjelölhető térképein vagy a városrészeket kijelölő táblákon az egykor volt települést. A katolikus egyház napjainkban is következetesen használja a kápolna megjelölésére Józseffalvát helymegjelölésként. Ha sokan teszünk egy kicsit, talán többet halljuk majd Józseffalva nevét. Újra értelmet nyer a város lakói számára is e földrajzi fogalom, és tudni fogják: *volt egyszer egy Józseffalva*.

2007. február 24-én sokan tettek azért, hogy minél többen megismerjék Józseffalva nevét. A falunapon háromszázán gyűltek össze a sárospataki Móricz Kollégium éttermében. Az ünnepség – a szó legnemesebb értelmében volt ez ünnepség – szervezését dr. Kis-Tóth Lajos és Jaskó György vállalta.

Házigazdaként dr. Kis-Tóth Lajos köszöntötte a megjelenteket. Dr. Monok István az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója mutatta be a „*Volt egyszer egy Józseffalva*” kötetet. Magam szerzőként foglaltam össze gondolataimat, Kecskés Attila római katolikus plébános az egyházi hagyományokat emelte ki. A hivatalos program részeként dr. Kis-Tóth Lajos köszöntö meg mindazok munkáját, akik segítettek a könyv elkészítését. Lektorként dr. Komáromy Sándor, dr. Hauser Zoltán és Jaskó György közreműködéséért mondott köszönetet. A kutatásokat az Országos Széchényi Könyvtár, az Országos Pedagógiai Könyvtár, a Hundidac Szövetség, a Pro Renovanda Cultura Hungariae Karácsony Sándor emlékére Szakalapítvány, a Magyar Nemzeti Múzeum Rákóczi Múzeuma, az Eszterházy Károly Főiskola és a Bodrogközi Művelődési Egyesület támogatta. A borítót Bíró Tünde tervezte. A kötet a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Közgyűlés elnökének és a megyei Mecénás Alapnak az anyagi segítségével, az Eszterházy Károly Főiskola Liceum Kiadójának gondozásában készült el 2006 decemberében.

Az ünnepség nagyszerű része volt, a Liceum TV által készített – a könyv dokumentumait és képeit bemutató – kisfilm. A program részeként fellépett a Sárospataki Német Kisebbségi Önkormányzat Kórusa is. Az estébe, éjszakába nyúló baráti beszélgetések nemcsak a múltat idézték, hozzájárultak Józseffalva közösségének újraformálásához. Bizzunk benne, hogy lesz folytatás.

Dr. Tamás Edit

Járd ki lábam, nem parancsol senki most!

II. Brassó megyei néptánc-találkozó

A magyar identitást nem a néptáncok eljárásával lehet megőrizni. Ez a – sok igazságot (is) tartalmazó – kijelentés Sólyom László magyar köztársasági elnök erdélyi látogatásának idején hangzott el, azon a héten, amikor Apácán Brassó megye 14 táncegyüttese, a bemutatott 15 táncrenddel éppen az ellenkezőjét bizonyította. A népi tánc megőrzése nélkül ugyanis magyarságunk jelentős része süllyed el. Elvesz az a sajátos magyar testbeszéd, az örömmek és az ürmöknök az egymásba táncolása, amelyet évezredek óta az önkifejezés eszközeként használtak sok millió magyar, befogadó népként ötvözve a türk, oszláv, tót, szerb, román – a boricások esetében a bolgár – kedvet és bánatot is.

A magyar néptánchoz ráadásul szervesen kötődik a magyar népzene is, amelyről Kodály Zoltán azt vallotta, hogy „törzse éppolyan rokontalan Európában, mint nyelvünk, eredetiségéből ezer évnyi érintkezés sem tudta kifordítani.”

A XX. század közepétől a néptáncnak különleges szerep jutott Magyarországon is és Erdélyben is. Nem tűnt el, jelentése nem gyengült, mint Nyugat-Európában. Ellenkezőleg: erősödött. A közösségi összetartozás és az önkény, az abszurd léthelyzet elleni tiltakozás eszközüvé, kifejezőjévé vált.

A múlt század első évtizedeiben még a reformkorban kialakult népies műtáncot tartották „magyar táncnak”, azt népszerűsítették a táncmesteri kézikönyvek és tánciskolák, az oktatási intézmények számára engedélyezett kézikönyv. A nemzeti táncról alkotott egyoldalú felfogást módosította az 1930-as évek elején kibontakozó népművészeti mozgalom. Az egykori újságíró, Paulini Béla ismerte fel az akkor még élő néphagyományban rejlő lehetőséget, szervezte meg a később Magyar Bokréta Szövetség néven tömörülő falusi együtteseket. Az együttesek szervezésében Paulini a falusi értelmiségre (tanítók, jegyzők, papok) támaszkodott, és a műsorszámok hitelesítésében néprajzos szakemberek is részt vállaltak. A bemutatott táncok zöme – a változó színvonalú, egyszerűbb koreográfiák mellett – megőrizte a hagyományban gyökerező rögtönzöttséget. A 1940-es évek elején jelent meg a népművészeti mozgalomban a hagyomány értelmezésének az a napjainkig ható szemlélete, melyet Muharay Elemér és Molnár István képviselt, s a bokréta-mozgalom hagyományt megmeregítő és esetenként sematizáló tendenciájával, Muharay Elemér a népművészet közösséget teremtő erejébe vetette hitét. Molnár István Bartók és Kodály példáját követve alakította ki koncepcióját. Koreográfusként és előadóművészként egyaránt kötelességének tartotta az eredeti néptánc bemutatását (Székely verbunk, Kanásztánc, Legényes), megőrizve improvizatív jellegét.

A Magyarországon terjedő divat az erdélyi városok művelődési életét szervező értelmiségieket is megihlette, ráadásul ők az erdélyi falvakban a néptánc eredeti, műtánci elemekkel nem szennyezett formáját sajátíthatták el. A barcasági magyarság önazonosságának megőrzésében is jelentős szerepet játszottak a táncegyüttesek, elsősorban a Reiff István vezette Búzavirág, amelynek sikere láttán a megye magyar településeinek zömében alakultak az újabb és újabb hagyományörző csoportok.

A kezdetben szórakoztatásra vállalkozó együttesek – az igényesen megformált koreográfiai gondolatok mellett – egyre sötétebb tónusú hangvétellel fogalmazták meg egyén és közösség problémáit, mintegy eltáncolták az erdélyi magyar kultúrára és közösségre leselkedő veszélyeket, táncterápiával gyógyították a sérült nemzetiségi tudatot.

Az 1970-es évek közepén már a Barcaságon is érvényesültek a néptáncutatásnak, a hangszeres népzeneutatásnak az eredményei, amelyek lehetőséget nyújtottak a hagyomány szerepének az újraértelmezésére, amelynek lényege az a felismerés, hogy a hagyomány önmagában is alkalmas arra, hogy elemi erővel fejezze ki a kor érzéseit és indulatait: az archaikusnak egyetemes érvényű korszerűsége van!

Ezt példázta az apácai néptánc-találkozó is. Bizonyította, hogy egyre többen fordulnak ismét a hagyomány formanyelvéhez gondolataik, érzelmviláguk megjelenítésére. Tavaly Tatrangban 7. idén Apácán már 14 csoport mutatta be a táncrendeket, köztük a hagyományos hétfalusi csángó boricát. A gyerekcsoportok jelenléte pedig azt a reményt kelti, hogy az ének és a tánc, a szöveg és a szerepjátszás szerves egysége szolgálhatja a korszerű pedagógia célkitűzéseit és az esztétikai nevelést. Úgy tűnik, hogy Kodály nagy álma legalább ezen a területen megvalósul, biztosítottak tűnik a felnövekvő nemzedéknek az a rétege, mely fogékony marad a kultúránkban tovább élő tradíció iránt.

Az nagy sikerű apácai találkozó főszervezője, az Apáczai Csere János Közművelődési Egyesület elnöke, Háyzy Bakó Eszter elmondta: „Felvultak előttünk helyi és nemzeti hagyományainkat bemutató csoportok, mert a hagyomány nemzeti, társadalmi tulajdon, társadalmi szervezőerő: az általa közvetített értékek alapján nyitott, toleráns kulturális közösségek építhetők fel. A hagyomány jelentős részben hozzájárul a közösségi identitás megőrzéséhez, az önértékeit tisztelő, sokszínűségét megtartó közösség megerősödéséhez.

Nemzeti hagyományaink ápolásával nem a múlt feltámasztása a cél, hiszen a változatlanúságra való törekvés hiábavaló, hanem a múltból áthozni a mába és megőrizve tovább vinni a jövőnek azt, ami évszázados/évezredes tapasztalat.

Mint hagyományaink egyike, most a globalizációs évezred küszöbén a néptánc is segíthet bennünket megtartani, megőrizni s értékékként megélni másságunkat, segíthet a természethez és az embertársainkhoz való mélyebb, természetesebb, igazabb viszony kialakításában, a teljesebb élet megteremtésében.”

Ambrus Attila

In memoriam

Borus József

1926–2006

2006. december 1-én búcsúztak el barátai a 80 esztendő megélt kiváló történésztől az óbudai temetőben. Borus József életpályája olyan, mint egy izgalmas regény. Az 1990-es évek elején ismerkedtünk meg egymással az ausztriai „Szalónaki Beszélgetések” ülészakán. Már a bemutatkozáskor éreztem, hogy kollegánk csak katonáember lehetett. Határozott kézszerítása, kellemes, fanyar humora mögött Ludovika Akadémiát végzett hadtörténészt sejtettem. Hamarosan kiderült, hogy Györffy Népi Kollégista volt. A Magyar Néphadseregben sajátította el hadtörténeti ismereteit. A bécsi, a gráci és a linzi egyetemről érkezett előadók szerették, egyenlő rangú partnerként kezelték.

A Pázmány Péter Tudományegyetem magyar – történelem szakán végzett. Perczel Mórról írta a szakdolgozatát Kosáry Domonkosnál. Molnár Erik aspiránsaként is 1848–49 maradt a fő kutatási területe. Jelentős szerepe volt Magyar Néphadsereg emléknapijának kialakításában, melyet az 1848-as pákozdai csata emlékére alapítottak. 1956 májusától 1960-ig a Hadtörténeti Intézet bécsi kirendeltségén dolgozott. Így írhatta meg a hatalmas osztrák iratanyagot kutatva kandidátusi értekezését „Dembínszky fővezérsége és a kápolnai csata” címmel. Hazatérése után előbb a Párttörténeti Intézet, majd a Történettudományi Intézet kutatója lett nyugdíjazásáig, 1992-ig.

A honismereti munka mindenkor közel állt Borus József kutatói lelkéhez. 1970-ben a Honismeret-Helytörténet (folyóiratunk elődje) szerkesztőségi munkatársa volt. Csaknem három évtizeddel később, 1999-ben remek összefoglalást írt „II. világháborús frontesemények és következményei Mesztegnyő községben és környékén” címmel a térségben kibontakozott utolsó német támadásról. Minden témáját honismereti szemlélettel írta meg. Ilyen írása volt 1848/49 eseményeiről a „Népfelkelés Jánosházán” című tanulmánya a Vasí Szemlében (1964-ben), amikor a község parasztsága Batthyány Lajost akarta kiszabadítani az osztrák katonaság fogságából. A História olvasóinak a MIG vadászgépek történetéről írt, vagy „Hadüzenet nélkül a II. világháborúban” a közelmúlt történetéről emlékezett meg.

Amikor 1980-ban megindult Ausztriában a „Szalónaki Beszélgetések” sorozata, annak Borus József a kezdetektől megbecsült előadója lett. Azonnal megtalálta itt is az egyéniségére szabott honismereti feladatot. A konferenciához kapcsolódva magyar nyelvtanfolyamot szervezett a burgenlandi magyaroknak. Azokat tanította magyarra, akik még ismerték valamennyire a magyar nyelvet, de megkopott az anyanyelvi tudásuk. Például Johann Balogh rohonci igazgató-tanító és társai újra szépen beszéltek magyarul.

A konferenciákon remek történeti-helytörténeti előadásokat tartott. „A középkori fegyverek fejlődéséről”. „A három részre szakított Magyarország iskolaügyéről”. „Az első magyar bibliafordításokról mint a reformáció szellemi fegyveréről” beszélt többek között. Arról a De Ruyther tábornokról is tartott

előadást, aki kiszabadította a gályarab református lelkészeket a fogságukból. Izgalmas előadást hallottunk tőle „A főnemesi magánhadseregekről” is. Ezek az előadások sorra megjelentek a „Schlaininger Gespräche” konferencia kötetében. („Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenlande”) Így eljutottak a magyar és európai nagy könyvtárakba is.

Borus József gyakran volt a konferenciák elnöke. Felcsillanó fanyar humorával katonás határozottsággal vezette az üléseket, betartatta a határidőket. 2000-ben „A varázslás, boszorkányság” című konferencián Arany János balladáinak boszorkányairól, démonjairól beszélt. 2001-ben „A Lajtán innen és túl” konferencián a „pannóniai térség” határaitól, az osztrák–magyar határ vasfüggönyéről, majd annak lebontásáról tartott érdeklődést kiváltó előadást. 2004-ben „Az egészség és higiénia” konferencián még bemutatta az első világháború katonai egészségügyét, a szanitécek munkásságát. A Batthyány-család történetét elemző konferenciákról (2005 és 2006) azonban, sajnos, már távolmaradt. Pedig sok mondanivalója lett volna a Batthyány-család haditetteiről!

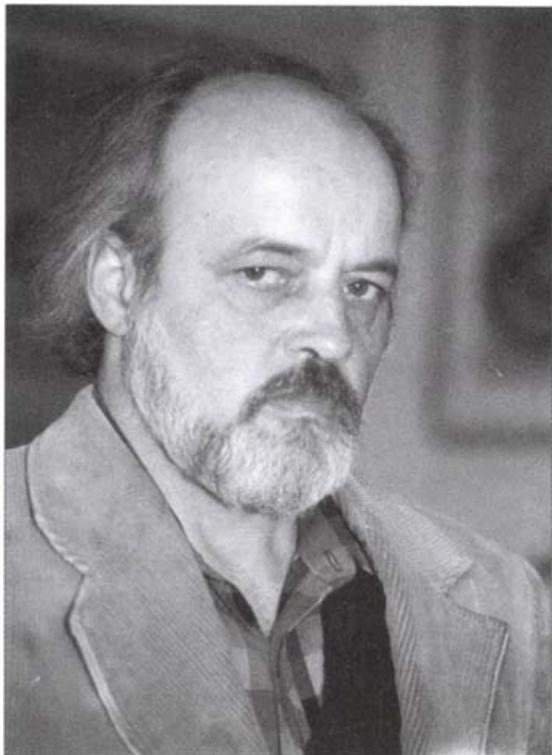
Szív műtétek, hosszas kórházi kezelések következtek ezután. De egy-egy katonai vonatkozású kérdésben így is bizalommal fordulhattam hozzá.

A 2007-es szalonaki konferencián az előadásomat a következő szavakkal szeretném kezdeni: „In memoriam Borus József, akit a váratlan halál kiragadott a szalonaki honismereti konferenciák előadói-köréből”. Barátai és tisztelői szeretettel gondolnak a honismeret 80 esztendőjében elhunyt munkásáról, akinek német nyelvű, magyar tárgyú előadásaiból izgalmas kötetet állíthatnánk össze.

Kovács József László

Beczásy Antal

1938–2007

Sosem hittem a Halál hatalmában, mindent megszüntető végzetes erejében. Úgy véltem, másokra leselkedik csalfa vigyor-gással, karmos öleléssel, ám amióta Bezásyra is lecsapott, megtanultam félni komoly hatalmát.

Beczásy Antal maga volt az elpusztíthatatlan őserő, vidám kamasz, zabolátlan tigris, villogó barna szemű faun. Hajdani koromfekete szakállá már korán fehérre változott, de az ősz hajzat, fehér lobonc sima, le-barnult, ráncatlan arcot keretezett. Villogó fogakkal kacagott frissen a jövőbe, kigúnyolva bamba megszállókat, rögeszmés diktátort, tehetségtelen történeteket és gyáva megalkuvót.

Csíkszereda festője volt. Járt a kedves városa fényfürösztötte utcáit, figyelte kis mosolygással, félrebiccentett fejjel, egyenes derékkal fényeit, a Somlyó csúcsai által zabolázott gomolyló sárga-kék-fehér felhőit, amik vásznaira is rákerültek derűs izzással. Nézte a Város és Erdély életét, kavargó cigányszoknyák ringását, feszülő, kemény, székellyharisnyás lábak dobbanását, és Pünkösdkor a bordó templomi zászlók szép ritmusú, lágy úszását a fodrozódó égen.

Odakerült most Ő is, január elseje óta. Hajnalban ment el, Újesztendő hajnalán, mert nehéz volt már a szíve, tövises a szeme, belefáradt a tizenöt éves idegen létbe, a csalódásokba, önzésekbe, a magyarországiak ridegségébe, a megélhetésért való mindennapos szürke küzdelembe, amikor néha már a festékre sem jutott a lehetőségből.

Néznek ránk most már képei, az Időbe dermedettek, a látomásosan megálmodottak. Narancssárgán vonulnak a felhők a kavargó kék hegyek fölött, sugároznak a nagy szemű, nyújtott madonnák, lüktet a napbanizzó párálló falu, a madárperspektívájú táj, a lángoló, megerőszkolt erdélyi világ. Néznek ránk és rá megálmodott képei, de ordítani kezdenek nemsokára színei izzó-görcsösen.

Szabadon élt. Nem dolgozott galériáknak napszámos festőihlettként, nem esapódott csoportokhoz, brancsbeli társakhoz, és nem sündörgött sosem jónevű műtész-tollnok körül. Dolgozott. Dolgozott boldogan, kínlódva, szembenézve a görgő Idővel, és a lángoló-lüktető Nappal. Kutatta törvényszerűségeit, határait.

A színek titkai izgatták örök sürgetéssel, a sárgák, a vörösök, a lilák, a tintakékek! ... Igazi festő volt, látomásos! Nem szürkét festett feketére óvatosan, sem barnát hófehérre. Izzottak színei, miként szavai is, amikor Adyt szavalt vagy Faludyt. Szerette az embereket maga köré gyűjteni, szeretett verseket mondani, vitatkozni. Művészetről szólt, magyarságról, azzal a mély, ősi megtartó szeretettel, ami már egyre ritkább napjainkban.

Amikor gyerekei jövője miatt Pestre költözött családjával, akkor is örökké Szeredán volt. Erdélyben, és hiába tudott mindent a világról, akkor is szeretett hazája élt lelkében. Amint tehette hazament, kis tanyát vásárolt Csobotfalván, Szereda mellett, és a gerendakötésű apró házat és csúrt alakította át műteremmé, otthonná, de a vasakarátú, kegyetlen sors már nem engedte, hogy sokáig élvezze ezt.

Szerető család vette körül, oltalmazói: fia, leánya és melegszívű, áldozatos felesége. Közöttük halt meg, a rohamkocsiban, azon az új életet igenlő hajnalon, Budapesten, a hűtlen haza fővárosában 2007. január elsején.

Élt, dolgozott, itt járt közöttünk, melegedtünk fényénél, és elment Ő is, mint annyi más! Nem lett hát Ő sem halhatatlan, csak a képei maradnak meg, a kavargó sárga felhők, a lüktető hegyek, a napizzású faluk és a komoran lépő, munkájukat végző, konok erdélyi emberek.

Csoma Gergely

Kászoni keresztek (dr. Kós Károly nyomán)

KÖNYVESPOLC

Az 1956-os forradalom és szabadságharc a fővárosi kiadványokban

Budapest legújabb kori történetének meghatározó részét alkotja 1956. A forradalom leverése utáni megítélése emiatt is választóvonalat húzott a Kádár-kormányzattal deklaráltan együttműködő kisebbség és a kormányzatot jóváhagyólag elfogadó/eltűrő társadalmi többség között. A hírhedt/híres mondás – aki nincs ellenünk, az velünk van – ennek a helyzetnek a felismeréséből eredt. Az emberek viszonyulását a túlélési ösztönökre gondolva szükséges értékelnünk, mivel a forradalommal kapcsolatos vélemények – amennyiben azok nem estek egybe a hivatalos állásfoglalással – még a forradalom után harminc évvel is államellenes büntettnek, lázításnak stb. számítottak hazánkban.

A Lajtai tül Európában élőkre, köztük az országot '56-ban elhagyó magyarokra, mindez nem vonatkozott. 1956-al kapcsolatos kutatásai, publikációi egy tágabb megítélési struktúrában mozoghattak, a velük egyidejűleg '56-al itthon foglalkozókhoz mérten. Mindez azt is eredményezte, hogy az 1956-os forradalomról nyugaton megjelent anyagok (könyvek, folyóiratok stb.) elkobzása a külföldről hazatérő magyaroktól már a magyar határon megkezdődött. Az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc kutatása és a megjelent, fővárosi témákkal foglalkozó könyvek jól mutatják a rendszerváltásig, majd az után is a forradalom megítélésében lévő ellentéteket. A mostani jubileum, a forradalom ötvenéves évfordulója lehetőséget adott arra, hogy a többségében szocialista szimpátiájú Budapesten részben vagy egészben szakmai kutatásokra alapozva kiadásra kerülhesse a főváros és kerületei '56-os történéseit feltáró önálló könyvek.

Az 1956-os forradalom és szabadságharc fő színtere fővárosunk volt. Itt születtek meg a legfontosabb döntések és itt folytak a legtöbb áldozatot követelő harcok. Ötven éve a budapesti eseményekre felfigyelt a világ. A forradalom felszámolása csupán a szovjet hadsereg bevetésével sikerült, amely a kormányzat társadalmi elfogadottságának alacsony szintjét mutatta. A forradalom bukását követően Ausztria felé 174 ezren, Jugoszlávia felé 19 ezren illegálisan átlépték a határt – közülük sokan budapesti lakosok voltak. A szovjet tankokkal ismét hatalomra juttatták, a szovjet vezetéssel együttműködő Kádár-kormány „legitimitását” erőszakkal – fegyvertelen tüntetőkre leadott sortűzekkel, négy éven át folyamatosan tartott perekkel, gyakori kivégzésekkel, tízezrek bebörtönzésével vagy internálásával, azaz diktatórikus eszközökkel teremtették meg. Később, '56 kapcsán Kádárék többször és látványosan támasztottak alá a sajnálatosan jól ismert mondást, amely szerint a történelmet a győztesek írják.

Beszédes tanúk

1956-ot a rendszerváltásig hazánkban a politikai/állami vezetés ellenforradalomnak minősítette. Mutatja is

a hazai és nyugati értékelés közötti különbséget az '56 huszadik évfordulójára megjelent két kötet: Londonban egy brit szociológus, Bill Lomax *Hungary 1956* (kiadója: Allison Ex Busby), Budapesten Hollós Ervinnek (Hollóst '56-ot követően a politikai rendőrség vizsgálati osztályán alkalmazták, majd a belső reakció elhárítási osztályának, azaz csoportfőnökségének vezetője volt 1962-ig) a *Kik voltak, mit akartak* (Kossuth Könyvkiadó) harmadik javított kiadása. Mindkét könyv főként a fővárosi eseményekkel foglalkozott, a történelem feltárása, megközelítése és értékelése azonban – talán említeni sem kellene – gyökeresen eltérő volt.

1986-ban, a forradalom harmincadik évfordulóján kiadták a hivatalos állásfoglalást tükröző Hollós Ervin–Lajtai Vera (Lajtai Vera Hollós Ervin felesége, egyben a Pártélet főszerkesztője volt) *Dramai napok. 1956. október 23–november 4.* címmel megjelent kötetét (Kossuth Kiadó). Ezzel szemben egy illegálisan szervezett hazai konferencia (1986. december 5–6.) és szamizdatban megjelent anyaga, valamint a szamizdat Beszélő 1987-es egyik számában Fényes Elek álnéven (amely Rainer M. János levéltárost, az '56-os Intézet mai igazgatóját takarta) közzétett, addigi legteljesebb kivégzettek névsora is emlékeztetett a történetekre.

A rendszerváltás után

A rendszerváltást követően 1956 megítélése 180 fokban fordult, a forradalom első napja nemzeti ünnepünké vált. 1989. június 17-én, Nagy Imre és mártírtársai újratemetése után egy nappal alakult meg az 1956-os Magyar Forradalom Történetének Dokumentációs és Kutató Intézete (1956-os Intézet), amely több évig magánalapítványként működött. 1993-ban a Boross-kormány kezdeményezte közalapítvánnyá alakítását, bejegyzésükre a Fővárosi Bíróságnál 1995-ben került sor.

1989-ben Bill Lomax könyvét (*Magyarország 1956*) Krassó György fordításában az Auróra Kiadó, a több mint három évtizede emigrációban alkotó Gosztonyi Péter hadtörténésznek a *Föltámadott a tenger... 1956. A Magyar Október története...* című kötete harmadik, átdolgozott kiadását a Népszava Kiadó jelentette meg.

'56 első megünneplendítő kerek (negyvenéves) évfordulójára emlékezve az 1956-os Intézet 1996-ban nemzetközi tudományos konferenciát szervezett – Az 1956-os forradalom a világpolitikában címmel – és több, szakmai szempontból jelentős, a forradalommal foglalkozó könyvet jelentett meg önállóan vagy más kiadóval együtt: *1956 Kézikönyve I–III.*, főszerkesztő: Hegedüs B. András; Rainer M. János *Nagy Imre* monográfiája első kötete; Ständeisky Éva monográfiája (*Az írók és a hatalom*); az *Oral History Archivum* (1981-ben Hegedüs B. András és Kozák Péter hozta létre, 1986-tól a Művelődéskutató Intézet keretein belül működött, ma az 1956-os Intézet kezeli) kétnyelvű katalógusa közel nyolcszáz interjú jegyzékét és főbb adatait adta közre.

Az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc budapesti eseményeiről a rendszerváltást követően számos tanulmány, elemzés, visszaemlékezés, forrásközlés stb. jelent meg szakmai folyóiratokban, szélesebb vagy szűkebb közönség által olvasott periodikákban. A társadalom egészére gyakorolt hatás tekintetében azonban sokkal fontosabbnak tekinthetők az önálló kötetként megjelenő '56-os, a fővárossal (is) kapcsolatos kiadványok, amelyek nem csupán egyes rétegek de szélesebb olvasóközönség kezébe is kerülhettek.

Az emigrációban élő magyar forradalmárok könyveinek hazai kiadása mellett elkezdődött a forradalom írott anyagainak megjelenítése. *1956 sajtója 1956. október 23–november 4.* címmel korábban és elsőként Nagy Ernő emigráns szerző tette közzé faximile kiadásban a budapesti és vidéki sajtótermékeket – kötete négy francia kiadást ért meg, amíg itthon is megjelenhetett. A rendszerváltás után adta ki a Héttorony Kiadó Murányi Gábor (*Napról napra, lapról lapra 1956 a Magyar Nemzetben*) kötetét, majd a Kolonel K.Ű. Szalay Hanna válogatását a budapesti napi és hetilapokból, a Kossuth Rádió adásaiból (*Napról napra 1956 sajtója Október 23–november 4.*), és a Kossuth Kiadó Izsák Lajos–Szabó József teljességre törekvő anyagát, a fővárosi újságokból és néhány budapesti üzemi lapból (*1956 a sajtó tükrében*) stb.

Az egyetemek és egyes intézmények '56-os szerepéről is hamar elkészültek az első könyvek. Pogány Mária szerkesztésében a Műgyógyászati Alapítvány 1992–1996 között négy kötetben jelentette meg *Amiről kevés szó esett... Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956 októberi eseményeihez* című sorozatát 1994-ben Pedroni Emma Anna szerkesztette kétkötetes forráskiadványát (*A Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem részlete az 1956-os forradalomban*), 1996-ban Pöcz Erzsébet kronológiáját (*Kronológiai előtanulmány a Budapesti Műszaki Egyetem 1956-os történetének feldolgozásához*). Az ELTE 1994-ben adta ki Vadász Sándor szerkesztésében egy tudományos konferencia előadásainak anyagát (*A Bölcsészkar az 1956-os forradalomban*).

Századvég és az 1956-os Intézet közös kiadásaként, Kozák Gyula szerkesztésében jelent meg a *Szemle Válogatás a brüsszeli Nagy Imre Intézet folyóiratából* címmel 1992-ben egy kötet, melyben Aczél Tamás a Móricz Zsigmond körtér ostromáról számolt be.

A főváros fegyveres forradalmáiról és harcukról önálló kiadvány formátumban megjelenő tanulmányok főként Eörsi László történész, az 1956-os Intézet munkatársa nevéhez fűződtek: 1993-ban *A Tüzoltó utcai fegyveres csoport a forradalomban* (kiadó: Századvég – 1956-os Intézet), 1997-ben *1956 a XIII. kerületben* (kiadó: Angyalföldi József–Attila Művelődési Központ Helytörténeti Gyűjteményének Klubja), 2001-ben a *Corvinisták, 1956. A VIII. kerület fegyveres csoportjai* (kiadó: 1956-os Intézet), 2004-ben *A Széna tériek, 1956.* (kiadó: 1956-os Intézet–Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára) című kötete jelent meg. A forradalom történéseiből adódóan Horváth Miklósnak az Akadémia Kiadónál 2003-ban megjelent kötete (*1956 hadikronikája*) is a fővárosra koncentrált, a vidéki és nemzetközi kitekintései mellett. Ez egyébként a szépszámmal

megjelent összes olyan könyvről szintén elmondható, amely 1956 forradalmát országos szinten tárgyalja.

A máig vitatott történést Kossuth téri vérengzésről már 1992-ben megjelent Berkó Mihály *Sortűz a HM előtt, 1956. október 24.* című (Zrínyi Kiadó), majd 2001-ben Kő András–Nagy J. Lambert *Kossuth téri, 1956.* elnevezésű kötete (Teleki László Alapítvány).

Szintén budapesti vonzatú '56-os könyvek az egykori szemtanúk és résztvevők rendszerváltás után hazánkban kiadott naplóinak, visszaemlékezéseinek jó része. 1989-ben például a Bethlen Gábor Kiadó gondozásában jelent meg Kis–Jugoszlávia ismert politikusa, az egykor íróként fővárosunkban járt Dobrica Ćosić *7 nap Budapesten* címmel közreadott naplója, a szabadkai 1957-es kiadással azonosan. A Corvin közti felkelők parancsnokának, Pongrátz Gergelynek az elsőként 1982-ben, Chicagóban kiadott memoárja 5. átdolgozott kiadását 1992-ben adták ki Budapesten. A Századvég és az 1956-os Intézet közös kiadásában *Pesti utca – 1956.* címmel 1994-ben jelent meg egy válogatás a fegyveres felkelők visszaemlékezéseiből. Balás Piri László 1993-ban kiadott kötete (*Emberek fehériben*) az Üllői úti sebészeti klinika, Dubez Sándor 1996-ban kiadott könyve (*Sebészeti klinika a tűzvonalban*) a Baross utcai sebészeti klinika 1956-os mindennapjaiba (is) betekintést adott.

Az ötvenéves jubileum

1956-ról minden fővárosi családban őriznek emlékeket. Az '56-ot átélt fővárosiak a forradalom napjait lakóhelyükön, saját tereiken, utcáikon, házukban és pincékben éltek meg. A megtörtés is közvetlen környezetüket (családjukat, munkatársaikat, barátait stb.) sújtotta. A lokális fővárosi történések feltárása, bemutatása azonban sajátos módon – az eltorzult beidegződés miatt – néhány kivételtől eltekintve a főváros és a kerületek szintjén a rendszerváltás után is inkább elkerülendő témának számított. Különös állapot ez, amikor már október 23-a hivatalosan is nemzeti ünnepünk lett!

Az 1956-os jubileumi állami ünnepségsorozat fővárosi eseményeit az '56-os forradalomhoz kapcsolódó lokális rendezvények, kiadványok támogatását pártoló pályázatok szélesítették. Budapest és kerületei rászorultabb vagy szemfülesebb közgyűjteményei, civil szervezeti '56-os megemlékezési egy része ezek segítségével vagy anélkül önálló kiadvány formájában is megvalósult.

Budapesti történeti fotográfiák albumjai

A Budapesti Történeti Múzeum Erich Lessing fotói az 1956-os forradalomról című kiállításán mintegy 70 kép közvetítette a neves fotóművész magyarországi munkásságát. A tárlaton szereplő fényképek készítője, Erich Lessing (Bécs, 1923) a háború alatt a Brit Hadsergő fotográfusa volt. 1947-től az ausztriai az AP hírügynökségnek, majd 1951-től a párizsi székhelyű Magnum ügynökségnek dolgozott. 1956 nyarán már jött országunkban, a forradalom hírére Budapestre utazott, majd decemberben ismét Magyarországra jött fotózni. Az 1956-os Intézet a kiállítást megnyitásával párhuzamosan mutatta be az Erich Lessing fotográfiáit tartalmazó könyvét (*Budapest 1956 – a forradalom*). E representa-

tív albumban a fotóriporter 184 fekete-fehér felvétele a forradalom előtti, látszólag békés ország életét, forradalmunk napjait és a bukás utáni, életét újrakezdő társadalom világát tárja elénk. Képei kortörténeti dokumentumaink. A fotók mellett Erich Lessing, Fejtő Ferenc, Konrád György és Nicolas Bauquet kommentárjaival találkozhatunk a kötetben. Lessing fotóalbuma egyidejűleg öt nyelven (magyarul, angolul, németül, olaszul és franciául) jelent meg.

Korábbi előzmények nélküli, szintén reprezentatív fotóalbum kiadásával emlékezett meg Budapest Főváros Levéltára az 1956-os forradalom és szabadságharc 50 éves jubileumáról. Az *'56 izzó ősze volt... Pillanatképek a forradalom napjairól* című, kétnyelvű – magyar és angol – kötet mintegy 200 történeti értékű felvételt tartalmaz. Többségük korabeli amatőr fotó, amely a vádlottaktól elkobzott anyagként a megtorlás harminc peranyagából került napvilágra. A fotóalbum amatőr felvételeit a bírósági eljárás során felhasznált bizonyítási anyagok képeivel, naplórészletekkel, versekkel, kiáltványokkal, viccekkel, plakátokkal, újságokkal, hitelesített vallomásokkal stb., valamint a fővárosi levéltárban feltehetően kért Krassó György hagyatékából származó '56-os felvételekkel egészítették ki – utóbbiakat még Erich Lessing készítette.

A forradalom pillanatképeit hűen tolmácsoló felvételek válogatása Csiffáry Gabriella érdeme, neki köszönhetőek a biztos támpontot nyújtó képaláírások, a jegyzetek és a bevezető szöveg is. Ez a rendhagyó levéltári kiadvány kronológiai sorrendben vezet el képeivel a forradalom első budapesti napjaiba, harcaiba, villantja fel résztvevőinek emlékét. Számítalan egyedi, értékes és korábban nem publikált felvétellel találkozhatunk lapjaiban. Még a szakma képviselői számára is sok újat tud mondani: pl. a Móricz Zsigmond körtéri felvételeivel, pesterzsébeti, soroksári képeivel.

Helyszínekre bontott fővárosi „kronológia”

Egy 1986-tól Magyarországon élő angol újságíró, Bob Dent az 1956-os forradalom fővárosi eseményeit a főbb helyszínenként és csak azon belüli kronológiát alkalmazva tárgyalja. Az Európa Kiadó gondozásában 2006 májusában megjelent *Budapest 1956 A dráma színterei* című kötet az ötletet tekintve telitalálat. Szerzője többéves kutatómunkával dolgozta fel forrásait. Az eltérő véleményeket is egymás mellé állítja, de az olvasóra bízta köztük sokszor a döntést, azaz nem történészként, hanem újságírói szemlélettel közelített az eseményekhez. A közölt, egymásnak is ellentmondó visszaemlékezéseknél stb. lábjegyzeteket nem alkalmazott, imponáns irodalomjegyzékkel utalt a felhasznált forrásokra. Kétnyelvűsége miatt otthonosan mozog az '56-ról angol nyelven megjelent szakirodalomban, így a kötet olvasója is sok helyen találkozhat a forradalom idején Budapestre küldött külföldi újságírók anyagaival.

Bob Dent könyve a fővárosi helyszíneket budai és pesti csoportra bontva tárgyalja. A budai oldalon a folyam mentén jut el a Műszaki Egyetemtól a Fő utcai börtönig, majd a belső helyeket ismertetve a Farkasrétti temetőtől a várbeli diákszállóig. A pesti oldalon egy-egy fejezetben tárgyalja a Parlament környékét, a Belvárost,

a Nagykörút valamint a Hősök tere és környékét, továbbá a központtól távolabbi eseményeket.

Olvasmányos könyvében a főváros belső területeire koncentrált, ahová anno a külföldi újságírók is eljutottak. A centrumtól távolabbi események az utolsó fejezetben, és csak érintőlegesen jelennek meg. Két külterületi helyszínt azonban mindenképpen hiányolhatunk. A pesterzsébeti jutadombi és az óbudai Schmidt-kastélyi harcokkal nem foglalkozik. Igaz, a magyar honvédség katonatisztjei és reguláris egységei itt többé-kevésbé szervezett formában vették fel a harcot a szovjet hadoszlopokkal, amit a rendszerváltásig mély hallgatás övezett.

A helyszíneket korabeli és mai felvételekkel hozzák emberközelbe, néha egymás mellé is kerültek. Kötete végén lévő forrásjegyzék a továbblépést, a névmutató az eligazodást segíti – használata jó kiindulópont egy-egy helyszín történéseihez. Bob Dent könyve magyar és angol nyelven egyidejűleg jelent meg.

Kerületi forráskiadvány

Újpest Önkormányzata (IV. kerület) és a Kossuth Kiadó együttműködésének terméke a szakmai körökben ismert és jegyzett Károlyi-kötet (Buda Attila) és az Újpesti Lexikon (szerkesztette Sipos Lajos) után megjelent forráskiadvány, ami Újpest 1956-os eseményeibe ad betekintést. Az *In memoriam Újpest 1956* anyagai és a közölt források válogatása Kadlecovits Géza munkáját dicsérik. Ezek a források nem az országos és fővárosi levéltárak polcraírtak lettek levélve, hanem a kerület lakosainak, helytörténeti gyűjteményének, egyházközségének stb. tulajdonai. Mindez jól mutatja, hogy a helyi forrásokra támaszkodó lokálpatrióta tevékenység nélkül lakóhelyünk, szűkebb hazánk múltja nem igazán ismerhető meg.

A kötetben rövid összefoglaló és a tartalmas, napra lebontott kronológia után Újpest 1956-os dokumentumaival találkozhatunk. A kor történéseihez értékes adalék az újpesti Szent József plébánia História Domusában a forradalom eseményeit napról napra rögzítő krónika. Találkozhatunk könyvének lapjain a megtorlás jegyzőkönyveivel, bírósági határozatokkal, plakátokkal, szórólapokkal és természetesen archiv fotókkal is, melyek dr. Paulus Alajos felvételei. Mindezek jelentőségét emeli az iratanyagok faximile megjelenítése, és az, hogy első ízben kerültek publikálásra. A forráskiadvány szakmai lektorálását *Szöllősy Mariame*, az Újpesti Helytörténeti Gyűjtemény vezetője végezte el. Megjegyzésre érdemes, hogy a kötet elkészültével egyidejűleg képzőművészeti és dokumentum kiállításait nyitottak meg Újpesten. Ennek történeti dokumentumai részben azonosak az imént említett könyvben publikáltakal (pl. Paulus Alajos filmrendező felvételei, az Újpesti Forradalmi Bizottság anyagai...). A kiállítás megnyitása után egy héttel '56 emlékére a kerületben helytörténeti konferenciát is szerveztek.

Szakmai kutatásokra alapozva, fegyveres harcokról

Három kerületben jelent meg a jubileum alkalmából a helyi, '56-os forradalmár csoportok tevékenységét feltáró, teljes egészében vagy részben szakmai kutatásokra támaszkodó könyv: Pesterzsébeten (XX. kerület), a Fe-

rencvárosban (IX. kerület) és Angyalföldön (XIII. kerület). Mindhárom kerület közgyűjteménye a jubileum alkalmából szervezett 1956-os kiállításán nagymértékben hasznosította az '56-os kerületi könyvükben közlőket.

A Pesterzsébeti Múzeum '56-os kiállításának megnyitóján vehették elsőként kézbe *Marossy Endre* hadtörténész „50 év – 50 kép Az 1956-os forradalom és szabadságharc emlékei Pesterzsébeten” című könyvét. Az izléses küllemű, színes fotókkal illusztrált, A/5-ös formátumú, 112 oldalas kötet *A Pesterzsébeti Múzeum Könyvei* sorozat negyedik darabjaként jelent meg – e sorozat szerkesztése *D. Udvary Ildikót*, a Pesterzsébeti Múzeum igazgatóját dicséri. Ez a kötet nem csupán lokális érdeklődésre tarthat számon. Az '56-os forradalom budapesti eseményeinek egy korábban fel nem tárt részére hívja fel a figyelmet, a pesterzsébeti harcokra. A forradalmárok ellenállását október 26-án a kiskunhalasi lövészedred sorkatonái törték meg, majd az elfogott felkelőket a stárium alapján bizonyítottan a helyszínen agyonlőtték.

De itt, a Jutadombon történt az is, hogy a magyar honvédek – az országban szinte egyedül, mivel nem kapták meg az ellenállást tiltó parancsot – zárt alakzatban vették fel a harcot a szovjet tankoszlopokkal. Több harcokcsit, sorozatvetőket és gépkocsikat semmisítettek meg november 4-én a légvédelmi tüzekek. Véltlen tisztjeiket később a katonai bíróság halálra ítélte.

A kötet részletesen bemutatja az '56-os pesterzsébeti eseményeket, a megtorlást, a pesterzsébeti emigrációt. Ötven színes fotó dokumentálja a kötet végén az elesettek emléket – sírokat, egykori harcszintereket, emléktáblákat, emlékművek képei. A könyvet szakki-fejezések magyarázata, személynévtár és szakirodalmi tájékoztató teszi teljessé.

A 2005 áprilisában alapított Ferencvárosi Helytörténeti Egyesület egy tartalmas kiadvánnyal rukkolt ki – kiadta az évente egyszer megjeleníteni tervezett Ferencvárosi Almanach első kötetét *1956 Ferencvárosban* címmel. Az egyesület szorosan együttműködik a Ferencvárosi Helytörténeti Gyűjteménnyel, székhelye is ott van. Közös munkájuk eredménye a most megjelenő könyvük (szerkesztője *Lukács Emília*, az egyesület elnöke, az anyaggyűjtés irányítója és a kötet tartalmának válogatója pedig *Gönczi Ambrus*, a helytörténeti gyűjtemény vezetője volt), valamint a könyv bemutatásával egyidejűleg a helytörténeti gyűjteményben megnyitott Ferencváros 1956 című kiállítás, amely a közös kötet anyagára támaszkodott. A mozgalmas borítójú, A/5-ös formátumú, 210 oldalas könyv első felét *Eörsi László* történész Ferencváros szabadságharcosai című tanulmánya alkotja. Első ízben jelent meg együtt '56 IX. kerületi fegyveres csoportjainak bemutatása. A Kilián laktanya, a Tüzoltó utcai, a Berzenczey utcai – Ferenc téri, a Tompa utcai – Ráday utcai fegyveres forradalmi csoportok történetét megalakulásuktól felszámolásukig ismeretlik a kötetben. A tanulmányok végén Eörsi röviden tájékoztat a fegyveres csoportok tagjainak főbb adatairól, forradalom utáni sorsáról is. A téma iránt érdeklődők számára megadja levéltári forrásait és a felhasznált interjúkat (Oral History Archivum). 1956-os vagy ahhoz kapcsolódó visszaemlékezésekkel szembesülünk a kötet második felében. Az egyesület könyvének mindkét főbb

egységét korabeli felvételek, plakátok, újságrészek illusztrálják. Elkészítőinek gondosságát jelzi a kötet végén közlő, a ferencvárosi eseményekhez kapcsolódó '56-os újságcikkek bibliográfiája, a kerületi fegyveres forradalmár csoportok működési körzetét bemutató térképrészek, az illusztrációk és mellékletek jegyzéke, valamint egy jól használható névmutató – utóbbival sajnos kevés hasonló jellegű könyvben találkozhatunk.

Az Angyalföldi Helytörténeti Gyűjtemény fenntartója, az Angyalföldi József Attila Művelődési Központ kiadásában jelent meg *Eörsi László–Juhász Katalin–Szabó Ivett* (utóbbi két szerző a kerületi helytörténeti gyűjtemény vezetője illetve munkatársa) közös szerzőként jelzett könyve *Angyalföld, 1956 Emberek, sorok, emlékek* címmel. Az '56-ban itt történtekről érdemes tudni, hogy a XIII. kerületi pártbizottság a szovjet hadsereg második intervenciójára Biszku Béla kerületi párttitkár (később a Politikai Bizottság tagja is lett) vezetésével minden lehetséges eszközzel, harcokcsit bevetésével sikeresen küzdött a forradalom ellen. A szovjet hadoszlopok november 4-i ismételt támadásakor azonban már itt is fegyveres forradalmi csoportok jöttek létre és vették fel velük a harcot. A forradalomban az utolsó napokig betöltött „párthű” szerepe ellenére tudomásom szerint viszont a XIII. kerület adott ki elsőként, 1997-ben a kerületek közül '56 helyi eseményeit feldolgozó kiadványt, a korábban már említett Eörsi László tanulmányt – *1956 a XIII. kerületben* (kiadó: Angyalföldi József Attila Művelődési Központ Helytörténeti Gyűjteményének Klubja). Mostani könyvük bemutatóját egy hónappal az azonos nevű '56-os kiállításuk megnyitása után tartották. Kötetük A/4-es szélességű, négyzetes alakú, vastag műnyomó papírral készült, 108 oldalas kötet. Tipográfiája a jubileumra kiadott más kerületek kiadványaival összevetve egyedinek és a legszínvonalasabbnak nevezhető. A kötetet szerkesztője, *Juhász Katalin* három fő fejezetre tagolta. Mintegy 10 oldalon keresztül a Szabad Nép 1956-ban megjelent cikkeit közli kiegészítve kapcsolódó korabeli fotókkal. A forradalom történéseinek bemutatását a kerületi pártbizottság egyik tagjának a forradalom leverése után, feltehetően önmaga tisztázásának céljából készített beszámolójával indítja, amit egy 1957 tavaszán született kerületi MSZMP jegyzőkönyv részletei, és az Fsztergomból érkező magyar katonai alakulatok forradalom alatti tevékenységéről készített jelentéseiből vett részek követnek. Utána Eörsi László tizoldalal tanulmányával – „Fegyveres harcok és megtorlás a XIII. kerületben” – találkozunk. A forradalom történéseit bemutató fejezet több része a gyárak/munkástanácsok, a lakásfoglalók, az élelmiszerellátás, az iskolák stb. történéseivel foglalkozik. Kötetük harmadik fejezetét a forradalmat 4–10 éves gyermekként átéltökkel készített, közél tiz interjú alkotja. Mindhárom fejezetre jellemző, hogy az illusztrációként közölt fotók, iratanyagok a könyv papírjának is köszönhetően kiváló minőségűek, többségük korábban publikálatlan volt.

Részlegesen feltárt események

Egy hatvan oldalas, elegendő kivitélű, négyzetes formájú füzettel emlékezett meg a Rákospalotai Múzeum '56 XV. kerületi, azaz rákospalotai és pestújhelyi eseményeiről, következményeiről. (Tudomásom szerint a

kerületi önkormányzat nem nyitott '56-os kiállítást.) Az 500 példányban megjelent, 1956 című kiadványt *Mozes Ildikó*, a múzeum igazgatója szerkesztette – előszavából azt is megtudjuk, hogy a forradalom kerületi történéseivel „eddig nem vagy csak nagyon érintőlegesen foglalkoztak a történészek, helytörténészek” – így az jórészt „fehér foli” a kerület történetében. Az 50. évfordulóra megjelent kiadványukkal egy „kutató-feltáró munka” kezdeteként adják közre a már ismert tényeket, adatokat. A bevezető oldalak után helyi kronológiával találkozunk: a kerületben október 26-án megalakították a Nemzeti Forradalmi Bizottságot és 207 fős Nemzetőrséget, lefegyverezték a kerületi rendőrséget. Később itt is megalakultak a pártok, a gyári munkástanácsok, a forradalmi tanácsok. November 4-én és 6-7-én a kerületben a szovjet hadsereg elleni fegyveres harcokra került sor, amely során mindkét fél több embert veszített. A kötet Megtorlások részében a kerületi vonatkozású vizsgálatok, perek iratait használva adnak tájékoztatást – két, bírósági döntéssel büntőre ítélt forradalmár és több internált anyagának rövid ismertetésével.

Egyedi kezdeményezés az '56-os forradalom csaknem 50 kerületi halottjának bemutatása (név, életkor, tevékenység és a halál oka) a Rákospalotai Köztemető Főkönyvét és egyházi nyilvántartást felhasználva. Végül egy kerületi lakos, Pető András visszaemlékezésével zárul a kiadvány – a forradalom idején készült és a kötetben közölt kerületi vonatkozású fotók többsége szintén neki köszönhető. A kötet végén a kerületi Nemzeti Forradalmi Bizottság iratanyagából származó három irat, valamint egy rákospalotai munkástanács létrehozásáról szóló jegyzőkönyv másolatával is találkozunk.

Az '56-os jubileum „első kerületi fecskéje”

Az egykori fővárosi ipari centrum, Csepel helytörténetének kutatója *Bolla Dezső*, a városrész helytörténeti gyűjteményének ny. vezetője, a Csepeli Helytörténeti és Városszépítő Egyesület elnöke. Kiadatlan csepeli monográfiája különnyomataként 2003-ban *Csepel 1956* címmel, saját költségén jelentette meg A/4-es formátumú kiadványát – jelezve, hogy ez egy nagyobb anyag része csupán. Tanulmánya hármas tagolású: az előzményeket, az 1956-os forradalom eseményeit és bekövetkezett számonkérést, megtorlást külön-külön tárgyalja. A Rákosi Mátyás nevét 1956. október elejéig viselő vas- és fémművek (röviden csak RM-ként említve) 25 ezer dolgozójából 12 ezer volt a párttag – az egykor sokat emlegetett Vörös Csepel bázisa. Október elejétől, a változások jeleként, minisztertanácsi döntés alapján Csepel Vas- és Fémművekre módosult a gyár neve. Október 23. – január 11. közötti időszak történéseit ismerteti füzetében második fő egységeként. Január 11-én verték szét a pufajkások a sztrájkoló munkások tüntetését (egy halott, több súlyosan sebesült) és fogták le a csepeli munkástanács tagjait – olvashatjuk. A két időszak között a kerület legjelentősebb katonai eseménye a november 4-től 11-ig tartó fegyveres ellenállás volt. A szovjet csapatok végül nagy páncélos erők bevetésével, egyidejűleg a városrész többnapos ágyúzásával érték el céljukat. Zsukov marsall, a szovjet honvédelmi miniszter az SZKP Politikai Bizottságát november 10-én még a csepeli „makacs ellenállásról” tájékoztatta.

Itt tartott legtovább a fegyveres ellenállás, itt volt az utolsó kormányellenes tüntetés és a csepelieket sújtotta a legkeményebb megtorlás is – összegezi Bolla Dezső az eseményeket. Szemléletes korabeli fotókkal, dokumentumokkal, kronológiával, forrásjegyzékkel és a forradalom csepeli halottainak, kivégzetteinek névsorával zárult kiadványa, amely a rendszerváltás óta elsőként dolgozta fel Csepel '56-os történetét. Betekintést adott a kor szellemébe, a történések menetébe – a városrész lo-kálpatriótái és a kerület helytörténeti iskolái oktatása számára egyaránt értékes adalékokat tartalmazva.

Egy éve, 2005-ben hasonló formátumban és terjedelemben kézbe vehették ennek második, bővített kiadását, *Tények és dokumentumok* alcímmel. Ezúttal viszont Budapest–Csepel Önkormányzata '56-os Emlékbizottsága volt már kiadóként feltüntetve. Színes borító, barított fotók, jobb minőségű dokumentummásolatok is jelzik a változást. A füzet tagolása áttekinthetőbb, a kronológiai sorrendhez jobban igazodó lett. Csak üdvözlőhető Csepel önkormányzatának ez a szép gesztusa, amellyel felröppentette az első „kerületi fecskét”, megnyitva az 50. évfordulóra kiadott kerületi kiadványok sorát. A csepeli megemlékezések, ünnepek egy évre szétthúzott programját külön füzetben adták ki. 2005. novemberétől 2006. februárjáig öt nyilvános előadásban tárgyalták '56 eseményeit, a kerületi helytörténeti gyűjtemény februárban megnyitotta '56-os emlékkiállítását, galériájuk októberben '56-os képzőművészeti kiállítását stb.

Digitális '56-os fővárosi anyagok

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjteménye (www.fszek.hu honlap Budapest Gyűjtemény menüpontjában) tette közzé az 1956-ból származó felvételeit, fotógyűjteményének több mint 500 fényképét. A közölt fotókat a pesti és a budai oldal 1956-os főbb helyszíneit, valamint témakörök szerint (harc a jelképek ellen, felvonulások, fegyveresek, elesettek stb.) csoportosították, kísérő szöveggel, dátummal és azonosító számmal is ellátva. Valószínűleg többekhez fognak ezek a felvételek így eljutni, mint a reprezentatív '56-os fővárosi fotóalbumok.

Az anyag szerkesztői a Budapest Gyűjtemény fotóinak összeállítását egy kisebb kisnyomtatvány tárral egészítették ki – ebben a forradalom időszakából megörzött röplapokkal találkozhatunk. Ez a szerencsés kézzel válogatott, az internetre kiváló minőségben feltett ötven röplap jó áttekintést ad a főváros és a kerületek '56-os eseményeibe, a forradalom követeléseibe.

Az '56-os fővárosi megtorlás iránt érdeklődők kutatásaihoz remek kiindulópont a Fővárosi Levéltár és az Arcanum közös munkája eredményeként az ötvenéves jubileumra megjelent CD-ROM, amely *Az '56-os megtorlás adatbázisa – személyek és fotók* címet kapta. Kazettája címlapján tartalmazó további eligazítást is olvashatunk: *Az 1956-os forradalmat követő megtorlás a budapesti jogszolgáltatási iratok tükrében*.

A források előtti bevezető tanulmányt *Mikó Zsuzsanna* készítette, az ítéletekről és a vádiratokról készült rekordokat *Sarusi Kiss Béla* és *Tasnádi Csaba* szerkesztette. Az adatbázisban olvasható szövegek az eredeti ítéletek és vádiratok alapján készültek. Az olvasók forrás-

kritikát már itt alkalmazhatnak, hiszen ezeknek a szövegeknek aterminológiája, értelmezési keretei, morális következtetései és sugalmazásai a megtorlást foganatosító jogi intézmények »műhelyeiből« valók.....” - olvashatjuk dr. Á. Varga László, Budapest Főváros Levéltára főigazgatójának előszavában. A digitális adatrögzítés gyöngyszeme ez a levéltári CD. Kereszthivatkozásai révén nem szükséges kutatni már a kapcsolódó „eseteket”, azt a gép rögtön jelzi. Kereső rendszer az egész adatbázisra kiterjedően megadja a hasonló fogalmak stb. helyeit – sok kutatómunkától megszabadítva a témakör iránt érdeklődő kutatókat, lokálpatriótákat.

Társaságunk és a jubileum

A Budapesti Honismereti Társaság az ötvenéves jubileum alkalmából október 4-én „*Budapest – '56 A forradalom helyi szervezetei*” témakörben, a fővárosi levéltár földszinti konferencia termében tartotta meg emlékülését. Ezen Eörsi László a corvinistákról, Karacs Zsigmond az óbudai Schmidt-kastély ellenállóiról, Szentpáli Gábor az Újpesti Forradalmi Bizottságról, Szendiné Kósa Katalin, az '56-os Szövetség tagja, a kivégzett Kósa Pál leánya, '56-os emlékeiről tartott előadást. Az emlékülésen elhangzottakat a *Városunk* – Budapesti Honismereti Híradó 2006. októberi száma jubileumi mellékletében adta közre Társaságunk. Ez a kiadványunk a jubileumi melléklet miatt dupla terjedelemben, az évfordulóra való tekintettel pedig dupla példányszámban és néhány színes oldallal jelent meg. Internetes változata a Budapesti Helytörténeti Portálunk () Városunk menüpontjában olvasható. A főváros középiskolásai számára a Budapesti Honismereti Társaság szervezte *Budapest '56* című történeti vetélkedő döntőjét november 18-án tartottuk meg az V. kerületi Veres Pálné Gimnáziumban. A feladatfüzetek kitöltésével lebonyolított előzetes versenytől tíz, egyenként 3 fős csapat jutott a döntőbe, ahol összemérték tudásukat a jól felkészült diákok.

A jubileum előtt és a jubileum alkalmából kiadott, a forradalom budapesti lokális történéseit bemutató anyagok nem teljességre törekvő áttekintéséből is érzékelhető, hogy a főváros és egyes intézményei szintjén '56 történései jól megismerhetők. Főleg akkor, ha figyelembe vesszük, hogy a forradalmat országos szinten tárgyaló kiadványok is főként a budapesti eseményekre koncentrálnak.

Ezzel szemben az is megállapítható, hogy a főváros 23 kerületének többségében az 1956-os forradalom és szabadságharc és az azt követő megtorlás lokális vonzatai, a forradalom kerületi eseményei a mai napig nem kerültek feldolgozásra és önálló kötet formájában kiadásra. Budapest kerületeinek többségében élük számára így az '56-os forradalom az adott kerület történeti múltjának fehér foltja maradt, az ötvenéves jubileum elmúltával is.

Gábor Tibor

PÉTER LÁSZLÓ

1956 előtt, alatt, után

A Szegei Tudományegyetem Juhász Gyula Tanárképző Főiskolai Karának történettudományi tanszékén

szerkesztett Belvedere Meridionale folyóirat és a hozzá kapcsolódó kiadó évek óta főtámasza az 1956-os forradalom és szabadságharc, valamint a kommunista diktatúra gyászos éveinek szegedi történetét feldolgozó tanulmányok, kismonográfiák, visszaemlékezések megjelentetését.

Ezt a hagyományt most Péter László *1956 előtt, alatt, után* című kötetével folytatta a kiadó. A szegedi irodalomtörténész nyugalmazott egyetemi tanár sajátos műfajú könyvet állított össze. A gyűjtemény korabeli cikkeket, visszaemlékezéseket, politikai gondolatokat, szaktanulmányokat és – természetesen megfelelő magyarázó és értelmező jegyzetekkel ellátott – dokumentumközléseket tartalmaz. Ez utóbbiak közül különösen érdekes a szegedi egyetem 1956-os eseményeiről szóló hivatalos följegyzésgyűjtemény, valamint a történeti intézet és az irodalomtörténeti intézet ideológiai és politikai helyzetéről szóló, 1957 májusából származó jelentés.

Az 1956 decemberére dátumozott – de nyomtatásban csak 1989 júliusában megjelent – „politikai eszmétörödékek” között jó néhányat találunk, amelyek az emberek által elfogadható és nemcsak nevében, de valóban szocialista politikai és társadalmi struktúra iránti igényt fogalmazza meg a szerző. „A magyar történelem kétszer adta a kommunisták kezébe a nemzet sorsát. Először az idő rövidségére hivatkoztak: 90 nap alatt nem érhetett be munkájuk gyümölcse. Most beért! Az elmúlt 12 év, de főleg a nemzeti demokratikus forradalom hitszögé eltiprása megmutatta a sztálinizmus igazi arcát.”

Másutt így tette föl a kérdést Péter László: „Van-e igazi szocializmus? Mert eddig még nem volt.” Az utcai harcok, a szovjet intervenció és a kezdődő megtorlások áldozatainak véreben a magyarság világtörténelmi szerepét és hivatását látta meg az akkor harmincéves irodalomtudós. „S azt hiszem – írta – ebben van a magyar véráldozat jelentősége. Nem frázis, hogy Európa védőpajza voltunk. A kis magyarságon tört meg a tatár, a török s most a szovjet imperializmus ereje is. Nem csodálatos ez a nem keresett, ám mégis minduntalan, következetesen és kísértetiesen megismétlődő történelmi hivatás?”

Péter László 1957 májusa és novembere között börtönben volt. Izgatás vádjával tartóztatták le s 1957. november 19-én a Szegei Megyei Bíróság bűnösnek mondta ki (az előzetes letartóztatásban töltött nyolc hónappal azonban a büntetését letöltöttnek vették), majd a Legfelsőbb Bíróság 1958. augusztus 4-én fölmentette. Péter László 1956. november 4-én a Szegei Népeben – a Délmagyarország akkor ezen a néven jelent meg – Humanizmust, demokráciát! címmel jelentetett meg cikket.

Így írt a forradalom okairól és mechanizmusáról: „A rugó, minél mélyebbre szorítják le, annál magasabba pattan vissza a nyomás megszűntével. A fizika akció-reakció törvénye érvényes a társadalmi életre is. Szükségszerű, hogy a sztálinista-rákossista terror évei után az emberekben fölhalmozott keserűség is heves kirobbanásokat idézett elő az elmúlt napokban. Elkerülhetetlen, hogy némelyek jogos haragja a közelmúlt szegycintjes törvénysértései miatt ne forrósítsa meg napjaink közéletét.” Írásában fölhívta a figyelmet az 1945 utáni időszak eredményeire, s óvta a forradalomban résztvevőket

a feudális-kapitalista jellegű elhajtásoktól, a személyes bosszú kicsinyes megnyilvánulásaitól és az egyszerű, ártalmatlan párttagok vagy vezetők üldözésétől. Cikkét a következők mondattal zárta. „A sztálini reakció és a fasiszta reakció ellen egyaránt küzdenünk kell – a humanista magyar demokráciáért!”

A könyvet – amelyben szerepel egy a szerzővel, a nemrég elhunyt Táncsics-díjas újságíró Halász Miklós készítette interjú, valamint Péter László 1990-es önéletrajza és diszpolgári beszéde is – bátran tudom ajánlani minden Szeged, a szegedi egyetem és az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc története iránt érdeklődőnek.

(Belvedere Meridionale Alapítvány, Szeged 2006.)

Miklós Péter

VIRÁG ÁRPÁD:

A Sió és a Balaton közös története 1055–2005.

Talán nincs olyan vidéke hazánknak – a fővárost és környékét leszámítva – amely történelmi, helytörténeti, természetrajzi szempontból feldolgozottabb lenne, mint a Balaton és szűkebb régiója. De nem volt ez mindig így! A XIX. század végén (1891) még az indította a Magyar Földrajzi Társaság tudós tagjait a Balaton tudományos tanulmányozásának megkezdésére, hogy a tó és környéke mennyire ismeretlen területe a „Magyar Birodalom”-nak. Persze a kutatásoknak az addigra egyre népszerűbbé váló Balaton elhíreosodásától való féltel is nagy lendületet adott. Lóczy Lajos elnök vezetésével a kor legjelesebb természet- és társadalomkutatói (Cholnoky Jenő, Staub Móric, Borbás Vince, Eötvös Lőrinc, Jankó János, Treitz Péter, Kuczinszky Bálint, Bogdánfy Ödön és mások) vettek részt a közel negyedszázados tudományos munkában.

Azóta se szeri, se száma a Balatonnal kapcsolatban megjelent könyveknek, hiszen az említett tudós csapat is – 1921-ig bezárólag – 35 kötetben dolgozta fel kutatásainak eredményét. Számos történeti elemzést először ők jelentettek meg, s mint megbízható forrásoktól, tőlük vettek át később mások számos megállapítást. Ahogy az már lenni szokott, a kezdeti kérdőjeles vélemények utóbb felkiáltójelre tényekként rögzültek a tudományos köztudathoz, s helyenként óhatatlanul is zavarták a tisztánlátást.

Az elmúlt években gyakorta riadalmat okozott a tó vízállásának drasztikus csökkenése. Többek között ez is indította el – a Balaton vízi környezetvédelmével évtizedek óta foglalkozó – dr. Virág Árpád vizsgálódásait. Az addigi kutatások többnyire a Balatonnal foglalkoztak, Virág Árpád térben kiterjesztette tanulmányának tárgyát a Sió medencéjére is, hiszen a folyó az 1860-as évek óta meglehetősen mértékben részt vesz a Balaton vízforgalmának alakulásában. A régebbi kutatók arról számoltak be, hogy a Sió balatoni kitorkollása még a rómaiak idejében mesterséges úton, egy zsilippel vezette le a tó magas vizeit. Virág Árpád minden lehetséges történeti forrásmunkát, régészeti eredményt újra mérlegre téve cáfolta a római zsilip létét, bizonyítván, hogy a Sió az elmúlt évezredben, a siófoki zsilip megépítéséig csak természetes módon vett részt a balatoni vízforgalomban.

A Balaton vízállás-változásai a történelem folyamán elég tág határok között mozogtak. A XVIII. század második felében kezdődtek az első lépések a tó és környékének mezőgazdasági, hajózási (vízszállítási) hasznosítása érdekében. Mária Terézia uralkodása alatt Krieger Sámuel kamarai mérnök, akinek a Balaton első, igen pontos térképét köszönhetjük, – javasolta a tó és mocsarai részleges lecsapolását. Terve nem csupán a tavat érintette, hanem összefüggést teremtett a Sárviz-, Sió-, Kapos-szabályozás munkálatai között. Virág Árpád gondos kutatómunkával számbavette a XVIII. század Balaton-térképeit, s térképtörténeti kutatásai eredményeképpen rendet teremtett az eredeti mappák és különféle célú egykorú, vagy későbbi másolataik tekintetében.

A magyar reformkorban már más elképzelések születtek a Balaton hasznosítására. A mezőgazdaság extenzív fejlesztésével kapcsolatos földbirtokosi érdekek a Sárviz, Kapos és legfőképp a Sió szabályozását eredményezték. Kimagasló szerepet játszott a sárvízi tervek megvalósításában Beszedes József, a Sárvízi Csatorna Társulat igazgató főmérnöke, aki az 1827. évi XXXIII. tc. alapján vetett papírra elképzeléseket az érintett folyók és a Balaton vízviszonyainak rendezésére. A XIX. század közepétől ismét új, addig számításba sem vett előnyöket kínált a tó a partjait felkereső utazóknak és ki-kapcsolódni vágyó helybéli társaiknak. Széchenyi – a Balaton víztükrére tekintve – már a „munkafáradt ember új életkedvé”-t emlegette. Lassan megindult a tavon a gőzhajó forgalom, s a déli parton az 1860-as években megjelent a Déli Vasút sinpárja is.

A két erős érdekérvényesítő csoportosulás, a vasút-társaság és a birtokosok ekkor összefogtak: a Balaton vízállásának szabályozása számukra létkérdéssé vált.

Az első siófoki zsilip megépültével állandósult a vita is. Mikor és mennyi vizet kell eresztetni, s vajon a zsilip (és ezzel összefüggésben a Sió-csatorna) méretei megfelelnek-e az igényeknek. A mezőgazdasági és közlekedési érdekek mellett az elmúlt évszázadban megjelentek az idegenforgalom igényei is, méghozzá súlyukban egyre növekvő mértékben.

Ne higgyük tehát azt, hogy csak napjainkban kísérik csatározások a Sió-zsilip működtetését. Virág Árpád könyve részletesen bemutatja a mindenkor szakmai és társadalmi vitákat, amelyek főleg akkor lángoltak fel, amikor a tó vízjárása eltért a számunkra kívánatostól.

Mint minden más hasonló esetben, itt is a tények, az évtizedeken át szorgalmasan gyűjtött adatok és az azokra épülő pontos számítások azok, melyek segítenek eligazodni a történésekben. A Sió-zsilip megépítése, s egy évszázad alatti többszörös bővítése mutatja az igényekhez kapcsolódó érdekek változását, amelyek közel száz esztendőn belül a Balaton hasznosítását meghatározták. Nagyon tanulságos mellékzselát bont ki a szerző a zsilip és a Sió-csatorna 1944/45-ös háborús történetének feldolgozásával is.

Az elmúlt években – a tó aggasztóan alacsony vízállását tekintve – gyakran felmerült a Balaton vízpótlásának kérdése. Érthető volt az idegenforgalomból élők aggodalma, mi lesz, ha a Balaton visszafordíthatatlanul sekélyebbé válik? Szerencsére a tó vízforgalma nem az idegenforgalmi idények szerint változik, hanem a ter-

mészet egyéb erőinek engedelmessé. Mindez persze nem jelenti azt, hogy ölbe tett kézzel kell ülnünk, s mindent az anyatermeszetre kell bízunk. Ettől függetlenül 2006 tavaszán már a tó árvizéről szóltak egyes híradások. A balatoni régió mindennapos gondjainak csak egyik eleme a tó mindenkori vízállása. A többieknek feltárása már meghaladta a könyv kereteit.

A gazdagon illusztrált vaskos kötet német és angol nyelvű összefoglalóval, valamint a témában legfontosabb három történelmi jelentőségű tanulmány függeléki közreadásával zárul. Első alkalommal olvasható magyarul *Krieger Sámuel*nek a Balaton szabályozásáról 1776-ban írt latin nyelvű terve, amelyet *Marton József* 1857-ben keltezett Sió-szabályozási tervezete követ, s végül ugyancsak e könyvben jelenik meg először magyarul D. M. Meissnernek, a Déli Vasút Társaság felügyelő mérnökének 1867-es dolgozata a Balaton szabályozásáról.

(Bp. 2005.)

Fejér László

KISKUNHALAS TÖRTÉNETE 3. Tanulmányok Kiskunhalasról a 19. század közepétől a 20. század közepéig

Kiskunhalas Város Önkormányzata a 2005. évi József Attila-émlékév egyik kitüntetett programjaként mutatta be az elmúlt év áprilisában a Kiskunhalas története című sorozat immár 3. kötetét. Előzményként – legalább utalásszerűen – feltétlenül meg kell említeni a kiskunhalasi múzeum korábbi igazgatója, Janó Ákos által szerkesztett Kiskunhalas helytörténeti monográfiáját (1965), a Halasi Téka eddig napvilágot látott kiadványait, továbbá az 1998-ban az „Év Múzeuma” címet is elnyerő Thorma János Múzeum eddigi tevékenységét és korábban megjelentetett munkáit. A legújabb városmonográfia 2000-ben megjelent első kiadványa a város korai történelmét egészen a török kor végéig, a 2001. évi második kötet a XVIII–XIX. század eseményeit, míg a legutóbbi, harmadik rész a címben is jelzett XIX. század második felét, illetve a Horthy-korszakot mutatja be a második világháborúval bezárólag.

A függelékkel, mellékletekkel (térképek, 30 színes kép) ellátott, több mint 900 oldalas kötet három nagy témakört felölelő tanulmányokat tartalmaz. Más történeteszek bevonásával a szerzők között – a korábbi részeknél némileg eltérő módon – több nem halasi szerzőt is találunk, amely még nagyobb terjedelmű mű elkészülését tette lehetővé. A szerkesztést ezúttal is *Szakál Aurél* történetész, múzeumigazgató (Thorma János Múzeum, Kiskunhalas) és *dr. Ó. Kovács József* egyetemi docens (Miskolci Egyetem BTK) végezték; ők egyben a Kiskunhalas Történeti Kutatása Alapítvány Kuratóriumának vezetői is.

A monográfia harmadik kötetében található 20 tanulmányból 11 a „Település, gazdaság és társadalom” témakörben íródott. A város külső képcének, bel- és külterületeinek történeti fejlődését felvázolva a gazdálkodás (földművelés, állattartás) helyi lehetőségeinek, kereteinek, majd egy demográfiai részt követően az itt élő népesség életmódjának, társadalmi térhasználatának és

társadalmának két korszakon átívelő bemutatására kerül sor. Az első fejezetben *Szűcs Károly* művészettörténetész taglalja a városkép alakulását 1849 és 1945 között kitérve az egyes épülettípusokra és a stílusirányzatok változásaira. A tanulmány alapjátul szolgálta a szerző korábbi, a témában végzett kutatásai és publikált írásai; utóbbiak közül a legfontosabbnak a több mint 200 képpel illusztrált „Kiskunhalas építészeti emlékek 1770–1945” című könyvet tarthatjuk (*Szakál Auréllal* közösen; Kiskunhalas, 2001). A második fejezetben *Szalai Sándor* helytörténetész már a mezővárosi belterületek XVIII–XX. századi vizsgálatára vállalkozott a fellelhető adatok, felmérések és térképek forrásanyagának felhasználásával. A szerző külön érdeme az említett források alapján elkészített, s jelmagyarázattal ellátott térképek, amelyek 6 időpontban (a XVIII. század közepén, az I. katonai felmérés – 1784 – idején, 1800 körül, 1854-ben, 1909-ben és 1932-ben) ábrázolják Kiskunhalas egyre rendezettebb városképeinek alakulását. A harmadik fejezet szerzője *Juhász Antal* néprajzkutató, aki a tanyaik településéről és népességéről írt több mint 60 oldalas fejezetet. A munka szintén nem előzmények nélküli, hiszen a Szegedi Tudományegyetem tanára korábban már feldolgozta a szegedi táj tanyavilágát (1989), a településformákról írt a kiskunhalasi monográfia második kötetében is. Ezen tanulmánya – több alfejezetben – a tanyaisi népesség gazdasági, foglalkozási, társadalmi viszonyain túl foglalkozik a tagosításokkal és azok településtörténeti következményeivel, majd a – nem csak erre a vidékre jellemző – tanyásodás és a tanyai település kialakulásának folyamatát részletezi, olykor – utalásszerűen – összehasonlító vizsgálatot is alkalmazva.

A kötet negyedik, egyik legnagyobb terjedelmű munkája a hatalmas városhatár gazdálkodását ismerteti. *Fodor Ferenc* néprajzkutató teljes részletességgel közli a földtagosítások alapelveit, fogadtatását és eredményeit, majd az egyes gazdasági folyamatokra kitérve a növénytermesztésen belül a gabona-, majd a káposzta- és a káposzta-termesztését és az állattenyésztést, ezzel együtt pedig a helyi mezőgazdaság fejlődését ismerteti az 1930-as évekig. Összegzésében a kiszagdaságokat elmaradottnak véli a korszak gazdasági fejlettségéhez viszonyítva. E tanulmány kiegészítésének is nevezhető az ötödik tanulmány: *Simon András* néprajzkutató a szőlő- és gyümölcskulturáról írva főleg a szőlészeti adatokra támaszkodott (pl.: *Gazdacimták*), kitérve a helyi szőlőgazdákra és a tanyai szőlő és bor iránti megpecsültre. A mű második része a szőlőművelés és bortermelés korabeli viszonyaiba avatja be az olvasót, bemutatva a tárgyi néprajz által összegyűjtött és megőrzött emlékek egy-egy darabját is. Végül – találó módon nevezve – az „okszzerű” gyümölcsgazdálkodás és kereskedelem fejlődésének ismertetését olvashatjuk, melynek örökségét jól mutatja, hogy a város 1987-ben megkapta a „Szőlő és Bor Városa” kitüntetést.

Habár előzőleg a demográfiai részek megírásánál *Melegh Attilának* volt jelentős szerepe (pl.: a XVII–XVIII. század), ebbe a kötetbe ő nem írt dolgozatot. Ennek ellenére a monográfia eddigi hagyományait követve itt sem maradt ki ez a rész: *Óri Péter*, a Népességtudományi Intézet munkatársa az első teljes körű, 1869. évi népszámlálás halasi vonatkozásait elemzi munkájában

nemek, felekezetek, korcsoportok, családi állapot, foglalkozási viszonyok vagy éppen háztartások és lakófeltípusok szerint. A népszerű csoportosításához a hetedik fejezetben *Csiki Tamás* történész lát neki, elsőként a legnagyobb adófitók kategorizálásával. A tanulmányozott virilislistának szerint különböző – egymástól viszont nem mereven elkülönülő – csoportok állíthatók fel; így például az értelmiségieknek birtokos, lelkesíti és egyéb honorárió családok leszármazottjai. A munka egészen az 1930-as évek közepéig nyújt áttekintést módszertani útmutatóval ellátva. A társadalomtörténeti részt némileg kiegészítve a nyolcadik dolgozatban *Kosárkó László* tanár-történész a társadalmi terhasználat és a kisvárosi életformák összefüggéseire próbál adalékokat nyújtani. A szakirodalmi megközelítésen és az alapfogalmak tisztázásán túl korabeli források (pl.: naplók) alapján a szerző az épített környezet átalakulását, a terhasználat legkülönbözőbb formáit (pl.: piac, vásár), továbbá a nyilvános térben érvényesülő normatív rendet emeli ki és összegzésében mintegy össze is hasonlítja egy előző, Miskolcot – hasonló szempontok szerint – elemző művével.

A közéletiség fejlődését a kiskunhalasi egyesületek működésén keresztül *T. Molnár Gizella* történész ábrázolja a kiegyezést (1867) követő és a két világháború közötti időszakban. Az adatokban rendkívül gazdag kilencedik fejezet abc-sorrendben közli a halasi egyesületek nevét, létrejöttének és megszűnésének idejét, csoportjait, tevékenységi körüket, céljukat, munkájukat. A következő (tizedik) rész ehhez szorosan kapcsolható, hiszen a sajtó, a könyvkiadás és a nyomdászat a város kulturális életének mindig is meghatározó részét jelentette. Történetiségük feltárásának jelentőségét már csak az a tény is növeli, hogy a történeti munkákhoz használt források egyik legfontosabb körét pontosan ezek termékei teszik ki, működésük, kiadói munkájuk leírása azonban korábban nem kapott kellő figyelmet. A tanulmányban a szerzők (*Horváth Etelka* könyvtáros és *Modok Balázs* helytörténész) ennek megfelelően külön kitérnek például Práger János nyomdájának tevékenységére, amely nevét méltán kapcsolta az országos könyvkultúrához. E művet követi az első nagy témakört lezáró utolsó, tizenegyedik fejezet, amelyben – saját tanulmányként – a város társadalmának részletes bemutatására vállalkozom a dualizmus, illetve a Horthy-korszak időszakán belül.

A kötet tanulmányainak második nagy csoportja az életmód, hagyomány és művelődés témakör köré összesítő. *Juhász Antal* három időpontban (1971-ben, 1995-ben és 2003-ban) végzett települési és építészeti adatgyűjtése, helyszíni terepmunkái és előző publikációi szolgálták alapul egy összefoglaló munkának a népi építészetre vonatkozóan a tizenkettedik fejezetben. A szerző az építkezés technikai, szerkezeti elemei, a Halason leggyakoribb parasztházak tagolódása mellett kitér a tanyák ún. „mikrokörnyezetére” is, képekkel és rajzokkal illusztrálva így a melléképületek jelentőségét is. Az életmódhoz szorosan kapcsolódó öltözködést a következő, tizenharmadik fejezetben két muzeológus, *Székelyné Kőrösi Ilona* és *Cyarmati Andrea* dolgozták fel a viseleti darabok történetiségét nemeként bemutatva, amely szintén a polgári társadalom felé való elmozdulásra hívja fel a figyelmet. Nem véletlenül követi ezt a

fejezetet a szellemi kultúra emlékein belül a helyi szokások, az emberi élet fordulói tradícióinak ismertetése. A szerző, *Szőnyiné Vas Lívia* néprajzkutató a fellelhető szakirodalmon túl helyi adatközlők visszaemlékezéseit is felhasználta az esetlegesen hiányosan rendelkezésre álló írásos anyagok pótlására. Szinte ennek a tanulmányban a folytatás, illetve kiegészítése a naptári év eseményeihez kötődő szokások felvonulása a tizenötödik fejezetben. *Bakó Terézia* és *Bakó Katalin* könyvtárosok a város jeles napjainak és a munkaalkalmakhoz kötődő társas eseményeket vették számba. Csoportosításukban a téli ünnepekkel kezdik, melyen belül a karácsonyi ünnepekori szokások (advent, Luca-nap, disznótor-Tamás napja, karácsony, aprószentek, szilveszter és újév, vízkereszt, farsang) kerülnek bemutatásra. Jólval kisebb terjedelmű a tavaszi ünnepek (húsvéti ünnepek: nagyböjt, Szent György-napja, harmathúzás, nagyhét, húsvét vasárnapja és húsvét hétfő, pünkösöd) leírása, míg a nyári ünnepekre vonatkozóan a szerzők teljes forráshírányal találkoztak. A dolgozatot az őszi ünnepek (szüret, Szent Mihály napja, Dömötör, novemberi jeles napok) rövid áttekintése zárja.

A tizenhatodik tanulmány Kiskunhalas oktatási intézményinek egy évszázadát mutatja be 1848-tól 1948-ig. Szerzője *Gszelmann Ádám* tanár-történész, aki az oktatás témakörén belül korábbi munkáiban gyakorlatilag feldolgozta a város történetét, így ez a tanulmány főképp azokra épül. Szerkezeti bontásban nézve a szerző az elemi iskolák után a polgári intézményeket veszi sorra, majd ír a Szilády Áron Református Gimnáziumról, ahol ő maga is érettségizett, majd később dolgozott. Írását a művelődéstörténet egy másik aspektusát megvilágítva a kiskunhalasi képzőművészeti ágak történeti áttekintése követi, ismételten *Szűcs Károly* tollából, aki a kronológia mellett tárgyi emlékek és alkotók felvonulásátán keresztül külön-külön tér ki a különböző művészeti ágazatokra. A tanulmány egyik fő részét a nemzetközi hírű halasi csipkének a formavilágban betöltött szerepe, ezzel együtt pedig a kreativitás fontosságának válsága és továbbélése, a XX. század egyes időbeli periódusain belüli történetének bemutatása jelenti. Kulturális örökségét a Dékáni Árpád (1861–1931) első, szecessziós modernitású terve óta eltelt több mint 100 év igazolja, amely időszak alatt a halasi csipke a város lakói történelmi emlékezetének szerves részévé vált.

A harmadik nagy tanulmányblokk a politikátörténet témaköréből merít. *Gszelmann Ádám* bevezető dolgozata az országgyűlési képviselőválasztások helyi vonatkozású eseményeit és személyeit taglalja, közzétéve a választások adatait. Az egész kötet egyik legizgalmasabb írása a tizenkilencedik fejezet, melyben a már helytörténeti tankönyvet is készítő *Végső István* történész a város második világháborús eseményeit tárgyalja. Az előzmények (katonaság, polgári védelem és légtalpon megszerzése) felvázolását a tényleges hadműveletek ábrázolása követi. A szerző különösen fontos szerepet tulajdonít Kiskunhalasnak a Délvidék 1941. évi megszállásának idején például a magyar egységek irányítása terén. A későbbiekben azután, de leginkább 1944-től a hadszíntér elérte a várost is, melyről hadijelentések és visszaemlékezések egyaránt tanúskodnak. A tanulmány a szovjet megszállás első éveinek történetével, vala-

mint rövid összegzéssel zárul kiemelve az embervezetések nagyságát és az egyéb következményeket. A kötet záró, huszadik fejezete is ehhez kötődik: *Dr. Kármán József* (1905–1995) zsidó származású kiskunhalasi orvos személyes élményeken alapuló visszaemlékezése az 1944-es deportálásokat felelevenítve először az 1970-es évek közepén látott napvilágot. Jelen tanulmánykötetben műve gondozott formában újra közlésre kerül Simko Balázs és Végső István jegyzetkészítő és Gyarmati Andrea szöveggyógyász munkája eredményeképpen, amely révén még pontosabb képet kaphatunk a korszak magyarországi és kiskunhalasi eseményeiről.

A Kiskunhalas története 3. kötete minden korábbinál nagyobb összegzést ad, bővebb terjedelme és illusztrációi révén méltó követője az előzőeknek.

(Kiskunhalas, 2005)

Alabán Péter

CSORBA CSABA:

Felvidéki várak históriája

A honfoglalástól a mohácsi vészig

Csorba Csaba vártörténeti könyveinek megjelenése mindig jeles esemény a honismeret mindennapjaiban. Négy évtizedes lankadatlan munkával építette ki saját helyét a várkutatók körében, egyrészt a várak bibliográfiájának és adattárának, másrészt a várak regéinek, mondiának gyűjtésével. Mint régész és levéltáros, biztos kézzel mutatja be a várak történetét és látható maradványait. Ahol a nép emlékezete megőrizte akár csak egy pár mondatnyi regét, mesét, azt Csorba Csaba élvezetes történeté formálva fűzi a történeti adatokhoz. A várak történetének ez a bemutatása az ő védjegye. 1993-ban jelent meg a *Regélő váraink* című könyv¹, majd a Magyar Könyvklub kiadásában 1998–2001 között négy kötet². E munkák az adott időszakon átfogták a középkori magyar királyság egész területét, de a várak regényes leírására figyelemmel nem törekedtek a váradattár teljes körű bemutatására. E könyvei közül két kötet is újabb kiadást kért meg.³

Csorba Csaba legújabb könyve némiképp más, mint az előzők. Most területileg zárt, de azon belül a lehető teljességre törekvő vártörténeti összefoglalást készített. Elsőként állította össze a Felvidék történeti-földrajzi képébe ágyazott adattárát, egyelőre a középkori várakról, majd történeti korszakoként halad várról várra. E munka előzményei is több, mint két évtizedre nyúlnak vissza: ekkor jelent meg a csehszlovákiai és romániai várak kalauza, ezen belül Csorba Csaba munkája a szlovákiai és az erdélyi várak bemutatása.⁴

¹ *Csorba Csaba: Regélő váraink*. Hatágu Sip Alapítvány, Bp. 1993.

² *Uő. Regélő váraink*, Magyar Könyvklub, Bp. 1997. – *Uő. Legendás váraink*, Magyar Könyvklub, Bp. 1998. – *Uő. Rejtélyes váraink*, Magyar Könyvklub, Bp. 2001. – *Uő. Regényes váraink*, Magyar Könyvklub, Bp. 2001.

³ *Uő. Legendás váraink*, Helikon, Bp. 2006. – *Uő. Regélő váraink*, Helikon, Bp. 2006.

⁴ *Csorba Csaba: Marosi Endre: Firon András: Vártúrák kalauza III. Vártúrák Csehszlovákiában és Romániában*, Sport, Bp. 1983.

A több évtizedes munka meghozta gyümölcsét. Kivételesen gazdag maga az adattár: 150 várat mutat be a szerző. Ez az eddigi legteljesebb gyűjtés. (Ha egyáltalán a kerek szám az oka, hogy kimaradt a zempléni Vinna vára, szerencsésebb lett volna egy, romjainban kevésbé látható várat kihagyni.)

A szerző történelmi korszakoként halad. Alapos, átfogó bevezető után nyugatról keletre haladva mutatja be a korszakhoz sorolt várakat. A történeti bevezetők természetesen a magyar történelem alakulását vázolják, és ebből a nézőpontból nagyját ki a szerző a felvidéki sajátosságokat. A szakirodalom vitáit, eltérő nézeteit a szerzők megjelölésével ismerteti, velük ittközvetve esetleg eltérő saját álláspontját. Rendkívül tanulságosak a koraközépkori fejezetek: habár itt regényes históriákat hiába keresünk, de bőven kárpótol az oklevelekre, helynévelmezésre, régészeti terepbejárásra alapozott vártörténet. Kiemelkedő helyet kapnak a köztörténetből jól ismert határvárak és belső határvárak: Pozsony, Dévény, Trencsén, Bolondóc (Beckó), illetve a megyeközpontok közül Nyitra, Szepesvár, a kisebb jelentőségűek közül Sáros, Vöröskő.

A következő nagy korszak, a mongol háború önálló fejezetet alkot, habár mindössze két felvidéki várat mutat be. Ezt követően a szerző egy lendülettel vázolja fel az 1526-ig terjedő időszak három témára bontott (had)történetét, könyvének gerincét. A bemutatott várak túlnyomó hányada egy fejezetet alkotva csatlakozik hozzá.

Néhány vár már a korábbi fejezetekben is szerepelt, most elolvashatjuk későbbi történetüket. Ilyen például Pozsony, Dévény, Trencsén, Vöröskő. Bőségesen olvashatunk Budetin, Árva, a keleti végeken Dunajec, Makovica, a mai magyar határ mentén Krasznahorka, Somoskő, Torna várairól, és sok-sok, eddig lényegében ismeretlen várról, mint Ahara, Céke, Jeszte, Kriván, Ozdin, Süvete, Visk.

A dunaszerdahelyi *Lilium Aurum* Kiadó érdeme, hogy ez a könyv megjelent, és örömeire szolgálhat mindazoknak, akiket érdekel a felvidéki várak históriája. Kévsz hiányzott ahhoz, hogy a kiadó a tartalomhoz illő színvonalú könyvvel ajándékozzon meg Csorba Csaba mindig igényes képanyagot választott könyvei mellé, ezúttal azonban nem az ő válogatása érvényesült. A belső borítók reprezentatív légifelvételei sokat ígérnek, de a könyv belsőjében hiába keresünk digitális képet, vagy legalább jó rajzot. Ha az anyagi feltételek korlátai ezt talán magyarazzák, azt azonban szövé kell tenni, hogy középkori várat nem lehet törökkori ostrommetszettel illusztrálni (pl. Komárom, Léva). A középkori anyag válogatása is eléggé öletszerűnek tűnik fel. Szokolya vára mellé a Képes Krónika rozgonyi csatát (tehát Kassát) illusztráló miniatúrája került. Palojta elpusztult várához Palocsa romjainak átrajzolt fényképe járul, magához Palocsához ugyanennek a romnak másik nézetből készült rajza. Számos tévedés található a kötethez adott térképen, amit a szerző szintén csak a könyv megjelenése után láthatott. Például Bolondóc (Beckó) a Vág nyugati partjára került a keleti helyett. Még szembetűnőbb Csejte áthelyezése a Nyitra folyó keleti partjára a Vág nyugati partjáról, Torna várát Krasznahorka szomszédságából gyakorlatilag Szalánc helyére.

tené az olvasót, ha a várak abc szerinti bibliográfiájához mellélt feltüntetették volna a könyvben szereplő műveket is. A tartalomjegyzék a korszakokéi és földrajzi sor szerinti tárgyaláshoz igazodó lapszámmal körülmenyessé teszi a visszakeresést.

Csorba Csaba nagyszabású könyve értékes hozzájárulás váraink történetének megismeréséhez, nélkülözhetetlen kötet honismereti könyvespolcunkon.

(Lilium Aurum, Dunaszerdahely 2006.)

Dr. Marossy Endre

DR. GÁL JÓZSEF:

Marcali

Várostörténet diákoknak

A somogyi kisváros múltjába kalauzolja el az olvasót most újra megjelent 62 oldalas könyvében a honismereti mozgalomban közismert helytörténész, *dr. Gál József*. Ifjú olvasóknak szánja a településtörténet tizenöt fejezetbe rendezett áttekintését, amely a bevezető keltetése szerint 1993 márciusában készült el, s most második kiadásban kerül az érdeklődők kezébe. Három évtized kutatómunkájának sűrítettje ez, s csak elismeréssel gondolhatunk arra a szorgos feltáró tevékenységre, amely az anyagot felszínre hozta. A marcaliak sokat köszönhetnek a szerzőnek, aki meggyőződéssel vallja, hogy életünk „fix pontja” a szülőhely ismerete, s hogy a történelem alapiskolája a helytörténet. Könyvével ahhoz kívánja hozzásegíteni a diákiifjúságot, hogy megbízható ismeretek birtokában, hiteles történelmi tudattal tekintsenek városukra. S bár nem lép fel egy valamennyi történelmi korszak elemzését tartalmazó monográfia igényével, a maga célkitűzését sikerrel szolgálja.

A bevezető, valamint a zárzó és az ajánlott irodalom jegyzéke között sorakozó fejezetek Marcali hét évszázados történetének egy-egy kérdését, jeles eseményét, jelentős személyiségét mutatják be, nyilvánvalóan olyanokat, amelyek és akik a szerző megítélése szerint nyomot hagytak a városfejlődésben. Nem tankönyv készült tehát? ahhoz hiányzik a tájféldrajzi bemutatás, a módszeres felépítettség, a tematikus teljesség és arányosság? anem olyan olvasmányos történelmi elbeszélés, amely időrendben haladva a legérdekesebb helyismereti csomópontokat fedi föl, ezek megvilágításával kíván érdeklődést kelteni az ifjú olvasóban a múlt iránt. Ilyen kérdésekre kínál választ: „Élt-e ősember e tájon?”, „Laktak-e rómaiak vidékünkön?”, „Miről vallanak a vatikáni adószedők adatai?”, „Hogyan állt talpra a török utáni település?”, „Hogyan nyerte el mai formáját templomunk?”, „Kik voltak a város földesurai?” A fejezetek témaválasztása, természetesen, a lényegre figyel, így kap hangsúlyt 1848/49 időszaka, s benne Noszlopy Gáspár szerepvállalása, a vasút- és közútépítés problémaköre, a várossá fejlődés néhány momentum: a kórház létesítése, az iskolák működése, a sajtó és a színház szerepe, a szociális helyzet alakulása, a közművek kiépítése.

Marcali közlekedési hálózat szempontjából hátrányos helyzetű térségben fekszik ugyan? a Balaton közelsége válhat legfeljebb javára? a Balaton közelsége válhat legfeljebb javára? a földesurai, valamint a pusztító hadjáratok a modernizációt gyakran fékeztek, mégis sikerrel haladt a városfejlődésben. A mai Széche-

nyi, Rákóczi és a Kossuth utca impozáns középületei, a Mayer-ház, a Korona Szálló, az egykori polgári iskola, a városháza, a most kórházként szolgáló neobarokk Széchenyi-kastély szép reprezentánsai a gyarapodásnak. Olyan neves szülőitől vannak a településnek, mint a festő Bernáth Aurél, a költő Koszma Andor, az író Lengyel József, a történész Marczali Henrik. A könyv írója azonban a nehéz küzdelmekre, a kudarcokra, a vévutakra és az áldozatokra is felhívja a figyelmet, így váltak a műltről alkotott kép árnyalttá, s így tanít a történelem arra, hogy a jelen problémáinak megoldásában a régiek tapasztalatait felhasználjuk.

A szerző egyik szembetűnő törekvése, hogy az olvasó figyelmét lekösse, sőt gondolkodásra készítse, ezért intéz a szöveg közben személyes hangú kérdéseket a diákolvasóhoz; finoman feladatokat is kiszab, további olvasmányokra, bűvárodásra serkent. Ezek alapján alakul ki az a benyomásunk, hogy bár a szerző lemond a tankönyvszerűségről, mégis tudatosan pedagógiai célokat szolgál. Nem egyszerűen történelmi ismeretterjesztést kíván végezni, hanem a személyiség gazdagítására törekszik, amikor a helybeli ifjúságot megpróbálja hozzásegíteni a marcaliak történelmi útjának átéléséhez. Így válik dr. Gál József könyve vérbéli honismereti művé. Aki történettudományi megközelítésre vágyik, az kezébe veheti a városi *Helytörténelmi Füzetek* sorozatát, a *Marcali története* című mű 1991-ben megjelent első részét, illetőleg a Mohács előtti dokumentumok 1995 és 1998 között kiadott három kötetét, amelyek szemléletesen példázzák a szerző és munkatársai három évtizedes kutatómunkájának eddigi impozáns eredményeit.

Szívesen olvastunk a Marcali múltjába vezető szöveget, nézegettük a hasznos illusztrációkat, mégis sajnálkozással gondolunk arra, hogy a mű csak ilyen szerény kivitelben s a tervezett képes- és olvasókönyv, valamint munkafüzet nélkül jelenhetett meg. Egy lelkes és felkészült muzeológus-tanár „pályavégi számadása” (ahogy a szerző a befejező soraiban könyvét jellemzi) a közzevetőktől, a helyi közösségektől, Marcali városától nagyobb figyelmet, több támogatást érdemelne.

(A Múzeum Alapítvány kiadása, 2006.)

Kováts Dániel

Tatabánya a II. világháborúban

Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltára 1992-ben nyílt meg. 1995-től a fiatal város legfiatalabb intézményeként, a Megyei Levéltártól függetlenül, önállóan folytatja értékörző, értékkerető munkáját. 1994 óta Tatabányai Levéltári Füzetek címmel folyamatosan jelent meg kiadvány sorozat. Ennek 9. kötetként látott napvilágot a *Tatabánya a második világháborúban. Dokumentumok és tanulmányok* című összeállítás.

Bevezetőjében *dr. Ravasz Éva* főlevéltáros-igazgató, a kötet szerkesztője vázolja a kor országos hátterét, az elődközségek sorsát. Ismerteti a hadi eseményeket, egykorú napló alapján ír az elődközségekben folyt háborús cselekményekről, közszéji összeírások, hivatalos jelentések alapján foglalja össze az elszenvedett cárokat.

Simonik Péter levéltáros nagy ivű áttekintésében arra keres választ, miként működött a bányatelep és a kör-

nyező községek életének minden területén meghatározó módon jelenlévő vállalat szociális politikája, ellátó rendszere, s ez hogyan hatott a munkavállalók élet- és munkakörülményeire. A helyi társadalmi szerkezet és foglalkoztatáspolitikai átalakulásának leírása után részletesen elemzi a bányamunkások életkörülményeinek változásait a bányanyitástól (1896) a II. világháború végéig. Részletesen elemzi a vállalati élemtárak, a lakáspolitikát, a Bányatársaság és az egyéb jóléti intézmények szerepét, jelentőségét. Bemutatja az egészségügyi ellátórendszer fejlődését, a lakosság egészségvédelmének javítására tett intézkedéseit. Összegző megállapítás szerint a második világháború időszakára jelentős átalakuláson ment át a jóléti intézményrendszer, ami a munkavállalók egy részének életkörülményeire is kedvező hatást gyakorolt. „Ezt a pozitív irányú változást azonban nem szabad túlértékelnünk, hiszen láthattuk, hogy a vállalati jóléti politika egyszerre volt megosztó és egyenlősítő, mivel csaknem mindig a vállalat gazdasági érdekei mentén szerveződött.”

A következő négy írás négy személy sorsán, életén keresztül mutatja be, mi mindent jelentett a második világhétség az egyes emberek számára. Jó ezek egymás utáni szerkesztése: egy dokumentum, egy tanulmány, visszaemlékezés, majd újabb, Tatabányához kötődő egyénre vonatkozó történelmi kutatómunka összegzése zárja e szerkezeti egységet. Az első dokumentum *Somogyi János* felsőgallai születésű honvéd, a komáromi 22-es gyalogezred aknavetőseinek naplóját tartalmazza. Az írást *dr. Ravasz Éva* látta el elő- és utószóval. Az 1942 június 21.–szeptember 9. közötti eseményeket tartalmazó leírás ő egészítette ki, tette teljesebbé *Scabó Péter*: A Don-kanyar című műve és a családnál megmaradt más dokumentumok felhasználásával. A naplóból kiolvasható: a távol a hazától folyó cétalan és értelmetlen háborút vívó emberek elkeseredettsége, honvágya, halálféltelme. „A hadnagy úr elhurcolódik hátra a vonathoz. Hogy mi ennek az oka, azt nem tudom, talán az éjszakai bombázás, amit nem is csodál az ember, mert itt még nincs olyan ember, aki ne félt volna. Bárcsak ne volna este soha, mert semmitől nem fél úgy az ember, mint a ratától.” (Szovjet harci repülőgép.) Az óriási veszteségek miatt egységük augusztusra gyakorlatilag megsemmisült. Somogyi honvéd, többhavi frontszolgálat után rövid időre hazamehetett szabadságra. (Így került a családhoz e napló.) A frontra visszaérkezését követően, 1943 januárjában, az urivi áttörés után hadifogságba esett, s eltűnt a Szovjetunióban.

Dr. Fülöp Éva történelmi tanulmányában néhai földínről, a szovjet hadifogságban fiatalon életét vesztett, a hadseregben műszaki beosztásban harcolt szintén felsőgallai *Gesztesi Sándortól* ír. Az ő „magán történelmét” családi dokumentumok alapján dolgozta fel és publikálta. A tényesség itt is megrázó, drámai erővel érzékelteti a nagy világhétséghez képest kicsi, de sokak számára legnagyobb pusztulást.

Az idén százestendő *Zsoldos Ferenc* a Bányatársaság egykori jogászának személyes hangú, dokumentum értékű visszaemlékezését életútjának azon szakaszára, amely egybeesett történelmünk „véskorszakával”, *dr. Ravasz Éva* szerkesztette és látta el bevezetővel. A rövid életrajzi ismertető után olvasmányos, kalandos

történet következik hátrszági eseményekről, emberekről. A memoárra szerkesztett írásban a MÁK Rt. tatabányai üzemének „kasztrendszeréről”, a mégében eltöltött munkaszolgálat mindennapjairól, Budapest ostroma közben átélt megpróbáltatásokról kapunk megrázó képet. Ez utóbbi azért is fontos, mert Tatabánya (1947-től város) előd községeinek és lakóinak sorsa szorosan kötődött a főváros szovjetek általi bevételéhez, később vitatott szóhasználat felzabarádításához. Szűkebb családjából csak e visszaemlékező élte túl azokat az embert próbáló és típrő borzalmakat, amikre ma már csak nagyon kevesen emlékezhetnek.

A MÁK Rt. vállalat vezetésében 44 évig részt vett *Vida Jenő*ről szintén a kötetet szerkesztő *dr. Ravasz Éva* írt életrajzt. Ez az írás a kötetben közölt tisztviselői visszaemlékezés után a környék meghatározó gazdasági vállalata elsőszámú vezetőjének életútjával ismert meg. Levéltári dokumentumok (MÁK Rt. iratok), a helyi sajtó cikkei, összefoglaló korszak monográfiák segítségével mutatja be a véskorszakot és benne a tatabányai szénmedence községei diszpolgáranak tragédiába torkolló pályafutását.

Vida Jenő a sikeres gazdaságsszervező, iparfejlesztő tevékenységének, életének legfontosabb tényei röviden. A XIX. század végén indult és akkor még a helyét kereső bányászati vállalatot felfejlesztette, Trianon után is versenyképessé tette, nemcsak az alaptevékenységét, a szénfeldolgozást preferálta, de új iparágakat is meghonosított Magyarországon. Az 1920-as évekre saját tudása és munkabírása, személyes képességei révén az ország 50–60. zömmel zsidó származású nagypolgári rétegébe emelkedett, akik a magyar gazdasági élet minden ágában döntő befolyással bírtak. *Vida Jenő* személyes társadalmi megbecsülésnek örvendett, sok egyéb elismerése mellett a tatabányai községeinek diszpolgári címét is viselte. Lojális volt a fennálló rendszerhez, de politikai szerepet nem vállalt. Az erősödő jobboldali nyomás hatására 1941 augusztusában lemondott elnök vezérigazgatói posztjáról, ami után egyenes úton vezetett 1944 március végéig tartózatásához és elhurcoltatásához. Nem érthette meg az új korszak kezdetét.

Forrásértékű összeállítás *Szilaj Ákos*: „Tatabánya bányatelep, Bánhida, Alsógalla és Felsőgalla II. világháborús halottai” című munkája, amely az anyakönyvek alapján eddig legteljesebb formában teszi közzé 658 ember nevét, adatait. A hadi eseményekben, hadifogságban elhunyt katonák, a háború következtében életüket vesztett polgári személyek, elhurcolt és elhunyt polgárok, továbbá a Tatabányán meghalt férfiak, nők és gyermekek nevét, lakóhelyét, halálának helyét és időpontját közli. Az áldozatok listáján nem szerepelnek az előd községeken a harcok során életüket vesztett német és szovjet katonák, őket szám szerint közli a korábban megjelent „Dokumentum-emlékkönyv a II. világháborúban a történelmi Magyarország területén elesett, meghalt magyar katonákról és munkaszolgálatosokról” (2001. 2. kötet 285–299.). Ezzel együtt *Szilaj Ákos* közleménye a legteljesebb számvetés, amely a kegyelet és a végtisztesség helyi mementója.

A kötet „Dokumentumok” című utolsó fejezetében döntően más levéltárból vett egykorú hivatalos iratok közlésével tették teljessé az évfordulóra emlékezést. A

horitón stílszerűen szerepel *Nausch Géza* helyi szobrászművész 1997-ben a bányai városrészben felállított emlékműve. A kötet méltó folytatása a levéltár kiadói tevékenységének. A tudományos alapelvek szerint íródott kötet „nemcsak” a kegyeletet, de a „csinált város” önbecsülését is szolgálja. A szakszerű pártatlanság és szikár tényközlések új adalékokkal szolgálnak a változó történettudomány, kor- és hadtörténetírás számára is.

Dr. Horváth Géza

Betlér és Krasznahorka

Az utóbbi másfél évtizedben egyre több képekonyv jelenik meg a kastélyokról. Olyanok, amelyek mai fotókkal illusztrálva mutatják be őket, más kötetek régi képeslapokból illetve múzeumi fotógyűjtemények darabjaiból válogatnak. Az elandálított nosztalgikus emlékezés közepette azonban ne feledkezzünk meg arról, hogy a Kárpát-medence kastélyai-kúriái jobban pusztulnak, mint valaha, s nagyon úgy tűnik, ezt a folyamatot senki sem próbálja megállítani. A kastélyok, kúriák többségét a háború időszakába, 1944/45-ben kirabolták. Kik voltak a tettesek? Kideríthetetlen. Vagy ha tudjuk is, hogy németek, oroszok, s mellettük a környékbeliek számlájára írható a barbár pusztulás, ma már olyan mindegy, a lényeg az, hogy a régi állapot többnyire nem állítható vissza. Bár néha mégis, mint Gödöllő, Fertőd s még néhány kastély esetében.

Krasznahorka vára és Betlér kastélya a szerencsések közé tartozott: épségben megmaradtak (pontosabban a vár legrégebbi része romos volt, de az még egy 1817-ben történt villámcsapás „bűne”).

Részben szlovák, részben magyar nyelven mind a várról, mind a kastélyról több kisebb-nagyobb kiadvány jelent meg Szlovákiában. Ezekhez képest azonban minőségileg minden tekintetben újat jelent *Basics Beatrix* impozáns kötete, a RUBICON-KÖNYVEK sorozatában, *Récz Arpad* szerkesztésében.

A székely származású, 1676-ban bárói, 1779-ben grófi rangra emelt Andrássy család történetéről *Soós István* közölt vázlatos áttekintést, amelyet pompás portrék (olajképek) illusztrálnak. Thököly Gábor foglalta összes Betlér és az Andrássyak kapcsolatát. Az ő állítása szerint a XIII. század végén a mai kastély elődje, egy lápos területen már megépült erődített udvarház. Ennek az állításnak az igazolására azonban nem hivatkozik semmi. Megtudjuk viszont, hogy az Andrássyak 1812-ben költöztek ki a krasznahorkai várból a környékbeli falvakban lévő kúriákba, kastélyaikba, s ezek közül az egyik éppen Betlér volt, amely a mai formájában az 1880-as évek elején épült ki. Valóságos csodának számít, hogy 1944/45-ben csakúgy, mint az ezt követő években sikerült épségben megőrizni a kastélyt, amelyet 1987-1994 között felújítottak, amiért méltán kapott Europa Nostra-díjat.

A kastély mai állapotának leírására *Basics Beatrix* vállalkozott, s ő mutatja be az épületet körülvevő parkot is. Ő már óvatosabban fogalmaz, a mai kastély helyén a XV–XVI. században épített erődítményről tesz említést. Rendkívül gazdag képanyag segítségével ismerhetjük

meg az épületet és pompás berendezését (a fényképeket *Gottl Egon* készítette). Az épület legimpozánsabb része a könyvtár (amely sokáig nem volt látogatható). Sajnálatos, hogy leírására alig néhány sort szentelt a szerző. A szobák és berendezésük bemutatása viszont nagyon alapos, a szöveget jól kiegészítik a kitűnő fényképek. A műgyűjtemény mellett a családtagokat ábrázoló képek (ösgaléria) megmaradása különleges élményt nyújt, mert, a legtöbb hasonló gyűjtemény elpusztult vagy megcsonkult. A kert növényzetéről alig olvashatunk, viszont a szobrokról, s egyéb díszekről, építményekről jó leírást kapunk (a megszokott kitűnő fényképekkel kísérve).

Krasznahorka várát is *Basics Beatrix* mutatja be az olvasóknak. Elsősorban a helyiségek berendezéseire fekteti a hangsúlyt, az építészeti és hadtörténeti vonatkozásokat csak röviden érinti. Részletes leírás közül az Andrássy-mauzóleum építéséről és berendezéséről, valamint a képtárról is.

Hermann Róbert és *Pollmann Ferenc* rajzolja meg gróf Andrássy Gyula, a politikus és ember portréját. A *Katus László* által írt, Az Andrássyak mint ipari vállalkozók című fejezetben a nagybirtokos arisztokrácia gazdasági tevékenységének folyamatában mutatja be az Andrássy család nagyipari (vasműves) vállalkozó tagjainak, Györgynek és Manónak, és Manó apjának, Károlynak a tevékenységét. Csak azt sajnáljuk, hogy egyetlen kép sincs az ipari üzemekről ebben a részben, csupán az Andrássyak portréi szerepelnek.

A kötetet két tanulmány zárja: *Tökécsky László* ifjabb gróf Andrássy Gyuláról írt, *Püski Levente* pedig az Andrássyak tevékenységéről a két világháború közötti időszakban.

A pompás album kétségtelen hiányossága, hogy nem csatoltak hozzá bibliográfiát, így az olvasó csak találgathat, milyen könyvészeti, múzeumi, levéltári anyagok felhasználása alapján születtek a tanulmányok. Az apró hiányosságok ellenére ez a kötet az utóbbi évtizedek különleges értéke. Előállítására nem kis költséget igényelt, ezért sajnos aligha várható, hogy a kiadó a közeljövőben vállalkozik a sorozat folytatására, pedig nagyon hiányzik egy-két tucat hasonló mű, amely bemutatná történelemformáló arisztokráta családjaink világát. (*Rubicon-Könyvek*. Bp., 2005.)

Csorba Csaba

Nemzetiségi táj- és népismertető a reformkorban

..... a népismertetőnek keresnie kell a poros földtől egy érdek- és jelentőségteljes helyet, például várost, mellynek valamelyik pompás épületéből, annak valamelyik égsarkra nyíló ablakából; falut, mellynek mohos szikla- vagy föllegterhelte ormáról, vagy gvepamlagoza aljáról; völgyet, mellynek andalító öléből; síkságot, mellynek krizolít [krisztályokból álló drágakő] lapjáról; folyót, mellynek smaragd szezélyű partjáról – magát tájékoztatni, továbbá útát, mellyen – tetszése szerint – gyalog vagy szekéren népéhez juthasson, mellyet helyes vagy balszokásaival együtt, emberszerető jószán-

dékú társaival, tisztá jóakarattal s jovítani törekvő szent szándokkal megismertetni kedve jó." Íme a korabeli honismeret – lírai emelkedettségtől sem mentes –, pontos módszertani útmutatója a XIX. század első feléből. Ez a – *Bartók Gábor* A máramarosi előlakók című dolgozatából való – leírás jól jellemzi *Paládi-Kovács Attila* válogatását, amelynek nem titkolt célja nemzetiségi polgártársaink önismeretének az elmélyítése.

A Kárpát-medencében a reformkor évtizedeiben szinte egyidejűleg kezdődött el az itt élő magyar s nem magyar népek néprajzi kutatása. A néprajz fogalma ez esetben a legtágabban értelmezendő, hiszen nem csupán a szellemi és tárgyi kultúra szaktudományos leírására kell gondolnunk, hanem más tudományok (földrajz, orvostudomány, demográfia, statisztika, orvostudomány, történeti topográfia stb.) irodalma, valamint a művelt nagyközönségnek szánt divatlapok írásai is egyaránt foglalkoztak kisebbbbségek lakta vidékeink s az ott élők viszonyainak a feltárásával. A német, dőlslzlv és szlovák népcsoportok néprajzi leírása ösztönzőleg hatott a magyar, román, ruszin és más együttélő népek körében a hasonló vizsgálatok fellendülésére.

Mint a válogató hevezeti tanulmányában megállapítja, „a *Bél Mátyás nyomdokam haladó, 'országleirő' irodalom, a megyemonográfiák és a városismertető dolgozatok szerzői tetek sokat a köznép, s közte a nemzeti népséggé életviszonyainak megörökítése, leírása érdekében.*” A magyar és nemzetiségi tájleirők sorában elismerően sző *Csaplovics Jánosról* is, aki a hazai szerzők közül elsőként vezette be az *ethnographia* kifejezést a tudományszak megnevezésére, továbbá felhívta tudóstársai figyelmét egy a „Magyar, Tőt és Horváthország” topográfiai-statisztikai Esmértetésének Tárháza” című könyv megírásának a szükségességére. Ő volt az, aki pályázati felhívással is serkenteni kívánta a Magyarországon élő népek leírását.

A kor egybeesik tájainkon a nemzetébredés időszakával, amikor a polgári átalakulás felébresztette a nép, a nemzet, a nemzetiség addig nem egészen egyértelmű fogalmainak újraértelmezését. A nemzetiségileg vegyesen lakott vidékeken, településeken az interetnikus kölcsönhatások természetesen minden korban működtek, amelyek a nemzeti jellegét, sajátosságokat természetesen befolyásolták. A fiatalabb generációknak a többséghez való nyelvi, szokás- és öltözködésbeli közeledése akkor még inkább spontán, mint kényszer asszimilációt tükrözött, ugyanakkor a „cseregyerek” intézménye a mindennapokban is jól hasznosítható, szintén kölcsönös nyelv- és kultúraismeretet szolgálta. A kötet szövegeiből az elrománosodás, -németesedés, -szlovákosodás példái éppúgy előtűnnek, mint a magyarosodás esetei, amelyek főleg a szórványban váltak érzékelhetővé, nem egyszer a nemzetiségek egymás közötti viszonylatában is.

Paládi-Kovács Attila a kötetbe a táj- és népismeretők két generációjának műveiből válogatott. A korábbi évjáratúak az 1770–1780-as időkben születtek, így már a XVIII–XIX. századforduló változásairól is tudósíthatnak. A másik nemzedéket az 1810–1824 között születettek jelentik, akik az 1840-es évek reformtörekvéseit, a nemzeti-nemzetiségi megmaradás esélyeit, a polgári nemzetépités lehetőségeit is elénk tárják. A szerzők je-

lentős része magyar volt, de nemzetiségekhez tartozó vagy közülük származó is szép számmal akad. A saját anyanyelv, a kultúra, a nép, a nemzetiség hűséges szolgálóának nyílt felvállalása főként a lelkész szerzőket – a szlovák Bartholomaeidest és Skolkát, a szlovén Kossitsot, a ruszin Duliskovicset, a ráchórvát Berkityet – jellemzi, akik igaz értelmiségiként működtek korukban. Leírásaik mélységét és hitelességét – nagy műveltségük és tartós ott élésük mellett –, az anyanyelv tökéletes ismerete is elősegítette.

A lelképásztorokon kívül a szerzők zöme honorácior értelmiségi volt, aki vagy nemesi, vagy polgári, esetleg jobbágyi sorból érkezett a többnyire hivatalnokai rétegbe. A szövegek – néhány latin- vagy német nyelvű írás fordításának kivételével – eredeti, XIX. századi textusok, azok eredeti stílusjegyeivel együtt. A válogató, tematikai tekintetben, az átfogó, a népelet több területét felölölő írásokat részesítette előnyben. Bár a kiválasztott közleményeket népek szerint csoportosította, a cikkek többségében – a helyi többség mellett –, más etnikumokról is szó esik. A történeti országterület népeinek arányos szerepeltetése – a forrásanyag különbözősége miatt – csak korlátozottan sikerülhetett.

A kötet öt nagyobb egységből épül. A *délszlávok* fejezetcím alatt két szlovén és három horvát (emellett érintőlegesen szerb) témájú leírás található. *Bitmez Lajos* és *Kossits József* a Vas és Zala vármegyei vendekről tesz közzé – többször egymástól eltérő – megállapításokat. A *Csaplovics Jánosról* is, aki a hazai szerzők közül elsőként vezette be az *ethnographia* kifejezést a tudományszak megnevezésére, továbbá felhívta tudóstársai figyelmét egy a „Magyar, Tőt és Horváthország” topográfiai-statisztikai Esmértetésének Tárháza” című könyv megírásának a szükségességére. Ő volt az, aki pályázati felhívással is serkenteni kívánta a Magyarországon élő népek leírását.

Berkity György a Pest és Fejér megyei rácokról elsőként rajzolt átfogó képet. A Csepel-sziget és a Duna jobb partján élő görögkeleti szerb illetve római katolikus bunyevác népség leírásából kiemelkedik az utóbbiak eljegyzési szertartásainak, a jegyváltás egyedülálló archaikus szokáselemeinek a megörökítése. *Szárics Jenő* a Szabadka környéki, bácskai bunyevácokat, mint atyjafiait belülről látta, szeretettel s mégsem kritika nélkül. Rámutat például, hogy „*a bunyevác hüszke, amiért kaputus úrnak, 'ha nem ismeri', egyedül ezen attributumjáért [tulajdonosságáért] nem stvegel és semmi felsőbbiséget sem tudván és akarván érezni, a cselédet sem látni urával szőlgi félelemmel szőlani (...)* Fgyezőval ő magát különös, mintegy más anyagból származottnak, az egész világ népét pedig jötmენტnek, Szabadka vidékét földi mennynek, a többi egész világot szomorú unalom-tanyáknak hiszi. Pedig szegény bunyevác! Vaj mi sokat tanulhattál a jötmენტektől, kik szőlőföldre telepedvén, iparágidban útmutatók valának, kik nélkül tespedve gögödbe enyésznél.” *Szabó Károly*, későbbi kolozsvári egyetemi rektor, fumei tengerészeti tanulmányainak a „mellékterméke” a végvidéki horvát határőrök, a szerzésának népeletéről publikált tudósítás. E

sajátos katonai szabadcsapatok tagjai régi horvát „nemzeti öltönyben”, bizonyos fokig a székelvényekre emlékeztető kiváltságokkal és feladatokkal látták el a török határ őrzését a bánati és károlyvárosi körzetben. Patriarchális családi életüket, szokásaikat élvezetesen és tanulságosan tárja elénk a szerző.

A *szlovákok* bemutatását a kötetbe válogatott hat dolgozat szolgálja. A közülük való *Bartholomaeides László* evangélikus lelkész tollából való Gömör vármegye történeti, földrajzi és statisztikai leírása – amit latin eredetiből fordítva vehetünk kézbe –, az ott élők ipari, mezőgazdasági és szellemi kultúrájáról, szokásairól tudósít hitelesen, külön kitérvén az interetnikus vonatkozásokra. *Ágoston János* képzesszentandrási plébánosként adta közre Csabának leírása című hely- és népismertetését. *Hellebrant János* szarvasi jegyző, utóbb Békés megye táblabírája, Szarvas város fennállásának centenáriummára írott értekezéséből olvashatunk. Az 1822-ben keletkezett íráshól megtudjuk, az itt élők „*hogya magyar nyelv iránt nagy szeretettel viseltetnek, abból is kiteszik, hogy saját anyai tót nyelvökre is magyar szókat kevernek, vagy azokat magyar módon ejtik*”, továbbá hogy „*általja fogva [általában] mind vendégszeretők, és tehetségekhez s tapasztalásokhoz képest becsületudók is.*”

A szlovák-magyar vegyes házasságból született evangélikus lelkész és tanár, *Skolka András* Mezőberény történeti-topográfiai leírásának részleteivel került be a kötetbe. Értékeként említhetjük, hogy a helyi tót többség mellett a magyar, a német, kisebb részt a román és cigány lakosság jellegzetességeire is kitér. A sokak által sajnálatosan és tévesen kétségbe vont sok évszázados demokratikus hagyományaink bizonyítéka, hogy a településen meghatározó szlovák, német és magyar nemzet „*közötti harmónia a faluban példás. Az egyházi és iskolai ügyekben minden nációnak van egy esküdt előljárója, akit a presbiteriumból választanak meg; egyébként azonban van egy falubíróság, amelyet mindhárom nációnál tagjaiból arányosan állítanak össze. A bírót minden új választás alkalmával váltakozva a másik nációnál választják meg, úgy hogy három választás után minden nációnak sor kerül (...)* A helyi jegyzőnek természetesen a 3 különböző náción nyelvén kívül a latinban is jártasnak kell lennie.” *Thomka Ferenc* a Garam felső folyásáról közreadott táj- és népismertetése a Reggeli Pesti Divatlapban jelent meg első közlésben, hiteles és élvezetes képet rajzolva az ablakos tótok világáról. *Sávoly Lajos* a Rima-völgy szlovák parasztjainak és kohászainak mindennapjait tárja elénk.

Az öt, *németekkel* foglalkozó írás kitér úgy a városi, mint a falusi svábok életének megjelenítésére. A Hány halhatatlan figuráját megalkotó *Garay János*nak „*A Leopoldmezei népvigalom Budán*” című írása a német ajkú polgárság iránti érdeklődésének és rokonszenvének lenyomata. A kor *biedermeier* stílus, érzelem- és gondolatvilága elevenedik meg a Kisasszony-napi hagyományos rendezvény kapcsán. *Egyed Antal* a válogató a reform-időszak legjelentősebb helytörténeti, táj- és népélet-kutató szerzői közé sorolja, akinek többek között Tolna megye településeinek nemzetiségi összetételét, gazdasági és kulturális viszonyait felmérő, itt közölt kérdőívét is köszönhetjük. A kötetben Bonyhád mező-

város rövid leírása is olvasható, melyből kiviláglik az ott élő németek, magyarok és zsidók egymás iránti, nagyfokú nemzeti és vallási türelme.

A német származású, magyar érzelmű orvos, *Hölbling Miksa* szintén kérdőíves felmérés alapján alkotta meg Baranya vármegyének orvosi helyirata című művét az 1840-es évtizedben. A németiség népmozgalmi előretörésének, gazdasági terjeszkedésének rögzítésén túl, a sváb, magyar és rác népelet több aspektusát is megismerhetjük a könyvben közölt részletből. *Lauka Gusztáv* állami, illetve megyei hivatalnok tollából az erdődi sváb menyegzőkről olvashatunk. *Szép Ferenc* plébános a nemesnádudvari sváb lakodalmat írja le, helyszíni megfigyelései alapján.

Ruszin és román témájú írásokból áll a kötet következő fejezete. *Duliskovics Mihály* görögkatolikus lelkész és a bevezetőben idézett *Bartók Gábor* tanár a máramarosi rutének (korabeli szóhasználat: oroszok) meg oláhok ismertetésére vállalkozott. A verhovinai nép anyagi és műveltségbeli visszamaradottságát, szegénységét ellenpontozza az izraelita kereskedők, kocsmárosok nyereszkedése és uzsorán való meggazdagodása, valamint a románok jómódja és asszimilációs ereje. Mint Bartók utal rá, „*[Máramaros] Sziget népét nemzeti szerint magyar-, oláh-, zsidó-, orosz- s újmagyarnak mondhatni, mert a németet itt a magyar zászló takarja. – rang szerint fő-, közép-, mester- és pórnédnek nevezhetni.*” *Benczur János*, aki a közigazgatásban és az igazságszolgáltatásban tevékenykedett, a Bereg vármegyei ruszin népelet feltárására vállalkozott. Az itt lakó rusznyákok „*hazánk számos népe közül a legnyomorúbb, legegységűbb sarjadéknak számakozásra méltó állapotjával*” ismerteti meg az olvasót. Az igénytelen életkörülmények, az iskolázatlansághelyi elmaradottság nemzedékről nemzedékre öröklődik, ugyanakkor „*kebleikben jó, de hideg, nyers szív rejtezik.*”

Oroszhegyi Józsa orvos az avasalji románokról közöl érdekes honismereti tudósítást. *Kozma Pál*, az egykori Zaránd megye főszobabírója, majd főispánja Fényes Elek „geographiája” ösztönzésére adta közre a vármegye földirati, statisztikai és történeti leírását. A kötetben olvasható részlet a reformkori román népelet dokumentuma, de a velük együttélő cigányságról is releváns adatokat közöl.

A *néptöredékeket, diaszpórákat* bemutató, záró egy-egy örmény, bolgár, cigány és bácskai interetnikus tematikájú írásokat tartalmaz. A szamosújvári örmény eredetű *Rác Józsa* lokálpatrióta hevülettel festi le szülővárosa fekvését, nevezetességeit, az örménység megtelepedésének körülményeit, népeletét, polgárosulását és magyarosodásának folyamatát. A szintén Szamosújvárról elszármazott, Temes megyei földbirtokos, *Gorove László*, a bánsági katolikus *bolgárokról* ad közre személyes tapasztalatokon alapuló dolgozatot. Ismeretlen szerzőnek a *cigányokról* szóló írásából sok adalékkal gazdagodhatunk az etnikum európai viselt dolgairól, a föld-részre érkezésük: a XIV. század elejétől kezdődően. Az e néphez tartozók a tudósítás szerint „*folyvást csatagolnak, közönséges mesterségeik, és e foglalatosságaiak ezek: ti. számár- és lócsiszárok, kovácsok, üstfoltozók, rézművesek, ollókész-örösök, kosárfonók, bőröndösök és hangászok (...)* Szeretik a vándoréletet és legszívesebben

együttes 30 évét mutatja be, bizonyítván, hogy a gazdag szlovák hagyományok őrzése, a nemzeti kultúra ápolása e kis gerececi faluban központi kérdés. A sorozat számozottan első kötete *Motil László* Tardos sportja című írása (2001). A szerző amatőr helytörténész, maga is tevékeny részese volt a falu labdarúgó- és sportéletének. *Motil László* a sorozat következő kötetének előkészítéséből is tevékenyen kivette részét. A helyi Önkéntes Tűzoltó Egyesület 90 évét bemutató *Busa János* jegyzte könyvhöz is gyűjtött anyagot. (Helytörténeti füzetek 3.). A tardosi (gerececi) köfajtás történeti emlékei című könyv megszületése, amely a falu első okleveles említésének 800. évfordulójára íródott, szintén elképzelhetetlen lett volna az ő hosszú évek óta folyó és gyümölcsöző kutatásai nélkül. (Tardos. Helytörténeti füzetek 4.) Szorgos kutatók, helytörténészek és a helyi önkormányzat összefogásának eredménye a most megjelent 5. Füzet. *Körmendi Géza–Motil László: Fejezetek Tardos község történetéből* című munka. Különlegessége abban áll, hogy eddig nem ismert adatokat, tényeket sorjáz, a nagyközönség előtt ismeretlen leltári források segítségével vázolja fel és egészíti ki többek között a Varga Rózsa által jegyzett kötet történeti fejezetét. A falu múltjának jelentősebb állomásaihoz szervesen kapcsolódó plébánia- és iskolatörténeti fejezetek (III. és IV.) gazdagítják a képet. Az első rész a földrajzi fejezet, a történelem helyszínét, a gerececi tájat írja le röviden. Ezt követi a településtörténet a régészeti leletektől a XIX. század elejéig. A korai keresztényi kőfaragók történetétől az avar kori sáncokon át a honfoglalás- és Árpád-kor történeti kúttőkig szólnak röviden a falu történetéről, majd a török kori pusztulás dokumentumaival zárják le a szerzők a középkori ismeretanyagot. A mű legérdekesebb, legtöbb újat hozó része a II/4. és 5. fejezet, amelyek a XVIII. század fontos történéseit vetítik elénk. Az írók 1725-re teszik a falu újratelepítésének dátumát. Elemzik az egyéb adatok ellentmondásait, majd közlik a kérdésben perdöntő telepítési szerződést. A faluban ma is meglévő családnevek és az 1767. évi úrbéri szerződés egybevetésével megállapítják, hogy mely Nyitra vármegyei falvakból érkeztek a tardosiak ősei. Az 1767. évi úrbérendezés körüli egyéb iratanyag segítségével nemcsak a földtulajdonlás szabályozásáról, a szolgáltatások mennyiségéről, gazdasági vonatkozásokról írnak, hanem az akkoriban ott élők társadalmáról (iparosok, köfajtók stb.) is. Ezzel mintegy az uradalmak történetének megírására is felhívják a figyelmet. A mű több fejezetében van a források között utalás a plébánia történetének néhány vonatkozására. Ezen tematikai egységet a III. fejezetben dolgozták fel. Itt további fontos források (egyházi vizsgálati jegyzőkönyvek, plébániai iratok) segítségével mutatják be az előbb fírókgyházaként, majd önálló egyházokként működő római katolikus vallású Tardos lakói lelki gondozásának, egyházi életének kereteit, tényeit. Hasznos kiegészítője a IV. fejezet, amely a község életének egyik legfontosabb szeletéről, a helyi elemi oktatás múltjáról ír fontos.

Talán nem eléggé közismert tény, hogy a tardosi általános iskola 1994-ben vette fel a falu nagy szülőtte, a turkológus akadémikus Fekete Lajos nevét. Érdeklődéssel várjuk a Komárom-Esztergom megyében is pártját ritkító sorozat folytatását.

Dr. Horváth Géza

PEJIN ATTILA:

A Dudás család krónikája

A zentai Thurzó Lajos Közművelődési Központ és a Dudás Gyula Múzeum- és Levéltárbarátok Köre történeti, művelődéstörténeti, honismereti és néprajzi kiadványai ma már nem csak a régió kutatói számára megkerülhetetlen művek, de lassan részévé válnak a napjainkra újra kilombosuló hungarológiai tudományoknak is. A két könyvkiadással foglalkozó intézmény mellett harmadikként az Etna kiadó szépirodalmi művek megjelentetését tekintti feladatának. 2006-ban volt a Tisza menti magyar központ ötszáz éves évfordulója, hogy II. Ulászló magyar király 1506-ban kiadott adománylevelével városi (civitas) szabadalmakkal és a pécsethasználat jogával ruházta fel a települést. Erről a jeles évfordulóról a zentai csata ünnepe, szeptember 11-én emlékezett meg a város, s a jubileumi év egyik kiadványa volt Pejín Attila *A Dudás család krónikája* című családtörténeti munkája. Zentán ugyanis a magyar történetírásban minden bizonnyal egyedülálló módon, ez az egyetlen család nem kevesebb, mint öt tagja járult hozzá szülővárosa történetének alakításához, dokumentálásához és a múlt eseményeinek megírásához. Hogy mindezek ellenére a maga korában mégsem jelent meg a korszakos mű, voltaképpen ez adja a történet igazi, bácskai jellegét.

Az apa, *Dudás Endre* Szegeden született 1820. február 29-én. Iskoláit szülővárosában és Pécsen végezte, majd 1842–1847 között a Torontál vármegyei kis településen, Pusztakeresztúron jegyzősködött. Ez követően költözött Zentára, ahol a szabadságharc kitöréséig tanítóskodásból élt, és családot alapított. Nevelői munkája mellett cikkeket írt, melyeket 1847-től kezdődően a fővárosi lapok szerkesztőségéhez, elsősorban a *Pesti Napló*hoz továbbított. „Joggal nevezhetjük őt az első zentai publicistának” – írta róla Pejín Attila. Honvédként részt vett a szabadságharcban, jelen volt a kishegyesi csatában is. A bukás után visszavonultan élt, s csak fokozatosan tért vissza a közéletbe. 1868-ban Szegeden kiadta egyetlen történeti munkáját, *A Tiszáninneni korona kezületnek rövid múltja, jogviszonya és a korona, mint földesurávi dicsma pere* című könyvét. Ez jelezte, a kiegyezés évében Zentán már létezett egy olyan – főleg hivatalnokokból álló – polgári réteg, mely meghatározó szerepet játszott a város társadalmi, közigazgatási és tudományos életének alakításában is. A városban ekkorra létrejöttek azok az intézmények – hivatalok, nyomdák, szerkesztőségek (s lezajlottak a múzeum létrehozásának első kísérletei is) –, amelyek már a polgári igények szerint szerveződtek meg. Ezek sorában is kiemelkedő szerepet játszott az 1861-ben újjászervezett Nemzeti Olvasó Társaság, a Casino, megújítóinak sorában ott van *Dudás Endre* is. „A kaszinó tagsága közül kerültek ki elsősorban azok, akik folyamatos érdeklődést tanúsítottak Zenta múltja iránt, s befolyásuknak fogva támogattak minden olyan kezdeményezést, amely annak feltárására irányult” – írja könyvében Pejín Attila. *Dudás Endre* példáját a közjó szolgálatában négy fia követte.

Közülük *Dudás Ödön* volt az első, aki a Délvidéken megteremtette a helytörténet-kutatás hagyományát. 1852. november 18-án született Zentán, 1874-ben már Kishegyesen segédjegyzői állást kapott, innen ugyan-

ilyen minőségben Pacsérára költözött. A hivatali munkánál minden bizonnyal jobban érdekelte a történeti kutatás, mert 1878-ban elindítja a *Bács-Bodrogh* című, negyedévenként megjelenő helytörténeti folyóiratot – *Évgyedves folyóirat a helytörténelem, népismeret, statisztika és régészet köréből*, hirdette az alcímében – melyet másfél évig a saját költségén jelentetett meg. A folyóiratnak 1878 és 1879 között hat száma jelent meg, s máig nélkülözhetetlen forrása a délvidéki történeti kutatásnak. Folyóirata főleg a helyi erőknél, a kor ismert bácskai helytörténeti íróknak adott publikálási lehetőséget. Öt évvel később, 1883-ban egyik alapítója s haláláig választmányi tagja volt az 1918-ig működő Bács-Bodrog Vármegye Történelmi Társulatnak – melynek évkönyve sajátos módon önmagának, a szerkesztői terveknek jelentett konkurenciát. Ugyanakkor változatlan hévvel sürgette a megyei múzeum megalakítását.

Közben Szabadka szabad királyi várossá nyilvánításának századik évfordulójához közeledett, s ebből az alkalomból a városi közgyűlés 1877. április 26-án elfogadta a városmonográfia megírására tett javaslatot. 1878. január 16-án a monográfia-bizottság közzétette az elvárásait, miszerint a benyújtandó pályaművek „valódi belbecsű hírirodák, és nem csak a város keletkezési történetére és fekvésére, hanem a lakosság szokásaira és kultúr tekintetbeni fokozatos emelkedésére is kiterjeszkedjenek, továbbá, (...) csak olyan mű lesz elfogadandó, mely a fentebbi kellékek mellett a város múltjáról és fennállásáról becses történelmi és statisztikai adatokkal fog szolgálni”. A pályázatra 1879. február 28-ig keltezéssel egyetlen kézirat, Dudás Ödön pályaműve érkezett, ezt azonban a bizottság nem fogadta el, s a város jeles történetíróját, Iványi István kérte fel a monográfia megírására. A *Szabadka szabad királyi város történetének* első kötete 1886-ban, a második pedig 1892-ben jelent meg, a *Bács-Bodrogh* szerkesztőjének kézírata pedig – mivel azt szerzője a felszólítás ellenére sem vette át – egy évszázadra elkallódott. Magyar László levéltáros 1980. február 16-án a Magyar Szóban megjelentette írásában először említette meg, hogy az utókor számára a korántsem érdektelen kézirat létezik, 1991-ben pedig, Szabadka első írásos említésének 600. évfordulóján, könyv alakban is közzétette. Dudás Ödön *Szabadka város története* című műve máig az egyetlen, kötetbe szerkesztett monográfiája a jeles történelmesnek. Dudás Ödön 1889. február 26-án – valószínűleg boldogtalanul – Zentán halt meg.

Dudás Ödön egy életen át gyűjtötte az adatokat az 1848-as szabadságharc tisztikaráról. Már 1867-ben tizenöt évesen, az ugyancsak Bács-Bodrog című diáklapjában – későbbi történeti-helytörténeti lapja elődjében – felhívást tett közé az 1848-1849-ből fennmaradt „bármilyen nemű” dokumentum, emlékezés, adat vagy napló begyűjtésére. 1870-től gyűjtőmunkája már igen szerteágazó, és rendszeresnek mondható, széleskörű hazai és külföldi levelezést folytatott. Kalapis Zoltán foglalkozott Dudás Ödön e művének történetével, *Negvennyolcas emlékeink* című 1991-ben közzétett tanulmányában erről így írt: „Több mint két évtizedes gyűjtőmunkával el is készült a szabadságharc több ezer tisztjére kiterjedő adattárával, ez azonban nagyrészt elkallódott, esetleg lappang valahol. A zentai levéltárban csak munkájának

cimoldalát őrzik: *Az 1848-49. évi magyar függetlenségi harc hadiférfiai – Életrajzi vázlatok és adatok a szabadságharc történetéből. Írta Dudás Ödön*.” Az eddigi kutatások tanúsága szerint Dudás Ödön megpróbálta gyűjteménye sajtó alá rendezett részének publikálását. 1885. szeptember 24-én az akkor már Karavukován segédjegyzősködő Dudás Ödön az idősebb Szinyei Józsefhez intézett egyik levelében reményteljesen így fogalmazott: „Az első kötet megjelenése már csak hetek kérdése.” Nyomdakész munkájának *A magyar hadsereg tisztikara 1848-49-ben* címet adta. Míg ismeretlen okokból azonban ez a könyve sem jelent meg, a kéziratot öccse, Dudás Andor 1911-ben 200 forintért az Országos Széchényi Könyvtárnak adta el.

Méltó követője volt bátyja történetírói munkásságának Dudás Gyula, a délvidéki történetírás – Szentkláray Jenő, Milleker Bódog, Iványi István és Erdújhelyi Menyhért mellett – egyik legnagyobb alakja. 1861. november 19-én született Zentán, 1889-ben a zombori kereskedelmi iskola tanárává választották, ugyanakkor kinevezték a Bácska című megyei lap szerkesztőjévé. *A zentai csata – Monográfia-részlet Zenta város történetéből 1885-ig* című műve Zentán jelent meg, s összefoglalta a csatáról addig publikált ismereteket. 1891-ben Zomborban megválasztották a Bács-Bodrog Vármegye Történelmi Társulatának titkárává. A Társulattól kapott meghívást a vármegye monográfiája megírásának megszervezésére és a szerkesztői munkálatok elvégzésére. A hivatkozások ma is „*A Dudás*”-ként emlegetik e hatalmas művet. A vármegye monográfiájának sikerén felbuzdulva Dudás Gyula tervbe vette Zenta város monográfiájának az elkészítését is, amihez kiváló alkalmat adott a zentai csata közelgő 200 éves jubileuma. A krónikák szerint a kéziratot a szerző 1896-ban Zentán bemutatva a képviselő-testületnek – s innentől minden a homályba vész; Zenta város monográfiája a millennium évre nem jelent meg, nem jelent meg később sem, s a kideríthetetlen titok egy évszázadig súlyosan sátelepedett a városra. 1961. november 19-én, Dudás Gyula születésének 100., valamint halálának 50. évfordulóján 37 lelkes és emlékező zentai irástudó megalakította a Dudás Gyula Múzeum- és Levéltárbarátok Körét azzal a nem titkolt szándékkal, hogy közösen pótolják a mulasztást, és elkészítsék a város monográfiáját. Az évtizedek során a Monográfiai Füzetek hosszú sora látott napvilágot, mígnem egy hasonló módon ünnepi pillanatban, a Szent István-i millenniumi esztendőben Dudás Gyula emlékének is szentelve, megjelent a történeti mű, *Zenta monográfiája* első kötete.

A kudarcnak minden bizonnyal nagy szerepe volt abban, hogy Dudás Gyula 1898-ban háttal fordított a történetírásnak. Hosszú bolyongás után, immár a pedagógiának szentelve életét, szülővárosától távol, Homonnán halt meg 1911. január 9-én. „Gyakorlati ember volt, nemcsak szobatudós – írta róla könyvében Pejcin Attila. – Levéltárakban kutatott, kisebb régészeti ásatásokat folytatott”, amelyekről rövid jelentéseket küldött az Archaeológiai Értesítőbe. Történetírói működésének fénykorában rendszeresen szerepelt a Századokban és a Bács-Bodrog Vármegye Történeti Társulat Évkönyvében. Születésének centenáriuma szülővárosában, Zentán a Nép-múzeum, a Történelmi Levéltár, a Városi

Könyvtár közös kiadványaként jelent meg Katona Pál *Dudás Gyula élete és munkássága* című tanulmánya, melynek bibliográfiája része először veszi számba a jeles történész teljes életművét. Történeti műveiben Kalapis Zoltán gyakran hivatkozik rá, alakját a legnagyobbak sorában emlegeti.

Ödön és Gyula után *Dudás Andor* folytatta a „zentai krónikások” sorát. 1869. november 13-án született, ő is érdeklődésének sokoldalúságával tűnik ki, „ám a helytörténet mellett természettudományi kérdések is foglalkoztatják nem csupán az érdeklődés szintjén, hanem a gyakorlatban is: szereti járni Zenta határait, megfigyelni annak élővilágát, de végez meteorológiai megfigyeléseket is.” 1898-ban az Országos Régészeti és Embertani Társulatnak a tagjai sorába választotta, a megyei történelmi társulat évkönyvében, az Archaeologiai Értesítőben és a zentai hírlapokban publikált. A kilencvenes évek elejétől az első világháború végéig tartó csaknem negyed évszázadra vonatkozó helytörténeti gyűjtése a legértékesebb a mai történészek számára. Többször próbálkozott – sikertelenül – a zentai városi múzeum megalapításával. Alakjában és szellemében teljesedett ki a Dudás család tragédiája: 1944 őszén, a magyar csapatok kivonulása után, a vörös hadsereg közeledtének hírére „egy kis batyúval a vállán elhagyta Zentát, mondván, hogy nem akar megérni még egy impériumváltást. Ekkor nyoma veszik, sorsának további alakulásáról nincs tudomásunk” – írja családtrónténeti monográfiájában Pejtin Attila. Úgy tűnt el a történelem színpadáról, mint Főtvös József *Magyarország 1514* című regényének végén Lőrinc pap, amikor Temesvár határában utoljára térdel a legyőzött fölé.

A történeti emlékezet a családból számon tartja még *Dudás Lajost* – aki 1850. augusztus 13-án született. 1901. augusztus 5-én Zentán polgármesterré választották, de 1906-ban, miután újraválasztották, váratlanul benyújtotta lemondását. 1912. február 5-én szülővárosában halt meg. A város első embereként sem tudta kieszközölni bátyja, Dudás Gyula monográfiájának megjelenését. Az 1857-ben született *Dudás István* előbb Zentán hivatalnokoskodott, majd újságírással és lapszerkesztéssel foglalkozott. Munkatársa volt a *Zentai Közlönynek*, de szívéhez igazán közel a függetlenségi beállítottságú *Zentai Ellenőr* állt, melynek egy ideig felelős szerkesztője, kiadója és lapulajdonos volt. Majd a Zentai Takarékpénztárban titkári teendőket lát el egy ideig, később ugyanitt a megüresedett vezérigazgatói posztra kerül, s ilyen minőségében működik két évtizeden át. Elszegényedve, 1908. április 18-án halt meg.

A jeles Dudás családnak nem kevesebb, mint öt tagja évszázadnyi időt átélő történelmi korszakon át próbálta hűséggel szolgálni Zenta és a Délvidék magyar és nem magyar közösségét. Kulturális törekvések élére álltak, lapot szerkesztettek, monográfiákat írtak, forráskutatást, régészeti feltárást végeztek, archívumok és múzeumok létrehozásán ügyködtek – mérhetetlenül elenyésző sikerrel. Százötven év távlatából visszanezve „a Dudások” hatalmas kincsét gyűjtötték egybe, számukra azonban kevés jutott a dicsőségből. „Ténykedésük közösségépítő jellegű volt – olvasható a családtrónténeti műben –, s bármivel is foglalkoztak külön-külön, ez a család néhány tagjának a közös jellemvonása, lett lé-

gyen az polgármester, történész vagy önjelölt krónikás. A következmény kétszíkú: hatott az iteni magyarságra, de a mindenkorai zentai közösségre is. Amellett, hogy megerősítették az itt élő magyarság azonosságtudatát, tevékenységük, példamutató hétköznapiak azt sugallták, hogy magyarnak, szerbnek és zsidónak Zentán is egy homogén közösséget kell(ene) alkotniuk. (...) Bátoran állíthatjuk, hogy ténykedésük nyomán kelt ki és szökött szárbá a zentaiság minden túlélő, szép eszméjének általuk elhittett magja.” Emlékeiket néhányan a Délvidéken következetesen élesztgetik, ezt teszi legújabb könyvében Pejtin Attila is. Mégis úgy tűnik, mindez kevés. A délvidéki magyarság emlékezetében Dudás Ödön és Dudás Gyula alakja ma már nem él, mint ahogyan nem él Versec monográfiájának, Milleker Bódognak, a Bácság krónikásainak, Bárány Agostonnak és Szentkláray Jenőnek, Bács-Bodrog vármegye rendíthetetlen kutatójának és Szabadka történetírójának, Iványi Istvának, és Újvidék tudósának. Erdújehelyi Menyhértnek az alakja sem. A délvidéki történetírás egyetlen nagy korszakában – a XIX. század második felében és a XX. század első másfél évtizedében, az első világháború katasztrófáig – zömében ők alkották meg azokat a történeti műveket, amelyek ma is meghatározzák történelmi tudatunkat. Kalapis Zoltán csaknem három évtizedes helytörténetírói ténykedése során igyekezett rámutatni történészeink életművének jelentőségére és megkerülhetetlen jellegére. Az ő kutatásai tették nyilvánvalóvá: a „lentiségnek” akkor lesz újra hiteles történetírása, ha a nagy elődök művei, kutatásai eredményei végre beépülnek történeti gondolkodásunkba, ha hivatkoznak műveikre és idézik megállapításait. Akkor fogjuk visszahódítani elvitatott történelmünket, ha képesek leszünk párbeszédet folytatni az elődeinkkel. Bori Imre 2004-ben úgy jelentette meg (második, bővített kiadásban!) *Ezredéve itt* című *Délvidéki olvasókönyvét*, hogy Újvidék monográfiáján kívül egyetlen történetíró nevét sem említette meg, egyikük művét sem idézte. Pedig ahogyan Fényes Elek és Pesty Frigyes történeti művei, Szinnyei József életrajzi és könyvészeti munkái rólunk is szólnak, úgy kellene a sajátunknak érezni a Délvidék történetíróit is.

(*Thurzó Lajos Közművelődési Központ Zenta 2006.*)

Mák Ferenc

MIKITA ISTVÁN:

Mit ér az ember, ha paraszt?

Válasz Veres Péternek Odaátra, Békéscsaba-Biharugra, 2006.

Mikita István könyve igazi meglepetés. Adatokkal, kiegészítésekkel, minősítésekkel szolgál a népi irodalmat szerető és a kor történelmi kutató embernek, az egykori barátok leszármazottainak. Tiszteletes munka annak bizonyítására, mit tehetett a kor szorításában a Nemzeti Parasztpárt egyik becsületos, hűségű közkatonája. Az emlékirat tanulságosan rögzíti, a maga sajátos, szelektív módján – „én élményi írók, nem történelmet” – az egyén és közössége összefüggő sorsát, kezdve a gyermekkortól, a román megszállásól, a katonaság, a

„partizáncsapda” élményein át a Veres Péterrel való megismerkedésig, és tovább: miként lehetett bekapcsolódni az országos ügyekbe 1945-től 1948-ig, a Nemzeti Parasztpárt országgyűlési képviselőjeként, s miként kényszerült emigrációba váltani ez az élet, s miként tért meg Kanada után 1961-ben haza, s végleg: Biharugrára.

Meglepően gazdagon peregnék az olvasó számára is a fontos kormegidézések. Milyen érdekes mozzanat: Mikita István jonatánalmát telepit Veres Péternek, az Almáskert írójának békásmegyéri kertjébe! A kor tanúja ott van azon a „légyotthon” a Rákosi-villában, amikor a házgazda vendégei között Révai és Gerő Kovács Imrét támadják. Mások meg ott van, ahol „a dolgok elrendeződnek”. Például Vorosilov marsallnál, amikor Nagy Ferenc azt kéri (utólag fájdalmasan kiderült: hiába), a szovjetek engedjék haza a magyar hadifoglyokat.

Mikita István emlékirata az 1945 és 1948 közötti időből egy-egy arcvonással érzéketlenül gazdagítja a kortárs írókról, politikusokról kialakult képet. Azt olvassuk: Szabó Pál „általában óvatos volt”; Sinka István igen rátarti: „csak akkor fogadott el valamit (...), ha ráerőszakolták”. Péter bácsi is „megfélemlített volt”, Kovács Imre „tudott érvelni (...), a magyar valóságot látta, képviselte haláláig”, Dinnyes Lajos „felindult”, Erdei Ferenc, Dobi István nevét említve borsózik a háta: „A szocdemeknél ilyen csatlósokat, ilyen szolgaparasztokat nem ismertem.” (Az emigrációból 1961-ben hazatérve Veres Péter tanácsára felkeresi Erdeit, hogy tisztázza magát, ám elmarasztaló véleménye tovább mélyült róla: „nem nézett az ember szemébe”, „fejével szítált, mint Révai József.”)

Több helyen hűségesen vall a népi irodalom elemi hatásáról és a Kert-Magyarország megteremtésének céljáról. Veres Péterrel mindig csak a legelismertbben, legmegértetbben tud írni, szinte nevelőapjának tekinti. „Veres Péter az a magyar paraszt, aki szellemileg a legnagyobb, a parasztság harcosakért pedig Dózsa után a legkiválóbb ember volt” – írja egyhelyütt. Sommás megállapításai Veres Péterről, Szabó Pálról, Sinka Istvánról ma is helytállóak: „Nem tudunk olyan csodálatos szépszavú, de mégis a valóságot ábrázoló elbeszélőről, mint Szabó Pál, Móricznál is realitátsáig író. A falut ábrázoló irodalom legnagyobbja”, „Sinka István (...) nemcsak a valódi-valóságot írta meg a legszegényebb parasztságról, de megírta a néplélek misztikus, mesészerű álmait is.”

Figyelmet érdemel, ahogyan felfedi a pártból való eltávolítását, élete legnagyobb csapdáját, amelyet Erdei és Darvas készítettek elő. Leküldik Csongrádba, tartsa össze a pártot, de ott az ő tudta nélkül Erdei ellen vádaskodó levél született – majd Erdei és Darvas határozottan állították: ahhoz neki köze van. Ezzel az „utitársat” leghagyó politikai taktikára világít rá.

Ez az emlékirat a hazaszeretet, a származástudat, az elkötelezettség jegyében íródott 1989-ben. A már jelentős történelmi távlat szolgáltatta itt igazságot, ahogy a helyekre kerülnek a dolgok. Legmegkapóbb az a rész, amikor 1948-as önmagára mint bűdosásra kényszerülő szegénylegényre emlékezik. Vádoló lelkiállapotát, elkeseredését az indokolja, hogy a népből jött emberben egy világ látszik összeomlani. Nagy igazságtalanság történt vele, és nagy-nagy árusúl a parasztsága ellen: „elhatá-

rozom, hogy elhagyom az országot. Elhagyom Édesanyámat, aki a világra hozott: elhagyom azt a földet, ami felnevelt, itt hagynom egy olyan közösséget, mely emberré nevelt. Itt hagynom a Gőz Jósikák világát, a Veres Péter bácsi »Levelek egy parasztfühoz« világát, a Kert-Magyarországot. Elűznek hazámból azok az írók, akiket nagyra becsültem, akik harcostársaim voltak, akikről a háború zivatarában sem felejtkeztem el.” Általánosít és ítélkezik: „a mi pártunk, a »Nemzeti Parasztpárt« csatlósága igazott.”

A disszidálás előtti döntés pillanata valóban drámai: „1948. március 3-án éjjel indultam (...) nemcsak a szabadságom és az életem forgott kockán, hanem a becsületem is. (...) Megszégyentének választóm el, az ország parasztsága előtt. Azok, akik tiszta szívvel kiállhatnának mellettem, nem mernek.”

Később, immár Szabó Pál hatására, történetfilozófiailag igazolja a parasztság szerepét, a megmaradás logikáját: „Pedig mi, parasztok senkit nem szolgáltunk ki. Minden kizsákmányolás ellen a magunk módján, a lehetőségeinkkel harcoltunk. »Ahogy lehet« írta Szabó Pál. Ősi ösztöneinkkel az emberiség megmaradását szolgáltuk.”

Svajcban tovább gazdagodik benne Kovács Imre arcképe: „Ragyogó volt taktikai érzéke”, „a szolgálai ügyeskedések távol álltak tőle.” Nagy Ferenc és Kovács Imre Nemzetközi Parasztnitit szerveznek az USA-ban 1953-ban. A résztvevő Mikita István tipikusan harmadik utasan gondolkozik akkor is: „Hogy a Hazám megváltása Keletről vagy Nyugatról jön, egyik világnak sem gatszülő. A magyar népet a nép munkája, tisztessége, becsületének, hagyományának megőrzése menti át évezredekben. Ha dologtalan, tisztességtelen, becsutelen, a hagyományát, történelmét nem ápolja, illetve tagadja, meghamisítja, az ilyen áron egyik vagy másik égtáj hatalmasai hónalja alá húzódik: előbb-utóbb elveszett. Egyik se becsüli igazán, csak esetleg megtűri portája szélén.” (Tanulságos-parainézis!) 1956-ban kézkezi munkásként New Yorkban találkozik Nagy Ferencel, Varga Bélával, Kovács Imrével. Kovács Imre felkeresi a Szabad Európa Rádió székházát: „ne biztassak feleslegesen a magyar népet, mert segítséget nyugatról ügysem kapnak.” Hazajövele után a hatalom szeretné, ha lejártna Nagy Ferencet, Kovács Imrét. De tiszta jellem marad. Tamási Áron így jellemzi emberségét: „Mikita Pista az inggallérját se szennyezte be az emigrációban.”

1962. május 23-án veszi feleségül Szabó Pál lányát, az elvált Erzsikét, írói néven Bertalan Agnest. Az ő tanúja Veres Péter, Erzsikéé Sinka István. A régi barátok körében zajlik az esküvő.

Hiteles, egyáltalán nem hivalkodó hatyudalában a 76 éves Mikita István a népi írók nagy vonulatának tanújaként szólal meg arról, mint írja – „inkább Sára lányom és családom kérésére” – „amire az egész életemet feltettem”.

Olvassuk el a könyvet, és meglátjuk, igaz van az előzőt író feleségnek: Mikita István „hű szellemi fegyverhordozója volt Szabó Pálnak.”

(Békéscsaba-Biharugra 2006)

Rideg István

„Komádiba, Tótiba, bocskorban jár a liba”

Régen, amikor még a mindent elborító technika és az azt működtető pénz nem gyalult egyformára mindent és mindenkit, sajátos, csak az adott létezőre jellemző arculata volt mindennek a teremtett világban. Nem volt még térkép a táj s a benne élők sem pusztá „fogvasztók” voltak, hanem egyedi, a Teremtő képre és hasonlóságára formált közösségek és egyének. Sokan mondják azt is, hogy az embert tán a humor teszi emberré. Lehet, hogy így van, bár bizonyosan nem a mai, piaci áruvá silányított kabarétréfák erőltetett poénjaira gondol az, aki így vélekedik! A humor, az egymás kisebb-nagyobb fogyatékosságait, esetlenségeit pellengérré állító élcelődés alapvetően fontos része volt a régi falusi közösségi kultúrának. A közösségek belüli egy-egy embert épp a gúny- vagy melléknév alapján lehetett a legpontosabban azonosítani. Nagyobb egységek esetében pedig, a falucsúfólók világa segíti a tájékozódást. Talán szellemi örökségünknek ez a szelete teszi egy-egy vidékünket annyira emberivé, annyira szerethetővé.

Vajda Mária új könyve ezt a világot óvja a feledéstől. A szerző, aki a debreceni Déri Múzeum néprajzos főmuzeológusa, nem kisebb feladatra vállalkozott, mint a falu- és helységsúfólók összegyűjtésére, folklorisztikai rendszerezésére, néprajzi szempontú elemzésére. Nem jár teljesen járatlan úton, mint az a kötet bevezetőjében szereplő témaösszegzésből is kiténik. A teljesség igénye nélkül elég itt Bereznai Zsuzsanna Eger környéki falucsúfólókkal foglalkozó publikációjára, vagy Duka János székelyföldi gyűjtésére gondolni.

Vajda Mária gyűjtőterülete földrajzilag a Tiszántúrra, azon belül is Debrecen táján értelmezett vidékére, Szűcs Sándor és Karácsony Sándor szűkebb szülőföldjére korlátozódik. Időben pedig, javarészt a XVIII. századtól napjainkig terjedő időszakra, hiszen csupán ekkor követhető hiteles adatokkal nyomon a falucsúfólók élete. Mint írja: munkája során nem elégedhetett meg a vizsgált táj falucsúfólóinak néprajzi szempontú rendszerezésével, hanem arra is törekedni kellett, hogy a néprajzi, történeti és tájféldrajzi szempontok együtthatójaként fény derüljön a települések sajátos vonásaira, kapcsolatrendszerére is.

A falucsúfólók egy-egy település lakóinak célszerűtlen, a szokásostól eltérő viselkedését, foglalkozását, tudatlanságát, logikátlan gondolkodását, ostoba vagy ostobának tartott – vagy éppen ravaszágból ostobának tettető – cselekedetét állítják pellengérré, figurázzák ki. Ezeket – a folklor különböző műfajaihoz tartozó alkotásokat – egyik település mondja a másiktól, de eközben önmagát is jellemzi. Különösen jól kirajzolódnak a falucsúfólók kapcsán a gazdasági, vallási, vagyoni, tájféldrajzi, mentális különbségek, a kistáji munkamegosztás jellemző vonásai és a házassági kapcsolatok is. Vajda Mária saját, jelenkori gyűjtése mellett feltárta és bemutatja az elszórt publikációkban, a levéltári, múzeumi raktárakban porosodó kéziratok munkákban rejtőző adatokat is. A kötet értékét nagyban növeli az a tény, hogy a verses falucsúfóló versek kapcsán szóba kerülnek a – gyakran azok előképűl szolgáló – protestáns kollégiumi diákköltészet, néprajzosaink által keveset emleget-

tett, strófái is. Különösen figyelemre méltó tanulságokkal szolgálnak az egykor rendkívül fontos szerepet játszó bihari kisnemesség sajátos szemléletét pellengérré állító falucsúfóló történetek is. Ugyanígy a vidék legfontosabb városának, Debrecennek a sok tekintetben elmentmondásos helyzetét visszaigazoló helységsúfólók. Két felvilágosodás kori történetünk a csökmei sárkány tanulságosan naiv históriája, és a bojti sztrédék története ma is elevenen foglalkoztatja a vidék népének képzeletét. A történetek itt közzétett vizsgálata nemcsak a köz-költészet és népköltészet egymásra hatásának jellegzetes vonásait tárja fel, hanem a korabeli források levéltári adatok révén azok keletkezési körülményeikre is fény derül.

A kötet kapcsán szólni kell még a szerző jelen könyv keretein túlmutató munkásságáról is. Szólni kell, hiszen bátran mondhatjuk, hogy példa nélkül való, hogy egy szaktudós tudományos munkájának színpadi adaptációit a budapesti Katona József Színház, a szolnoki Szigligeti Színház és a debreceni Vojtina Bábszínház is bemutatja. Mindezek mellett Vajda Mária az ELTE Folklore Tanszékén meghívott előadóként speciálkollégiumot vezetett a *Magyar parasztság szerelmi élete* címmel. 2003-ban a Debreceni Egyetem BTK néprajzi programjának keretében egyéni felkészülőként PhD-fokozatot szerzett. A sokrétű belső muzeológiai feladatok mellett mintegy száz történeti, néprajzi népművészeti kiállítást rendezett nemcsak itthon, hanem Európa több városában és az Amerikai Egyesült Államokban is. Fő kutatási területe a falusi-mezővárosi közösségek életmódjának, szokás- és hiedelemvilágának, lakodalmi rítusrendjének, népi gyógyászatának, folklorhágyományának vizsgálata. Hangsúlyozni kell, hogy néprajzi gyűjtései mellett vizsgált témái kutatása során nagy gondot fordít a történeti források feltárására, az interdiszciplináris szemlélet és módszer alkalmazására. Kötetekben, múzeumi évkönyvekben, folyóiratokban megjelent tanulmányai mellett számos helytörténeti kötet társszerzője, Álmosd című munkája 2002-ben jelent meg a Száz Magyar Falu könyvesháza sorozatban.

(Gondolat Könyvkiadó, Doktori Mestermunkák, 2006.)

Harangozó Imre

LAKI-LUKÁCS LÁSZLÓ –
DR. VARGA GÁBOR:

Maradjon örök emlékezetben

Lak község Borsod magja, az Árpád-kori földvár körül települt nemesi falvak egyike, amelynek lakosai – akik ma lakják és azok is, akik elszármaztak onnan – szívesen gondolnak (amint a névadás sejteti) a gyönyörű csereháti tájban meghúzódó, csendes falucskára, őseik szülőföldjére. Kis Lak áll...

De nem csak nosztalgiaznak, cselekednek is érte, méghozzá összefogással! Ez talán a legnagyobb érték a laki lokálpatrióták által megírt, Leskó Jánosné iskolaigazgató által szerkesztett, 2004-ben megjelentetett újabb könyvnek, amely összefoglalja a régi és az új történelmi, néprajzi, helytörténeti kutatások eredményeit.

Maradjon örök emlékezetben – ez a címe, de szándéka is a szerzőknek, akik közül elsősorban a laki születésű dr. Varga Gábor és Laki Lukács László tanulmányai emelkednek ki, akik egész életüket feltehetően a táj szolgálatára. Varga Gábor ugyan elkerült (és a debreceni Kőlcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskoláról ment nyugdíjba), de Lukács László mindig a közelben maradt, és még a nevébe is felvette (a szülőföld iránti tiszteletből) a Laki előnevet. Gyűjtőmunkája – néprajzosként – Edélényhez és a Bódva völgyéhez kapcsolódik, főleg a helyi textilek, a népművészet terén, amiből a Borsodi Tájház is megszületett. Nagy elődje, Lajos Árpád laki gyűjtései mellett ő írta e kötet néprajzi fejezeit, Varga Gábor pedig a nyelvészeti, történelmi és családi vonatkozásait.

Benne van a kötetben a lakiak régi fényképeitől kezdve az ott végzetek névsorán át minden érdekesség, ami az „örök emlékezetre” méltó, de ami szakmai adat is – pl. a válogatott bibliográfia (Laki Lukács László érdeméért). Az archiv fotók mellett maiak, és Balázs Ferenc, Győri József, Kalász László versei színesítik irodalmilag a tartalmat – amihez, a vőfélyversektől a helyi temető sírverseikig, sok minden hozzá kapcsolódik. Laki Lukács László temetőről szóló tanulmánya kisbetevés részéből arra az érdekességre is fény derül, hogy a faluban mennyi verselő parasztember lakott (akiktől 4-5 verses füzet is ismert, vagy még lappang), a falu sírverseit is író, a népi kultúrát támogató református papjain kívül. Megismerhetjük még egy huszár-káplár nótás-könyvét és életének folyását is Artim Krisztina tollából.

Reméljük, hogy tovább folytatódhat a példaértékű helytörténelmi munka Lakon, és egyre újabb adatokat emelnek elő a feledés homályából – számunkra is tanulságul – a település hazajáró, lokálpatrióta fiai, lányai.

(Lak 2004.)

Makoldi Sádorné

Erdővidéki Lapok¹

Öt esztendője indult, A/4-es formátumú, évente négyszer, általában 30–40 oldalon megjelenő lapról van szó, amely saját meghatározása szerint *helytörténelmi, helyrajzi és néprajzi folyóirat*. Első borítóján mindig egy-egy kiemelt fénykép látható, ami árnykép formájában megismétlődik a borító belső oldalán is, nem mindig szerencsésen, mert megnehezíti az idenyomott tartalomjegyzék, szerzőbemutató és kolofon olvasását. A hátsó borító külső részén dokumentumértékű archiv képek, a belsőt pedig Erdővidék bejárásához segítséget nyújtó térkép-vázlatok kapnak helyet. Azért időztem kicsit hosszabban ezeknél a formális elemeknél, mert értékeltetik a szerkesztői koncepciót és annak következetességét.

Az első szám a magyar államalapítás millenniumának évében jelent meg. *Demeter László* főszerkesztő Beköszöntőjében vázolja a célokat: *höz a szeretnének járulni Erdővidék tájegység jobb megismeréséhez, hagyományainak élethennartásához*. A főszerkesztő tehát

• ismeretterjesztő jellegű lapot tervez, olyan információkkal, amik ha nyomtatásban meg is jelennek, nehezen hozzáférhetőek;

• a szakszerű tájékoztatás érdekében neves szakemberek megszólalásátát igéri;

• Erdővidék nagyjairól szóló írásokat is tervez, hiszen sok olyan személyiséget adott e táj, akik a magyar kultúra és szellemiség óriásaivá nőttek ki magukat;

• tematikai sokszínűséget is ígért a főszerkesztő: írni fognak műemlékekről, kastélyokról, templomokról, temetőkről; foglalkoznak Erdővidék néprajzával, természeti kincseivel, történetével, régészetével.

Sok mindent ígért tehát *Demeter László* az első lapszám *Beköszöntőjében*, s – ha hiszik, ha nem – valamennyi ígértét be is tartotta. Sőt, még olyasmit is megvalósított, amit meg sem ígért:

• világos, szép stílust, a béklyanyelv mellőzését;

• a szülőföld- és a lakóhely iránti szeretet mélyítését;

• a nemzeti identitás erősítését.

Mi kell ennél több egy regionális, markáns történelmi-etnikai tájegységhez kötődő folyóirat számára, hogy sikeres legyen!?

Lássuk, hogyan valósultak meg az ígérték? Az eddig megjelent 25 számból 18-at tudtam átnézni, ennek alapján értékelek.

Neves szerzők szép számmal szerepelnek a folyóiratban, bár ez a kategória kissé bizonytalan, akinek neve az egyik embernek közismert, a másik soha sem hallott róla. *Sepsiszéki Nagy Balázs* nevét például nem biztos, hogy túl sokan ismerik Magyarországon, nekem viszont kedves ismerősöm még budapesti egyetemi hallgató korából. Hanem *Balassa Iván*, *Egved Ákos*, *Kós Károly*, vagy *Pozsony Ferenc* valóban olyan tudósok, akiknek nevét az egész magyar nyelvterületen számon tartják.

Az átnézett számok írásairól készítettem egy hevenyészett tematikai statisztikát, ami persze csak fő vonalakban jelzi az arányokat és a tendenciákat. E szerint nagyjából a következőképpen oszlanak meg az írások fő témájuk szerint:

1. A folyóiratban megjelent cikkek ötöde jeles művelődéstörténelmi történelmi személyekkel foglalkozik. Néhány név a teljesség igénye nélkül: *Baróti Szabó Dávid*, *Benedek Elek*, *Benkő József*, *Gábor Áron*, *László Gyula*, *Nagybacony Nagy Vilmos*.

2. Ezt követik a néprajzi írások, témáikat felsorolni is hosszú volna: erdőgazdálkodás és famegmunkálás, állattenyésztés és szénacsinálás, kendertermesztés, fizekasság, temetői fejfák, betlehemezés, kecskejárás és mások. Legnagyobb részük *Balassa Iván* tollából való, aki a „kicsi magyar világ” idején a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeumban dolgozott; valamint a baróti *Boér Imre* tanár úr írása, aki a táj népéletének kiváló ismerője.

3. Kellemes meglepetés egy honismereti folyóiratban – aminek különben teljesen természetesnek kellene lennie –, hogy rendszeresen közöl természetjáró túraajánlásokat. Hazai honismereti periodikáinkban lámpással sem találunk ilyen rovatot, az Erdővidéki Lapokban pedig a 3. számtól mindegyikben megjelenik *Lőrincz*

¹ Elhangzott 2006. december 4-én, Budapesten, a Pedagógiai Könyvtár és Múzeum összejövetelén. (Szék)

Sándor írása valamely „portyaut”-ról. Ezek a nem autós, hanem bakancsos turistáknak szóló egy-két napos túrák, ahol nem a minél gyorsabban minél magasabbra mászás a lényeg, hanem a szépségekben való gyönyörködés, a tájhoz, a várromokhoz, a barlangokhoz, forrásokhoz kötődő művelődéstörténeti emlékek megismerése. Biztos vagyok benne, hogy Lőrincz Sándor tanár úr számtalanszor végigjárta az ajánlott utakat, s úgy érzem utamatása alapján, jelzés nélkül is bárki végig tudna rajtuk menni.

4. A helytörténeti témájú írások sora következik, statisztikám szerint ebbe a kategóriába tartozik a cikkek 13 %-a. Persze a „helytörténet” műfaja relatív, ki mondja meg hol végződik a helytörténet, és hol kezdődik a köztörténet. Hiszen nemcsak a Szent István-i országnak, de a magyar történelemnek is elszakított, mégis örökre a miénk maradó szeleiteiről, Gábor Áronról, a 48-as háromszéki harcokról olvasunk.

5. Talán nem véletlen hogy mennyiségét tekintve a következő, 10%-os csoport a háborúról és a fogságról szóló visszaemlékezésekből és az erdővidéki települések II. világháborús háborús veszteségeinek számbavételéből áll. Fontosak ezek az írások és listák, hiszen csaknem 50 esztendőn át tiltott témáról van szó, a háborúban elesettek, a fogságba hurcoltak, a lemészároltak nem lehettek világháborús hősök, még mint áldozatokról sem lehetett róluk beszélni, nehogy megemlékezni.

6. A 10%-nál kevesebb csoportokat is érdemes számba venni. Templomokkal, egyházakkal, gyülekezetekkel foglalkozó írások; a forrásközlések; levéltárak és hivatalok anyagai. Számomra különösen kedvesek az erdővidéki madarakról szóló leírások. Persze „erdővidéki madár” nincs, inkább arról szólnak ezek a közlések, hogy miként élnek a fecskék, a gólyák, a kis örgébicsek vagy a baglyok az Erdővidékem, milyen hagyományos ismeretanyag, miféle hiedelmek kötődnek hozzájuk. Látszólag kevés cikk foglalkozik az iskolatörténettel és az oktatással, valamint a települések helyneveivel, aminek pedig rendkívül fontos a gyűjtése és közlése. Végezetül említsük meg az ipartörténeti, a földtani témájú tanulmányokat, valamint az erdővidéki civil szervezettről, a lapot kiadó Gaál Mózes Köz-művelődési Egyesületről szóló közléseket.

Am ezzel még koránt sincs vége az Erdővidéki Lapok tematikai gazdagságnak. Szót kell ejtenünk ugyanis a „vezércikkekről”, amik egy-egy jeles évforduló – Rákóczi, Deák, Kossuth –, vagy más időszak eszme ürügyén elmélkednek olyasmiről, amiről minden, népben és nemzetben felelősen gondolkodó magyar embernek időnként el kell, legalábbis el kellene gondolkodnia. A

kisebb évfordulók alkalmából közölt rövidebb, hogy úgy mondjam nyúl farknyi írásokkal pedig izzig-vérig ismeretterjesztő hivatást tölt be a lap.

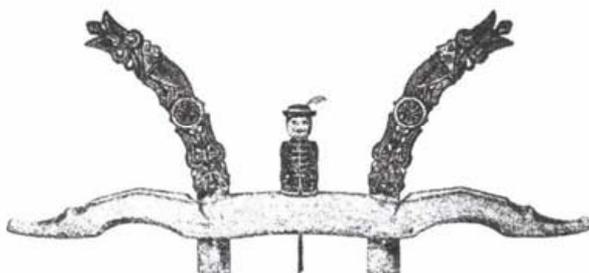
A gazdag tartalom mellett az Erdővidéki Lapok kivitelezése magán viseli a tisztas szegénység minden jelét. A szívünk vérzik, mikor látjuk, hogy egy-egy komoly dokumentumértékű fénykép a gyöngye nyomdatechnika miatt szinte fölsimerhetetlen. Nyilvánvalóan a kiadó szegénységéről van itt szó, s nem is megszólásként mondom, de szemmel látható, hogy ilyen körülmények között a vonalas rajzok mennyivel többet mondanak a legtöbb fényképnél. De ha már pénzről van szó: a megkapott lapokat forgatva nem került el a figyelmemet, hogy az első számban nem szerepel támogató, a 4.-ben már akad egy – a Communitas Alapítvány – az 5.-ben három, a 10.-ben négy, és a 24. számban öt támogató szerepel: Barót Város Önkormányzata, a Communitas Alapítvány, az Ex-For kft, az Illyés Közalapítvány és Kovászna Megye Tanácsa. Reméljük, az irányzat folytatódik.

Világos, hogy ezt a lapot jó gárda szerkeszti. Deme-ter László személyében van egy mindenre elszánt fő-szerkesztő, akinek munkáját a szerkesztőbizottság négy tagja segíti – legalábbis a kolofon szerint. Mindenesetre a szerkesztőbizottság tagjai nem írják tele a lapot, ami tulajdonképpen jó, mert túlsúlyuk mindig hordozza – bár nem föltétlenül – a beszűkülés, a belterjesség veszélyét. Van azután egy pompás szerzőgárda több mint fél tucat törzstaggal, s legalább háromszor ennyi több-kevesebb rendszerességgel publikálóval, s jó néhány alkalmilag hadrafogható vitézzel. Regionális honismereti lap számára ezek a körök eredményesen tudnak működni.

Szerzőkben tehát – úgy tűnik – nincs hiány. De kinek írják, kik olvassák az Erdővidéki Lapokat? Vagy tegyük fel úgy a kérdést: olvasnak-e még az Erdővidéken? S ha igen, kik? Tudjuk, hogy az elmúlt, alig emberöltőnyi idő alatt rohamosan csökkent a rendszeresen olvasók száma, aránya, igényessége; az olvasásra fordított idő és az olvasmányok színvonala. Magyarországon minden második ember évente egyetlen könyvet sem olvas el! Az is tudjuk, hogy az elszakított területeken élő magyarok körében valamivel jobb az olvasáskultúra, de ott is rohamosan pusztít a televízió, a bulvársajtó, a betű iránti igénytelenség.

Vajon egy ilyen, róluk és nekik szóló, múltjukat, értékeiket bemutató, vonzóan szerkesztett, jól használható honismereti folyóirat, mint az Erdővidéki Lapok, számíthat-e az erdővidéki székelyek érdeklődésére? Be tudja-e tölteni az identitást, a szülőföld iránti kötődést erősítő, értékközvetítő szerepét?

Halász Péter

Honismereti Bibliográfia

Abda – ahol élünk. Abda – where we live. Abda – wo wir leben. Szerkesztette és a felvételeket készítette **Somogyi Éva**. Fordította: *Pozsgai Gyula*. Archiv felvételek Kozma Imre gyűjtéséből. Kiadja az Önkormányzat. Abda 2006. 235 old.

„A csodát most is ők vigyázzák”. Dokumentumok az 1956-os forradalom és szabadságharc székesfehérvári eseményeiről. Szerk.: *Lakat Erika*, tanulmány: *Demeter Zsófia*. A Szent István Múzeum közleményei. Székesfehérvár 2006. 16 old.

Agócs Gergely – **Gombai Tamás**: Kürti bandák. A Vág – Garam köze népzeneje. Timp Kiadó. Bp. 2006. 224 old.

Albert Tibor: Sopron-Vas vármegyei útikönyv. Magyar múlt – osztrák-magyar jelen. Városkapu Kiadó. Kőszeg 2005. 314 old.

Ambrus Gizella– **Kútvölgyi Mihály**: Ízes Erdély. Néprajzi szakácskönyv. Timp Kiadó. Bp. 2006. 132 old.

Arrabona 44/1. Ünnepi kötet a 65 éves Tomka Péter tiszteletére. A Győr-Moson-Sopron Megyei Múzeumok közleményei. Megyei Múzeumok Igazgatósága, Győr 2006. 646 old. – *Gabrieli Gabriella*: A kacagó Tomka. Köszöntő Tomka Péternek: *Aszt. Ágnes*: „Markalf hazája...” Újabb régészeti kutatások a mosoni ispáni központon.; *Balogh Csilla*: Avar kori kettős- és többes temetkezések a Duna-Tisza közén; *Livia Bende*: Bestattungssitten in der zweiten Hälfte der Awarenzeit in der durch die Flüsse Körös, Tisza und Maros umgebenen Landschaft; *Biró Szilvia*: Temetkezési rítusok a győri Vagongyár (Homokgödörök) római temetőjében; *Czigány Jenő*: Rejtélyek és talányok egy koponyalelet körül; *Egry Ildikó*: Egy újkőkori zoomorf edény Mosonszentmiklós – Egyéni földekről; *István Főrizs* – *Adrien Pásztor* – *Géza Nagy* – *Mária Tóth*: Üveganyag újrafelhasználása az avar és szarmata kori üvegyöngyök mikroszveti és (geo)kémiai vizsgálata tükrében; *Garam Éva*: Virágos palmetták és félpalmetták. Adatok az abdai ezüsttálka keletkezéséhez; *Gömöri János*: Korai vaskori kultikus kocsidény Fertőendrédről; *Istvánovits Eszter-Kulcsár Valéria*: Szarmata nemzetségelek a Kárpát-medencében; *Juan Cabello-Mentényi Klára*: A zanati rk. templom kutatása; *Juhász Irén*: A szarvas-rózsási későavar temető lovas sírjai; *Kiss Gábor*: A vasasszonyfai avar temető kettős sírjai. Adatok Tomka Péter gyűjtéséhez; *Langó Péter-Mende Balázs*: Honfoglalás-kori sírok Enesén; *László Csaba*: Rábaszentmiklós középkori temploma; *Lovag Zsuzsa*: Augsburgi ötvös-művek erdélyi templomokban; *Lőrincz Barnabás*: Megjegyzések a cohors XIX voluntariorum c. R. egy katonájának gerulatai (Oroszvár/Bratislava-Rusovce) családi sírkövéhez; *Lőrincz Gábor-Straub Péter*: Az avar kori padmalys temetkezésről. Szempontok a kárpát-medencei padmalys temetkezések értékeléséhez; *Madaras László*: Griffek – indák – griffes-indás művészet (Egy őssódi temető különleges övceretei); *Molnár Attila*; *A Hallstatt-kultúra emlékei a Sokoró-vidéken*; *Müller Róbert*: A mikebudai avar kengyel; *Pálóczi Horváth András*: Az elpusztult késő középkori falvak morfológiai variációi; *Prohászka Péter*: A wien-atzgersdorfi hun-

kori női sír – észrevételek a poliédervégű tük viseléséhez; Révész László: Magyar honfoglalás kori sírok keltezési lehetőségei – Régészeti keltezés – természettudományos keltezés; *Péter Straub*: Bemerkungen zum germanischen Grab von Répcelak; *Szentpéteri József*: Amíról a térképek mesélnek... Adalékok az avar korszak keltezési problémaköréhez; *Szöke Béla Miklós*: Nagy Károly hadjárata az avarok ellen 791-ben; *Takács Károly*: „Castrum porte Bobuth” – Kapuvár és Babót az Árpád-korban; *Takács Miklós*: A Ménfőcsanak-Szeles dűlői lelőhelyen 1990–1991-ben feltárt Árpád-kori veremházak; *Tomka Gábor*: Egy reliefdíszes délnémet kancsó a 16. század közepéről; *Tóth Endre*: Valeria vége; *Vaday Andrea*: A ménfőcsanaki kelta temető kronológiai modellje; *Vida Tivadar*: A budakalászi korsó lovas íjásza; *Csészes Teréz*: Születésnap köszöntő; *Szönyi Eszter*: Gondolatok 35 év távlatban; *Fehér Csilla*: Tomka Péter cikkeinek bibliográfiája.

Asszonyok a történelemben 1956–2006. Szerk.: *Jámborné Balog Tünde*. *Marosvidék füzetei* 3. Makó. 2006. 48 old. – A tartalomról: *Anna Mónika*: Arckép-vázlat Édesanyjáról (Institúris Ildikó); *Tóth Ferenc*: Az ifjú forradalmár érettségi dolgozata; *Institúris Ildikó*: Milyen követendő eszményeket találhat az ifjúság nagy magyar költők és írók műveiben? *Jámbor Zoltán* kérdez 56-os szereplőket: Boér Lajosnét, Fazekas Jánosnét, Medve Jánosnét, Oláh Józsefnét; *Jámborné Balog Tünde*: Utószó helyett.

Bagyinszki Zoltán (szerk. és fotó): Magyar kastélyok (Ungarische Schlösser – Hungarian castles and mansions). Tóth Könyvkereskedés és Kiadó Kft. Debrecen. 2006. 191 old.

Balázs Lajos: A vág rítusai – rítusstratégiák. Scientia Kiadó. Kolozsvár 2006. 474 old.

Bali János: A Börzsöny-vidéki málnatermelő táj gazdaságnéprajza. MTA Néprajzi Kutatóintézete – Néprajzi Tanulmányok. Akadémiai. Bp. 2005. 265 old.

Barsi Szabó Gergely: A kesztőcei köztársaság – 1956. Timp Kiadó. Bp. 2006. – 168 old.

Bartha Júlia: Lále. Hagyományok a mai török társadalomban, az emberélet fordulójának népszokásai. Szolnok 2006. 208 old.

Bábolnai kocsisok. Szerk.: *Váczai Ernő*. Magyar Fogathajtó Sport Baráti Köre Egyesület. Gyöngyös 2006. 16 old.

Bácsország. Vajdasági honismereti szemle. Szabadka 2006. 3. (38. szám) 80 old. – A tartalomról: *Mészáros Zoltán*: 1956, egy sponant mozgalom; *A. Sajtó Enikő*: '56-os menekültek Jugoszláviában; *Mojzes Antal*: 1956-os magyarországi menekültek Bajmokon; *dr. Horváth Mátyas*: Királyhalom, 1956; *Németh Ferenc*: „Magyarországon komoly demokratizálódási folyamat megy végbe” – Az újdéki Ifjúság című hetilap az 56-os forradalomról; *Szénásiné Harton Edit*: Az 1956-os forradalom és szabadságharc bácsalmási eseményei; *Uri Ferenc*: Egy délvidéki fiatal visszacmlékezése az 1956-os magyar forradalom előestéjére; *Kunkin Zsuzsanna*: Tíz év a Szerb-Horvát-Szlóven Királyság

börtöneiben; *Töröcsik Ferenc*: A nemzeti becsülethíroságok Jugoszláviában; *Segedinčev, Tatjana*: A Szabadkai Automobil Klub történetével kapcsolatos levéltári forrásanyag; *Fábián Borbála*: „Most már gázfény osztalja az éj homályát” (Szabadka, 1890); *Weissenbeck József*: Az újjvidéki Magyar Tannyelvű Tanítóképző történetéből; *Czékus Géza*: Öngyilkosságok Kishegyesen a XIX. szd. második és a XX. szd. első felében; *Rapcsák Rita*: A bácsalmási Úri Kaszinó története.

Bácsország Vajdasági honismereti szemle. Szabadka 2006. 4. (39. szám) 80 old. – A tartalomról: *Kovačević, Katarina*: Magyarországi menekültek Jugoszláviában 1956-57-ben; *A. Saji Enikő*: „Teljes szabadságot a népcnek...” – Hatalmi represszió és kisebbség Jugoszláviában: 1944/1945; *Galántha Gergely*: Háborús bűnösök kiadatási eljárásai Magyarország és Jugoszlávia között 1944–1948; *Mojzes Antal*: Néhány adat a bajmoki Tájékoztató Írásokról; *dr. Sövény Mihály*: A leépülés szüzada. Bácsalmás XVII. századi története; *Víg Márta*: Koleratemető és kolerajárványok Kunhegyesen; *Csorba Béla*: Tekai ötközetek; *Pogány Károly*: Az apatini Izraelita Hitközség hatóságos osztatlan tagozatú népközlője; *Petrovics István*: A végzetes szökváltás [Hunyadi László és V. László között]; *Weissenbeck József*: Bácsföldvár a XIX. sz.-ban; *Czékus Géza*: A szabadkai temetők fás szárú növényeinek összehasonlító elemzése; *Kocsis Antal*: Dembitz Vilmos; *Fabiny Gáborné*: Csonoplyáról indult; *Mészáros Piroška*: Antanténusz; *dr. Szöllösi Gyula*: Egy méltatlanul elfelejtett szabadkai kutató; Taubert Alfred; *Lovra Éva, Misinszki Edit*: Barangolás, avagy Maecskovits Titusz felfedezése; *Cservenák Pál*: A polgári település dokumentumai – topolyai képeslapok 1883-1944 között; *Korhecz Papp Zsuzsanna*: A bácsi vérkép.

Bálint Zsigmond: Karácsonytól pünkösdig. Kiadja a Dr. Bernády György Közművelődési Alapítvány. Marosvásárhely 2004. 118 old. – Erdélyi dramatikai népszokások fényképei *Barabás László* szövegével.

Bellon Tibor – Kútvölgyi Mihály: A magyar szürkemarha. Néprajzi szakácskönyv. Timp Kiadó. 2006. 88 old.

Bél Mátyás: Sopron vármegye leírása II. Szerk.: *Kincses Katalin Mária*. *Sopron város történeti forrásai. C sorozat* 3. Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára. Sopron 2006. 280 old.

Bél Mátyás: Sopron vármegye leírása III. Szerk.: *Kincses Katalin Mária*. *Sopron város történeti forrásai. C sorozat* 4. Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára. Sopron 2006. 280 old.

Bényei Miklós: Helyismereti művek Hajdú-Bihar megye. Kiadja a Méliusz Juhász Péter Megyei Könyvtár. Debrecen 2006. 138 old.

Bihar vármegye az úrbírtrendezés idején. Szerk.: *ifj. Bartha János és Papp Klára*. Az Erdély-történeti Alapítvány és a Debreceni Egyetem Történelmi Intézetének kiadása. Debrecen 2005. 386 old.

Bodnár László: Nemzeti parkok a Kárpát-medencében. Bp. 2006. 267 old.

A bodvaji kohó. Szerk.: *Demeter László*. Kiadja a Gaál Mózes Közművelődési Egyesület. Barót 2006. 64 old. – *Demeter János*: Előszó; *Rempert Zoltán – Lengyelné Kiss Katalin*: A bodvaji vasgyártás technikatörténeti leírása; *id. Máté János*: A magyarhermányi

vasgyártás története; *Csikány Tamás*: Gábor Áron ágyúí; *Molnár Edit*: Interjú id. Molnár Zoltánnal; A kohó utolsó négy évtizedének krónikája képekben.

Böröndi Lajos: Kisváros az ország szélén: Mosonmagyaróvár. Mosonmagyaróvár 2006. 99 old.

Budapesti Helytörténeti Évkönyv III. Szerk.: *Gábrriel Tibor*. Kiadja a Budapesti Honismereti Társaság. Bp. 2007. 254 old. – *Breinhik Gábor*: Előszó; *Tóth József*: Budapesti Históriaik 2005; *Kalákán László*: Budapest ostrom alatt; *Haraszi Gábor*: Tájak–Korok–Múzeumok Egyesület; *Kriston Vízi József*: A játék és a játszás fővárosi színterei; *Pándi Tamás*: Dr. Székely Endre Pestszentimrei Történeti Társaság; *Veres András*: A József Attila Társaság tevékenysége és a száz éves jubileum; *Losonczy Attila*: Egy szülőház érdekességei; *Fraknoi Iván*: Helytörténeti kör a II. kerületben; *Róbert Péter*: Háborús élet Budapestben (1914–1918); *Karacs Zsigmond*: Karácsony Sándor szerepe az ifjúsági mozgalomban; *Szelepcsényi Sándor*: Rákosmenti helytörténet; *Krticsán Sándor*: Lóvasutak Újpesten és Rákospalotán; *Bedő Árpád*: Budai Polgári Casinó; *Bogárdi Mihály*: A megváltozott Budapest; *Beleznay Andor*: Albertfalvai Múzeum Baráti Köre; *Tóth József*: Egyházipolitikai mozaikok 1945–1955; *Bóta Piroška*: Alsórákosi Közművelődési Egyesület; *Gábrriel Tibor*: Budapesti Honismereti Társaság; Közhasznú beszámoló a Budapesti Honismereti Társaság 2005. évi tevékenységéről; *Szöllösy Marianne*: Fővárosi Helytörténeti Adattár; *Gali Ágnes*: Budapest történetének válogatott bibliográfiája.

Cziráki Zsuzsanna: Az erdélyi százok története – Erdélyi szász irodalomtörténet. Imedias Kiadó. Kozármisleny 2006. 320 old.

Csáky Károly: Irodalmi kapcsolatok II. Lilium Aurum. Dunaszerdahely 2005. 125 old.

Csáky Károly: Irodalmi kapcsolatok III. Lilium Aurum. Dunaszerdahely 2006. 119 old.

Csáky Károly dr.: Lukanénye. *Honismereti Kis-könyvtár* 293. KT Könyv- és Lapkiadó Kft. Komárom 2006. 20 old.

Csáky Károly: Munkásságom repertórium 1965–2005. KT Könyv- és Lapkiadó Kft. Komárom 2005. 132 old.

Csángó Tükör. Magyarországon tanuló csángó fiatalok havi lapja. Főszerk.: *Tampu Stelian*. Málta Szere-tetszolgálat – Csángó Koordinációs Iroda. Bp. 2006. 23. sz. 16 old. Különkiadás. – A tartalomról: *Iancu Laura*: Alternativa vagy determináció? – Töprengések a csángó értelmiség egyéni és közösségi szerep-meghatározottságáról; *Tampu Stelian*: Mit tettek, avagy mit tehettek volna az egyházak a XIX. században a csángókért, 2.; *Tampu Ferenc*: Román koncepciók a moldvai csángó-magyarokról a II. ezredfordulón; Igazság, vagy figyelmeztetés – Bogdán Tibor beszélget Calin Cotroival, a Román Akadémia Szociológiai Intézetének kutatójával; *Tampu Cristian*: Bernard le Calloc'h: A moldvai csángók; *James, A. Kapalo*: A moldvai csángók; *Trunchi Péter*: Kincs, ami nincs.

Csángó Tükör. Magyarországon tanuló csángó fiatalok havi lapja. Főszerk.: *Tampu Stelian*. Málta Szere-tetszolgálat – Csángó Koordinációs Iroda. Bp. 2007. 24. sz. 16 old. – A tartalomról: *Tampu Ferenc*: A Csángó Tükör rövid bemutatása; *Tampu Cristian*: Hol semmi-

süljenek meg a moldvai csángók: otthon, vagy az anyaországban?; *Tampu Stelian*: Mit tettek, avagy mit tehettek volna az egyházak a 19. sz.-ban a csángókért?; *Trunchi Péter*: A Lakatos Demeter kutatás szükségességéről; *Ábrahám Judit*: A „tisza szoba”; *Ábrahám Judit*: A „zöves”; *Tampu Ferenc*: Román koncepciók a moldvai csángó-magyarokról a II. ezredfordulón.

Cseh Géza: Válogatás az 1956-os forradalom levéltári dokumentumaiból: Szolnok megye. *Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár közleményei 8.* Szerk.: *Zádorné Zsoldos Mária*. Szolnok 2006. 358 old.

Cs. Kovács Károly – Oláh János – Kútvolgyi Mihály: Nagykunsági ízek. Hagyományos és mai ételek. Néprajzi szakácskönyv. Timp Kiadó. Bp. 2006. 132 old.

Csoma Gergely: Megtalált szavak. Tanárként Moldvában. Agroinform Kiadó. Bp. 2005. 112 old.

Csúszó Dezső: Könyörgésünk színhelyei IV. Kőkereszték Bajmokon és Csantavéren. *Élejel könyvek 119.* Szabadegyetem. Szabadka 2006.

Dajka Imre: Közös útjaink. Fejezetek Tiszarád és Kigyós életéből. Tiszarád Község Önkormányzata. Tiszarád 2005. 100 old.

Deák Ernő: Ungarische mittelschulen in Österreich nach 1956. Zentralverband Ungarischer Vereine und Organisationen in Österreich. Wien 2006. 127 old.

Dent, Bob: Budapest 1956. A dráma színterei. Európa. 2006.

Egy épület újjászületett. Összeáll.: *Tóthné Papp Terézia, N. Mészáros Júlia, Hancz Gábor*. Szerk.: *Hancz Gábor*. MFDIUS Iroda. Győr 2006. 50 old. – A győri zsinagóga épületének felújítása.

Eperjessy Ernő: Pusták népe a Zselicben (1900–1950). Mikszáth Kiadó. Horpács 2007. 698 old.

Erdővidéki Lapok. Helytörténeti, helyrajzi és néprajzi folyóirat. Szerk.: *Demeter László*. Barót 2006. 3. 28 old. – A tartalomról: *Csikány Tamás*: Heydte dragonyoskapitány Erdővidéken 1949 decemberében; *Egyed Ákos*: Erdővidék térszámla a 18. század közepén; *Lázár Antal*: Az én őtvenhatom; *Antal Jenő*: Zerge-tokány a Dél-Hargitában; *Lőrincz Sándor*: Setéptatak – Zalánptatak portyáit.

Erdővidéki Régészeti Közlemények 2. A Dobó-Valál Egyesület Közlönye. Szerk.: *Demeter László*. Kiadja a Dobó-Valál Egyesület. Barót 2006. 68 old. – A tartalomról: *Derzsi Sámuel*: Előszó; *Székely Zsolt*: A bodrogkeresztúri kultúrához tartozó leletek Bibarcfályn; *Székely Zsolt*: A baróczi kora-bronzkori halomsiros temető; *Bartók Botond*: A vargyasi románkori és későgótikus templomok romjai; *Bartók Botond*: A vargyasi 15. századi éremlelet; *Szabó Mária*: Egy elszenesedett gerenda konzerválása a rikai erődítmények nyugati tornyában.

Ethnica. Szerk.: *Ujváry Zoltán*. Kiadja a Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszék. Debrecen 2006. 3. 117 – 160. old. – A tartalomról: *Sztaricskai Tibor – Sztaricskai Ferenc János*: A békésesabai képfestőműhely és kelméi; *Botyán Katalin*: Egy parasztszony naplójának lélektani motívumai; *Silling István*: A mindennapok vallásossága Kupuszinán; *Kedvesné Herczegh Mária*: Hajdúság hangszerezen népzeneje; *Szilágyi Miklós*: A szegedi halászat jellege és a fisérek, halászatú bérlok expanziója; *Szigeti Jenő*: Magyar bibliai találós kérdések; *Nagy Balázs*: Hiedelmek egy háromszéki kézirat mé-

hészkönyvben; *Mezey Tibor*: A cigányság és a református vallásosság; *Mezey Tibor*: Napjaink református esküvői Budapesten; *Koncsagné Komiszár Nanetta*: A „Máriapócsi-koesi” alkotója – Juhász Mihály falfaragó népi iparművész; *Bódi Erzsébet*: Ostyatorrés – ostyaoesztás: újabb szokás a karácsonyi ünnepkörben; *Cecse Annabella*: Ünnepi beszélgetés a 60 éves Gulyás Évával; *Marinka Melinda*: Kultúra, nemzet, identitás – Hungarológiai Kongresszus Debrecenben, 2006. – *Marinka Melinda*: 1956 a néphagyományban.

Ethnica. Szerk.: *Ujváry Zoltán*. Kiadja a Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszék. Debrecen 2007. 1. 36 old. – A tartalomról: *Kedves Tamás – Kedvesné Herczegh Mária*: Népzenei forráskutatás Bartók I. rapadórájának interpretációjához; *Paládi-Kovács Anikó*: Az emelkedő nemzet tudósa: Fényes Elek; *Vitéz Ferenc*: Népleleti motívumok a székely naivok varrott képeim: Orbán Irén és Gazda Anna munkái; *Csáky Károly*: Május elseje – Májfaállítás; *Viga Gyula*: Újabb adalékok a munkadarabot „fogó” tárgyakhoz; *Hoppál Mihály*: Egy bargu mongol sámánasszony fogadónaplója; *Eperjessy Ernő*: Tudós koecsisok, tudós pásztorok Somogyban; *Leopold László*: Halottvirrasztás Lövétén; *Peitkes Mihály*: Emlékek a désházi fazekasságról; *Ujváry Zoltán*: Műdalok alászállása; *Szonda István*: A néprajzi táborok szerepe a kisgyűjtemények életében.

Ethnographia. A Magyar Néprajzi Társaság folyóirata. 2005. 4. 401 – 512. old. – A tartalomról: *Viga Gyula*: A változatható és a változatlan – A bodrogközi táj átalakítása és annak hatása a hagyományos népi kultúrára; *Szendrei Eszter*: „Adj király, katonátl!” – A munkanélküliség hatásai egy kisvárosi [Türkeve] család példáján; *Nagy Zoltán*: A vaszjugani hantik madárosztályozási rendszere; *Zentai Tünde*: Ormánysági életkép 1921-ből: A Szabadtéri Néprajzi Múzeum drávacsehi portája; *Petercsák Tivadar*: Fatörzsből faragott gabonartartók a Rákóczi Múzeumban.

Ethnographia. A Magyar Néprajzi Társaság folyóirata. 2006. 1. 104 old. – A tartalomról: *Andráshalvy Bertalan*: Népi kultúra és közművelődés; *Selmezy László*: „...Istentől adattal édes szűz koronám” Adatok a párta történetéhez a Kárpát-medencében; *Ságyári György*: Katonaruhák gombolásvariációi a 17–19. században; *Tompos Lilla*: Példák a magyar férfiföltözök gombolásmódjának változásaira a 16-tól, a 20. századig.

Az 1956-os forradalom és szabadságharc eseménnyel Győr-Moson-Sopron megyében. Forráskötet. Szerk.: *Néma Sándor*. Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára. Győr 2006. 305 old.

Fakász Tibor: A forradalom tatai krónikája. Kiadja az Önkormányzat. Tata 2006. 114 old.

Fazekas Árpád: Forradalom Szabolcs-Szatmárban – ’56-os olvasókönyv. Jurányi Lajos Egyesület. Nyíregyháza 2006. 232 old.

Fekete Géza: A kisgyaláni római katolikus templom. Kaposvár 2006. 28 old.

Ferenç Ioan/Ferenc János: A kun püspökség (Cumanii és episcopia lor). Domokos Pál Péter Utószavával. *Bibliotheca Moldaviensis*. Hargita Kiadóhivatal. Csíkszereda 2007. 231 old. (Kétnyelvű kiadás.)

Fertőd, Süttör-Eszterháza évszázadaiból. Tanulmányok. Szerk.: *Bertha János*. Hazánk Kiadó. Győr 2006. 300 old.

A forradalom emlékezete: személyes történelem. Az Oral History Archivum interjúi alapján összeáll.: *Molnár Adrienne, Kőrösi Zsuzsanna, Keller Márkus.* 1956-os Intézet. Bp. 2006. 374 old.

Füglein Gizella: Etnikum és educatio. A magyarországi nemzetiségek és alsó fokú oktatásuk állami szabályozása 1945–1985. Napvilág Kiadó. Bp. 2006. 210 old.

Futaky István: Utam a Dossziéhoz: emlékezők 1950–1956. Norman. Bp. 2006. 127.

Füredi História. Helytörténeti folyóirat. Kiadja a Balatonfüredi Városi Könyvtár és Helytörténeti Gyűjtemény, a Balatonfüredi Helytörténeti Egyesület. 2006. 3. 32 old. – *Lázár János:* In memoriam professor dr. Horváth Mihály; *Németh Ákosné:* Szép Ernő Balatonfüreden; *Elek Miklós:* Eltűnt emlékek nyomában (2.) – Dulovits Árpád szobra; *Asbóth Miklós:* Dulovits Árpád; *Csöti Csaba:* Borászati és gyümölcskiállítás Balatonfüreden 1936-ban; *Nagy Ferenc:* Epizódok a Balatoni Szövetség életéből; *Bakos Miklós:* Balatonfüredre emlékezem; *Bertók Gyula:* Egy tudományos intézet működésének körülményei Balatonfüreden, a II. világháború végén; *Tóth-Bencze Tamás:* A balatoni Madonna-szobor története; *Koczor Dóra – P. Herczeg Edit:* In memoriam Kósa Pál; *Rost Róbertné:* Egy könyvtáros 56-os emlékei.

Gaál Károly: Kultúra a régióban. Válogatott néprajzi tanulmányok. Kiadja a Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága. Szombathely 2006. 296 old.

A Gaál Mózes Közművelődési Egyesület emlékkönyve alakulásának 15. évfordulója alkalmából. Szerk.: *Demeter László, Demeter Zoltán, Herrman Edit.* Barót 2005. 78 old.

Gallai Rezső: Az én városom Tatabánya. Alfadat-Press Nyomdaipari Kft. Tatabánya 2006. 136 old.

G. Papp Katalin: Győr utcanevei. Hazánk Kiadó. Győr 2006. 219. 7 old.

Göncz József – Bognár Béla: Sopron vármegye ipara dokumentumokon és képeslapokon. EDUTECH K. Sopron 2005. 135 old.

Győr az európai fejlődés városa. Szerk.: *Hancz Gábor, Endrődi Péter.* Győr Megyei Jogú Város Városépítési Irodája. Győr 2006. 92 old.

Győri tanulmányok 28. Szerk.: *Dominkovits Péter, Horváth József.* Győr Megyei Jogú Város Önkormányzata. Győr 2006. 93 old. – *C. Tóth Norbert:* A Győr nemzetség szerepe a Győri Egyházmegye területén; *Horváth Richárd:* Győr város hatóságának középkori oklevelei; *Székely Zoltán:* Középkori képoszlopok Győrött; *Bana József:* A jobboldali szervezetek története Győr megyében (1933–1935); *Szabó Róbert:* Szabó Jenő, a Hajtóműgyár Munkástanácsának titkára emlékezik 1956-ról; *Baracskaik András:* Győr vármegye települései 18–19. századi kéziratok térképeken.

A győri tüzoltóság története képekben. Győr Megyei Jogú Város Tüztoltósága. Győr 2005. 65 old.

Győr-Moson-Sopron megye települései képeslapokon. Szerk.: *Szabó József.* Hazánk Könyvkiadó. Győr 2005. 240 old.

Gyűrű Imre: Tízéves a Szabolcs-Szatmár Megyei Nyugdíjas Szövetség. Kiadja a Szövetség. Nyiregyháza 2005. 148 old.

Halász Péter: Hagyományos állattartás a moldvai magyarokról. General Press. Bp. 2007. 504 old.

Harangszó. A marosszentgyörgyi római katolikus egyházközség kiadványa. 2006. 4. 8 old. – A tartalom-ból: *Szicszai Ilona-Emőke:* Úrnapi körmenet és Marosvásárhelyi Katolikus Napok; *Szicszai:* Kolostorszentelés Marosszentimrén; *Székely Ilona – Kovács Réka:* Csiperó – „Csillagszemű” tábora; *Simon Kinga:* Csiperó – a kedvenc madarunk!; *Hajdú Károly:* Bartók és Kodály gondolatainak mélységei.

Harangszó. A marosszentgyörgyi római katolikus egyházközség kiadványa. 2006. 5. 8 old. – A tartalom-ból: *Pataki Ágnes:* Karácsonyok; *Szilveszter Zsuzsanna:* Az erdélyi kolostorkertek történetéből;

Határvidék 1762–1918. Szerk.: *Demeter Lajos.* Charta Kiadó. Sepsiszentgyörgy 2006. 255 old. – *Demeter Lajos:* Gál Sándor-levelek a Székely Nemzeti Múzeumban; *Demeter László:* Balás Konrád és emlékirata; *Demeter Lajos:* Hátország. Adalékok Demeter József szerepéhez és a „háromszéki tábor” ellátásának és élelmezésének megszervezéséhez; *Demeter Lajos:* Fagydas Bálint honvéd főhadnagy az 1849. július 5-i eperestői csatáról; *Demeter Lajos:* „Székely önfeláldozást hirdet ez a sír”; *Kisgyörgy Zoltán:* Újabb adatok a sepsiszentgyörgyi Kiss János-féle harangöntőde földrajzi helyzetéhez; *Albert Ernő:* Adatok Gábor Aron ügyúrról; *Demeter Lajos:* Kibédi Simonffy Sámuel, Bem József tábori orvosa; *Demeter Lajos:* 1848–49-es feljegyzések; Háromszék önvédelmi harca: 1848. november 12. – 1849. január 5.

Hegyháti örökségtár. Helytörténeti dolgozatok a Vasi Hegyhátról. Szerk.: *Zágorhidi Czigány Balázs.* Kiadja a Vasi-hegyhát Területfejlesztési Önkormányzati Társulás. Vasvár 2004. 143 old.

A Herman Ottó Múzeum Évkönyve XLV. Szerk.: *Véres László – Viga Gyula.* Miskolc 2006. 694 old. – *Ringer Árpád – Szolyák Péter – Kordos László – Regős József – Heinzlmann Kinga:* A Herman Ottó-barlang és a Herman Ottó-köfűlke paleolitik leletanyagának revíziós lehetőségei; *Szabó Levente:* Árpád-kori templom és temető Mezőcsát határában; *Éry Kinga-Gedeon Etelka:* Adatok az Alföld Árpád-kori beépüléséhez; *Mezőcsát-Csicske:* *Pusztai Tamás:* A gönci pálos kolostor 2005. évi régészeti kutatása; *Bodnár Tamás:* Birtokos nemesség Borsod vármegyében: a Mór család; *Gyulai Éva:* A kassai és Abaúj vármegyei szabócéhek a 16–19. században; *Gulya István:* Az ács- tetőfedő és bádogosmesterség Északkelet-Magyarországon a 16–19. században; *Hazag Ádám:* Miskolci mészárosok a 18–19. századi árendás szerződésük tükrében; *Spóner Péter:* Borsod vármegye 1770-es limitációjának kerékgyártó-ár szabása; *Kunt Gergely:* 18–19. századi körözölvelek elemzése; *Alabán Péter – Csepányi Attila:* Adatok a történeti Csepány község közép- és újkori történetéhez; *Boros László:* Adatok Abaúj-Torna és Gömör és Kishont vármegyék 19. századi szőlő- és borgazdaságához; *R. Nagy József:* „Gazdag volt az ország és boldog benne a népi!”; Falusi munkáskolóniák lakóinak politika- és nemzetfelfogása Északkelet-Magyarországon; *Pirint Andrea:* Egy kiállítás-szervező viszontagságai a 20. szd. hajnalán – Balogh Bertalan és az 1906-os felvidéki vándorkiállítás; *Orosz György:* Archaikus kozmológia és kozmográfia: Az apokrifek és vallásos népelemek mitológus világlképe; *Pilipkó Erzsébet:* Magyar görög-ka-

tolikusok Kárpátalján: A munkácsi egyházmegye ugo-
csai területének nyelvi változásai történeti források
alapján; *Mészner Lajos*: A Felső-Bodroköz helynevei –
1864; *Viga Gyula*: A táj hasznosításának évszázadai a
Bodroközben; *Siska József*: Bodroközi malmok;
Hegvessy Gábor: Adatok Magyarország északkeleti ré-
szének gerinces állatairól – ingólik, halak, kéltüiek,
hüllők; *Mészner Lajos*: Cserépgyár a 16–17. szd.-ban;
Bartha Elek: A húsvéti ünnep elé; *Marozsán Zoltán*: A
mézeskalásos-ipar Magyarországon, különös tekintet-
tel Északkelet-Magyarország céheire; *Rémias Tibor*:
Marsalkó Mihály dachau hadifogolytábori zsebkönyve;
Tarcsai Béla: Marsalkó Mihály „örmsester, amerikai ha-
difogoly”; *Békési Gábor* – *Tóth Arnold*: „Hadifogoly
vagyok, nem enged Amerika haza...”; Marsalkó Mihály
hadifogolynaplójának irodalmi és folklórisztikai vonat-
kozásai; *Bodnár Mónika*: Agyagipar a mai magyaror-
szági Gömörben régen és ma; *Kapusi Krisztián*: Mis-
kolt város törvényhatósági címere; *Szűts István Ger-
gely*: „Magyarország védbástya”: határ képek a sátor-
alrajúhelyi sajtóban 1918 és 1921 között; *Hideg István*:
Thurzó Nagy László és a „Vidéki Sajtó”; *Kováts Dáni-
el*: Högye István életműve (1941–2006); *Kisbán Eszter*:
Borsodi madárka, szatmári cinke; Jelképes „magyar”,
regionális és kistáji étel a régiségben és a jelenkorban;
Bódi Erzsébet: A magyarországi nemzetiségek konyhá-
ja a mai gasztronómiában; *Chlebana. Milan*: Népi táp-
lalkozás Trencsén környékén; *Tóth Arnold*: A gulyásle-
ves; egy nemzeti szimbólum születése; *Fadász László*:
Hagyomány és/vagy újítás: kecske a mai magyar gasz-
tronómiában; *Knézy Judit*: A faluturizmus, gasztronómi-
ai rendezvények mai lehetőségei; *Sári Zsolt*: A hagyom-
ányos konyha megjelenése gasztronómiai fesztiválja-
inon.

Herman Ottó öröksége. Szerk.: *Hevesi Attila* –
Viga Gyula. Herman Ottó Múzeum. Miskolc 2006. 151
old. – *Balázs Géza*: Anyanyelvápolással a közművelő-
désért – Herman Ottó nyelvészeti munkássága; *Barati
Sándor*: Herman Ottó madártani kutatásai; *Dobrossy
István*: A miskolci Herman Ottó; *Goda Gertrúd*: Her-
man Ottó ikonográfiája; *Hevesi Attila*: Herman Ottó és a
földrajztudomány; *Hála József*: Adalékok Herman Ottó
és Jankó János kapcsolatához; *Kiss József*: Herman Ot-
tó, a tudományos ismeretterjesztő; *Kordos László*: Her-
man Ottó és a magyar földtan; *Paládi-Kovács Attila*:
Herman Ottó és az evolucionizmus; *Ringer Árpád*:
Herman Ottó és a régibb körorégészetnek és őstörté-
net-tudományának miskolci születése; *Szinetár Csaba*:
A pókász Herman Ottó; *Ujváry Zoltán*: Folklor vonat-
kozások Herman Ottó munkáiban; *Urak István*: Herman
Ottó kolozsvári tevékenysége; *Vásárhelyi Tamás*:
Herman Ottó a Magyar Nemzeti Múzeumban; *Veres
László*: Herman Ottó és a miskolci múzeum; *Hevesi At-
tila*: Kevésbé ismert verselemzések Herman Ottótól.

Héjjas Jenő: A nyugat-magyarországi felkelés.
Kecskemétiak az 1921. évi nyugat-magyarországi har-
cokban. 1929-es kiadás alapján. Magyar Ház. Bp. 2006.
109 old.

Hírlevél. A Kazinczy Ferenc Társaság tájékoztatója
41. Sátoralrajúhely 2006. december, 16 old. – A tartal-
omból: *Bujtor István*: Megnyitó beszéd a 2006. évi
Közgyűlésen; *Erdélyi Géza*: Székfoglaló beszéd; Sátor-
alrajúhely 14. diszpolgára: Csorba Csaba; *Fehér József*:
Kedves Pistám! [Högye Istvánról]; *Ótvás László*: Dr.

Högye István emlékére; Krónika; *Kováts Dániel*: Somo-
gyi Gábor; Somogyi Miklós, az ember és a művész; *Kiss
Endre József* és *Kováts Dániel*: Bojtotorné Ulzonka;
Göncruszka c. kötet.

Honismereti stratégia. Szerk.: *Bodó Barna*. Fess
Füzetek 3. Szórvány Alapítvány Temesvár. 2006. 58
old.

Horváthné Smudla Mária: Patikusok és patikák
Tatabányán. Alfadat-Press Nyomdaipari Kft. Tatabá-
nya. 2006. 96 old.

H. Szabó Lajos: Lapáttal szolgáltuk a hazát
1951–1956. Katonai munkaszolgálat békeidőben. *Héra
sorozat. VI.* Szerzői kiadás. Pápa 2005. 282 old.

Huiber Edit (összeáll.): Nagycenk. Ismerkedés
Széchenyi István falujával. Escort Tourist Bt. Sopron
2006. 53 old.

Írások szülőfalunkról Bogyoszlóról. Szerk.: *Se-
bestyén Katalin*. Rábaköz Néptáncegyüttes. Bogyoszló
2006. 71 old. – *Baksa Júlia*: Egy néptanító életútja;
Bankó Károly – *Kálmán Gyula*: Beszélgetés Áder István
fafaferagó népi iparművésszel; *Sebestyén Katalin*: Kiss
Ernö (1898–1989); *I. Szalontay Judit*: Király Iván; *Vár-
ga Lajos*: Havas jávor, néma hegedű (Áder István); *Vár-
ga Lajos*: Motívum fában (Pintér Jenő); *Fűcsék Piroska*:
Bogyoszló gyermekvilága; *Pintér Csaba*: A tólosi erdő-
ről; *Póczik Zoltán*: Néptánc együttesünk első huszonöt
éve; *Sebestyén Katalin-Póczik Zoltán*: Együttesünkről;
Tóth Szabina: Bogyoszló történetéből; *Varga Éva Má-
ria*: Bogyoszló hadifoglyok a Szovjetunióban.

Iskolatörténet 1971–2006. Fel. szerk.: *Györmei
Csendes Gyöngyi, Józsa Csabáné*. Nyúl. Donator Pro
Cultura et Stilus Vitae Alapítvány. Pilinszky János Álta-
lános Iskola, 2006. 64 old

Ivás István: Az utolsó székely határőrök. Katonasa-
gom története 1943–1944. Timp Kiadó. Bp. 2006. 224
old.

Jogtörténeti szemle. Szerk.: *dr. Tóth Béla*. Kiadja
az Eötvös Loránd Tudományegyetem Magyar Állam és
Jogtörténeti Tanszéke, a Széchenyi István Egyetem Jog-
történeti Tanszéke és a Miskolci Egyetem Jogtörténeti
Tanszéke. Budapest, Győr, Miskolc. 2006. 1. sz. 100
old. – A tartalomról: *Szente Zoltán*: A közép- és ke-
let-európai országok alkotmányfejlődésének fő jellem-
zői, 1945–1989; *Szuróczy Szabolcs, Anzelm o. Praem*: A
„szent hatalom”-ról és gyakorlásról alkotott koncepció
sajátosságai 1073 és 1303 között; *Albert Albert*: II. Jó-
zsef Tűzrendészeti Pátense, avagy egy korszakos norma
a XVIII. sz.-ból; *Németh László*: Ügyvédek Zalában
1850–1875 – A forradalom és szabadságharc leverésétől
a Kamara megalakulásáig; *Szádeczky-Kardoss Irma*: Ót
Árpád-kori oklevél bürokratikus és egyéb tanulságai;
Mezey Barna: A börtönrendszerek és a börtönépítést a
19–20. századforduló idején; *Szendrei Géza*: Felkelést
serkentő vádirat – II. Rákóczi Ferenc; *Gyékizky Tamás*:
Levéltári iratok a területi bíráskodás bevezetéséhez
1951–1954; *Ruszoly József*: Csizmadia Andor, az ember
és tudós – emlékeimben és leveleiben.

Jogtörténeti szemle. Szerk.: *dr. Tóth Béla*. Kiadja
az Eötvös Loránd Tudományegyetem Magyar Állam és
Jogtörténeti Tanszéke, a Széchenyi István Egyetem Jog-
történeti Tanszéke és a Miskolci Egyetem Jogtörténeti
Tanszéke. Budapest, Győr, Miskolc. 2006. 2. sz. 108
old. – A tartalomról: *Gönczi Katalin*: Jogászképzés a ki-

rályi akadémiákon a felvilágosodás korában és a reformkorban; *Kubinyi András*: A magyar országgyűlések tárgyalási rendje 1445–1526; *Tattay Levente*: A közszereplők személyiségvédelmének történeti vonatkozásai; *Banka József*: A bizánci jogforrások és jelentőségük; *Képes György*: Függetlenségi nyilatkozatok a 14. szd-i Skóciától a 19. szd.-i Magyarorszáig; *Magyar Károly*: Az orvosszakértői bizonyítás – orvosi láttelet a reformkori Zala megye büntető ítélezésében; *Szabó Szilárd*: Az 1880. évi VI. törvény [Bosznia közigazgatása] keletkezése.

Kallós Zoltán 80 éves. Szerk.: *Ilyés Sándor és Jakab Albert Zsolt*. Kiadja a Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár 2006. 154 old. – *Pozsony Ferenc*: Kallós Zoltán 80 éves: Súlyom László és feleség köszöntöje, Kallós Zoltán bibliográfiája; „...ha több lehetőség lett volna, több mindent lehetett volna csinálni...” – Kallós Zoltánnal beszélget Pozsony Ferenc; Levelek Kallós Zoltánhoz; Képek Kallós Zoltán életéből.

Kalotaszeg. Kulturális közéleti havilap. Kiadja a Pro Kalotaszeg Művelődési Egyesület. Banffyhungad 2006. 5. 16 old. – A tartalmából: *Kusztos Tibor*: Az idők változásában; Tizenhat esztendő múltán – dr. Péntek Jánossal beszélget *Buczás Pál*; *Boldizsár Zeyk Imre*: Mi vagyunk a nép; *Nagy Tamás*: A Wekerletelep; *Janitsek Jenő*: Almás monostora; *Sebestyén Kálmán*: Adatok a jegenyei iskola XVIII–XIX. századi történetéhez; *Boldizsár Zeyk Imre*: Kopjafaavató Tordaszentlászlón; *Boldizsár Zeyk Imre*: Sándor János fafaragó-művész kiállítása Tordaszentlászlón; *Romhányi András*: Sztána; *Ricci József*: Magyarlónáról a Mezőségen keresztül Szászrégenbe és Görögnyeszentimrere.

Kalotás Zsolt: A Duna-Dráva Nemzeti Park, a folyók felségterülete. Pécs 2005. 239 old.

Kaposvár tegnap, ma, holnap. Szerk.: *Csere Tamás*. Kaposvár 2006–100 old.

Karácson Béla: Az erdőfülei református egyház-község története. *Erdővidéki Történeti és Természettudományi Tár V*. Kiadja a Gaál Mózes Közművelődési Egyesület. Barót 2006. 78 old.

Karácsony István: Lipót község története. A vizek népe. Lipót Község Önkormányzata Lipót 2005. 366 old.

Katona Csaba: Slachta Etelka soproni úriasszony naplója, 1840 december – 1841 augusztus. 3. kötet. Mediawave Alapítvány. Győr 2006. 181 és 10 old.

Keresztes Enikő – Szabó József János: Székely határórballada. Olvassátok végig! – Bákay Vilma naplója. Timp Kiadó. Bp. 2006. 112 old.

Kiesi Sándor András: Gombocz Zoltán, 1877–1935. Életrajz és pályakép. ELTE Eötvös Collegium. 2006. 203 old.

Kiss László: Orvostörténeti helynevek a Felvidéken. I. ilium Aurum Könyvkiadó. Dunaszerdahely 2006. 213 old.

Kistarcasai Kalendárium, 2007. Kiadja a Kistarcasai Kulturális Egyesület. Kistarcsa 2007. 200 old. – *Kovács J. Gábor*: A kalendárium eszköz a nemzeti haladáshoz; *Major László*: Gondolatok a székelykapuról; *Klacsán Lajos*: A kistarcasai székelykapu; *Kiss Péter*: Levél köztéri szobrainkról; *Somlai József*: „Akit érettünk keresztrefeszítettek”; *Tóth György*: „... a csatát csütörtökön este felé megvittuk.” – Nándorféhegyvár, 1456.; *Somlai József*: Kapisztrán Szent János; *Kereszti Ferenc*: Nekünk szólt a Requiem; *Halmos Mónika*: Avatónnepség; *Balázs Gusztáv*: Bűvös kocka a gödöllői Fácánosban; a Szent István Egyetem; *Urbán Barbara*: Kistarcásban gróf K... F... írott levelei U... B...; *Szabóné Tóth Krisztina*: A Szlovák Néprajzi Gyűjtemény létrejötte.

Kisselka Ferenc: Mozgatórugók. Életutam ösztönzői és tanulságai. *Mosonmagyaróvári Helytörténeti Füzetek XI*. Mosoni Polgári Kör. Mosonmagyaróvár 2006. 85 old.

Kitaibel Pál útinaplójából. Soproni út 1806. Szerk.: *Andrássy Péter*. Kiadja: Lakatos Ferenc. Sopron 2006. 32 old.

Klamár Zoltán: Tanyák, parasztgazdaságok Magyaránizsa vidékén (1900–2000). *Kiss Lajos Néprajzi Társaság Könyvtára 2*. Szabadka 2006. 325 old.

Kocsis Aranka: A gazda, a családja, a munka és a hatalom – értékváltozások egy kalföldi faluban (Martos). *Mercurius Könyvek*. Kalligram. Pozsony 2006. 207 old.

Komló 750 éve. Szerk.: *Páll Lajos*. Komló 2006. 50 old.

Konesol László: A Csallóköz városai és falvai. III. k. Lakszakállas – Vök. Csallóközi kiskönyvtár. Kalligram. Pozsony 2005. 512 old.

Konfliktusok és korrupció. Az 1749–1751. évi dél-bihari parasztozalmak iratai. Válogatta, gondozta, a bevezetőt írta: *Gorun, Gheorghe*. Az Erdély-történeti Alapítvány és a Debreceni Egyetem Történelmi Intézetének kiadása. Debrecen 2006. 220 old.

Kovács Iona: Balatonberényi hősök és áldozatok (1914–1945). Kiadja a szerző. Balatonberény 2005. 200 old.

Körmenyi Géza: Történetek Tatáról: válogatott tanulmányok, cikkek a város múltjáról. Argumentum Kiadó. Bp. – Önkormányzat Tata 2006. 300 old.

Krisch András: A soproni németek kitelepítése 1946.: Escort Tourist Utazási Iroda és Könyvkiadó Bt. Sopron 2006. 159 old.

Kulesár Krisztina: II. József utazása Magyarországon, Erdélyben, Szlavóniában és a Temesi Bánságban 1768–1773. *Doktori mestermunkák*. Gondolat MOL. Bp. 2004. 580 old.

Kun István: Paloták a vadmacskásban. Pillantás a munka alvilágára. K. u. K. Kiadó. Bp. 2006. 219 old.

Kútvölgyi Mihály: Fénybojtár. Pásztorok hagyatéka. Timp Kiadó. Bp. 2006. 132 old.

Kútvölgyi Mihály: Magyar tűzoltóemlékek. Timp Kiadó. Bp. 2006. 132 old.

Kútvölgyi Mihály: Juhételek. Néprajzi szakácskönyv. Timp Kiadó. Bp. 2006. 112 old.

Kútvölgyi Mihály: Reggélő Torockó. Torockó népi építészete. Timp Kiadó. Bp. 2006. 132 old.

Kútvölgyi Mihály: Virágos Kalotaszeg. Timp Kiadó. Bp. 2006. 132 old.

Kútvölgyi Mihály – Péterffy László: Első házam vala. Timp Kiadó. Bp. 2006. 112 old. – Maros, Nyarád és Kis-Küküllő vidéki kapuk és sírkövek.

Kútvölgyi Mihály – Tóth Péter: Mangalica. Néprajzi szakácskönyv. Timp Kiadó. Bp. 2006. 112 old.

Kútvolgyi Mihály – Viga Gyula: Kecse ételek. Néprajzi szakácskönyv. Timp Kiadó. Bp. 2006. 112 old.

Kútvolgyi Mihály – Viga Gyula – Viszóczyk Ilona: Matyóföld rőzsái. Timp Kiadó. Bp. 2006. 132 old.

Lajtha László: Dunántúli táncok és dallamok II. Szerk.: *Sebő Ferenc*. Jegyzetek. *Puskás Katalin*. (Népzenei monográfiák VI.) Hagyományok Háza. Bp. 2005. 325 old.

László István: Balatonszentgyörgy a második világháborúban. Balatonszentgyörgy Község Önkormányzata. 2006. 274 old.

Lenti István (szerk.): A természet kínesei a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyében. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Községülés. Nyíregyháza 2006. 263 old.

Limes. Tudományos Szemle. Főszerk.: *Virág Jenő*. Tatabánya 2006. 2. 156 old. – A tartalomról: *Bárdi Nándor:* A „kis magyar világ” – Észak-Erdély átalakulása, 1940–1944; *Horváth Sz. Ferenc:* Határon innen és határon túl – Népegyeserc és áttelepítés, mint az erdélyi kérdés megoldási lehetősége (1937–1942); *Gidó Csaba – László Márton:* Észak-Erdély és Magyarország 1940. évi gazdasági fejlettségének összehasonlítása; *Bárdi Nándor:* A múlt, mint tapasztalat – A kisebbségből többségre került erdélyi magyar politika szemléletváltása 1940–1944 között; *Csiláry Edit:* Közalkalmazottak és köztisztviselők Észak-Erdélyben a második bécsi döntést követően; *Vallasek Júlia:* Az újrólvasás kora; *Tóth Bartos András:* Háromszék vármegye fejlesztésére tett próbálkozások 1940–1944 között; *Oláh Sándor:* Földhasználat és nemzeti bűn; *Sárándi Tamás:* Észak-Erdély 1940–1944 közötti története a román történetírásban; *Egry Gábor:* „Kis magyar világ” – történeti megközelítések.

Limes. Tudományos Szemle. Főszerk.: *Virág Jenő*. Tatabánya 2006. 3. 110 old. – A tartalomról: *Eörsi László:* A szovjet birodalom megingatása; *Murber Ibolya:* 1956 és Ausztria: az 1956-os események szerepe az osztrák történeti irodalom tükrében; *Szentesi Rozália:* Az 1956-os magyar forradalom visszhangja az NDK-ban; *Hamburger Judit:* „A magyarok nem elég tanulékonyak”: a esek és 1956; *Simon Attila:* Az 1956-os forradalom visszhangja Szlovákiában, különös tekintettel Dél-Szlovákiára; *Murber Ibolya:* Az 1956-os magyar események hatása a jugoszláv–magyar kapcsolatok alakulására és a menekültkérdés; *Vodopivec, Peter:* Az 1956-os magyar felkelés a szlovénok és a jugoszlávok szemében; *Soksević Dénes:* Az 1956-os magyar forradalom a horvát sajtó tükrében.

Limes. Tudományos Szemle. Főszerk.: *Virág Jenő*. Tatabánya 2006. 4. 110 old. – A tartalomról: *Gaál Emikő:* A magyar '56 hatása az egységesülő holland társadalomra; *Horel, Chatherine:* Franciaország és az 1956-os magyar forradalom; *Tréfiás Dávid:* 1956 Svájcban, mint forradalom és restauráció; *Bottoni, Stefano:* 1956 Romániában; Szoboszlai Aladár forradalma; *Székely, Alekszandr:* „A magyarok hősiessége elismerésre méltó”. Két orosz tudós az 1956 évi magyar forradalomról; *Tóth Eszter Zsófia:* „Mosolyogtak ránk és szánkba adták a jelszavakat”: nők 1956-ban.

Löwy Dániel: A Kálváriától a tragédiáig. Kolozsvár zsidó lakosságának története. Koinónia. Kolozsvár 2005. 615 old.

Magyar emlékek turisztikai értékei Ausztriában. Burgenland és Bécs. Konferencia és tanulmányút. Szerk.: *Wiktora Antal*, fotók: *Boda László, Ujváry Gábor, Wiktora Antal*. Vas Megyei Tudományos Ismeretterjesztő Egyesület. Szombathely 2006. 239 old.

Magyarság és Európa. Tegnap és ma. Szerk.: *Orosz István, Mészáros János, Pallai László, Pósnán László*. Multiplex Media – DUP és Ady Endre Akadémia Alapítvány. Debrecen 2006. 388 old. – A tartalomról: *Orosz István:* Az Ady Endre Akadémia 15 éve; *Kalmár László:* Magyar sajtók Algernonnak az Európai laboratóriumában; *Szolnoki Erzsébet:* Határontúli magyar orvosok továbbképzése az Ady Endre Akadémián; *Pósnán László:* Magyar – hanza kapcsolatok a középkorban; *Draskóczy István:* Erdély sótermelése az 1520–1522 közötti időszakban; *Bárony István:* A fejedelmi trónra jutás típusai Erdélyben; *Goran-Kovács György:* Vitéz Mihály – egy középkori politikai karrier; *Papp Klára:* Debrecen és a Rákóczi-szabadságharc; *Angi János:* II. Katalin és a román fejedelemségek; *Gellén József:* Társadalmi hálózat és migráció: a tengerentúli kivándorlás első nagy szakaszának néhány társadalomtörténeti tapasztalata; *Barta Róbert:* Magyar konzervatívok a világválság árnyékában – az Egységes Párt utolsó évei; *Püski Levente:* A magyar parlament szerkezete a Horthy-korszakban; *Solymosi László:* Az írásbeliség fejlődése a Magyar Királyságban a XI–XIII. sz.-ban; *A. Molnár Ferenc:* Az Örmagyar Mária-siralomról; *Bitskey István:* Hungáriából Európába (Utazó magyarok a kora újkorban); *Takács Péter:* Szepesi Csombor Márton Európája; *ifj. Bartha János:* Az agrárirodalom kezdetei Magyarországon európai összehasonlításban; *Egyed Ákos:* Mikó Imre, mint történetíró; *Ujváry Zoltán:* Néprajz és nacionalizmus.

Magyar várak. Észak-Dunántúl. Szöveg: *Szatmári Tamás, László János*; fotók: *László János, Szatmári Tamás, Molnár Tamás*. Várrajz: *Cseke György*. Anno Kiadó. Bp. 2006. 95 old.

Magyarok a nagyvilágban: 350 éves a Magyar encyclopaedia. Szerk.: *Kovácsné Németh Mária*. Magyar Pedagógiai Társaság Győr-Moson-Sopron megyei Tagozata. Győr 2006. 109 old.

Major Miklós – Torkos Imre: Barangolás a Berettyó-felvidéken. Pro eklézsia. Szilágynagyfalva 2005. 115 old.

Marossy Endre: 50 év – 50 kép. Az 1956-os forradalom és szabadságharc emlékei Pesterzsébeten. Kiadja a Pesterzsébeti Múzeum. Bp. 2006.

Marosvidék. Makó és térsége kulturális folyóirata. Kiadja a Marosvidék Baráti Társaság. Makó 2006. 2. sz. 80 old. – A tartalomról: *Marosvári Attila:* Kik és hogyan döntötték le 1956-ban a makói szovjet emlékművet? *Jámborné Balog Tünde:* Dehény Lajos, az elfelejtett festő; *Nagy Vera:* Dehény Lajos és Vásárhely; *Bogoly József Ágoston:* Száz éve született Dehény Lajos festőművész; *Torok Sándor:* Emlékfoszlányok; *Siket István László:* Emlékezés Bálint Nagy Istvánra; *Marosvári Attila:* Adatok a kiszombori Gólyafészék építéstörténetéhez; *Papp János:* A Makói Színház története 1946 őszén; *Sülné Rác Emőke:* A kiszombori Csinn-Bumm Cirkusz; *Szilágyi Sándorné:* Határtalan irodalom Aradtól – Szabadkáiig; *Vajda Gábor:* Az Aracs folyóiratról; *Jámborné Balog Tünde:* Judukai jegyzet; *Szabados József:* Prédikáció Kisasszony Napjára – 1866; *Markos*

Gyöngyi: Maroslele tánclete a XX. században; *Tari János*: Bevezető a néprajzi filmzésbe 2.; *Tatárné B. Szűcs Etelka*: A lópatkolás; *Hadik György*: Hadik Magda útjai; *Jámborné Balog Tünde*: Szabó Róza imádsága; *Badicsné Szikszai Zsuzsa*: Kodrán Balázs énekes könyve a XIX. századi Csanádpalotáról; *Fárgóné Antal Ilona*: A gyapjú feldolgozása Apátfalván; *Markos Gyöngy*: Falvédők; *Nagy Vera*: Vessző, gyékény, szalma...; *Endrész Erzsébet*: Csuhébabba készítés Kiszomboron; *Vinczéné Faragó Anikó*: Kalákatábor Marosletén; *Trogmayer Ottó*: Makó, művésztelep 2006.

Marosvidék. Makó és térsége kulturális folyóirata. Kiadja a Marosvidék Baráti Társaság. Makó 2006. 3. sz. 80 old. – A tartalomról: *Jámbor Zoltán*: Asszonyok a történelemben; *Pál László*: Gizella királyné nyomában Passauban; *Bogoly József Ágoston*: Őszi utazás Temesvárra; *Forgó Géza*: Torockó; *Iván Zsuzsanna*: A múlt és jelen határmezsgyéjén; *Tácsi Erika*: Herceg Ferenc.

Miklós Elemér: Irodalom a beregi Tiszaháton. Városi Könyvtár. Vásárosnamény 2006. 217 old.

„Minden örömmöm elegyes volt a bánattal”. Csáky Kata levelezése. Összeáll.: a szöveget gondozta és a bevezető tanulmányt írta: *Papp Klára*. Erdély-történeti Alapítvány és a Debreceni Egyetem Történelmi Intézetének kiadása. Debrecen 2006. 408 old.

A moldvai csángók bibliográfiája. Összeállította *Illyés Sándor*. Szerk.: *Illyés Sándor, Pozsony Ferenc, Tánczos Vilmos*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár 2006. 376 old.

Moldvai Magyarság. Hargita Kiadóhivatal. Csík-szereda 2006. 11. 24 old. – A tartalomról: *Halász Péter*: Magyar ima a pusztinai templomban; *Oláh-Gál Elvira*: Csángó tanítórság; *Bakk Pál*: Moldvai csángómagyarok között I.; *Seres Attila*: Moldvai csángók és erdélyi románok a magyar kormányok politikájában 1895–1902 között; *Tampu Ferenc*: Teorii românești actuale privind ceangăii magiari moldoveni IV. (A moldvai csángómagyarokra vonatkozó román elméletek); *Daniel Hrenciuc*: Învățămintul în limba maghiară din Bucovina. Unele considerajii (Magyar nyelvoktatás Bukovinában. Feltételezések); *Iancu Laura*: A Teremtés utóhangja.

Moldvai Magyarság. Hargita Kiadóhivatal. Csík-szereda 2006. 12. 24 old. – A tartalomról: *Sántha Attila*: A magyar ének ünnepe Pusztinán; III. Szeret-menti Népdalvetélkedő; *Bajna György*: „Az Úr csodásan működik” – Szászkitűn felavatták az utolsó református pap síremlékét; *Duma István András*: Klézsei hírhalom; *Oláh-Gál Elvira*: Otthonra lelt csángómagyarok; külső-rekeszini család Csikdelnén; *Bakk Pál*: Moldvai csángómagyarok között II.; *Seres Attila*: Moldvai csángók és erdélyi románok a magyar kormányok politikájában 1895–1902 között II.; *Iancu Laura*: Karácsonyi mondatok.

Moldvai Magyarság. Hargita Kiadóhivatal. Csík-szereda 2007. 1. 24 old. – A tartalomról: A román állam először ismeri el a moldvai csángók erőszakos asszimilálását; *Istók György*: Európa jövőnk! Tük maradjatok otthon!; *Sántha Attila*: Duma-István András; *Iancu Laura*: Nyisztor Ilona; *Halász Péter*: Nyisztor Tinka; *Iancu Laura*: Petrás Mária; *Bakk Pál*: Moldvai csángómagyarok között III.; *Seres Attila*: Moldvai csángók és erdélyi románok a magyar kormányok politikájában 1895–1902 között III.; *Gazda László*: Somoska;

Fornicu Cristinel: Lujzi-Kalagor: magyar eredetűek vagyunk; *Iancu Laura*: A levélírás elviselhetetlen könnyűségéről.

Moldvai Magyarság. Hargita Kiadóhivatal. Csík-szereda 2007. 3. 24 old. – A tartalomról: *Oláh-Gál Elvira*: Az ágak és gyökerek találkozása – a budapesti XI. Csángó Bál; *Sántha Attila*: „Athonnan mindenki elmegy, mi oda építettünk” – magyar ház, magyar oktatás Lábnyikon; *Halász Péter*: Elment a csángó gondok krónikása – búcsú Beke Györgyvtől; *Gazda László*: Nagypatak; *Iancu Laura*: Tél és tavasz közt.

Moson megyei életrajzi lexikon. Szerk.: *Kimlei Péter, Tuha László*. Huszár Gál Városi Könyvtár. Mosonmagyaróvár 2006. 265 old.

Murányi István: Identitás és előítélet. Új Mandátum Könyvkiadó. Bp. 2006. 238 old.

Múzeumőr. A múzeumi ismeretterjesztés lapja. Szerk.: *Bánkiné dr. Molnár Erzsébet*. Kiskunfélegyháza 2006. 4. 32 old. – A tartalomról: *Luchmann Zsuzsanna*: 125 éve született Falu Tamás I.; *Székelyné Kőrösi Ilona*: Mindennapok tükré: számadások, gazdasági feljegyzések; *Váczai Mária*: Kőrkep a mai magyar gyermekkultúráról; *Székelyné Kőrösi Ilona*: A fejedelem hazatérése; *Szénásiné Harton Edit*: Az 1956-os forradalom Bács-Kiskun megyében; *Mátik*: Morell Mihály 96 éves; *iffi Gyergvádesz László*; *Romsics Imre*: Szület a Viski Károly Múzeumban; *Romsics Imre*: Karácsony a Viski Károly Múzeumban; *Bagi Gábor*: A Jászkun Kerület és a jászkunok a XIX. szd. közepén – amerikai szemmel; *Bajtai Mária*: Emlékezzünk Prielle Kornélia színművészre; *Mészáros Mária*: A Kiskun Múzeum gyűjteményeinek gyarapodása 2006-ban; *Somogyvári Agnes*: Új régészeti eredmények Kiskunfélegyházán és környékén; *Búcsú Lúdia*: Régi kalendáriumok, naptárak; *Bereznai Zsuzsanna*: Baki Károly mesél.

Múzeumőr. A múzeumi ismeretterjesztés lapja. Szerk.: *Bánkiné dr. Molnár Erzsébet*. Kiskunfélegyháza 2007. 1. 32 old. – A tartalomról: *Vitéz Ferenc*: Egy kiskunsági gyökerű értéktérmet emlékmű – 120 éve született Holló László; *Praznovszky Mihály*: Mezősi Károly – akit Félegyháza tett tudóssá; *Rosta Szabolcs*: A kun „sír-gyűrű” kérdése; *Luchmann Zsuzsanna*: 125 éve született Falu Tamás II.; *Romsics Imre*: Klauzál Gábor emléktáblájának megkoszorúzása halálának 140. évfordulóján; *Romsics Imre*: Szület a Viski Károly Múzeumban; *Romsics Imre*: Karácsony a Viski Károly Múzeumban; *Szabóné Bognár Anikó*: 30 éves a Magyar Naiv Művészek Múzeuma; *Kovács Zita*: Jászberényi Matild nemezzjátékai; *Farkas Lajos*: Petőfi és Dunavecse; *Nagy József*: Móra Ferenc emlékházánál; *Romsics Imre*: Egy subával gyarapodott a Viski Károly Múzeumi néprajzi gyűjteménye; *Lantos Andrea*: A középkori Sármegey falu temploma és temetője.

Műemlékvédelem. Kulturális Örökségvédelmi folyóirat. 2006. 5. 177 – 240. old. – A tartalomról: *Czétényi Piroška*: 1956. október 23. és a műemlékek, a kulturális örökség sorsa; *Baják László*: A Magyar Nemzeti Múzeum 1956-ban és ma; *Lakos János*: Az Országos Levéltár károsodása a forradalom leverése idején; *Simon Mariann*: Arculatváltás – Budapesti foghíjbeépítések 1956 után; *Győr Attila*: Szocreál műemlékek Magyarországon: Félelem és védelem; *Nádori Eszter*: Kertészet és valóság – A szocialista realista kertépítészet Sztalinvárosban; Dunaújvárosi építészeti emlékek tan-

útja: szocreál tanösvény; *Szalai András*: Az ötvenes évek...

Műemlékvédelem. Kulturális Örökségvédelmi folyóirat. 2006. 6. 305 – 376. old. – A tartalomról: *Török József*: A kamalduli rend és remetéi; *Farbaky Péter*: A majki kamalduli remetesség története; *Csengel Péter*: A majki premontrai prépostság feltárása; *Granasztóiné Györffy Katalin*: Kísérletek egy műemlék megmentésére a XX. század második felében (A majki kamalduli remetesség); *Szabó Gábor – Tornai Endre*: A majki kamalduli remetesség történeti birtokteli területére készülő, a műemléki értékeket kiemelten hangsúlyozó településrendezési terv; *Kalotáné Gajdóczy Rita – Szabadhegyi Judit*: A műemlékek állami gondnokságának küldetése Majkpusztán; *Fekete J. Csaba*: „Csendkert” – Majk historikus funkcióegyüttesének rekonstrukciója; *Sebestyén József*: A határon túli örökségvédelmi támogatásról.

Műemlékvédelem. Kulturális Örökségvédelmi folyóirat. 2007. 1. 64. old. – A tartalomról: *Varga Kálmán*: 50 éves a Műemlékvédelem; *Marosi Ernő*: A Műemlékvédelem fél évszázada; *Kaiser Antal*: Megemlékezés Gerő Lászlóról; *Valter Ilona*: A Műemlékvédelem jelené és jövője; *László Csaba*: A cseszneki vár; *Rác Miklós*: A sámsonházi fejezőkő – egy ismeretlen várról régészeti kutatása; *Simon Zoltán*: A füzéri vár régészeti kutatása; *Simon Zoltán*: A regeci vár régészeti kutatása; *Bartos György – Juan Cabello*: A siklósi vár; *Fülöp András*: Ásatások Somló várában; *Gere László*: A szigetvári vár 2004. és 2006. évi ásatásának főbb eredményei; *Juan Cabello – Simon Zoltán*: Egy vár Vámosatya határában; *Koppány András*: Pécsely, Zádorvár állagvédelmi munkálatai 2004–2006 között; *Vándor László*: Újabb kutatások a becehaly-polai római katolikus templomnál; *Buzás Gergely*: Visegrád egyik középkori templomának feltárása.

Nagy Erzsébet: A félelem és remény gyömörei évtizedei: az 1940-es évektől 2006-ig. Gyömöre 2006. 156 old.

Nagy Erzsébet: A gyömörei katolikus egyházközség története (1698–2006). Kiadja Nagy Erzsébet. Gyömöre 2006. 67 és 24 old.

Nagy Erzsébet: A gyömörei zsidóság emlékezete. Kiadja Villányi Tibor. Győr 2005. 138 old.

Nagy Ferenc: Régi idők nyomában Győrszemere. Győrszemere Polgármesteri Hiv., Győr 2006. 88 old.

Nagy György: Harminc év szóban és írásban a városért. „Alapítvány a Városért”. Mosonmagyaróvár 2006. 98 old.

Nagy Imre mártír miniszterelnök relikviái a Magyar Nemzeti Múzeumban. Bevezető írta és szerk.: *Blahó Zoltán*. MNT Bp. 2006. 173 old.

Nagné Majoros Györgyi (szerk.): Habsburg Frigyes emlékére. Mosonmagyaróvári Városvédő Egyesület. Mosonmagyaróvár 2006. 46 old.

Nagy Zoltán: Huszonkét nap. Nagy Zoltán feljegyzései: 1956. október 23 – november 13. Bev., sajtó alá rendezte *Perger Gyula*. Mediawave Alapítvány. Győr 2006. 31 old.

Németh D. László: Kapuvár, 1956. Fodor József és sorstársai emlékének. Legnagyobb Magyar Alapítvány. 2006. 336 old.

Németh Endre: Kóstoló Győrújbarát történetéből. Győrújbarát Községi Önkormányzata. 2006. 412 old.

Nyulásiné Straub Éva: Armálisok. Nemesi címereslevelek a Zala Megyei Levéltárban gyűjteményéből. 1477–1898. Szerk.: *Molnár András*. Zalaegerszeg 2004. 135 old.

Oláh Lajos – Szabó József János: „Fényes szurony, rózsafa a nyele”. Nagykusnági katonák az Osztrák–Magyar Monarchiában – 1868–1918. Timp Kiadó. Bp. 2006. 176 old.

Ötvenhat író Esztergomról. Összeáll. és szerk. *Onagy Zoltán*. Pont Kiadó. Bp. 2006. 233 old.

Örszigethy Erzsébet: A nép keveredik, a falu kerekedik: találkozások Környén. Új Mandátum Könyvkiadó. Bp. 2006. 289 old.

Pájer Imre: Jobaháza. Adalékok a község történetéhez. Jobaháza Községi Önkormányzata. Jobaháza 2006. 88 old.

Pejin Attila: A Dudás család krónikája. Thurzó Lajos Közművelődési Központ. Zenta 2006.

Perger Gyula: „... félelemmel és aggodalommal...”. Plébániák jelentései a háborús károkról a Győri Egyházmegyéből 1945. *Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai. Források, feldolgozások*, 3. Győri Egyházmegyei Levéltár. Győr 2005. 157 old.

Pető Bálint: Harminchét erősség a Várvidékről. Kairoz K. Bp. 2005. 135 old.

Polgár Kálmán: Hadi ösvényen. Hazánk Könyvkiadó. Győr 2006. 214 old. – Péri háborús hősök (1848–1849, 1914–1918, 1939–1945) emlékére.

Pozsony Ferenc: Erdélyi népszokások. *Néprajzi egyetemi jegyzetek I.* KJNT – BBTE. Kolozsvár 2006. 407 old.

Puskás Béla: Szentgálóser. Közsegtörténeti tanulmányok. Szentgálóseri Önkormányzat. 2006. 314 old.

Redemptio. A jász és kun települések honismereti lapja. Fel. szerk.: *Kiss Erika*. Kiadja a Jász Múzeumért Alapítvány. 2006. 1. 24 old. – A tartalomról: *dr. Bagi Gábor*: Tahy Gáspár (1785–1842) Heves és Kúlsó-Szolnok vármegye ismertetője; *dr. Fűvessy Anikó*: Egy 1883-as miskakancsó a tiszafüredi múzeum gyűjteményében; *Sugárné Konczek Aranka*: A Zárda 120 éves jubileumára; *dr. H. Bathó Edit*: Rakfogás Jászdózsán; *Víg Márta*: Méltósággal emlékeztünk [1956-ra]; *Torma Márta*: Száz éves a jászkerületi Szent Kereszt templom; *Zámberi János*: Emlékhely avatás Tótkéren; *Víg Márta*: Mihály-napi sokadalom Kunhegyesen; *Majorné Nagy Mária*: Múltton nyugszik a jelen; *Pap Béla*: Tájház Jászboldogházán; *dr. Farkas Ferenc*: Harmincéves a jászapáti Vándorfy János Honismereti Szakkör; *Fodor István Ferenc*: Verecke híres útjain...3.; *Himpliné Burik Bernadett*: Szakmai hagyományok ünnepe Jászapátin; *dr. Egri Mária*: Fcset és katedra [Telek Béláról].

Redemptio. A jász és kun települések honismereti lapja. Fel. szerk.: *Kiss Erika*. Kiadja a Jász Múzeumért Alapítvány. 2007. 2. 24 old. – A tartalomról: *dr. Selmecci László*: A pártásv – egy eltűnt viseleti tárgy nyomában; *dr. Bagi Gábor*: Jászvári betyárok az önkényuralom korában; *Sugárné Konczek Aranka*: Jászberény két Szentháromság oszlopa; *H. Bathó Edit*: Táncon műsor Bartók Béla emlékére; *Szabó Jánosné Taczan Mária*: A jászapáti Vándorfy János Honismereti Szakkör 30 éve; *dr. H. Bathó Edit*: Emlékezés Réz Kálmánra, a Jász Múzeum egykori igazgatójára; *Szűcsné Urbán Mária*: 15 éves az Árendás Együttes; *dr. Farkas Ferenc*:

Egy mű (Makula nélkül való tükör) három kiadása Jászberényben: *Benedek József: Száz éves a járszakiséri templom úrasztala; Deáki Ferencné: Kántoravatás jász népviseletben; Dr. Dobos László – Molnár István: Dr. Molnár Vilmos – a Jászok Egyesülete egykori titkárának emlékezete; Víg Márta: Báró Mészáros János hadvezérről; dr. H. Bathó Edit: Tárgyi adományok a Jász Múzeumnak; Fodor István Ferenc: A jászjűkóháalmi Horváth Péter Honismereti Szakkör évszámja bagócalevessel.*

Régi(j)óvilág. Regionális honismereti szemle. Temesvár 2006. I. 50 old. – A tartalomról: *Bodó Barna: Régió – régi jó; Jámber Ilona: Az 1956-os magyarországi forradalom és szabadságharc erdélyi visszhangja; Koczka György: Aznap – Ezerkilencvenöt nap Kolozsváron és Szamosújváron (1956 nov. 18. – 1959. nov. 17.); Obertin János: Bádögzeműveg; Mészáros Ildikó: Csoda és megtorlás – 1956: Az elmondhatóság határvidékén I-VI.; Vékov Károly: Temesváron született...; Toró Tamás: I. Tóth Zoltán, az MTA 1956-os bányászi származású mártírja; Vincze Károly: Ormós Zsigmond; Ujj János: Simay István; Jancsó Árpád: 1716: Temesvár felszabadítása; Károlyi Attila: A régióismeret területei az iskolában I.; Stanca, Teodor: A szabadság oázisa; G. Szabó László: A bányászi turizmus és a honismereti mozgalom úttörői; Illés Mihály: Temesközi útvonalak I.; Péter Szabó Ilona: Könyvek 1956-ról; Borbély Zsolt Attila: A ménési borok dícsérete; Pástean Erika: A Csűrűdöntő néptáncosport rövid krónikája.*

Sarkady Sándor: A soproni MEFESZ az 1956-os forradalomban; a soproni főiskolások és egyetemisták szerepe a forradalomban. Nyugat-Magyarországi Egyetem. (A Nyugat-Magyarországi Egyetem Központi Levéltárának kiadványai). Sopron 2006. 203 old.

Say Gyula: Visszatekintés. Egy zászlós emlékei. Sopron – Ausztrália – Egyesült Államok. Nereus Kiadó Bt. Hévíz 2006. 412 old.

Ságvári György – Somogyi Győző – Szabó Péter: Honvédhuszárok. Magyar királyi honvédlövasság, 1920–1945. Timp Kiadó. Bp. 2006. 108 old.

A Sátorkőpusztai-barlang, 1946–2006. Szerk.: Madarasné Benedek Anikó. Benedek Endre Barlangkutató és Természetvédelmi Egyesület, Dorog; Sport-Print „V”. Esztergom 2006. 149 old.

Serfőző Simon: Móríz Zsigmond nyomában Zagyarvárcsón. Kiadja az Önkormányzat. Zagyarvárcsón. 2005. 216 old.

Siklós László: Táncház. Bevezető: *Sebő Ferenc.* Timp Kiadó. Bp. 2006. 180 old.

Skultéty Csaba: Vasfüggönyön át. A Szabad Európa Rádió mikrofonjánál: előtte és utána. Madách Posonium. 2006. 212 old.

Somogyi Honismeret. A Somogy Megyei Honismereti Egyesület tájékoztatója. Kiadja a Megyei és Városi Könyvtár és a Somogy Megyei Honismereti Egyesület. Kaposvár 2006. 2. 128 old. – *Dr. Magyar Kálmán: Vár állott... (Megemlékezés Kaposvár várának alapítójáról); Deák Varga Dénes: Eltűnt várak a Dráva mentén; Ballai László: Csokonai Vitéz Mihály Somogy megyéjé; Sánta Gábor: Fekete István elfelejtett sirverse; Tóth Dénes: Fogatkozó Vörs; Abroncsiné Dávid Ibolya: Szinyei-Merse Pál és a Balaton; Schiberna Gyula: Kunffy Lajos és Somogytúr; dr. Vértés László: Somogytúri üzenet; Varga Róbert: Fölvatták Kunffy La-*

jos mellszobrát; Lassú István: Mike Györgyi emlékére; Matyikó Sebestyén József: A nagyvilág képes levelezőlapokon.

Steib György: Bonyhád 1956. Bonyhád 2001. 286 old.

Sugárné Koncsek Aranka: Jászberény temetői. *Jászági Füzetek* 39. A Jász Múzeumért Alapítvány kiadása. Jászberény 2006.

Szabady János: Ménfőcsanakai séta. Győr-Ménfőcsanak történeti emlékhelyei. 3., bőv. kiad. Szabady János és Winkler Csaba. Győr 2005. 128 old.

Szabolcs – Szatmár – Beregi Szemle. A megye önkormányzatának folyóirata. Főszerk: *Németh Péter.* Kiadja: Móríz Zsigmond Könyvtár. Nyiregyháza 2007. I. sz. 132 old. – A tartalomról: *Nagy Levente: Önkormányzati választások, 2006; Vida István: Egyetemisták és főiskolások a forradalomban – 1956; Bodnár Gáspár: A Tisza hajdan és most; Piti Ferenc: Vikáriusi oklevelek a Vay család berkeszi levéltárában; Henszel Ágota: Ecsed városkönyve; Cabello Juan: A túrricei református templom műemléki vizsgálata; M. Veres Lujza: Túrrice református templomának díszítőfestése és faherendezése.*

Szabó Csaba – Soós Viktor Attila: „Világosság”. Az Állami Egyházügyi Hivatal és a hírszerzés tevékenysége a katolikus egyház ellen. Új Ember Kiadó. Bp. 2006. 170 old.

Szabó János: Iván község településszerkezetének és népességszámának alakulásáról. Iván Község Önkormányzata – Ivániai Barát Kör. Iván, 2006. 79 old.

Szabó József János: Árpád vonal. A magyar Királyi Honvédség védelmi rendszere a Keleti Kárpátokban 1940–1944. Timp Kiadó. Bp. 2006. 300 old.

Szakolczai Attila (szerk.): A vidék forradalma 1956. II. K. Budapest Főváros Levéltára – '56-os Intézet. Bp. 2006. 469 old.

Szarka Lajos: Letört olajág. Hévíz Község Önkormányzata. 2006. 192 old. – Földes Gábor (1923–1958) emlékezete.

Szedes Fábrián: A Palóczokról. Lilium Aurum. Dunaszerdahely 2005. 102 old. – Az 1819. évben megjelent szöveg hasonmás kiadása és *Csáky Károly: Szedes Fábrián palóczkutató élete és munkássága.*

Székelyföld. Kulturális folyóirat. Főszerk.: *Ferenczes István.* Kiadja Hargita Megye Önkormányzata Hargita Kiadóhivatal. Csíkszereda 2006. 11. 178 old. – A tartalomról: *A régészet – családi hagyaték (Oláh-Gál Elvira beszélgetése Ferenczi Géza muzeológussal); Ferenczi Géza: Délkelet-Erdély kora középkori határvédelmi rendszeréről; Király István: Mesterségek, ipar és kereskedelem Csíkszékben a XIX. sz. első felében; Táncczos Vilmos: A moldvai csángók asszimilációja történeti perspektívában.*

Székelyföld. Kulturális folyóirat. Főszerk.: *Ferenczes István.* Kiadja Hargita Megye Önkormányzata Hargita Kiadóhivatal. Csíkszereda 2006. 12. 178 old. – A tartalomról: *Demeter M. Attila: Az igazság a politikában; Kisné Portik Irén: A fenyő hasznosítása a Székelyföldön; dr. Szóts Dániel: Úzvölgye térsége 1944 kora-öszén; Sümei György: Erdélyi képzőművészek, 1956.*

Széphalom. A Kazinczy Ferenc Társaság Évkönyve, 16. Szerk.: *Kováts Dániel.* Sátoraljaújhely 2006. 576 old. – A tartalomról: *Kölcsey Ferenc: Emlékbeszéd Ka-*

zinczy Ferenc felett: *Fried István*: Kazinczy Ferenc Európája – Európa Kazinczy Ferencé; *Kiss László*: Kazinczy Ferenc „halála” és feléledése 1789-ben; *Metey Márta*: Kazinczy Ferenc leánykérsének története, több változatban; *Tóth Orsolya*: A „retorikai” és a „betű szerinti” olvasat; Kazinczy, a biográfus; *Váczy János*: Kazinczy a magánéletben 4. *Busa Margit*: Kazinczy Ferenc fogsága – rajzaival elbeszélve; *Krett Tibor*: „A magyar literátusok atyja”. Ráday Gedeon; *Kovács Dániel*: Kazinczy Ferenc és Sárospatak; *Kiss Endre József*: Egy kiállítás képei; *Kovács Eleonóra*: Kazinczy Ferenc alakja Ady Endre publicistikájában; *Byrkos István*: Tünődés a kihalt nyelvekről; *Balázs Géza*: Milyen a magyar nyelv-művelés? *Halászi Aladár*: Nyelvünk változásának fő irányai; *Altzer Lajos*: Zemplén megyei helynevek – 1864; *Deme László*: Fiatalok – fiatalokért; *Csalog Judit*: Az ismeretlen Szent Erzsébet; *Oláh Tamás*: Pusztafalu története a 14–15. szd-ban; *Mihalovicsné Lengyel Alojza*: Időmozaikok a felső-magyarországi evangélikus iskolakultúra világából; *Pražák, Richard*: A türmei rendelet és a cseh protestáns vallású emigránsok Magyarországon; *Tamás Edit*: Monok és az Andrásyak; *Gyulai Éva*: A szabók és a szürmések Zemplén vármegyében a 16-19. században; *Bencsik János*: Adatok a tarcali szőlőültetvények 18. századi történetének ismeretéhez; *Kálmán Éva* – *Kálmán Ferenc*: A zsidóság elhelyezkedése Sátoraljaújhely településstruktúrájában és társadalmában a dualizmus kezdetén; *Ugrai János*: Nyíry István sárospataki professzor vagyona; *Évva Margit*: Az abaújdevecseri reformátusok krónikája; *Benke György*: Amerikába kivándorolt magyarok a hőskorban; *Bojtor István*: Dókus Gábor; *Barsi Ernő*: Sály évszázados kapcsolata a Sárospataki kollégiummal; *Praznovszky Mihály*: Mikszáth Kálmán Borsiban; *Vincze Tamás*: Móra Ferenc és Péterfy Sándor kapcsolata; *Somogyi Gábor*: Egy felvidéki magyar földműves-iskola életéből; *Komporday Levente*: A sátoraljaújhelyi köztetető családi sírboltjai; *Cap György*: A „Bodrogköz mulatóhelye”, a Nyesés; *Pocsiné Eperjesi Eszter*: 120 éve született Molnár Mária misszionáriusnő; *Kézi Erzsébet*: 75 éve nyílt meg a Sárospataki Református Kollégium Angol Internátusa; *Oroszné Prépog Erika*: A gyerekek játéka a régi Tarcalon; *Csorba Csaba*: Vályi Pál utazási emlékeiből III.; *Köszeghy Elemér*: Utazás a múltba – 1910; *Kiss Pál*: Utam a papsághoz; *Jakabfalvy Gyula*: Családi krónika, 1943-1961; *Takács Péter*: Hortobágy – Borsós-tanya 1952/53; *Siska József*: Dámóc, Bodrogköz, 1956; *Hörcksik Lajos Kálmán*: Hörcksik Lajosné Czinege Johanna feljegyzései az 1956-os forradalom és szabadságharc történéseiről Nyíriből és Kőkapuról; *Évva András*: Amerikai magyarok 1956 emlékezetért; *Dienes Dénes*: Dr. Koncz Sándor 1956-os Memoranduma; *Koncz Sándor* Memorandum (Alsóvádasz, 1956.); *Szabó Zoltán*: Feljegyzés Noszvaj jelenéről és jövőjéről 1958-ban; *Seres János*: Önéletrajz; *Béres Ferenc*: Pályám rövid története; *Fehér József*: A nagytárkányi Balassi Bálint-szobor előtt; *Kiss Endre József*: Dr. Erdélyi Géza köszöntése; *Dombóvári János*: Erdély fehértornyai leomlott... Bűcsű Sütő Andrásról; *Pávai Gyula*: Emléktábla került az aradi Damjanich-házra; *Filep Antal*: Emlékezés pataki, zempléni kötődéseimre; *Kovács Dániel*: 80 éve született Lavotha Géza; *Csorba Csaba*: Zemplén vármegye levéltára és Högye István; *Lavotháné Jáger Katalin*: Kődöbözcs tanár úrra emlékezem.

Szülőföldünk, 32. A Borsod-Abaúj-Zemplén megyei honismereti mozgalom közleményei. Szerk.: *Rémus Tibor*. Kiadja a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Honismereti Egyesület. Miskolc 2006. 128 old. – *Fazekas Csaba*: Flószó; *Kiss József*: 1956 megyei történelmi arcképcsarnoka; *Szokolczai Attila*: Forradalom Borsodban; *Holopczev Péter*: Aki nem sodort el a vihar – dr. Szakonyi Károly; *Gavallér Pál*: Az 1956-os őszi események előzményei; *Döszpoly Orsolya*: Az 1956-os miskolci forradalom és szabadságharc a helyi sajtó tükrében; *Stadiesky Éva*: Az 1956-os miskolci lineselés; *Gavallér Pál*: Miskolci diákparlament delegátus Győrben; *Szlovák Sándor*: Az 1956-os forradalom és szabadságharc Mezőkövesden; *Szedresi István*: 56 Mezőkövesden – gyerekszemmel; *Szedresi István*: 56 kövesdi gyermekhőséről; *Kövesdi Tibor*: „Szembe állítani a múlttal – Az ellenforradalom foratókönyve”; *Székelyné Forintos Judit*: 1956 Borsod-Abaúj-Zemplén megyében.

Takácsné Csente Juliánna: Volt egyszer egy Bányászóház: vallomások. Alfadat-Press Nyomdaipari Kft. Tatabánya 2006. 159 old.

TájÉk: Tájban élő közösség. A Humán Reform Alapítvány, a Székelyföldi Közösségfejlesztők Egyesülete, a Székelyföldi Közművelődésszervezők Egyesülete, valamint a Zöld Szív Ifjúsági Természetvédő Mozgalom kiadványa. 2007. 1. 26 old. – *Balla Ede-Zsolt*: Környezettudatosság a Csiki-medencében; *Kovács Ákos*: Építető természet; *Vukics Ferenc*: Baranta – a történelmi magyar harci testkultúra; *Fülöp Szabolcs*: Szent tér, szent idő, szent cselekedet.

Táncos Vilmos: Folklorisztikumból. *Néprajzi egyetemi jegyzetek* 2. KJNT – BBTE. Kolozsvár 2006. 344 old.

Tóth Imre: A nyugat-magyarországi kérdés 1922-1939: diplomácia és helyi politika a két háború között. *Dissertationes Sopronienses*. 2. Győr-Moson-Sopron megye Soproni Levéltára. Sopron 2006. 271 old.

Tóth Péter – **Jakus György**: Győrújfalú és az evangélikus gyülekezet története Szerzők: Győrújfalú, 2005. 391 old.

Tschürtz Nándor: A soproni evangélikus temetők története és siremlékei. Csipkés Kálmán forrásanyaga levéltári dokumentumokkal kiegészítve. Tschürtz Nándor. Sopron 2006. 263 old.

Tulipános Általános Iskola évkönyve, 1911-2006. Szerk.: *Ragányi Gyula*, *Pintérné Czigler Magdolna*, *Ferenzi Józsefné*, *Mileticsné Zámolyi Andrea*. Tulipános Ált. Iskola. Győr 2006. 179 old.

Turán. A magyar eredetkérdéssel foglalkozó tudományok lapja. Fel. szerk.: *Esztergályi Előd*. 2006. 2. sz. 192 old. – A tartalomról: *Végyvári József*: A hagyomány erejével; *Molnár V. József*: Négyen magyar szent királyok: Márton, István, Imre és László; *Cser Ferenc* – *Darai Lajos*: Kibővített anyag genetikai vizsgálatokhoz; *Deák Csaba*: Az eltüntetett város; *Obrusánszky Borbála*: A nesztorianus vallás elterjedése és jelentősége Belső-Ázsiában IV.; *Zagd Batszajhan*: A hunok régészete, néprajza és története IV.; *Horváth Imre*: Fejfa-rekonstrukció; *Puskely Mária*: Példaképek a magyar múltból I.; *Obrusánszky Borbála*: Adalékok négy, hun eredetűnek vélt magyar méltoságnévhez; *Gaál Imre Péter*: A székelj rovásírás „e” hangjáról.

Turán. A magyar eredetkérdéssel foglalkozó tudományok lapja. Fel. szerk.: *Esztergyály Előd*. 2006. 3. sz. 190 old. – A tartalomról: *Obrusánszky Borbála*: A magyar társadalomszervezet keleti gyökerei, I.; *Obrusánszky Borbála*: A tudom meltségű Aradi Éva: A Gyula név előfordulása ázsiai forrásokban; *Horváth Imre*: Szabolcs, Szatmár, Bereg megyei fejfák virágzása; *Puskely Mária*: Példaképek a magyar múltból II.; *Obrusánszky Borbála*: Ősi emberáldozat emléke a pusztai népeknél; *Obrusánszky Borbála*: Andaság és komaság (Az eurázsiai vérszerződés vizsgálat); *Leles Péter*: Beszélgetés Lépő Zoltánnal; *Obrusánszky Borbála*: Egykori nagy keleti utazók nyomában – Bálint Gábor, a harminc nyelven beszélő tudós zseni; *Holecz László*: Szent Lászlónak édesapja: verhetetlen első Béla; *Obrusánszky Borbála*: A hunok nyomában – beszámoló a 2006. évi belső-ázsiai expedícióról.

Turán. A magyar eredetkérdéssel foglalkozó tudományok lapja. Fel. szerk.: *Esztergyály Előd*. 2006. 4. sz. 188 old. – A tartalomról: *Tóth Zoltán József*: A magyar állam metamorfózisa; *Pap Krisztián*: Catalaunum és a hadművészet, *Obrusánszky Borbála*: A magyar társadalomszervezet keleti gyökerei, II.; *Darai Lajos*: A „kárpat-medencei magyar folytonosság” elmélete; *Puskely Mária*: Példaképek a magyar múltból III.; *Gerendás Lajos*: Falucsúfók; *Deák Csaba*: Eltüntetett városok.

Tutuntzisz Ákos – Tutuntzisz Gabriella: Sopron a kelták korában: vaskori útmutató Sopron és környékéről. Sopron. 2005. 35 old.

Újváry Zoltán: Kis folklórtörténet X. *Néprajz egyetemi hallgatóknak* 33. Debrecen 2006. 148 old. – Whislocki Henrikről, a cigányok tudós kutatójáról és szemelvények írásaiból.

Újvárosi krónika II. Szerk.: *Bana József*. Újvárosi Művelődési Ház. Győr 2005. 13 old. – *Morvai Gyula*: Két összeírás a szabad királyi várossá válás időszakából; *Morvai Gyula*: Bűnesetek a városi jegyzőkönyvekben 1714-1716 között; *Perger Gyula*: Az újvárosi rákok ünnepei a 18. század közepén; *Székely Zoltán*: A régi újvárosi temető látképe, 1761.

Vajda Gábor: Remény a megfélemlítettségben. A délvidéki magyarság eszme- és irodalomtörténete (1945–1972). Magyarországi Tud. Társaság. Szabadka 2006. 504 old.

Varga Albert: Rab voltam a Hortobágyon. Timp Kiadó. Bp. 2006. 288 old.

Varga Józsefné Horváth Mária: Történeti szemelvények a Rábaközben: 1690-1895. VII-FAMULUS Bt. Győr 2006. 255 old.

Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények. A Vas megyei honismereti mozgalom folyóirata. Szerk.: *Mayer László*. Szombathely. 2004. 2. sz. 96 old. – A tartalomról: *Balogh Péter*: A Rumi Rajki Múpartóló Kör portréja; *Vizi László*: Hogyan került Körmend a Batthyányak birtokába?; *Sill Ferenc*: Szily János kánoni vizitációja a sárvári plébánián 1781. április 1-2-án IV.; *Torjay Václav*: A „második rokokó” néhány bútorfregmentuma Szombathely környékén I. Ülőbútorok; *Osváth Zsolt*: Vas vármegyei születésű hallgatók a műegyetemen az 1871/72 – 1917/18. tanévekben; *Tóth Kálmán*: A kultúrpalota – a mai Savaria Múzeum – építésének története 1900 és 1910 között; *Löcsei Péter*: Kedves Sanyi! – Weöres Sándorhoz írt levelek a Vas

Megyei Levéltárban – *Pittmanné Mikó Ildikó*: A Sanvito remeteliktörtől a citromszörpíg – Felsővályi György líkorgyáros kálváriája.

Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények. A Vas megyei honismereti mozgalom folyóirata. Szerk.: *Mayer László*. Szombathely. 2004. 3. sz. 96 old. – A tartalomról: *Gál József*: „Lapunk czime lapunk programja” – 100 éve jelent meg az első hazai gyermekvédelmi folyóirat Szombathelyen; *Komjáthy Kálmán*: A holokauszt 60. évfordulóján – Képek a körmendi zsidóság életéből; *Kosztolány Tibor*: Az amerikai légierő támadása Szombathely ellen 1944. október 21-én; *Gál József*: Lesenyey Márta köztéri szobrai Vas megyében; *Sill Ferenc*: Szily János kánoni vizitációja a sárvári plébánián 1781. április 1-2-án V.; *Káldos Gyula*: Egy néptánító életének fő állomásai – Szakály Dezső (1903–1979).

Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények. A Vas megyei honismereti mozgalom folyóirata. Szerk.: *Mayer László*. Szombathely. 2005. 1. sz. 96 old. – A tartalomról: *Komondi Gábor*: A Szombathelyi Televízió 15 éve; *Simola Ferenc*: Egy néptánító életútja – A tudás és a műveltség szerepe dr. Horváth Sándor életműpályán; *Horváth Sándor*: A jegyzőképzés kezdetei Szombathelyen; *Koszorús Odón*: Az ikervári otyvasztó vas; *Sill Ferenc*: Szily János kánoni vizitációja a sárvári plébánián 1781. április 1-2-án VI.; *Tóth József*: Az ikervári Batthyány-kastélypark 1850. évi növénylistája; *Rác Sándor*: A területrendezési terv és Vas megye 1956-ban.

Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények. A Vas megyei honismereti mozgalom folyóirata. Szerk.: *Mayer László*. Szombathely. 2005. 2. sz. 96 old. – A tartalomról: *Söptei Imre*: Egy majdnem ismeretlen levél Berzsenyi Lénárdtól; *Merklin Timea*: Tízéves a szombathelyi Mesebólt Bábszínház. *Sill Ferenc*: Szily János kánoni vizitációja a sárvári plébánián 1781. április 1-2-án VII.; *Horváth József*: Adatok a szombathely-herényi Gothard-kastély, illetve kúria birtoklástörténetéhez; *Keppel Csilla*: Az aradi bitófák darabjai a Smidt Múzeumban; *Spiegler Tibor*: A szombathelyi Szent István-parki kiosk története I.; *Löcsei Péter*: A pécsi doktorandusz – Fodor Henrik emlékei Weöres Sándorról.

Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények. A Vas megyei honismereti mozgalom folyóirata. Szerk.: *Mayer László*. Szombathely. 2005. 3. sz. 96 old. – A tartalomról: *Gálgig Zoltán*: Szemelvények a Szombathelyi Képtár 20 éves történetéből; *Papp Júlia*: A Rummy-serleg magyarországi története; *Sill Ferenc*: Szily János kánoni vizitációja a sárvári plébánián 1781. április 1-2-án VIII.; *Illés Péter*: A szüreti felvonulások és az egyesületi élet kapcsolatai a II. világháborúig Vas megyében; *Spiegler Tibor*: A szombathelyi Szent István-parki kiosk története II.

Vasi Szemle. A Vas Megyei Közgyűlés Tudományos és Kulturális folyóirata. Szerk.: *Gyuricz Ferenc*. Kiadja: Vas Megyei Közgyűlés. Szombathely. 2006. 6. 675–808. old. – A tartalomról: *Gyűrűk László*: Magyar emlékek a Szentföldön; *Kevy Ferenc*: Újabb gondolatok Velemér középkori templomának falképeiről; *Zsámbéky Monika*: A Batthyány hercegek özanyja, Strattmann Eleonóra; *Lakner László*: Semmelweis Ignác, „az anyák megmentője”; *Illés Péter*: A vasi Hegyháti történeti fogalmának kérdéséhez; *Békés Márton*: Sigray Antal Nyugat-Magyarország 1919-es szerepéről; *Bremer Vilmos*: Saját sorsunkat éltük meg: ötven év (1956–2006)

Ausztriában – sem távolban, sem idegenben; *Gráfik Imre*: Gondolatok a Pével Ágoston-emlékkiállításához.

Vasi Szemle. A Vas Megyei Közgazdász Társaság és Kulturális folyóirata. Szerk.: *Gyuróczi Ferenc*. Kiadja: Vas Megyei Közgazdász Társaság, Szombathely, 2007. 1. 128 old. – A tartalomról: *Székely Kálmán*: Szerelmes levelek üzenetei a XIX. sz.-ből; *Botlik József*: Szövetséges társállamból – területkövetelő szomszéd (Ausztria és Nyugat-Magyarország 1918–1919-ben); *Békés Márton*: Belvidék – Binnenland: Gondolatok a burgenländische Heimatblatter 2006. évfolyamáról; *Tóth Sándor*: A szécsiszigeti végvár helyzete a török hódoltság idején; *Gál József*: A Szombathelyi Faludi Ferenc Irodalmi Társaság (1905–1907); *Bakó Balázs*: Az ellenforradalmár püspök – eljárás gróf Mikes János szombathelyi püspök ellen 1918–19-ben; *Salamon Nándor*: „Apollo” Szombathely helyett Párizsba „ment” – emlékek Borsos Miklós vasi kapcsolatairól, az 1980-as évekbeli; *Tóth József* – *Somkuthy Ferenc*: Kertészképzés Szombathelyen – Magyarország mezőgazdasági és kertészképzésének rövid története.

Várak, kastélyok, templomok. Történelmi és örökségturisztikai folyóirat. Kiadja a Talma Bt. Bp. 2006. 3. 50 old. – A tartalomról: *Iráné Melis Katalin*: A Margit-szigeti domonkos apácakolostor; *Karcszag Ákos* – *Szabó Tibor*: Árpád-kori várak Dél-Erdély határán (A szibeli Salgótvölgy a felsőpáni vár; *Bérczi L. Bernár*: A középkori zirci apátság romjai és rekonstrukciója; A 80 éves Nováki Gyula köszöntése; *Virág Zoltán*: A martonvásári Brunsvík-kastély; *Cs. Plank Iholva*: „Rögtön kibontottam a gépemet...” – Divald Kornél topográfiai munkája a fényképezés tükrében; *Podhorányi Zoltán*: Gróf Fáy István portréja; *Csorba Csaba*: Palota ostromának emléke (1566); *Kápolnay Zoltán*: Szársomlyó 750 éves vára; *Názer Ádám*: Kirándulás a esővári romokhoz; *Szatánék József*: Ribnik vára a Kupa mentén; *Matheidesz Konrád*: Szomorú emlékhely az aradi várban.

Várak, kastélyok, templomok. Történelmi és örökségturisztikai folyóirat. Kiadja a Talma Bt. Bp. 2006. 4. 50 old. – A tartalomról: *Éri István*: Az öt Dörgicse öt románkori temploma; *Nováki Gyula*: Gerecsesvár, a Vértes középkori erődített vadászlaka; *Hangodi László* – *Paál József*: A csobánci vár múltja, jelene és jövője; *Marossy Endre*: A nádorfehérvári diadal, 1456; *Kovács Eleonóra*: Cseklész kastélya és parkja; *Csorba Csaba*: Szendrő erődítései; *Virág Zoltán*: A somogyvári Széchenyi-kastély; *Pászti László*: Esztergom 1595. évi visszafoglalása; *Tolnay Gergely*: Jugoszlávia békeerődítései a két világháború között; *Bozóki Lajos*: Lux Kálmán (1880–1961); *Ferenczy Sándor József*: Kelnek vára; *Horváth Zoltán György*: Bánffyhungad református temploma.

Várak, kastélyok, templomok. Történelmi és örökségturisztikai folyóirat. Kiadja a Talma Bt. Bp. 2006. 5. 50 old. – A tartalomról: *Zalauf Gyöngy*: A solymári középkori vár; *Buzás Gergely*: Uralkodói paloták a középkorban 3.; *Éri István*: Az öt Dörgicse öt románkori temploma 2.; *M. Kozák Éva*: A nagygeresdi római katolikus templom; *Winkler Gusztáv*: A pilismaróti erődített kutatása; *Rózsa György*: Magyarország eredeti képekben; *Csorba Csaba*: Vasdobra vára; *Csorba Csaba*: Hrussov vára; *Székely Tamás*: A székelyvidi vár és református templom; *Szatmári Sarolta*: A Vajdahunyad

vár építője; *Virág Zoltán*: A tiszacsege-nagymajori Vay-kastély; *Karcszag Ákos*: Séta a Szanda-hegyen.

Várak, kastélyok, templomok. Történelmi és örökségturisztikai folyóirat. Kiadja a Talma Bt. Bp. 2006. 6. 50 old. – A tartalomról: *Bodó Balázs* – *Orosz Krisztina*: Kolostor a Zengő aljában: a pécsváradai benécs apátság; *Iráné Melis Katalin*: 13. századi kisvárak Budapest területén; *Gál-Mlakár Viktor*: Zemplén ismert vára: a komlósai Pusztavár; *Paál József*: Ozora várkastélya; *Dénes József*: Szolgyányvár vára; *Karcszag Ákos*: Az egeri hős nyomában Dobóruszánk; *Csorba Csaba*: Lednic vára; *Csorba Csaba*: Budetin; *Podhorányi Zoltán*: Akik őseik földjén maradtak: Óléc, Daniel kastélyok; *Csorba Csaba*: „Az ember egy kis melegségre vágyik”; *Szászi József*: A szabadbattyáni Csikvár (Kula torony); *Szatánék József* – *Szabó Tibor*: Kirándulás Körögy és Erdőd várához; *Szűcs Péter*: A Szigetköz gyöngyszeme: Hédervár; *Dénes József*: Csorba Csaba 60 éves.

Várak, kastélyok, templomok. Történelmi és örökségturisztikai folyóirat. Kiadja a Talma Bt. Bp. 2007. 1. 50 old. – A tartalomról: *Kósa Pál*: Interjú Feld Istvánnal; *Buzás Gergely*: Uralkodói paloták a középkorban; *Sófalvi András*: A középkori Udvarhely szék várai I.; *Sárközy Sebestyén*: Egy eltűnt gómeri végvár; *Putnok*; *Horogszegi Tamás*: A jáki templom déli toronyfalának falképei; *Csépe Attila*: A tári erődített templom és udvarház; *Csorba Csaba*: Vöröskő vára; *Csorba Csaba*: A gemeszegi Teleki-kastély; *Vincze Dániel*: Fülel 1682-es ostroma; *Karcszag Ákos* – *Szabó Tibor*: Sebestorony; *Szamosközy István*: „Mustafa budai basa álma”; *Tomatis Timea* – *Szatmári Tamás*: Megalakult Szádvár Baráti Köre.

Városunk. Budapesti Honismereti Társaság Híradója. Fel. szerk.: *Gábrriel Tibor* Bp. 2007. 1. sz. 12 old. – A tartalomról: *Gábrriel Tibor*: Levéltári Nap Budapesten – 1956-ról a források tükrében; *Szöllősy Mariann*: Budapest, '56 – Középiszokolás történeti vetélkedő; *Róbert Péter*: Honismereti diákkakadémiá; *Bolla Dezső*: Munkástanácsok Csepelen; *Pándy Tamás*: A dr. Székely Endre Pestszentimrei Társaság '56-os kiállítása; *Múltunk 1948–1956 kiállítás a XVIII. kerületben*; *Róbert Péter*: Rákóczi és társai újratemetése; *Szöllősy Mariann*: Utcanév-gondolatok; *Szakmai tanulmányúton Pest megyében* (Péceltől Zsámbokig); *Szöllősy Mariann*: Budapesti épülettervek DVD-n – Pest város Építő Bizottságának 1861/1873; A Budapesti Honismereti Társaság; *Szöllősy Mariann*: Rákócscsaba lengyel menekültjeitől az újpesti hagyományörzőkig; *Juhász Katalin*: Angyalöld 1956; *Karip Gyula*: Forradalom a peremvárosban – 1956-os kiállítás Pestszentimrén; *Róbert Péter*: 1956 Ferencvárosban; *Legenda és valóság – '56-ra emlékeznek Pesterzsébeten*; *Gönczi Ambrus*: Ferencváros 1956.

Vecsernyés János: Újszentiván története. Szerk.: *Blazovich László*. Kiadja az Önkormányzat. Újszentiván 2006. 705 old.

Verebélyi Kincső: Minden napok, jeles napok. Timp Kiadó. Bp. 2006. 222 old.

Vécesy András: Tabán egykor és ma. Kiadja a Tabánért Alapítvány. Bp. 2006.

Virág Árpád: A Sió és a Balaton közös története: 1055–2005. Közlekedési Dokumentációs Kft. 2005. 549 old.

Virág Gábor: Feketesi möringlevek. Fórum Könyvkiadó. Újvidék 2006. 133 old.

Visóczyk Ilona: Eredmények és feladatok a matyó-ság néprajzi kutatásában. Miskolc-Mezőkövesd 2006. 268 old. – **Balázs György:** Tájmuzeumok korszerű kihívások előtt. *H. Bathó Edit:* Egy vidéki múzeum társadalmi környezete (A Jász Múzeum); *Viga Gyula:* Tájmuzeumok – regionális múzeumok (Néhány megjegyzés a Matyó Múzeum kapcsán); *Sierbetz Katalin:* Szemléletváltás a műtárgykezelésben: A Néprajzi Múzeum preventív konzerválási programja; *Újvári Mária:* Néprajzi textiliák tárolása, konzerválása és kiállítása; *Fejős Zoltán:* Matyók és Mezőkövesd – a helyi kultúra múzeumi reprezentációjának néhány kérdése; *Kápolnai Iván:* A matyóság népességi viszonyai a 19. és a 20. sz.-ban; *Flórián Mária:* A mezőkövesdi viselet helye a hazai parasztöltözetek között – felfedezésének idején; *Kapros Márta:* A matyó hatás nyomai a nőgrádi textilkultúrában; *Papp János:* A matyó hagyományvilág jeles kutatói és örökségük: a mezőkövesdi alkotó értelmiség példája; *Molnár Mária:* A tájmuzeum és a helyi közösség: a Család és otthon a Matyóföldön címmel 1992-ben rendezett kiállítás tapasztalatai; *Sáfrány Zsuzsa:* Modellek és műalkotások: Juhász Árpád Mezőkövesden; *G. Szabó Zoltán:* A „népművészet felfedezése” Zichy István életútjában (1901–1910); *Szacsavay Éva:* Mentalitástörténeti adatgyűjtés – törekvés a „klasszikus források” kiegészítésére (Kutatási beszámoló, Mezőkövesd 1980-as évek); *Szuhay Péter:* A Néprajzi Múzeum Mezőkövesd-képe az 1980-as évek népművészeti kiállításai idején; *Cs. Schwalm Edit:* Matyó hímzések és népviseleti darabok a Dobó István Vármúzeumban; *V. Szatmári Iholya:* A Déri Múzeum matyó eredetű textiliái és viseleti darabjai; *Katona Edit:* A matyó kutatás vetülete a

Néprajzi Múzeum Textil- és viseletgyűjteményben; *Varga Marianna:* A matyó hímzés mint népművészeti és népi iparművészeti tárgy; *Kertész Iszvánné Tóth Erzsébet:* A matyó hímzés jellegzetes mintaelemei, kompozíciós sajátosságai; *Fügedi Iszvánné:* A Matyó Népművészeti és Háziipari Szövetkezet működése és szerepe a matyó hímzés megőrzésében; *Berecz Lászlóné:* A hagyományörzés lehetőségei Mezőkövesden a 21. sz.-ban; *Visóczyk Ilona:* A mezőkövesdi Matyó Múzeum 50 éve.

Weisz Ferenc: Magyar huszárok a második világháborúban 1939-1945. *Kisalföldi szemle, 2.* Győr-Moson-Sopron megye Győri Levéltára. 2006. 250 old.

Zounuk 21. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve. Szerk.: *Zádorné Zsoldos Mária.* Szolnok 2006. 332 old. – *Novák László Ferenc:* Redemptió – A jobbágy megváltkozás két útja; *Elek György:* Üllő, Üllőlapos és Berek – Tájérténeti áttekintés; *Berta Ferenc:* Gyógyszereszek, gyógyszerterek Szolnokon; *Cseh Géza:* Három nemzedék – Adatok a szolnoki Scheftsik család múltjából; *Gyökös Eleonóra:* Társadalmi reprodukció és mobilitás két mezőtúri középiskola tanulóinak vizsgálata alapján 1920-1930; *Sebők Balázs:* Az erőltetett iparosítás korszaka Jászberényben az élet- és munkakörülmények tükrében; *Bagi Gábor:* Nemesi sérelemlevelek a Jászkun Kerületből (1790-1840); *Papp Izabella:* „Volt egy Szentkirályi főkapitánya a jász kun népnek...” – Adatok Szentkirályi Móric és a jászkunok kapcsolatához 1848-49.; *Szikszai Mihály:* „Ledölt a bálvány” – A Rákosi-rendszer jelképeinek eltávolítása 1956-ban, Szolnok megyében; *Győri János:* Jászkisér városalapító oklevelének visszakerülése Jászkisérre (1818–1991).

Zsebedics József: A Szent Erzsébet lelkészség kialakulása. Szerzői kiadás, Győr 2006. 23 old.

MEGRENDELŐLAP

Megrendelem a HONISMERET című folyóiratot példányban.
Az előfizetési csekket az alábbi címre kérem:

Név: irányítószám:

Cím:

Az előfizetés díja egy évre: 1980,- Ft

A megrendelőlapot kérjük a Honismereti Szövetség címére visszaküldeni:
1370 Budapest, Pf. 364.
Tel./fax: 327-77-61

Dátum: aláírás

A Honismeret Napja

A Honismereti mozgalom immáron fél évszázada szolgálja a magyarság és a társadalom önismeretét, ápolja a szülőföld és a lakóhely iránti elkötelezettséget. Összefogja, közösséggé formálja a hagyományosan magyarságismeretnek nevezett tudományágak (történelem, földrajz, néprajz, irodalomtörténet, nyelvészet, műemlék- és természetvédelem) hivatásos és amatőr kutatóit. Olyan emberek közössége tehát, akik nem csupán tudományos szempontból foglalkoznak e témakörökkel, hanem egyúttal nemzeti sorskérdéseinkre is hagyományainkban keresik a választ. Szervezetünket, a honismereti egyesületek szövetségét olyan elhivatott emberek alkotják, akik Bél Mátyással, Fényes Elekkel, Orbán Balázzsal, a táj- és népkutatásban szerepet vállaló írókkal és szaktudósokkal együtt vallják: csak azt a tájat, csak azt a falut és várost, csak azt az országot érezzük magunkénak, csak azt szerethetjük igazán, amelyet ismerünk. Csak annak a hazának sorsáért vállalhatunk felelősséget és munkálkodhatunk jobbításáért, amelynek minden dicsőségét és minden nyomorúságát ismerjük.

Ezt a feladatot szolgálja a *honismereti mozgalom*. Nem öncélú tevékenység – boldogabb és szerencsésebb sorsú népekhez hasonlóan –, minden cselekedetünket, szemléletünket át kell(ene) haszna, hanem olyan eszköz, amit iskolákban kell(ene) tanítani, írott sajtóban, rádió- és tv-műsorokban kell(ene) terjeszteni.

A honismereti mozgalom 1990-ben civil szervezetté formálódott. Kiepültek az iskolákhoz, művelődési intézményekhez, közgyűjteményekhez kötődő egyéni és közösségi honismereti tevékenységet folytatók megyei egyesületei, és létrejött ezek országos szervezete a *Honismereti Szövetség*. Összehangolja a megyei honismereti egyesületek munkáját, velük együttműködve szervezi és megvalósítja a mozgalom országos és regionális rendezvényeit, a *Honismereti Akadémiát*, az *Ifjúsági Honismereti Akadémiát*, a Szövetség által támogatott *ifjúsági honismereti táborokat*, az *Iskola és honismeret* tanácskozást, a *honismereti kiadványszerkesztők összejöveteleit*, az *ifjúsági történelmi és művelődéstörténeti vetélkedőket*, a *Honismeret* folyóirat megjelenését.

A honismereti mozgalom a napi politika irányultságaitól függetlenül, de annak jelentős mértékben kiszolgáltatva dolgozik. Működésének külső feltételei jórészt attól függenek, hogy a mindenkori kormányzat nemzetpolitikai céljainak megvalósítása során milyen mértékben számít és épít mozgalmunkra, mennyiben számít a polgárok lelkesedésére, az általunk mozgósítható erőkre.

Ezeknek az energiáknak a hatékonyabb és szélesebb körű felszabadítása érdekében a Honismereti Szövetség elnöksége február 27-i ülésén elhatározta, hogy 2007. március 24-én, Bél Mátyás születésnapján meghirdeti a *Honismeret Napját*. A polihisztor tudóst, lelkeszt, a szervezett helyismereti gyűjtés egyik legelső személyiségét, a hungarus-tudatú Bél Mátyást kezdetektől fogva mozgalmunk szellemi előképének tekintjük, róla neveztük el Szövetségünk Notitia Hungariae Emlékérmét.

A honismereti mozgalmat eddig is olyan emberek éltették, szolgálták és irányították, akik munkájukat a hagyománykincsből fölirtat többlettartalommal igyekeztek megtölteni. Szeretnénk, ha az elkövetkező esztendő *minden március 24-én* megszokszoroznánk a honismeret szolgálatában tett erőfeszítéseinket, ha ezen a napon még szélesebbre tárulnának szervezeteink ablakai és kapui. Szeretnénk, ha ez a nap a mozgalom pirosbetűs ünnepévé válna. Ennek érdekében kérjük és javasoljuk, hogy a *Honismeret Napján*

- emlékezzünk meg a nemzet és a honismereti mozgalom helyhez, térséghez kötődő jeles személyiségeiről;
- avassunk minél több honismereti tárgyú emléktáblát és koszorúzzuk meg a régieket;
- mutassuk be a honismereti témájú kiadványokat, folyóiratokat;
- rendezzünk honismereti tanácskozásokat, rendezvényeket, kiállításokat;
- keressük a kapcsolatot az országból kirekesztett nemzettestvéreink magyarságukat erősítő mozgalmaival, szervezeteivel, személyiségeivel;
- karoljuk fel hazai nemzetiségeink hasonló célú és tartalmú törekvéseit;
- legyen ez a nap egyúttal számvetés, az elvégzett honismereti munka és a jövőbeni feladatok számbavételének ünnepi alkalma, kapjanak minél nagyobb nyilvánosságot a honismereti munka céljai és eredményei.

Amikor méltó helyen és alkalommal, 2007. március 24-én, Szombathelyen, a Vas Megyei Honismereti Egyesület által szervezett „Dunántúli és határon túli helytörténeteszek konferenciáján” meghirdetjük a *Honismeret Napját*, nem félünk attól, hogy ezáltal a honismereti tevékenység csupán az esztendő egyetlen napjára szűkül. Tudván tudjuk, hogy mozgalmunkban azok vannak többségben, akik akkor is szolgálták a honismeret ügyét, amikor tiltották, és akkor is szolgálják, amikor ellenérőkkel kell megküzdeniük.

Meggyőződésünk, hogy a *Honismeret Napjára* való évenkénti készülődéssel, emelkedett és értékes tartalommal való megtöltésével, tovább erősítjük és szélesítjük azokat a kereteket, amelyek között mozgalmunk megvalósíthatja nagy szellemi elődeink, elsősorban Bél Mátyás nemes szándékát: szülőföldünk, hazánk, nemzetünk jobb, teljesebb megismerését, megmaradását és felvirágzását.

Úgy legyen!

A Budai Vigadó archív felvétele

